

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Mgr. Jan Kafka

Církevní politika KSČ a státu
v severovýchodních Čechách
v letech 1948-1960

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kubín, Ph.D.

Konzultant: PhDr. Jan Stříbrný

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Červeném Kostelci dne 28. října 2015

Jan Kafka

Bibliografická citace

Církevní politika KSČ a státu v severovýchodních Čechách v letech 1948-1960 [rukopis] : disertační práce / Jan Kafka; vedoucí práce: Petr Kubín. -- Praha, 2015. -- 227 s.

Anotace

Předkládaná práce sleduje vývoj a formy církevní politiky státu v rámci regionu severovýchodní Čechy, jehož územní rozsah vymezuje tehdejšími politickými okresy Vrchlabí, Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Náchod, Broumov, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. Analyzuje roli jednotlivých státních institucí a bezpečnostních složek, pozornost věnuje zejména roli pracovníků církevních oddělení národních výborů (tzv. církevních tajemníků). Všimá si oscilace církevní politiky mezi umírněným a radikálním postojem i limitů zdánlivě všemocné státně-stranické mašinerie. Popisuje protikladné zájmy jednotlivých aktérů (stranických funkcionářů, státních úředníků, členů Státní bezpečnosti), které často snižovaly efektivitu církevního dozoru nad církvemi. Kromě všudypřítomné perzekuce (věznění duchovních, likvidace církevních řádů, nucené nasazení řeholnic do továren) je věnována pozornost také tématům v dosavadní literatuře méně frekventovaným: ekonomickému ovládnutí církví, využívání církevních struktur k zajištění loajality občanů (účast ve volbách) či propagaci státní politiky (kolektivizace) na církevní půdě. Práce dále zkoumá reakci jednotlivých církví na státní politiku a popisuje, jaké strategie a postoje zaujímali církevní představitelé (např. katolický biskup Mořic Pícha), duchovní, řeholníci a řeholnice. Sledován je i vliv státní politiky na vztahy mezi církvemi.

Klíčová slova

Severovýchodní Čechy, církev katolická, církve nekatolické, řády církevní, duchovní, KSČ, perzekuce

Abstract

Religious Policy of the Communist Party and the State in North-East Bohemia in years 1948-1960

The presented thesis surveys the development and forms of religious policy of the state in the region of North-East Bohemia, which spanned the former political districts Vrchlabí, Trutnov, Dvůr Králove nad Labem, Jaroměř, Náchod, Broumov, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou and Žamberk. The study analyzes the role of the individual state institutions and security forces, in particular it pays attention to the role of the Church Departments at the National Committees (i.e. the Secretaires of Church Affairs). It notes oscillations of church policy between moderate and radical stance and the limits of the seemingly omnipotent state-party machine. It describes the opposing interests of the individual stakeholders (party officials, government officials, members of the police force), which often reduced the effectiveness of supervision above churches. In addition to the pervasive persecution (imprisonment of priests, destruction of religious orders, forced labor of nuns in factories), we pay attention to the themes that are not so frequent in literature: economic control above churches, use of church structures to ensure the loyalty of citizens (participation in elections) or promotion of state policy (collectivization) on church land. The thesis also examines the response of individual churches to the state policy and describes the strategies and positions held by church leaders (eg. catholic bishop Mořic Pícha), priests, monks and nuns. We also study the influence of government policy on relations among individual churches.

Keywords

North-East Bohemia, catholic church, non-catholic churches, church orders, priests, the Communist Party of Czechoslovakia, persecuting

Počet znaků (včetně mezer): 780240

Poděkování

Na první místě bych rád poděkoval své rodině, jmenovitě manželce Veronice a našim dětem za trpělivost, s jakou snášeli mou častou nepřítomnost, rodičům a sourozencům za povzbuzující slova a sestře Terezii za úmornou práci s jazykovými korekturami. Velké díky patří vedoucímu práce Petru Kubínovi za všechny rady a připomínky. Děkuji též kolegům archivářům z mého domovského archivu v Trutnově, z Národního archivu, z Archivu bezpečnostních složek, Státního oblastního archivu v Zámrsku i Státního okresního archivu v Náchodě. Díky náleží též biskupskému archiváři Martinu Rehtorikovi a publicistovi Miloši Doležalovi za obstarání některých materiálů, historikovi Vojtěchu Kábrtovi za cenné rozhovory při cestách vlakem i pamětníkům P. Janu Rybářovi a dnes již zesnulým Marii Čákrtové a P. Janu Pazderovi za poskytnutí svých vzpomínek.

Obsah

ÚVOD.....	8
Vymezení tématu.....	9
Cíl a struktura práce.....	10
Prameny a literatura.....	11
I. STÁT.....	15
1. Církevní politika v Československu po roce 1948.....	15
1.1 Etapy církevní politiky.....	15
1.2 Základní rysy církevní politiky.....	18
2. Systém kontroly církví.....	20
2.1 Administrativní aparát.....	21
2.2 Krajský církevní tajemník v Hradci Králové.....	23
2.3 Okresní církevní tajemníci.....	24
2.4 Zmocněnec na konzistoři.....	29
2.5 Role Státní bezpečnosti.....	32
2.6 Agenti StB.....	36
2.7 Limity a selhávání systému.....	39
3. Hospodářské ovládnutí církví.....	42
3.1 Financování církví před rokem 1948 a pozemková reforma.....	42
3.2 Církevní zákony z roku 1949.....	44
3.3 Další osudy církevního majetku.....	48
4. Zneužívání církví.....	51
4.1 Boj za „mír“.....	52
4.2 Mrtvý Stalin a volby.....	57
4.3 Kolektivizace.....	62
4.4 Přístup jednotlivých církví.....	67
II. KATOLICKÁ CÍRKEV.....	68
1. Katolická akce.....	68
1.1 Příprava církevního převratu.....	68
1.2 Pastýřský list.....	70
1.3 Exkomunikační dekrety.....	73
1.4 Neúspěch Katolické akce.....	74
2. Královéhradecká diecéze.....	77
2.1 Biskup Mořic Pícha.....	78
2.2 Biskup Karel Otčenášek.....	85
2.3 Generální vikář Ladislav Hronek.....	89
2.4 Kapitula a konzistoř.....	92
2.5 Obnova kapituly.....	95
2.6 Kapitulní vikář Václav Javůrek.....	97
3. Duchovní.....	104
3.1 Duchovní před rokem 1948.....	104
3.2 Na šachovnici církevní politiky.....	105
3.3 Bič na neposlušné.....	107
3.4 Úbytek kněží v duchovní správě.....	111
3.5 Mírové hnutí katolického duchovenstva.....	113
3.6 Vikariáty.....	117

3.7 Mezi perzekucí a kolaborací.....	120
3.8 Farské kuchařky.....	139
4. Řeholníci a řeholnice.....	143
4.1 Mužské řády a kongregace.....	144
4.2 Řeholnice tolerované.....	148
4.3 Řeholnice internované.....	154
4.4 Řeholnice vězněné.....	165
III. NEKATOLICKÉ CÍRKVE.....	168
1. Vztahy mezi církvemi.....	168
2. Církev československá.....	172
2.1 Církev v krizi.....	173
2.2 Biskup a diecézní rada.....	177
2.3 Okrsky.....	179
2.4 Duchovní a jejich postoj k režimu.....	181
2.5 Duchovní jako objekt církevní politiky.....	185
3. Českobratrská církev evangelická.....	189
3.1 Církev v ulitě?.....	190
3.2 Sbory a kazatelské stanice.....	192
3.3 Seniorát.....	195
3.4 Kazatelé.....	196
4. Menší církve a náboženské společnosti.....	198
4.1 Obnovená Jednota bratrská.....	199
4.2 Jednota českobratrská (Církev bratrská) a baptisté.....	201
4.3 Adventisté a Křesťanské sbory.....	203
4.4 Pravoslavní.....	208
ZÁVĚR.....	212
Seznam použitých zkratk.....	218
Seznam použité literatury a pramenů.....	219

ÚVOD

V prvních letech husitských bouří vpadl představitel katolické strany a jaroměřský hejtman Hynek z Dubé do kališnického kostela v Krčíně. Přítomné stoupence kalicha dílem rozehnal, dílem pobil. Na posměch jejich víře nechal svého koně napojit z kalicha, neboť prý kůň je také pod obojí. Rozhořčení údajně počínáním Hynka z Dubé vytáhli husité na Jaroměř, kterou 15. května 1421 obsadili a Hynka zajali. Později byl sice propuštěn, nicméně v průběhu dalších let přišel o svůj hrad Červená Hora, který husitská vojska oblehla a vypálila. O pět set let později znovu „dobývají“ Jaroměř stoupenci kalicha, tedy příslušníci a sympatizanti nové Církve československé, kteří se důrazně hlásí k české husitské tradici. Město Jaroměř se stalo jednou z bašt této církve v severovýchodních Čechách a jako jedno z prvních zažilo násilné obsazení katolického kostela.

Mezi oběma událostmi uběhlo pět století, během nichž byly severovýchodní Čechy svědky velmi dynamických náboženských dějin. V polovině 15. století vzniká v Kunvaldu na litickém panství Jednota bratrská. V počátcích rekatolizace jsou severovýchodní Čechy spolu s celým hradeckým krajem považovány za jednu z nejkacířtějších částí země. To potvrdila i dvě protikatolická povstání na opočenském panství. První z nich se odehrálo v roce 1628 jako reakce na přítomnost rekatolizační komise. Povstání se z Opočna rychle rozšířilo také na Náchodské a Smiřické panství. Povstalci rozesílali výhružné dopisy městům, která se postavila proti nim, podařilo se jim silou dobýt dokonce opevněné Nové Město nad Metují. Rebelie v roce 1732 ukázala, že ani sto let rekatolizačního úsilí nepřineslo v některých oblastech severovýchodních Čech zcela uspokojivý výsledek. Rebelii předcházely útoky celých rodin z opočenského panství do Žitavy a jinam. Někteří emigranti se pak tajně vrací a šíří mezi ostatními nepravdivou informaci, že pruský král vyjednal s císařem náboženskou svobodu. Na panství se konají velká shromáždění, sestavují se seznamy těch, kdo hodlají požádat o svobodné vyznávání evangelické víry, některé katolické kostely zejí prázdnotou. Ani zjištění, že u pruského krále zastání nenajdou, ani rychlé potlačení rebelie vojskem, ani pozatýkání vůdců však mnohé od setrvání u zakázané víry neodradilo. Velké množství zdejších nekatolíků bylo jedním z důvodů založení samostatného biskupství v roce 1664, s tajným nekatolictvím se tu v první polovině 18. století potýkal i známý jezuitský misionář Antonín Koniáš. Po vydání tolerančního patentu tajné nekatolictví sice mizí, k úplnému uklidnění náboženské scény však nedochází. Ne všichni byli spokojeni s povolenou luterskou či kalvínskou konfesí. Brzy se tak objevují různá neortodoxní hnutí, nejprve domácího původu (náboženští blouznivci), později importovaná ze zahraničí. Pro severovýchodní Čechy je typický také lidový spiritismus. Německojazyčné oblasti zasahuje na přelomu 19. a 20. století hnutí Los von Rom. V českojazyčných regionech se opožděně, zato však mnohem masověji projevilo přestupové hnutí po první světové válce a jeho výsledkem byla již zmíněná Církev československá.

Opočenské rebelie, tajní nekatolíci, náboženští blouznivci i počátky Církve československé se již svého zpracování dočkali. Naproti tomu církevní dějiny

severovýchodních Čech po roce 1948 dosud stály poněkud mimo pozornost historiků. Tato práce si klade za cíl alespoň částečně napravit toto opomenutí.

Vymezení tématu

Již několikrát jsme použili termín severovýchodní Čechy. Kterou oblast tím máme na mysli? Jedná se o pojem poměrně často frekventovaný v historiografické produkci, nicméně jelikož nejde o žádné historicky vymezené území (jako například Kladsko), jsou ve stanovení jeho rozsahu mezi jednotlivými autory značné rozdíly. V zásadě se dá říci, že v širším pojetí bývá ztotožňován s královéhradeckým krajem v jeho hranicích z let 1949-1960, v užším pojetí se jím označuje povodí horního Labe, tedy zhruba dnešní okresy Trutnov a Náchod.¹ Někdy bývá do severovýchodních Čech zahrnováno rovněž Semilsko, Liberecko nebo dokonce Pardubicko.

Pro účely této práce si vymezíme region jako severovýchodní část královéhradeckého kraje z let 1949-1960, která tehdy zahrnovala devět okresů: Broumov, Dvůr Králové nad Labem, Dobruška, Jaroměř, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk.² Pokud bychom pro tento region hledali nějaký spojující prvek, tak by to byla jeho poloha v horských a podhorských oblastech. S výjimkou několika nížinných lokalit (Jaroměřsko, Českokalicko, povodí Orlice) se jednalo o zemědělsky chudé kraje. Obyvatelstvo bylo proto v minulosti nuceno hledat další obživu. V regionu se tak postupně rozvinul především textilní průmysl.

Národnostně i nábožensky se však jednalo o oblast velmi různorodou. Na základě religiozní situace po roce 1945 můžeme rozlišit tři různé oblasti. První z nich je oblast někdejších Sudet, tedy okresy Broumov, Trutnov, Vrchlabí a části okresů Dvůr Králové nad Labem a Žamberk. Po odsunu většiny německého obyvatelstva v letech 1945-1946 bylo pohraničí osídleno nábožensky vlašným obyvatelstvem. Zdejší náboženské poměry byly komplikovány také tím, že církve jen s obtížemi zajišťovaly fungování své organizace. Katolická církev neměla po odchodu německých duchovních dostatek českých kněží, české nekatolické církve zase neměly na tomto území žádnou tradici a musely své struktury budovat „na zelené louce“.

Druhou část tvoří okresy Náchod, Jaroměř a někdejší českojazyčné enklávy v okresech Broumov (Policko), Dvůr Králové nad Labem a Trutnov (Úpicko). Pro tuto oblast bylo typické silné zastoupení Církve československé, jedno z nejsilnějších v celém Československu.

A konečně je zde třetí oblast, kterou bychom mohli nazvat jako tradičně katolickou. Jednalo se o okresy Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a část okresu Žamberk. Díky této náboženské rozmanitosti nám region severovýchodních Čech nabízí možnost porovnat, jak se v jednotlivých oblastech (sekularizované, nábožensky roztržité a tradičně katolické) realizovala církevní politika státu.

Podobně jako jsme si zúžili téma práce prostorově, omezíme je i časově, a to na léta 1948-1960. Dolní hranicí je komunistický státní převrat v únoru roku 1948, přestože náběhy k proticírkevní politice existovaly již předtím a některé z nich (pozemková reforma, odsun německého obyvatelstva) budou v textu zmíněny. Rok 1960, který tvoří horní časovou hranici, byl zvolen z několika důvodů. První a hlavní důvod je praktický. V uvedeném roce došlo k rozsáhlé územní reformě, při níž byly zrušeny dosavadní kraje

¹ Vymezením regionu severovýchodních Čech u různých autorů shrnuje JIRÁSEK 1988, 5-8.

² Pro zjednodušení budeme v textu jako rovnocenné ekvivalenty někdy používat pojmenování Broumovsko, Dobrušsko, Královédvorská atd.

a okresy a vytvořeny větší celky. Královéhradecký kraj se stal součástí východočeského kraje. Některé okresy byly sloučeny, jiné rozděleny mezi sousední okresy. Rušení některých okresních národních výborů s sebou pochopitelně neslo i redukci vykonavatelů státní církevní politiky, tedy okresních církevních tajemníků. S tím, jak se rozšířily obvody, spravované jednotlivými církevními tajemníky, však paradoxně klesá množství dochované agendy. Dalším důvodem pro rok 1960 je přijetí nové „socialistické“ ústavy, která byla představiteli režimu chápána jako symbolické zakončení jedné etapy, tedy etapy budování socialismu v Československu. Rok 1960 je vzhledem k rozsáhlé prezidentské amnestii chápán také jako jakýsi mezník v perzekuční politice státu, třebaže v případě perzekuce církvi a především duchovních to tak zcela neplatilo.

Pod pojmem církevní politika zde rozumíme postup státních orgánů vůči církvím, kam zahrnujeme zejména normativní (církevní zákony), kontrolní (administrativní a bezpečnostní aparát), restriktivní (perzekuce duchovních) a propagandistickou činnost státu (využití církvi pro účely státní politiky). Pozornost budeme věnovat především církvím, které mohly na území státu legálně působit. Stranou tedy zůstanou takové církve a náboženská hnutí, které byly po roce 1948 zakázány a činnost mohly obnovit až po roce 1989 (Armáda spásy, Svědkové Jehovovy, mormoni, spiritisté aj.). Práce nezahrnuje ani specifickou problematiku židovských obcí. Od takto definované „církevní“ politiky, zaměřené vůči církevním institucím, odlišujeme „náboženskou“ politiku, třebaže v praxi obě probíhaly souběžně. Náboženskou politikou zde rozumíme boj státní moci vůči údajnému náboženskému tmářství, jehož cílem bylo jakékoli náboženské projevy obyvatel marginalizovat a vytlačit z veřejného prostoru. Tohoto nepochybně velmi zajímavého tématu se dotkneme jen velmi okrajově, přestože pramenů k němu je pro období 1948-1960 relativně dostatek.

Cíl a struktura práce

V práci se zaměříme na metody a formy, jakými byla církevní politika státu realizována v podmínkách regionu na periferii státu, stejně jako na instituce a jednotlivé aktéry, kteří byli na uskutečňování této politiky zainteresováni. Budeme sledovat, jak na státní politiku reagovaly jednotlivé církve. Na základě těchto zjištění pak posoudíme, které faktory nejčastěji ovlivňovaly výsledky a efektivitu církevní politiky.

Celá práce je rozdělena do tří velkých celků. První z nich se zaměřuje na státní instituce, které měly v popisu práce realizaci církevní politiky ve sledovaném regionu. Jedná se zejména o krajské a okresní církevní tajemníky. Z jejich materiálů obvykle čerpáme informace o církevní situaci, bereme je jako úhlavní protivníky církvi, ale co o nich vlastně víme? Co byli tito lidé zač? Jaké byly jejich motivace? Bylo opravdu jejich ambicí zničit církve? Vždyť mnozí z nich, jak upozorňuje historik Vojtěch Novotný, měli ještě v padesátých letech ve svých životopisech a dotaznicích vepsáno vyznání římskokatolické. Na několika příkladech nastíníme problematiku spolupráce duchovních se Státní bezpečností. Rivalita a překrývání kompetencí mezi jednotlivými složkami státu není sice výlučně nemocí autoritářských a totalitních států, nicméně právě v prostředí, kde neexistuje veřejná kontrola státní moci, dosahuje značných rozměrů. Proto budou předmětem našeho zájmu také rozdíly v pohledu na církevní problematiku mezi jednotlivými státními institucemi. Mnoha omyly a předsudky zatížená současná veřejná debata o majetkovém vyrovnání státu s církvemi ukazuje nutnost nestranně prozkoumat problematiku církevního majetku a financování církvi.

V další kapitole se budeme věnovat dosud spíše opomíjené problematice, totiž pokusům státu využívat církve ve prospěch své politiky, ať už se jednalo o různé mírové iniciativy, volby nebo kolektivizaci venkova.

Další celek se věnuje římskokatolické církvi. Nejprve rozebereme neúspěšný pokus ovládnout církve pomocí tzv. Katolické akce. Protože dosud nebyly na uspokojivé úrovni popsány poválečné dějiny královéhradecké diecéze a vysvětleny role a postoje biskupa Mořice Píchy v první polovině padesátých let, pokusíme se alespoň částečně zaplnit toto bílé místo církevní historiografie. Pozornost bude věnována působení generálního a kapitulního vikáře a činnosti vybraných diecézních institucí. Jádrem této části však bude pojednání o duchovních, kteří byli hlavním objektem církevní politiky. Mnozí z nich museli čelit nejrůznějším formám perzekuce, ale také lákavým nabídkám výhod. Jak dokázali v obtížných podmínkách obstát? Vzhledem k velkému množství katolických duchovních nebudeme až na vybrané výjimky sledovat jejich životní osudy. Pokusíme se však o jakousi typologii duchovních na základě jejich strategií a vyrovnávání se s požadavky státu. Nevyhneme se ani problematice prorežimní kněžské organizace.

Tématem třetí části práce jsou nekatolické církve, legálně působící na území severovýchodních Čech. Nepoměr mezi významem katolické církve (a tomu odpovídající zájem státních orgánů) a relativně malými náboženskými obcemi nekatolických církví (s výjimkou Církve československé v některých lokalitách) se odrazil i v nevyvážených proporcích této práce. Proto je všem nekatolickým církvím dohromady věnováno méně prostoru než církvi katolické. U každé z církví bude uveden stručný přehled jejich osudů v letech 1948-1960 se zaměřením na organizační vývoj. Samostatná kapitola bude věnována vztahům mezi církvemi.

Prameny a literatura

Badatel v oblasti vztahů státu a církví po roce 1948 se již může opřít o poměrně hojnou literaturu. Jedná se v první řadě o dnes již klasické a hojně citované práce Karla Kaplana či Jaroslava Cuhry. Inspirativní jsou také práce slovenských autorů (Jan Pešek, Michal Barnovský aj.), třebaže se zaměřují především na situaci slovenských církví. Většina prací se soustřeďuje na římskokatolickou církev. Jsou to například faktograficky cenné práce Václava Vaško, které vycházejí jak z bohatých životních zkušeností autora s komunistickou perzekucí, tak ze svědomité a dlouholeté badatelské práce. Syntéza Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše nejen shrnuje dosavadní stav poznání, ale nabízí také nové pohledy na poválečné dějiny katolicismu. Cenné práce existují i k jednotlivým problémům. Perzekuci řeholních řádů se věnuje Vojtěch Vlček. Dějiny teologické fakulty a životopisy některých originálních katolických myslitelů publikoval Vojtěch Novotný. Spolupráci kněží s StB a dalším tématům se věnuje revue pro teologii a duchovní život *Salve*. Postavení katolické církve po roce 1948 staví do širšího kontextu celkové sekularizace české společnosti podnětné studie Tomáše Petráčka.

Mnohem menší výběr má badatel v případě novodobých dějin nekatolických církví, kde se výzkum rozbíhá teprve v posledních letech. Pro poznání dějin Církve československé jsou stěžejní především práce Jaroslava Hrdličky, který na pozadí životopisů patriarchů Františka Kováře a Miroslava Nováka líčí peripetie poválečného vývoje této kdysi nejpočetnější nekatolické církve. Především perzekuci členů a

duchovních této církve se věnuje archivář pražské diecéze Martin Jindra. Na evangelické straně se zatím větší pozornosti dostalo především osobnosti J. L. Hromádky, nicméně studie Ondřeje Matějky je příslibem, že i k této církvi se dočkáme nových prací. Díky monografii Pavla Marka a Volodymyra Burehy máme zmapovány spletité děje v pravoslavné církvi na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Z ostatních prací k nekatolickým církvím stojí za zmínku například publikovaná disertace Jiřího Piškuly k dějinám adventistů nebo zdařilá diplomová práce Tomáše Hemzy k problematice zakázaných sekt.

Mezi regionálními pracemi je téma poválečných církevních dějin zatím spíše ojedinělé. Ke královéhradecké diecézi publikoval několik příspěvků například biskupský knihovník Petr Adam, jehož dobrovolný odchod ze světa je velkou lidskou tragédií a též ztrátou pro historiografii. Osudy biskupa Píchy po roce 1948 zpracoval biskupský archivář Martin Rechterik v dosud nepublikovaném referátu, jenž vycházel především z písemností zmocněnce, doplněný o poznatky z biskupského archivu. V loňském roce vyšla k výročí královéhradecké diecéze výpravná publikace Jany Croý, která zachycuje též působení Mořice Píchy v čele diecéze. Můžeme ocenit, že k období po roce 1948 přináší některé dosud málo známé skutečnosti (snaha o povýšení kněžského učiliště na teologickou fakultu, hledání vhodného kandidáta na světícího biskupa aj.). K celkovému vyznění portrétu biskupa Píchy je však nutné vznést vážné výhrady. Dá se snad pochopit, že u takto koncipované publikace nebyl prostor na kritický životopis biskupa Píchy a autorka měla tendenci zdůrazňovat především kladné rysy biskupovy osobnosti. Přesto však zaráží, že čtenářům zamlčuje například velmi sporná rozhodnutí biskupa Píchy z přelomu let 1950 a 1951, kterými fakticky narušil dosavadní jednotu biskupského sboru (jedná se zejména o obrat v otázce studia bohoslovců a složení slibu věrnosti). Stejně tak není ani náznakem připomenut podstatný rys jeho osobnosti, totiž velmi autoritativní vztah k duchovních, od nichž si jistě ne nadarmo vysloužil přezdívky „Ivan Hrozný“ či „MORIČ“. Autorčiny superlativy typu „osobnost světového formátu“ jsou pak již zcela mimo realitu.

Memoárová literatura je spjata zejména s biskupem Karlem Otčenáškem, který kromě knižního vydání rozhovoru s Bohumilem Svobodou inspiroval vznik ojedinělé sbírky vzpomínek duchovních a věřících, která vyšla v několika svazcích pod názvem Kamínky. Mezi memoárovou i odbornou literaturou pak jasně dominuje téma katolických duchovních. Autory zaujaly například osudy miletínského a později královédvorského duchovního správce Františka Reslera.

Většinu prací na téma církevních dějin dosud psali a píší obvykle členové těchto církví. Nelze se divit, že mnozí z nich se pohybují v bezpečném rámci zlý režim – pronásledovaná církev, intuitivně či záměrně se vyhýbají nepříjemným otázkám a jejich práce tím získávají jistý apologetický nádech. Existují ovšem autoři, kteří tento rámeček velmi výrazně překračují. Za všechny můžeme jmenovat historika Jiřího Hanuše. Ten na příkladu katolické církve ukazuje množství vnitrocírkevních proudů, které se odlišným způsobem vyrovnávaly s postavením církve v komunistickém státě. Na problematičnost mnohých představ o pronásledování katolické církve poukázal také historik teologie Vojtěch Novotný. Na vědeckém kolokviu v roce 2009, které bylo věnováno právě perzekuci církví, vyzdvihl několik zajímavých souvislostí. Součástí státního a stranického aparátu, který vystupoval proti církvím, nebyli jen zarytí ateisté, ale i lidé, kteří se sami považovali za křesťany. Dále Novotný problematizuje přesvědčení, že vina je jednoznačně pouze na straně pronásledovatelů. V této souvislosti

cituje výrok dominikána Silvestra Braita: „Komunisté jsou živým svědomím křesťanů, že totiž byli špatnými křesťany.“³ Odmítavá reakce některých účastníků kolokvia na Novotného teze ukazuje, že církevní prostředí ještě není na podobnou reflexi minulosti zcela připraveno.

Klíčovým pramenem pro tuto práci jsou dokumenty státních institucí, které měly církevní problematiku v „popisu práce“. Jedná se zejména o církevní oddělení okresních a krajských národních výborů a jejich zastřešující organizace, kterou byl nejprve Státní úřad pro věci církevní a později příslušné oddělení ministerstva školství a kultury. Velmi bohatým zdrojem informací jsou například pravidelné situační zprávy, které okresní církevní tajemníci vypracovávali pro nadřízené instituce nejprve několikrát měsíčně, později pak jednou za měsíc. Tyto zprávy popisovaly situaci v jednotlivých církvích, podávaly výsledek z jednání s duchovními, tlumočily názory, které se šířily mezi věřícími, ale týkaly se též interních záležitostí církevního oddělení, jako byly vztahy církevního tajemníka s vedením ONV. Přestože měly určitou předepsanou strukturu, hlášení jednotlivých církevních tajemníků se velmi lišila podle jejich naturelu. Některá jsou stručná, jiná naopak velmi podrobná, jedna jsou psána strohým úředním jazykem, jiná jsou velmi osobní až důvěrná. Situační zprávy byly zasílány na církevní oddělení KNV, kde je krajský církevní tajemník využil jako podklad pro sestavení vlastní situační zprávy za celý kraj. Při významných událostech (volbách, přihlašování žáků na výuku náboženství) byly sestavovány mimořádné situační zprávy. Podobné situační zprávy zpracovávali také zmocněnci na biskupské konzistoři nebo referentky v internátech pro řeholnice. Archivní fondy těchto institucí obsahují též řadu materiálů kádrového charakteru, významně je zastoupena hospodářská agenda, nejrůznější statistiky (výstupy z církví, počty dětí na výuce náboženství, návštěvnost církevních slavností apod.). Někde se dochovaly dokonce podrobné rozbor situací v jednotlivých farnostech.

Pro období 1948-1949, kdy ještě nebyla zřízena církevní oddělení při národních výborech, jsou významným zdrojem informací fondy akčních výborů Národní fronty. Naopak spíše výjimečně mohly být využity písemnosti okresního a krajského aparátu KSČ. Několik sond do těchto fondů ukázalo, že církevní agenda je zde dochována velmi torzovitě.

Historik má tedy k dispozici poměrně hojnou základnu, z níž může vycházet. Musí mít na paměti, že tyto dokumenty vytvářeli ti, jejichž úkolem bylo církve omezovat a kontrolovat. Proto v nich pochopitelně dochází ke zdůrazňování negativních jevů v církvích či k posunům v interpretaci událostí. Na druhou stranu se jednalo o interní materiál, o nichž původci nepředpokládali, že by se mohl dostat do nepovolaných rukou. Proto se v nich vyjadřovali zpravidla velmi otevřeně a jistě neměli žádný zájem uvádět záměrně nepravdivé informace. Občas se samozřejmě vyskytnou nespolehlivé údaje, které církevní tajemníci získali zjevně „z druhé ruky“, ale takové případy lze snadno identifikovat.

Dalším zdrojem informací jsou materiály ministerstva vnitra a jemu podřízených bezpečnostních složek. Jedná se jak o fondy jednotlivých součástí ministerstva vnitra (sekretariáty ministra a jeho náměstků, krajská správa Hradec Králové), tak o svazkovou agendu (vyšetřovací a operativní svazky, svazky tajných spolupracovníků), v současné době uložené v Archivu bezpečnostních složek. Informace z těchto zdrojů byly využity především pro poznání práce StB v církevním prostředí a dále při

³ NOVOTNÝ 2013, 79.

sestavování portrétů jednotlivých duchovních. Práce s těmito prameny vyžaduje ještě mnohem větší kritičnost a opatrnost než v předešlém případě. Zatímco v materiálech církevních tajemníků jsou nezaručené zprávy typu „jedna paní povídala“ spíše výjimkou, v agendě StB je musíme očekávat mnohem častěji, což souvisí částečně se způsobem práce všech rozvědek a kontrarozvědek, kdy se sbírají materiály nejrůznějšího typu a původu a až následně se analyzují. Někdy jdou nepřesnosti a zavádějící informace na vrub nedostatečné znalosti církevního prostředí, v němž se pracovníci StB pohybovali. Samostatnou kapitolu pak samozřejmě představují vyšetřovací protokoly, kde je záměrná manipulace s fakty jasně prokázána. Jejich účelem nebylo odhalit pravý stav věcí, nýbrž dostat vyšetřovanou osobu do vězení nebo od ní získat kompromitující materiály na osoby jiné. Objevují se samozřejmě názory, že materiály StB (zejména svazková agenda) jsou naprosto nehodnověrné a tudíž pro poznání konkrétních událostí nepoužitelné (viz například rozšířená představa o fingoovaných podpisech na vázacích aktech agentů). Takové názory však opomíjejí rozsáhlou vnitřní kontrolu, která v StB fungovala, stejně jako nerozlišují materiály pro interní potřebu a dokumenty určené jiným institucím (např. již zmíněné vyšetřovací protokoly), kde mohla mít StB zájem zjištěná fakta upravovat.

V menší míře byly využity spisy justice (soudů a prokuratur), z nichž je možné čerpat především znalosti o jednotlivých případech soudní perzekuce. Informačně nejhodnotnější bývají spisy o rehabilitačním řízení z let 1968-1969.

Pro komplexní poznání tématu by byl vhodný pochopitelně i pohled „z druhé strany“. Z tohoto důvodu bylo realizováno několik rozhovorů s pamětníky. Naopak až na výjimky nedošlo k využití pramenů církevní provenience. Důvodem je jednak obtížná dostupnost těchto materiálů (nejsou zpravidla soustředěny ve státních archivech, ale dosud uloženy u jednotlivých církevních institucí), jednak předpoklad, že by výzkum těchto písemností nepřinesl příliš mnoho nových poznatků. Je možné se domnívat, že duchovní a další církevní pracovníci z obav před perzekucí nevytvářeli ani neuchovávali dokumenty s informacemi, které měly zůstat utajeny před státními orgány. Stejně tak jistě jen zřídka svěřovali papíru své skutečné názory.

I. STÁT

1. Církevní politika v Československu po roce 1948

Ideologický postoj poučovacího režimu k náboženství byl poměrně jednoznačný. V marxistickém pojetí bylo náboženství nástrojem vládnoucí třídy, kterou udržuje vykořisťované v poslušnosti. Náboženství a víra v posmrtný život dodává utlačovaným třídám naději, která však již nebude uskutečněna na tomto světě. Náboženství tak funguje jako opium, tedy náhražka skutečného šťastného života. Spolu s vykořisťováním a třídními rozdíly je třeba odstranit i náboženskou víru, která vede k pasivitě utlačovaných a brání tomu, aby vzali věc do svých rukou, v revolučním boji odstranili stávající systém a dosáhli lepšího života již na tomto světě.⁴ Představitelé KSČ se ovšem museli vyrovnat s tím, že v roce 1948 se naprostá většina obyvatel hlásila k některé z církví. I když zdaleka ne všichni byli aktivními členy svých církví, náboženská víra hrála důležitou roli. I v samotné KSČ se k církvím hlásilo 75 % členů. Ve vedení strany nechyběli samozřejmě radikálové jako Václav Kopecký, kteří požadovali nekompromisní vypořádání s církvemi. Gottwaldovo křídlo však prosadilo taktičtější přístup, který kombinoval snahu získat církve na stranu režimu s postupným omezováním církevních práv.⁵ Tato „salámová“ taktika se ukázala jako velmi účinná.

1.1 Etapy církevní politiky

V provádění církevní politiky KSČ lze rozlišit několik etap. První z nich můžeme nazvat jako *přípravná fáze*. Začala již po roce 1945. Výrazné proticírkevní akce probíhaly především na Slovensku, kde byla katolická církev částečně zdiskreditována spoluprací mnoha duchovních se Slovenským štátem. Již v květnu 1945 byly znárodněny soukromé školy včetně církevních.⁶ Zanedlouho Státní bezpečnost začala se zatýkáním aktivistů z kroužků katolické mládeže zvaných „Rodiny“, které na Slovensku zakládal chorvatský jezuita Tomislav Kolakovič.⁷ České církve zatím pokračovaly víceméně nerušeně ve své činnosti, i když pokusy o postátnění škol se objevily i zde. Problémy se vyskytly především kvůli majetku. Již v rámci konfiskace tzv. nepřátelského majetku byly zabavovány také církevní nemovitosti. Faktický zánik pozemkové držby katolické církve pak znamenaly pozemkové reformy, které byly připravovány již před únorem 1948.⁸

⁴ Paradoxem je, že komunisté náboženství odmítali, ale sami převzali mnohé jeho prvky: kult světců nahradili kultem Lenina a Stalina, místo náboženských procesí pořádali prvomájové průvody, měli své kanonické knihy. Komunismus tak začal hrát úlohu jakéhosi politického náboženství. K tomu viz např. MAIER 1999.

⁵ V této souvislosti bývá citován návrh na řešení náboženských otázek, který byl vypracován v srpnu 1948 na církevním oddělení ÚAV NF. Návrh vychází z předpokladu, že náboženství vymizí samo poté, co zmizí jeho sociální kořeny. Odmítá kulturní boj proti náboženství, který by zbytečně tříštil jednotu pracujících, zároveň však nevylučuje napomáhání zániku náboženství (např. odnětí matrik církvím, povinný civilní sňatek, pohřeb žehem, reforma školství). Náboženství může být zatím využito jako spojenec režimu (uvádí se příklad okupace, kdy stálo náboženství na straně „lidu“). Na druhé straně musí být zabráněno, aby církve využila „reakce“. Za nepřítel socializmu je považován především Vatikán, katolický episkopát a ekumenické hnutí. Autoři dokumentu navrhují několik kroků, které byly později uskutečněny, např. nové církevní zákony a izolace biskupů. Dokument zveřejnil KAPLAN 1993, 257-263.

⁶ KAPLAN 1993, 13-14.

⁷ VAŠKO 2004, 13-16.

⁸ K období před rokem 1948 srov. KAPLAN 1993, 11-19.

Mezi únorem 1948 a začátkem roku 1949 probíhala jakási *testovací fáze*. Obě strany – představitelé církví i vedení KSČ – zjišťovaly, co mohou od toho druhého očekávat. Uvnitř KSČ i v jednotlivých církvích probíhaly názorové střety, jak se k nové situaci postavit. Rozhodující bylo, že KSČ potřebovala upevnit svou pozici a případné vyhrocení vztahů z církvemi se jí nyní nehodilo. Naopak se snažila získat podporu církví jak bezprostředně po převratu, tak před květnovými volbami do Národního shromáždění. Některé církve reagovaly vstřícně, jiné zdrženlivě, žádná se však vysloveně proti režimu nepostavila. Ve většině církví naopak existovaly silné skupiny, které s novým režimem sympatizovaly. Dokonce i představitelé katolické církve udělali vstřícné gesto, když arcibiskup Beran sloužil na počest čerstvě zvoleného prezidenta Klementa Gottwalda slavnostní Te Deum. Od léta 1948 se však napětí mezi státem a katolickou církví stupňovalo. Byl omezen církevní tisk a fakticky zlikvidováno církevní školství. Katoličtí biskupové suspendovali kněze, kteří navzdory jejich zákazu kandidovali v květnových volbách. Přesto se zdálo, že je možné vztahy ještě urovnat a počátkem roku 1949 byla obnovena přerušovaná jednání mezi katolickými biskupy a zástupci Národní fronty.⁹

Další etapu můžeme vymezit roky 1949 a 1952. V té době dosavadní „oťukávání“ mezi státem a církvemi skončilo a nastala *fáze konfrontační*. Stát si vytvořil účinné nástroje k co nejdůkladnější kontrole církevního života. Nové církevní zákony, schválené na podzim roku 1949, učinily všechny duchovní naprosto závislé na státu. Bez státního souhlasu neměli nejen nárok na plat, ale nemohli ani vykonávat jakoukoli duchovenskou činnost. Zanikl katolický tisk i diecézní věstníky (*Acta curiae*), místo nich byly zavedeny státem kontrolované Katolické noviny a Věstník katolického duchovenstva. Na jaře roku 1950 byl proveden radikální zásah vůči významným součástem katolické církve. Řeckokatolická církev, zastoupená především na východním Slovensku, byla násilně sloučena s pravoslávím. Většina řeholníků a menší část řeholnic byla zbavena osobní svobody a internována v centralizačních kláštorech. V létě téhož roku byly uzavřeny teologické instituty a vzdělávání duchovních bylo soustředěno na dvě teologické fakulty.¹⁰ Od roku 1950 byli drženi katoličtí biskupové v izolaci. Na přelomu let 1950 a 1951 některé z nich justice poslala do vězení.¹¹ V roce 1951 byla dokončena likvidace katolických i nekatolických spolků, z nichž mnohé po roce 1948 již jen živořily.¹²

Léta 1953 až 1956 bývají označována jako *doba tání*. Vláda KSČ pod dojmem především zahraničních událostí (Stalinovo a Gottwaldovo úmrtí na jaře 1953, povstání v NDR v létě téhož roku, XX. sjezd KSSS a kritika kultu osobnosti v roce 1956) znejistěla a připustila určité korekce ve své politice. To se promítlo i do církevní oblasti. Byl odvolán již připravený plán na likvidaci ženských řeholí. Nové vedení Státního úřadu pro věci církevní v čele s Jaroslavem Havelkou prosazovalo určitou liberalizaci církevní politiky. Byla kupříkladu povolena činnost některých dosud zakázaných církví, slovenští biskupové Vojtaššák a Buzalka byli propuštěni z vězení, u internovaných biskupů se uvažovalo o návratu do čela diecéze (nakonec se směl vrátit do úřadu pouze rožňavský biskup Róbert Pobožný). Z internace mohla odejít řada řeholníků a zrušen

⁹ K období 1948-1949 srov. KAPLAN 1993, 23-64.

¹⁰ Období 1949-1953 byla dosud věnována největší pozornost, proto k němu existuje četná literatura, např. VAŠKO 2004 a 2007, PEŠEK / BARNOVSKÝ 1997 aj.

¹¹ VAŠKO 2007, 247-296.

¹² HEMZA 2012, 39.

byl známý internační klášter v Želivě.¹³ Názory na důvody této liberalizace se u jednotlivých církevních historiků liší. Jiří Piškula ji považuje za vážně míněný pokus o uvolnění poměrů a předzvěst „pražského jara“.¹⁴ Naproti tomu je Ondřej Matějka přesvědčen, že se jednalo především o sebezáchovný boj Státního úřadu pro věci církevní v zájmu vlastního přežití. Havelkovo vedení se podle něho obávalo, že příliš rychlou likvidací církevního života by úřad ztratil smysl a důvod své existence. Proto razilo tezi, že vliv náboženství a církví nelze během krátké doby zlikvidovat a prosazovalo umírněný přístup k církvím. V konfliktech církví s jinými státními institucemi se dokonce stavělo do role jakéhosi ochránce církví.¹⁵

Zmírnění církevní politiky ovšem neznamenalo konec pronásledování. V roce 1954 probíhají např. soudní procesy s biskupy Štěpánem Trochou a Karlem Otčenáškem. Dokonce v roce 1956, kdy dosavadní „tání“ vrcholilo, jsou odsuzováni mnozí kněží a řeholníci k mnohaletým trestům. Stejně tak právě v těchto letech nabírá na intenzitě ideologický boj proti náboženství. Za jakési vyhlášení tohoto boje je považován projev ministra informací Václava Kopeckého na ustavujícím sjezdu Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých poznatků v červnu 1952. Kopeckého výpady proti „náboženskému tmářství“ církve zaskočily. Do té doby představitelé KSČ navenek rozlišovali mezi „reakční a nepřátelskou politikou“ některých církevních představitelů a náboženskou vírou. Nevadila ani náboženská víra řady členů KSČ, kteří mohli posloužit jako „pátá“ kolona v církvích. Od roku 1952 se však zvyšuje nátlak především na stranické funkcionáře a učitele, aby opustili církev a přestali posílat své děti na výuku náboženství. Od školního roku 1952/1953 je omezována náboženská výuka na školách. Kromě přímého nátlaku na rodiče i děti jsou vhodně načasovány atraktivní kroužky, které mají děti z výuky odlákat. Podobně se v době církevních slavností pořádají dětská divadelní a filmová představení či sportovní akce. Do plánu osvětových přednášek jsou zařazována témata, která skrytě či otevřeně útočí na „nevědeckost“ náboženství.¹⁶

Přechodná liberalizace režimu skončila po potlačení maďarské revoluce. V roce 1957 dochází k obnově tvrdšího postupu vůči církvím. Kromě jiného k tomu vedla zkušenost z předchozích let, kdy zmírnění církevní politiky povzbudilo církve nejen ke zvýšení svých aktivit, ale také k opatrné kritice dosavadního stavu. Zejména po XX. sjezdu KSSS se projevuje „neposlušnost“ katolických duchovních, kteří otevřeně vyžadovali návrat biskupů, navázání kontaktů s Vatikánem, navrácení církevních budov apod. V evangelických církvích se zase projevila určitá opozice proti prorežimním církevním představitelům, nespokojenost se objevovala dokonce i v dosud naprosto loajální Církvi československé.¹⁷ Určitou nedůvěru státních představitelů vzbuzovalo také ekumenické hnutí nekatolických církví. Formálně bylo utužení disciplíny v církevní politice stvrzeno dokumentem „Zásady církevní politiky v ČSR“, které schválilo politbyro ÚV KSČ v květnu roku 1957. Politbyro v něm rázně odmítlo požadavky, které v předchozím roce zaznívaly zejména z katolické církve (návrat arcibiskupa Berana z internace, revize církevních zákonů apod.). Dozor státu nad církvemi v minulých letech poklesl a je nutno jej opět posílit – konstatovalo vedení KSČ ve svých materiálech. Přitvrzení

¹³ K období 1953-1956 srov. KAPLAN 2005, 617-645, PEŠEK / BARNOVSKÝ 1999, 35-79.

¹⁴ PIŠKULA 2009, 70.

¹⁵ MATĚJKA 2007, 332-336.

¹⁶ CUHRA 2001a, 275-276.

¹⁷ KAPLAN 2005

v církevní politice se projevilo také rostoucím počtem soudních procesů s duchovními a řeholníky a zvýšenou protináboženskou kampaní.¹⁸

1.2 Základní rysy církevní politiky

Jedním z typických rysů církevní politiky byl různý přístup k jednotlivým církvím. Za největší problém považovala KSČ katolickou církev, která byla nejpočetnější, navíc řízená ze zahraničí. Na katolickou církev nehleděla jen jako na ideologického protivníka, jehož světonázor je v rozporu s marxistickým učení, ale především jako na svého druhu opoziční politickou stranu.¹⁹ Při střetech s církevními představiteli KSČ s úspěchem využívala antiklerikální tradici, která je v české společnosti přítomná nejpozději od druhé poloviny 19. století. Tento antiklerikalismus byl od počátku namířen proti katolicismu a nekatolické církve se k němu často ochotně přidávaly. Také po únorovém převratu nekatolíci sedali na lep komunistické antiklerikální rétoriky a přizvukovali tezí o reakční politice katolické hierarchie. Přesvědčení o nebezpečných politických ambicích katolicismu přetrvávalo u politických špiček KSČ dávno poté, co byly církevní instituce zcela podřízeny kontrole státu. Na jednání politbyra ÚV KSČ v květnu roku 1960 se Antonín Novotný zeptal přítomného ministra školství Františka Kahudy, zda považuje za větší nebezpečí katolické či protestantské náboženství. Kahuda, jehož resort v té době navrhoval opatření k omezení činnosti zejména Českobratrské církve evangelické, mínil, že protestantské. Novotný však opáčil: „Falešný názor soudruha Kahudy, protestantské církve dobré jsou, jsou to berani, ale myslím, že je můžeme využívat.“ Zdůraznil, že pozornost musí být napnuta především na katolickou církev. Přípravovaná opatření vůči protestantům byla zamítnuta.²⁰

Postoj vůči nekatolickým církvím byl tedy především v prvních letech komunistické vlády mnohem vstřícnější. Zejména církve československá a pravoslavná byly považovány za spolehlivé spojence režimu. Složitější byla situace malých církví a různých netradičních náboženských společností, které si v minulosti zakládaly na své nezávislosti. Z tohoto důvodu obvykle nežádaly o státní uznání a oficiálně nevystupovaly jako církve, nýbrž fungovaly zpravidla na spolkové bázi. Po roce 1948 bylo vše jinak. Některé náboženské společnosti byly fakticky zakázány již brzy po únorovém převratu. První obětí se stali Svědkové Jehovovi. V listopadu 1948 Státní bezpečnost obsadila jejich kanceláře, zabavila literaturu a několik představitelů uvěznila. Na přelomu let 1949 a 1950 byli vyhoštěni misionáři mormonské církve a Armády spásy. O osudu dalších církví bylo rozhodnuto po schválení nových církevních zákonů. Některé (adventisté, baptisté, metodisté aj.) byly uznány státem a tím postaveny na roveň tradičním církvím. Jiné byly buď donuceny ke sloučení s některou ze státem uznaných církví, nebo se ocitly mimo zákon. V roce 1951 byl totiž dokončen proces likvidace náboženských spolků, čímž zanikla legální základna pro působení těchto církví.²¹

Dalším typickým rysem církevní politiky byla její orientace na duchovní a na ovládnutí církví „shora“. Přispěl k tomu jistě i neúspěšný pokus vyřadit z rozhodování katolické biskupy „zdola“ vyvoláním hnutí prorežimních katolíků. Tzv. Katolická akce však skončila neúspěchem. Teprve dosazení vládních zmocněnců na biskupské

¹⁸ PEŠEK / BARNOVSKÝ 1999, 81-113.

¹⁹ CUHRA 2001a, 272.

²⁰ KAPLAN 2005, 643; MATĚJKA 2007, 339-340.

²¹ HEMZA 2012, 34-39.

konzistoře a nahrazení nepoddajných biskupů prorežimními generálními a kapitulními vikáři umožnilo dostat katolickou církev pod kontrolu. Nekatolické církve si mohly zachovat alespoň navenek dosavadní způsob řízení včetně interních volebních mechanismů. Na jejich biskupských a seniorátních úřadech neseděli ani žádní vládní zmocněnci. Stát si však dobře hlídal, jací kandidáti se ucházejí o vedení a hrozbou neudělení státního souhlasu obvykle dosáhl zvolení vyhovujícího kandidáta. Svobodný výběr nebyl umožněn ani tak loajální církvi jakou byla Církev československá. Po rezignaci patriarchy Františka Kováře v roce 1961 stát odmítl kandidaturu teologů z Husovy teologické fakulty. Nejvyšším představitelem církve se stal dosavadní pražský biskup a někdejší člen KSČ Miroslav Novák.²² Ve slovenské evangelické církvi byl v roce 1951 dosazen do čela církve prorežimní biskup Ján Chabada. V následujících letech byli donuceni k rezignaci někteří nepohodlní biskupové této církve a rovněž nahrazení „spolehlivými“ duchovními.²³ Specifická byla situace v Českobratrské církvi evangelické, kde více než vedení církve pomáhala prosazovat prorežimní postoje neformální autorita děkana teologické fakulty Josefa Lukla Hromádky.²⁴

Posledním rysem církevní politiky, který zmíníme, je snaha spojit dvě zdánlivě protichůdné tendence. Na jedné straně se snažila co nejvíce omezit vliv církví ve společnosti, doslova je zahnat za dveře kostelů a sborů. Na straně druhé se pokoušela využít je jako spojence k prosazování zájmů režimu všude tam, kde církvím nějaký vliv ještě zbýval, tedy především na aktivní jádro věřících.²⁵ Stát proto již v roce 1950 církvím odebral vedení veřejných matrik a zavedl povinné občanské sňatky, aby minimalizoval kontakt občanů s duchovními. Omezována byla tradiční prezentace církví na veřejnosti: poutě, církevní procesí, dokonce i Husovy oslavy. Úřady s nelibostí hleděly na koncerty v kostelích, neboť přiváděly do kostela ty, kteří by tam jinak nezavítali. Naproti tomu ta část občanů, která bohoslužby stále ještě navštěvovala, byla z kazatelen nabádána tu k podpisu mírové akce, tu k volbě kandidátky Národní fronty, tu ke splnění povinných zemědělských dodávek.

Tato stránka církevní politiky se stala také terčem lidové tvořivosti. Důkaz nám zanechal publicista Vladimír Škutina, když převyprávěl dobový vtíp:

„V padesátých letech se vydávaly ke každému výročí hesla. Bylo to důležité, protože obyčejný člověk nikdy nevěděl, které heslo ještě platí a které je překonané. Nejvíce hesel bylo vydáváno k Prvému máji a pracující museli pečlivě sledovat, komu se smí provolávat sláva a kdo se mezitím postavil do řad nepřátel. K tomu účelu byly zřízeny agitační dvojice, které měly dbát na náležitou výzdobu ulic a měly na starosti správné vylepení těch či oněch hesel.

Při kontrole heslovitosti v obvodě nakoukla jedna agitační dvojice také do kostela a užasla. Kolem chrámové lodi samá hesla jako „Chvalme Hospodina!“ „Blíž k Tobě, Bože, bliž!“ „Sláva na výsostech Bohu!“ Agitační dvojice se tedy vypravila za farářem a se seznamem povolených a doporučených

²² HRDLIČKA 2010, 174-179.

²³ PEŠEK / BARNOVSKÝ 1999, 24.

²⁴ K osobnosti J. L. Hromádky srov. DOBEŠ 2006, 462-473.

²⁵ K tomu srov. zmiňovaný návrh církevního oddělení ÚAV NF ze srpna 1948 na řešení náboženských otázek, který jako bod 3 uvádí „Využití náboženství jako spojence režimu“ a bod 4 „Povinnost napomáhat postupnému překonávání náboženství“. V dokumentu se pak rozvádí způsoby, jak je možné náboženský vliv omezit. KAPLAN 1993, 257-263.

hesel se jej jala přesvědčovat, že by měl výzdobu kostela aktualizovat. Aspoň prý z polovičky. Po několika dnech přišla tatáž agitační dvojice na prověrku a užasla. Nad oltářem visel velký nápis – totiž přesněji řečeno první polovina byla původní a druhá přelepená papírem s novým slovem. Nad oltářem bylo napsáno: BOJTE SE BOHA – SOUDRUZI!²⁶

Stát využíval církve i k propagaci v zahraničí. Výjezdy církevních představitelů do ciziny měly dokázat, že v Československu je náboženská svoboda zaručena. Na mezinárodním fóru pak zástupci církví lobovali ve prospěch sovětského pojetí mezinárodní politiky. V tomto směru byly vkládány velké naděje do Josefa Lukla Hromádky. Hromádka se jako první zástupce ze zemí sovětského bloku stal členem exekutivy Světové rady církví a díky velké reputaci, kterou si na mezinárodním poli vydobyl, s úspěchem pomáhal propagovat komunistické záměry mezi západními protestanty. Ochota západních partnerů přijímat názory respektovaného českého teologa však měla své hranice. Jeho článek, v němž odsoudil maďarské povstání v roce 1956, vyvolal mezi jeho přáteli rozruch a pobouření.²⁷ Podobně byly využívány i výjezdy představitelů katolické či československé církve, avšak s mezinárodním renomé, jakému se těšil J. L. Hromádka, se nemohly srovnávat.²⁸

2. Systém kontroly církví

Státní kontrola církví není samozřejmě žádný komunistický vynález. Svě by mohli vyprávět již první pražští biskupové, kteří byli zcela v moci přemyslovských panovníků. V novodobé historii jsou známy mnohdy velmi radikální zásahy císaře Josefa II. do církevního života včetně rušení řady klášterů. Kontrolu nad chodem církví udržovali i Josefovi nástupci. Až do roku 1848 rakousko-uherská panovníci měli například právo jmenovat katolické biskupy. Po roce 1848 se katolická církev pokusila zbavit přežívajících následků josefinského pojetí církve. Konkordátem z roku 1855 se jí sice podařilo dosáhnout větší autonomie a zároveň získat výraznější vliv na vzdělávání a manželské právo, avšak liberální vlády po pádu absolutismu výhody plynoucí z konkordátu opět omezily a církve postavily pod přísnější dozor. V období první republiky se připravovala odluka církví od státu. Katolická církev ovšem ještě nebyla mentálně na takové uspořádání vztahů mezi státem a církvemi připravena, k čemuž přispěla i antikatolická vlna, která se v prvních letech českou částí Československa přehnal. V platnosti tedy víceméně zůstalo uspořádání z dob monarchie, kdy stát zajišťoval určitou ochranu a podporu církví, a za to si nad nimi nárokoval dozor. Nadále rovněž platily staré rakouské zákony.²⁹ Komunistický stát tak mohl celkem snadno navázat na dosavadní tradice státního dozoru. Církevní kontrola probíhala po několika liniích: otevřeně v rámci státních úřadů a skrytě pomocí bezpečnostních a stranických struktur.

²⁶ ŠKUTINA 1969, 55.

²⁷ K mezinárodním aktivitám J. L. Hromádky viz např. MATĚJKA 2007, 325-327.

²⁸ Např. v roce 1955 vycestovala delegace československých katolíků do severního Vietnamu, aby tamní katolíky přesvědčila o zachování náboženské svobody v socialistických zemích a pomohla zabránit jejich masovému exodu do jižního Vietnamu. KAPLAN 2005, 615.

²⁹ Ke vztahům státu a církve viz např. PETRÁČEK 2013, 32-34.

2.1 Administrativní aparát

V dobách monarchie řešila církevní záležitosti na regionální úrovni především okresní hejtmanství, která byla za první republiky přejmenována na okresní správy politické a posléze na okresní úřady. Církevní agendu převzali po roce 1945 i jejich nástupci – okresní národní výbory. Na tom se nic nezměnilo ani po únorovém převratu v roce 1948, ovšem iniciativa v církevní politice přešla na akční výbory Národní fronty. Akční výbory vznikly v období únorové krize jako mimořádná instituce, která zajišťovala komunistické straně převzetí moci na všech úrovních státní správy i mimo ni. Po dokončení převratu se staly zbytečnými, přesto mnozí funkcionáři trvali na jejich další existenci. Akční výbory tedy dostaly další náplň své činnosti. Prováděly politické čistky v úřadech, armádě, bezpečnosti, na školách, v zájmových organizacích a jinde. A také začaly uskutečňovat novou politiku vůči církvím.³⁰

Již 18. března 1948 Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF) zřídil komisi pro církevní a náboženské otázky. V jejím čele stál předseda ÚAV NF Alexej Čepička, což dokládá význam, jaký se církevní otázce již bezprostředně po únorových událostech přikládal. Obdobné komise měly vznikat i v krajích a okresech.³¹ Například v trutnovském okrese řešilo otázku církevních komisí plenární zasedání Okresního akčního výboru Národní fronty (OAV NF) 28. června 1948. Měly být vytvořeny komise podle jednotlivých církví, do nichž by se vyhledali pokrokoví kněží. Členové akčních výborů měli navštěvovat kněze a vzbuzovat v nich „vlastenecké a lidské city“.³² V Trutnově, v Hostinném na Vrchlabsku a v Černožicích na Jaroměřsku byly na podzim svolány schůze duchovních. Tyto akce však neměly úspěch a většina duchovních o spolupráci s Národní frontou nestála.³³

Na jaře roku 1949 okresní akční výbory začínají budovat vlastní církevní aparát. Jsou ustanovováni církevní referenti a vytvářena síť důvěrníků. Snaha však často vyznívala naprázdno, neboť byl problém najít do funkce vhodnou osobu. Příklad najdeme opět v Trutnově, kde se v březnu stal církevním referentem OAV dosavadní propagační referent Podkrkonošského konzumu Ferdinand Jakubec, jinak též kádrový referent základní organizace KSČ tamtéž, instruktor pro ustavení JZD a člen okresního referentského sboru KSČ. Přes úctyhodný výčet funkcí a navzdory důvěře v něj vložené se jako církevní referent neosvědčil a již v květnu byl vystřídán spolehlivým funkcionářem a členem OV KSČ Antonínem Dandou.³⁴ Ještě na konci dubna nebyl nalezen církevní referent v Dobrušce, ve Dvoře Králové nad Labem a v Náchodě vyhlédnutí kandidáti funkci odmítli.³⁵

Na podzim roku 1949 Národní fronta své postavení v církevní politice definitivně ztratila. Církevní agenda byla přenesena na nově vytvářená církevní oddělení krajských a okresních národních výborů. Tím byla odstraněna dosavadní dvojkolejnost, kdy se církvemi zaobírala jak Národní fronta, tak státní správa. Celý administrativní aparát završovalo nové „církevní ministerstvo“ – Státní úřad pro věci církevní (SÚC). Prvním představitelem úřadu se stal Alexej Čepička, po jeho odchodu na ministerstvo obrany

³⁰ KAPLAN 2012, 40-50.

³¹ MLÝNSKÝ 1973, 838.

³² SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 3, inv. č. 13, zápisy plenárního zasedání. KAFKA 2009a, 108.

³³ Zřejmě se jednalo o běžné vikariátní porady, na které se dostavili zástupci Národní fronty. SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 2, inv. č. 31, situační zpráva č. 2 z roku 1948.

³⁴ SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kt 14, inv. č. 79, situační zpráva. Viz také KAFKA 2009a, 108.

³⁵ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 2, inv. č. 32, situační zpráva 24.4.-1.5.1949.

řídil SÚC někdejší sociální demokrat Zdeněk Fierlinger. V souladu s asymetrickým státním uspořádáním byl pro Slovensko vytvořen zvláštní úřad v Bratislavě podřízený celostátnímu SÚC. V českých zemích řídil církevní politiku přímo SÚC.³⁶ V rámci KSČ řešila církevní problematiku především tzv. církevní šestka, tedy církevní komise ÚV KSČ, která v dubnu 1949 navázala na práci církevní komise ÚAV NF. V jejím čele stál opět Alexej Čepička.³⁷

Aby bylo dosaženo potřebné koordinace církevní politiky v krajích a okresech, vydal sekretariát ÚV KSČ dne 21. června 1949 pokyny k vytváření tzv. trojek, jejichž členy měli být příslušný tajemník KSČ, tajemník Národní fronty a církevní tajemník.³⁸ V Hradci Králové se scházela církevní „pětka“ ve složení předseda KNV, zástupce krajského sekretariátu KSČ, vedoucí církevního oddělení KNV se svým zástupcem a zmocněnec na biskupské konzistoři. Scházet se měla každý měsíc.³⁹ Na okresech to bylo s vytvářením trojek složitější. Ve Vrchlábí se církevní trojka scházela již v lednu 1950⁴⁰, v Trutnově se jí podařilo ustavit na jaře téhož roku.⁴¹ Scházet se měly každý týden. Církevní trojky však během roku 1950 zřejmě příliš nefungovaly, neboť teprve v únoru 1951 krajský církevní tajemník Tomášek hlásí, že se schůzky církevních trojek na okresech začínají rozbíhat.⁴² Všechny církevní komise – církevní šestka při ÚV KSČ, církevní pětky v krajích i církevní trojky v okresech – ukončily činnost nejpozději v roce 1952.⁴³

Zánik církevních pětěk a trojek souvisel s přesvědčením komunistického vedení, že církev již nepředstavují pro stát vážný problém. To se odrazilo i ve snížení významu SÚC, který v roce 1953 ztratil postavení ministerstva. V roce 1956 byl dokonce zrušen, což církev nesprávně vnímaly jako signál k přehodnocení dosavadní církevní politiky. Agenda zrušeného úřadu byla převedena na ministerstvo školství a kultury, kde byl nově zřízen odbor pro věci církevní.⁴⁴

³⁶ PIŠKULA 2009, 65-73.

³⁷ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 13

³⁸ KAPLAN 1993, 363.

³⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zápis z aktivu krajské pětky a okresních trojek z 6.12.1950 a zápis z církevní pětky z 27.12.1950.

⁴⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 23.1.1950.

⁴¹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT z 11.4.1950.

⁴² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 15.2.1951.

⁴³ KAPLAN 1993, 164.

⁴⁴ KAPLAN 2005, 623.

2.2 Krajský církevní tajemník v Hradci Králové

V čele církevního oddělení krajského národního výboru (KNV) stál vedoucí tajemník, pro kterého se vžilo označení krajský církevní tajemník. V souladu s dobovou zálibou ve zkratkách jej budeme nadále označovat jako KCT. Jeho zástupcem byl kádrový referent, který měl na starost kádrování duchovních, řeholnic, učitelů náboženství a dalších církevních pracovníků. Informační a kultový referent sledoval církevní tisk, propagoval církevní politiku státu, sledoval církevní akce apod. Další referent měl na starost majetkové a hospodářské věci a personální referent vedl evidenci duchovních, vyměřoval jejich platy a navrhoval udělení či odebrání státního souhlasu.⁴⁵ Církevní oddělení KNV v Hradci Králové bylo původně součástí I. (všeobecnému) referátu, ale v roce 1954 došlo v rámci reorganizace národních výborů k povýšení oddělení na samostatný církevní odbor.⁴⁶ V roce 1958 byl odbor zrušen a jeho pracovníci začleněni do odboru školství a kultury.⁴⁷

Podobně jako předtím v Národní frontě provázely vznik církevních oddělení národních výborů personální problémy, které na některých místech trvaly několik let. Prvním KCT v Hradci Králové se stal Josef Škop. Od roku 1945 byl členem KSČ. Kádrový materiál jej charakterizoval jako třídně uvědomělého, straně oddaného, který vede skromný život. V jednání s církvemi si prý počínal netakticky.⁴⁸ Již na jaře 1950 však z funkce odchází zpět do Československých stavebních závodů. Situace církevního referátu byla v té době neutěšená. Kádrový referent nebyl dosud ustanoven, hospodářský referent JUDr. Břetislav Pich byl dlouhodobě nemocný.⁴⁹

Novým KCT byl vybrán František Tomášek, dříve krajský tajemník komunistické Katolické akce. Funkci kádrového referenta vykonával Josef Prášek, kultovým a informačním referentem byl účetní adjunkt Václav Slaboch z Prahy a personálním referentem Antonín Kozák taktéž z Prahy. Nemocného Picha zastupoval Dr. Havlovic z jiného referátu. V oddělení byla dále zaměstnána administrativní úřednice Jaroslava Němcová.⁵⁰

Po třech letech byl Tomášek z funkce odvolán. Trvalo několik měsíců, než byl ustanoven nový KCT Josef Merta, který nastoupil do funkce v červenci 1953. Na rozdíl od svých předchůdců měl s prací v církevní oblasti bohaté zkušenosti, neboť několik let vykonával funkci okresního církevního tajemníka v Žamberku. Krajským církevním tajemníkem zůstal až do roku 1959, kdy přijal funkci zmocněnce na biskupské konzistoři.⁵¹ Po územní reorganizaci národních výborů, kdy byl vytvořen Východočeský krajský národní výbor, byl krajským církevním tajemníkem Václav Jonáš. Biskup Karel

⁴⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 365, metodický materiál.

⁴⁶ Národní výbory všech stupňů se původně členily na referáty, vedené volenými referenty, kteří byli zároveň členy rady. Referáty se členily na jednotlivá oddělení. I. referát, jehož bývalo církevní oddělení součástí, byl veden přímo předsedou národního výboru. V roce 1954 došlo ke zrušení referátů a jejich nahrazení odbory. V jejich čele nestál již volený člen rady, ale odborně kvalifikovaný zaměstnanec národního výboru.

⁴⁷ FRANCEK 1988, 42-44.

⁴⁸ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, kádrový posudek.

⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT z 1.3.1950.

⁵⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 365, zpráva KCT z 23.5.1950, kart. 221, inv. č. 565, platové zařazení OCT a KCT; NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zápis krajské šestky z 28.7.1949.

⁵¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT, kart. 191, inv. č. 156, rozborů církevně politické práce.

Otčenášek později vzpomínal, že jej se svými spolupracovníky označoval jako „neposvěceného“ Jonáše, aby jej odlišili od Jonáše „posvěceného“, katedrálního děkana a pozdějšího kapitulního vikáře.⁵²

2.3 Okresní církevní tajemníci

Souběžně s KCT byla na jednotlivých okresních národních výborech zřizována funkce okresního církevního tajemníka (OCT). První OCT nastupovali do svých funkcí v létě 1949. V královéhradeckém kraji jich působil celkem čtrnáct. Bylo mezi nimi pět dělníků, jeden typograf, jeden obuvník, dva úředníci, tři poštovní zaměstnanci, sochař a vedoucí okresní politické školy KSČ.⁵³ K náplni práce církevního tajemníka ONV patřilo mj. zasílat SÚC a KCT pravidelné zprávy o situaci na okrese, účastnit se porad duchovních a udržovat styk s duchovními, poskytovat podporu Katolické akci, vést kartotéku duchovních, učitelů náboženství a zaměstnanců církví, shromažďovat jejich kádrové posudky a vyjadřovat se k jejich ustanovování, starat se o hospodářské a finanční věci farností a náboženských obcí včetně evidence církevního majetku.⁵⁴ V rámci ONV byli zařazováni zpravidla do I. (všeobecného) referátu, který vedl přímo předseda ONV. Po odborné stránce byli řízeni krajským církevním tajemníkem a potažmo SÚC.

Každý OCT si měl kolem sebe vytvořit sbor důvěrníků. V jednotlivých farnostech si vyhledal spolehlivého člověka, který by mu dodával informace o situaci mezi věřícími, o činnosti duchovního, o jeho kázání apod. V okrese Žamberk převažovali mezi důvěrníky zaměstnanci pošty,⁵⁵ jinde tuto funkci vykonávali například členové SNB nebo zaměstnanci národních výborů. Někdy však byl problém sehnat vhodného důvěrníka (často právě k těm nejaktivnějším duchovním) nebo důvěrníci dodávání zpráv zanedbávali.⁵⁶ Později však OCT přestali sbor důvěrníků udržovat, neboť informace o dění ve farnostech získávali z jiných zdrojů, ať už od bezpečnosti, od místních funkcionářů nebo díky osobním návštěvám na místě. Někdy duchovní žalovali církevnímu tajemníkovi na sebe navzájem.⁵⁷ A to dokonce i takoví, u nichž bychom to nečekali. Trutnovský administrátor Eduard Broj měl sám se státními úřady řadu sporů. To mu ovšem nezabránilo v tom, aby si nepostěžoval na P. Františka Johna ze sousední farnosti, že je to floutek a církevní tajemník by ho měl prý „trochu skřípnout“.⁵⁸ Na konci padesátých let se k praxi sboru informátorů vrátil OCT ve Vrchlabí. Při zdejším ONV vytvořen „aktiv informátorů“ z řad ředitelů škol. Systém se však zřejmě příliš neosvědčil, protože většina ředitelů se k této nové funkci stavěla poměrně laxně.⁵⁹ Zřejmě se však jednalo v rámci severovýchodních Čech o ojedinělý počin.

⁵² SVOBODA 2004, 149.

⁵³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 221, inv. č. 565, platové zařazení církevních tajemníků.

⁵⁴ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 268-269.

⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT z 5.4.1950.

⁵⁶ Např. SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT z 8.12.1949.

⁵⁷ Obvykle si tak vyřizovali své osobní spory. P. Jan Musil z Velké Jesenice si tak např. stěžoval na nevídané návštěvy svého předchůdce Miloslava Kopeckého, který by se po propuštění z vězení rád vrátil do své bývalé farnosti. Viz NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 6.2.1952.

⁵⁸ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za září 1954.

⁵⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 790, inv. č. 3996, návrh k provádění ateistické propagandy z 11.11.1959.

Zatímco krajský církevní tajemník byl na svém území skutečným pánem nad církvemi, postavení OCT bylo mnohem komplikovanější. Od církevních tajemníků zaznívaly časté stesky na adresu vedení okresních národních výborů, že funkci OCT podceňuje, neboť pokládá církevní otázku za vyřízenou. „Dej mi pokoj s tvými faráři, dej je zavřít a nebav se s nimi“, pravil údajně kterýsi funkcionář církevnímu tajemníkovi.⁶⁰ Malý respekt k práci církevních tajemníků se projevoval i jejich využíváním na nejrůznější nárazové akce, zejména při žních a při výkupu zemědělských produktů, ale také třeba při vysídlování kulaků či při odvodu branců. OCT v Jaroměři byl pověřen vedením podatelny. Jak si stěžoval krajský církevní tajemník, když je na okrese něco potřeba udělat, „nejdřív se sáhne po OCT. Nemám proti tomu námitek a také to OCT zdůrazňuji, že musí pomáhat při nárazových úkolech. Jenomže se vytváří taková situace, že nárazových úkolů je nepřetržitý sled (...) a OCT je zaměstnán nárazovými úkoly trvale.“ Jak si ovšem také všiml, některým OCT tato situace dokonce vyhovovala, neboť tak mohli uniknout od svých úkolů na církevním poli.⁶¹

V roce 1954 v rámci reorganizace národních výborů bylo stanoveno, že většina OCT bude trvale pověřena ještě další agendou. Tím byla vlastně oficiálně posvěcena dosavadní praxe, proti níž KCT tak protestoval. Objevil se dokonce návrh na úplné zrušení okresních církevních tajemníků, jejichž agendu by obstarali kádroví pracovníci. Pouze tři církevní tajemníci v kraji vykonávali svou funkci nadále na plný úvazek: v Hradci Králové, v Náchodě a v Trutnově. V případě Hradce Králové byl takový postup odůvodněný tím, že církevní tajemník svou funkci vykonával vlastně jak pro okres Hradec Králové, tak pro samotné město. Náchodsko bylo zase jedním z nejméně religiozních okresů v kraji a v Trutnově si to vyžádala přítomnost velkého množství internovaných řeholnic.⁶² Změnilo se i zařazení OCT v rámci ONV. Po zrušení referátů byli zařazováni do všeobecného odboru nebo odboru pro vnitřní věci. Nebyli již tedy podřízeni přímo předsedovi, nýbrž vedoucímu odboru. Zatímco postavení KCT bylo posíleno zřízením samostatného církevního odboru KNV, postavení OCT se naopak spíše oslabilo. Předseda ONV Jičín prý dokonce církevnímu tajemníkovi sdělil: „Dnem 31.12.1954 se končí tvoje funkce, místo církevního tajemníka se ruší, církevně politické věci budeš dělat, pokud ti zbude čas.“⁶³ Podobná praxe vládla i na jiných okresech, což vedlo k pracovnímu přetěžování OCT. Proto rada Krajského národního výboru v Hradci Králové schválila v roce 1955 usnesení, že okresní církevní tajemníci v Broumově, Rychnově a Dobrušce musí mít vymezeny na církevní agendu čtyři dny, ostatní tři dny. Církevním tajemníkům v Trutnově, Hradci Králové a Náchodě měla zůstat na církevní agendu celá pracovní doba.⁶⁴ Vzápětí bylo ovšem nařízení porušeno a polovina církevních tajemníků byla opět použita jako instruktoři při žních.⁶⁵ Nebyli šetřeni ani ti OCT, kteří se měli církevní agendou zabývat na celý úvazek. Trutnovský František Seidl byl z rozhodnutí OV KSČ v roce 1956 jmenován organizátorem JZD na vesnici a na církevní agendu mu tak zbývaly jen tři dny v týdnu.⁶⁶

⁶⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 23.11.1953.

⁶¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 23.11.1953

⁶² SOAZ, f. KNV H. Králové, kart. 614, inv. č. 1772.

⁶³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.3.1955.

⁶⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.6.1955. Návrh, aby byl také v Dobrušce a v Rychnově nad Kněžnou OCT na plný úvazek, nebyl schválen.

⁶⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 8.8.1955.

⁶⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kt 672, inv. č. 4797, hlášení nástupu na vesnici 5.4.1956.

V roce 1958 došlo v rámci ONV k další reorganizaci, kdy byla církevní agenda – stejně jako na KNV – přidělena odborům školství a kultury. Na některých okresech však tyto odbory nepřevzaly dosavadního OCT a církevní agendu dostal na starost některý ze stávajících zaměstnanců odboru, který ovšem měl již vlastní agendu. Složitou situaci muselo opět řešit vedení KNV. Bylo rozhodnuto, že v šesti okresech (Broumov, Dobruška, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Žamberk a Hradec Králové) bude ustanoven na odboru školství OCT na plný úvazek, v ostatních okresech bude pověřený pracovník vykonávat církevní agendu alespoň polovinu své pracovní doby.⁶⁷

Práci církevních tajemníků komplikovala ale i řada dalších problémů. Jedním z nich byla ne vždy dobrá informovanost od nadřízených. Při projednávání nové organizace výuky náboženství v roce 1952 na vikariátní poradě zažil náhodský církevní tajemník nepříjemnou blamáž. Podle dřívějších instrukcí duchovním tvrdil, že na přihláškách k výuce náboženství musí být podpisy obou rodičů. Vikář Tomíček mu však oponoval, že tento předpis byl změněn. Později si církevní tajemník záležitost ověřoval a ke svému překvapení zjistil, že vikář byl o změně informován lépe než on.⁶⁸

Není divu, že za takových okolností mnozí neobstáli a jiní o toto místo rychle ztráceli zájem. V roce 1953 zbylo v kraji na svých místech jen osm původních OCT, tedy jen o málo víc než polovina, ostatní odešli do jiných funkcí nebo byli propuštěni pro neschopnost.⁶⁹ V letech 1954–1955 bylo vyměněno dokonce devět okresních církevních tajemníků.⁷⁰ Na postech okresního církevního tajemníka tak působili často lidé bez zkušeností, kteří ani neměli čas se v situaci zorientovat. Názorným příkladem jsou poměry v okrese Trutnov. První OCT František Soukal v polovině roku 1951 přešel na jiné místo a až do konce roku jej zastupovala pracovnice církevního oddělení Marie Soukalová.⁷¹ Od 1. ledna 1952 nastoupil „dělnický kádr“, dosavadní újezdní tajemník Václav Materna, ale již v srpnu si stěžoval na malý plat a na přetíženost administrativou, kvůli níž nestíhá „politickou práci venku“. Proto zvažoval odchod z funkce.⁷² Nakonec setrval na svém místě až do jara příštího roku, kdy se do funkce krátce vrátil osvědčený František Soukal. Ten však musel funkci kvůli finančnímu podvodu koncem roku 1953 okamžitě opustit. Proti rozhodnutí byra OV KSČ v Trutnově KCT marně protestoval, že je nutné nejdříve najít nového kandidáta.⁷³ Vystřídal ho B. Svatoš, kterého však KCT označil za nejhoršího OCT v kraji. Také sám Svatoš již po několika měsících vyslovil přání, aby mohl odejít do výroby.⁷⁴ Dne 23. března 1955 nastoupil František Seidl, během necelých šesti let již pátý (počítáme-li i Marii Soukalovou) okresní církevní tajemník!⁷⁵

Najít vhodného kandidáta na funkci OCT nebylo jednoduché. Nezapomeňme, že církevní tajemník byl mj. nucen jednat s vysokoškolsky vzdělanými duchovními, dohlížel na sestavování rozpočtů a vykonával další poměrně náročné činnosti. Okresním církevním tajemníkem se tedy nemohl stát kdokoli. KCT si navíc stěžoval, že nemá

⁶⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, zpráva OCT Náchod o vikariátní poradě duchovních z 20.8.1952.

⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 23.11.1953.

⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.3.1955.

⁷¹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4119, zápis církevní trojky 28.6.1951.

⁷² SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zprávy OCT z 4.1.1952 a 2.8.1952

⁷³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kn. 12, zápis rady 7.5.1953, kt 574, inv. č. 4111, situační zpráva 27.11.1953; NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.1.1954.

⁷⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 614, inv. č. 1774, protokol ze schůze kolegia 17.11.1954, kt 615, inv. č. 1796, záležitosti OCT.

⁷⁵ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 1.11.1955.

takřka žádný vliv na jejich výběr. Pokud se našel schopný OCT, zpravidla časem odešel na lepší místo.⁷⁶ Vrchlabský církevní tajemník Josef Ullmann, mj. člen OV KSČ, přiznal: „Ve funkci OCT pracuji s nechutí a cítím čím dál větší odpor při jednání s duchovními. Jedná se konečně v blízké době o mé přeřazení na jiné pracoviště.“⁷⁷ Podobně si broumovský Brunclík stěžuje, že jeho práce je nadřizovanými přehlížena, proto jej netěší a raději by se vrátil k původnímu povolání, kde byl spokojen.⁷⁸ KCT musel apelovat na jejich „stranické svědomí“, aby je ve funkci udržel.⁷⁹

Krajský církevní tajemník Josef Merta si jako bývalý OCT dobře uvědomoval klíčovou roli, kterou v církevní politice mohou hrát církevní tajemníci v okresech. Po svém nástupu si opakovaně stěžoval, že jeho předchůdci na své podřizované nedohlíželi, takže mnozí OCT „zljadačili“ Teď si prý jen těžko zvykají, že jejich práci kontroluje a vyžaduje splnění úkolů. „Nepracují špatně ovšem všichni OCT, jen asi jejich dvě třetiny – takový Středa, Kubeček, Hylmar, Brunclík⁸⁰ pracují lépe, někdy i dobře, ale i tyto dobré je třeba neustále držet a vést za ruku jako malé děti.“⁸¹ Po reorganizaci ONV v roce 1954 a odchodech některých zkušených OCT se nespokojenost Mertovy ještě prohloubila. Dobře pracuje prý pouze jediný OCT. Jakmile ustane z jeho strany kontrola, OCT téměř okamžitě přestávají plnit úkoly. Trutnovský církevní tajemník Svatoš využil Mertovy nemoci a vzal si dovolenou v době kampaně proti výuce náboženství. Díky tomu se ve srovnání s předchozím rokem zvýšil počet přihlášených dětí o 4 %.⁸² Někdy musel Merta za OCT práci dokončovat, aby termíny dodržel. Se špatnou prací OCT podle jeho mínění souvisela zvýšená aktivita církve. Na Dobrušsku se například objevily snahy obnovit poutě do Vambeřic. Zdejší OCT Václav Kubeček, kterého KCT považoval za jednoho z nejlepších v kraji, odešel v říjnu 1954 pracovat do aparátu KSČ. Jeho nástupci byli zavaleni jinou prací a neměli čas navštěvovat duchovní.⁸³ Podobná situace panovala zejména na okresech Trutnov, Rychnov nad Kněžnou, Náchod a Dobruška.⁸⁴ Kritické závěry Mertovy potvrdila i kontrola ze SÚC: OCT nemají přehled o činnosti duchovních, nedokáží je přesvědčit o správnosti vládní politiky, nespolupracují s místními národními výbory a dalšími institucemi, nemají ve své práci systém.⁸⁵ Následná kontrola SÚC v roce 1956 konstatovala určité zlepšení. Díky systematické práci Josefa Mertovy je kolektiv OCT pevnější a ukázněnější a v plnění úkolů zodpovědnější. Dále ovšem přetrvávaly některé problémy, například nedostatečná podpora ze strany ONV a slabá úroveň „politických“ rozhovorů církevních tajemníků s duchovními.⁸⁶

Podívejme si nyní blíže na osoby některých okresních církevních tajemníků. *František Soukal* byl jako první církevní tajemník v Trutnově schválen předsednictvem OAV NF 18. srpna 1949 místo původně navrženého Josefa Kuldy a 1. září byl oficiálně

⁷⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.10.1954.

⁷⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabi, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 1.11.1953.

⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 25.3.1952.

⁷⁹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 512, dopis KCT H. Králové z 23.11.1953.

⁸⁰ Jednalo se o OCT z Nového Bydžova, Dobrušky, Nové Paky a Broumova.

⁸¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 5.2.1954 a 6.3.1954.

⁸² NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, rozbor církevně politické práce KNV H. Králové z 10.11.1954.

⁸³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 4.10.1954 a 3.5.1955.

⁸⁴ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva KCT H. Králové pro byro KV KSČ [1955].

⁸⁵ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva KIS o poznacích z průzkumu v kraji Hradec Králové [1954].

⁸⁶ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva KIS o průzkumu v církevně politické práci v kraji H. Králové z 16.3.1956.

představen radě ONV.⁸⁷ Soukal měl v té době za sebou pestrý život. V době druhé světové války pracoval u dráhy v Poličce, odkud byl v roce 1942 poslán na nucené práce. Odtud údajně po půl roce uprchl a až do roku 1945 se skrýval v ilegalitě. Po osvobození prošel vojenskou službou, zaměstnáním v Sádce, až se dostal na Trutnovsko do Svobody nad Úpou, kde získal místo na poště. Zde byl po roce 1948 zvolen předsedou místní organizace KSČ a posléze i předsedou MNV. Po jmenování církevním tajemníkem se rychle zorientoval. Při stranických prověrkách v roce 1950 získal výborné hodnocení:

„Jako člen od roku 1945 se ve svých funkcích plně osvědčil a osvědčuje, je kritický i sebekritický, teoreticky vyspělý a dovede vždy obhájit stranu v každých otázkách, i obtížných, je akceschopný a úspěchy ve své práci má, třídně uvědomělý, ovládá dobře taktiku, straně plně oddán, po dalším školení může zastávat i vyšší funkce v rámci kraje, bolševickou tvrdost nepostrádá...“⁸⁸

Po půlroce svého působení na ONV se stal předsedou zdejší základní organizace KSČ. Bolševickou tvrdost skutečně nepostrádal a církevní politiku se snažil provádět do všech důsledků, což mu přinášelo časté konflikty zejména s katolickými duchovními, v nichž našel vytrvalé protivníky. Tak jako většina jeho kolegů postrádal větší podporu ze strany ONV. Dlouhou dobu se u rady ONV marně dožadoval přidělení administrativní síly, na níž měl nárok. Teprve na jaře 1950 získal na církevní oddělení úředníci. Typické pro církevní tajemníky byly i problémy se služebním vozidlem. Byl mu sice přidělen služební motocykl, avšak záhy mu byl opět odebrán. Na jeho protesty odpověděli, ať se nechá vybavit od SÚC.⁸⁹ Ani Soukal se neubráníl využívání k jiné práci. Tak byl například počátkem roku 1951 určen instruktorem pro rozpisy zemědělských dodávek v obci Velké Svatoňovice.⁹⁰ Přesto si dokázal vynutit určitou nezávislost. Jeho korespondence s KCT byla považována za důvěrnou a byla nepřístupná dokonce i pro předsedu ONV. Jeho nástupkyni Marii Soukalové se tuto praxi nepovedlo uhájit, což ukazuje, že církevní tajemník měl v rámci aparátu ONV pouze takové postavení, jaké si dokázal vybojovat.⁹¹ Velmi dobrou spolupráci Soukal navázal s tajemníkem OAV NF Josefem Bártou. Soukal byl zván na schůze předsednictva OAV, kde referoval o církevní situaci, dodával jim i kopie situačních zpráv. K přesvědčování duchovních a k dalším úkolům mohl využívat místní akční výbory.⁹² František Soukal přešel v polovině roku 1951 na jiný post v rámci ONV.⁹³ Na jaře 1953 se do funkce vrátil, ale již koncem téhož roku velmi neslavně skončil.⁹⁴ Ukázalo se, že po rozvodu pobíral neoprávněně rodinné přídavky, přestože děti žily u manželky, která na ně rovněž pobírala příspěvek.⁹⁵

Další pozoruhodnou postavou je bezpochyby OCT ve Dvoře Králové *Roman Cír.* Narodil se roku 1907 v Machovské Lhotě na Policku v rodině domácího tkalce. Brzy po

⁸⁷ SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 1, inv. č. 2, zápisy předsednictva 18.8.1949; f. ONV Trutnov, kn 206, zápis rady 1.9.1949.

⁸⁸ SOkA Trutnov, f. OV KSČ Trutnov, kart. 193, inv. č. 323, prověrky ZO ONV Trutnov.

⁸⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva.

⁹⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva 28.2.1951.

⁹¹ SOkA Trutnov, f. OV KSČ Trutnov, kart. 193, inv. č. 323, prověrky ZO ONV; f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva 28.6.1951.

⁹² SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4115, spolupráce s NF.

⁹³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4119, zápis církevní trojky 28.6.1951.

⁹⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kn. 12, zápis rady 7.5.1953, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva z 27.11.1953.

⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.1.1954.

narození zemřel otec a matka zůstala sama s pěti dětmi. Po studiu na měšťanské škole se Roman Cír vyučil pánským krejčím. Byl zaměstnán u živnostníků v Machově, Náchodě, Červeném Kostelci a jinde. V letech 1927-1929 absolvoval základní vojenskou službu. Po návratu obtížně sháněl zaměstnání, proto si v roce 1930 zařídil samostatnou krejčovskou živnost. V témže roce se také oženil. Kvůli lepšímu existenčnímu zajištění nastoupil v roce 1942 do státních služeb na poště v Machově. Následujícího roku byl přeložen do Lhoty za Červeným Kostelcem, kam se také přestěhoval. Hlásil se k Církvi československé. Již v roce 1936 vstoupil do KSČ v Polici nad Metují. Během okupace se údajně zapojil do odboje, šířil ilegální tisk a v květnu 1945 pomáhal vytvořit ve Lhotě za Červeným Kostelcem revoluční národní výbor. Zároveň zde založil sociálně demokratickou stranu, která v obci dosud nebyla. Ještě před sloučením sociální demokracie s KSČ vstoupil zpět do vládnoucí strany. Později žádal o uznání nepřerušeno členství v KSČ, neboť sociální demokracii zakládal z taktických důvodů, aby získala KSČ ve Lhotě blízkého spojence. V letech 1947–1949 získal místo berního vykonavatele ve Dvoře Králové nad Labem a od července 1949 nastoupil jako církevní referent ONV.⁹⁶ Podle hodnocení KCT patřil mezi OCT k těm schopnějším.

Při své práci používal Cír metody připomínající parodii na detektivku. Při návštěvě vikariátní rekolekce v březnu 1950 vpadl „omylem“ do zpovědní místnosti, aby zjistil, zda se duchovní opravdu zpovídají a nekují protistátní pikle.⁹⁷ O pár dní konal s jaroměřským OCT Vackem a kultovým referentem Slabochem z KNV inspekční cestu po královédvorském okrese. Nejprve zajeli do Žirče, kde se nechali vysadit na kraji obce, aby nevzbudili pozornost. Pak šli pěšky k Domovu sv. Josefa, který vedly řádové sestry. Nejprve si areál „nenápadně“ vyfotili, teprve poté se ohlásili u představené. V její kanceláři pak Cír opět tajně a „pohotově“ otevřel zásuvku psacího stolu, zda zde nejsou protistátní písemnosti. Při prohlídce budovy vždy jeden zabavil představenou a ostatní „šmejdili“ a fotili. V Žirči navštívili také administrátora Jokela. Když k němu vpadli, schovával před nimi nějaké písemnosti. Jokel byl v průběhu jejich návštěvy zavolán k převzetí poštovní zásilky. Jakmile opustil kancelář, naše povedená trojice toho využila a kancelář prohledala. V ukrývaných písemnostech poznala ke svému zklamání pouze opisy žalmů. Jejich další cesta vedla k děkanu Reslerovi do Dvora Králové. Navštívili ho záměrně v době oběda, aby měli při čekání v kanceláři čas porozhlédnout se. Avšak Resler jejich úmysly překazil a raději si odepřel zbytek oběda, aby nezvaní návštěvníci nezůstali bez dozoru.⁹⁸ Stejně úskočně se Cír zachoval k administrátoru Jokelovi také v září 1950. Když mu Jokel oznámil, že byl předvolán ke Státnímu soudu, Cír z něho vylákal připravenou obhajobu a zaslal ji nadřizeným.⁹⁹

Funkci OCT opustil na konci roku 1954 a přešel na zemědělský odbor ONV. V poslední situační zprávě tvrdil, že v této funkci pracoval skutečně rád. Myslím, že toto tvrzení můžeme Romanu Círovi věřit.¹⁰⁰

2.4 Zmocněnc na konzistoři

Celý administrativní aparát doplňovali státní zmocněnci, kteří působili od června 1949 na konzistořích. O jejich dosazení rozhodla církevní šestka 1. června 1949,

⁹⁶ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, osobní spis R. Círa.

⁹⁷ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1954, inspekční protokol z 8.3.1950.

⁹⁸ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1954, inspekční protokol z 16.3.1950.

⁹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1984, oznámení OCT.

¹⁰⁰ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 1.12.1954.

předsednictvo ÚV KSČ potvrdilo návrh šestky o týden později.¹⁰¹ Byla to součást opatření, která měla postupně neposlušné biskupy odříznout od vlastní diecéze. Již předtím bylo zakázáno vydávání diecézních úředních věstníků (Acta curiae). Místo nich byl od 11. května 1949 vydáván ústřední Věstník katolického duchovenstva. Zmocněnci díky rozsáhlým pravomocem kontrolovali veškerou úřední agendu konzistoře a tím i život celé diecéze. Do vzniku SÚC byli podřízeni ministerstvu školství. Při jejich ustanovení byl využit § 60 starého rakouského zákona č. 50/1874, který umožňoval vůči církevním úřadům použít přiměřené donucovací prostředky.¹⁰² Na tento paragraf upozornili státní orgány katoličtí duchovní z okruhu „vlasteneckých“ kněží.¹⁰³

Do Hradce Králové nastoupil zmocněnec v sobotu 18. června 1949 v dopoledních hodinách. Biskupovi jej představila delegace z KNV. Ustavení zmocněnce si prý vynutila činnost konzistoře, která není v souladu se zákonem. O ustavení zmocněnce byl sepsán protokol, který podepsali přítomní zástupci KNV i biskup Pícha. Biskup Pícha proti tomuto opatření protestoval a odmítl i uváděné zdůvodnění, neboť ministerstvo školství nevedlo žádné šetření, které by odhalilo nezákonné jednání konzistoře.¹⁰⁴ S nástupem zmocněnce se však musel smířit, přesto o dva měsíce později ještě učinil jeden pokus zmocněnce se zbavit. Dne 10. srpna podal u Správního soudu v Praze žalobu. Sám však už předem pokládal tuto stížnost za marnou. Podobnou žalobu podal jménem ostatních ordinářů olomoucký arcibiskup Matocha.¹⁰⁵ Zmocněnec hned v den svého nástupu převzal razítka a klíče konzistoře. Kontroloval veškerou příchozí poštu. Na každou kancelář dohlížel přidělený příslušník bezpečnosti.¹⁰⁶ Své působení měl koordinovat s KCT a krajským velitelem StB.¹⁰⁷ Přestože podle církevní šestky neměl zmocněnec zasahovat do náboženských záležitostí diecéze,¹⁰⁸ již měsíc po svém nástupu toto pravidlo porušil a pokusil se změnit praxi při smíšených sňatcích katolíků a nekatolíků. Dne 18. července 1949 vydal pod hlavičkou konzistoře oběžník, v němž zakazoval vyžadovat od nekatolické strany závazky týkající se např. křtu a výchovy dětí v katolické víře.¹⁰⁹

Kdo byl tento bezpochyby velmi schopný a inteligentní muž, který dostal za úkol „zkrotit“ biskupa a jeho úředníky? Jmenoval se *Jan Dolek*. Narodil se 17. dubna 1905 v Bílém Újezdu u Dobrušky. V 19 letech se stal učitelem. S výjimkou několikaměsíčního působení na Slovensku vyučoval na školách na rodném Dobrušsku. Časem byl povýšen na řídícího učitele ve Skršicích. Po válce se 18. srpna 1945 přestěhoval do vysídlované obce Zaloňov v okrese Jaroměř, kde se zanedlouho stal předsedou MNV. Tato funkce odstartovala jeho nadějnou kariéru. Již v následujícím roce byl zvolen předsedou ONV v Jaroměři. Při únorovém převratu se jako osvědčený komunista stal místopředsedou Okresního akčního výboru v Jaroměři. Dne 22. listopadu

¹⁰¹ KAPLAN 1993, 73.

¹⁰² Zmíněný § 60 doslova zní: „Státní správa záležitostí duchovních má přihlížeti, aby orgánové církevní z mezí své působnosti nevykročovali, a jak tomuto zákonu, tak i nařízením dle něho od úřadův státních vydaným každému požádání mocí tohoto zákona od nich učiněnému dosti činili. K tomu konci mohou úřadové užítí pokut peněžitých v míře majetku přestupcova přiměřené a jiných prostředků donucovacích dle zákona dovolených.“

¹⁰³ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 141.

¹⁰⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, záznam o uvedení zmocněnce 18.6.1949.

¹⁰⁵ RECHTORIK 2013, 4.

¹⁰⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva o činnosti zmocněnce z 19.6.1949.

¹⁰⁷ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 18.7.1949.

¹⁰⁸ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 141.

¹⁰⁹ Oběžník Biskupské konzistoře v Hradci Králové č. j. 6858/1949.

1948 opustil ONV a nastoupil na KV KSČ jako tajemník pro lidovou správu.¹¹⁰ Podle informací StB se o něm údajně uvažovalo dokonce na post předsedy KNV Hradec Králové.¹¹¹ Od června 1949 tedy působil jako zmocněnec na konzistoři, ovšem již v prosinci je povýšen a nastupuje do Prahy na SÚC, kde se stává jedním z nejvýše postavených pracovníků tohoto úřadu. Nejprve byl přednostou kádrového odboru, po reorganizaci SÚC v roce 1951 byl ustanoven přednostou důležitého I. odboru, který měl na starost římskokatolickou církev. Děni na SÚC bylo předmětem zájmu StB a této nemilé pozornosti nebyl ušetřen ani Dolek. V jejích materiálech je Dolek charakterizován jako intelektuál, který dovede dobře jednat s lidmi, avšak nemá třídní uvědomění a potrpí si na velikášství. V létě 1950 se prý postaral o odvolání zmocněnce z broumovského kláštera jen proto, že ho zmocněnec hned po příjezdu do kláštera nepřijal a Dolek na něho musel čekat.¹¹² Kritizována byla i Dolkova přílišná sdílnost. V klášterech prý prozrazuje řeholnicím, co je čeká, pražskému kapitulnímu vikáři Stehlíkovi naznačoval, že je jeho kancelář na konzistoři odposlouchávána. Jan Dolek byl od roku 1929 ženatý a v manželství se narodili dva synové. Později navázal poměr se spolupracovnicí na SÚC a rozvedl se. O své syny se však – opět podle tvrzení StB – dobře postaral. Staršího syna umístil po maturitě jako kádrového referenta v centralizačním klášteře v Hájku. Když nebyl přijat na vysokou školu, uplatnila se prý opět otcova protekce. Mladší syn měl v plánu vyučit se zámečnickem a posléze nastoupit k bezpečnosti. To mu měl Dolek důrazně rozmluvit a syn šel na otcovo přání studovat.¹¹³

Dolkova pozice se posílila zejména po nástupu Zdeňka Fierlingera do čela SÚC v dubnu 1950. Podle StB měl Dolek u Fierlingera neotřesitelné postavení. Naopak s některými přednosty odborů – bývalými duchovními Církve československé Ekartem a Hubem – měl vztahy konfliktní, Fierlingerova náměstka Josefa Plíhala ignoroval.¹¹⁴ V roce 1951 začala StB vyšetřovat tzv. „Akci VK“ (vyklízení klášterů), kvůli které byli během roku 1953 zatčeni přednostové Václav Ekart, František Hub a František Knotte.¹¹⁵ Dolka se sice vyšetřování přímo nedotklo, přesto si podal žádost na ÚV KSČ, aby byl ze služeb SÚC uvolněn.¹¹⁶ Po odchodu Fierlingera z čela SÚC a nástupu Jaroslava Havelky Dolek skutečně dne 1. listopadu 1953 odešel, aby se vrátil k učitelskému povolání. Na Liberecko jej následovala i spolupracovnice ze SÚC, s níž měl milostný poměr.¹¹⁷

Ale vraťme se zpět na královéhradeckou konzistoř. Po odchodu Jana Dolka do Prahy jej ve funkci zmocněnce 12. prosince 1949 vystřídal *Václav Pešek*, dosavadní okresní církevní tajemník v Dobrušce. Pešek, původním povoláním typograf, se narodil v roce 1902. Po osvobození Československa vstoupil do KSČ.¹¹⁸ Ačkoliv fakt, že se ještě v době nástupu do funkce zmocněnce hlásil k římskokatolickému vyznání, může vypadat zvláště, nebyl to jev ojedinělý. Vždyť ještě o dva roky později se ke katolické

¹¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 196, inv. č. 169, vlastní životopis z 15.11.1949.

¹¹¹ ABS, H-153, podsvazek 2, zpráva agenta o SÚC z 6.3.1951.

¹¹² ABS, H-153, podsvazek 2, posudek na J. Dolka z 13.6.1951.

¹¹³ ABS, H-153, podsvazek 2, posudek Dolka z 13.6.1951.

¹¹⁴ ABS, H-153, podsvazek 2, zpráva agenta o SÚC z 6.3.1951.

¹¹⁵ K aféře viz např. GABRIELOVÁ 2013, 83-93.

¹¹⁶ ABS, H-153, podsvazek 2, poznatky StB o SÚC z 11.12.1952.

¹¹⁷ ABS, H-153, podsvazek 1, hlášení agenta z října 1953.

¹¹⁸ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, návrh na systemizaci konzistoře z 29.12.1949.

církvi hlásilo 64,5 % všech členů KSČ.¹¹⁹ Václav Pešek byl evidentně mužem na svém místě. Dokázal si získat důvěru biskupa Píchy i svých představených. V chodu konzistoře se zorientoval natolik, že byl v roce 1954 schopen v podstatě převzít úlohu dlouhodobě nepřítomného kancléře. „Diecézi teď vedeme s p. biskupem sami. (...) Mám stále mnoho práce a pozoruji, že se duchovní na mne stále více obracejí. Proto musím být aspoň dopoledne na konzistoři, protože i pan biskup si denně vyžaduje různé informace a rozhodnutí.“¹²⁰ Přesto si oddechl, když mohl v květnu 1955 předat agendu novému kancléři. „Rozhodně se dnes už nestane, abych musel sám s biskupem řídit konzistoř. (...) Nyní je tomu jinak, řídím jen zpozvdálí.“¹²¹

Práce zmocněnce¹²² vypadala v té době následovně: Veškerou poštu zmocněnec prohlédl a dopisy od státních úřadů sám otevřel. Po prostudování přípisu se pak dohodl s biskupem na řešení. Když biskup hned nesouhlasil, nenaléhal na něj, ale nechal věc na jiný den. Ostatní dopisy otvírali za přítomnosti zmocněnce kancléř nebo sekretář konzistoře, kteří je pak předkládali biskupovi k vyřízení.¹²³ V roce 1959 vystřídal Peška již zmiňovaný Josef Merta. Přestože si ve svých zprávách stěžoval na duchovní, že „je to těžká politická práce mezi nimi, jo, jo!“, vydržel ve funkci až do jejího zrušení.¹²⁴

Funkce zmocněnce se netěšila mezi duchovními z pochopitelných důvodů velké oblibě. Sám zmocněnec Pešek uvedl, že duchovním jednou spadne kámen z prsou, až z konzistoře odejde.¹²⁵ Po zrušení SÚC mnozí doufali, že zmocněnci budou odvoláni.¹²⁶ Zmocněnci však byli na konzistořích překvapivě ponecháni i po nástupu – z hlediska režimu spolehlivých – kapitulních vikářů. Teprve na konci roku 1966 předsednictvo ÚV KSČ schválilo návrh, aby byli zmocněnci odvoláni z diecézí, které řídí kapitulní vikáři. Místo dosavadních zmocněnců měli být vyčleněni pracovníci ministerstva, kteří budou pravidelně na konzistoře zajíždět a kapitulní vikáře „politicky“ usměřňovat. Zmocněnec na královéhradecké konzistoři odešel jako první již 15. ledna 1967. Následovali ho zmocněnci z Českých Budějovic, Brna a Olomouce. V pražské arcidiecézi, kterou řídil František Tomášek, byl zmocněnec ponechán.¹²⁷

2.5 Role Státní bezpečnosti

Ostří hoši v dlouhých pláštích, kteří se vozí v černých tatrovkách a pracují pro všemocnou organizaci, jež tvoří jakýsi stát ve státě a nad jejíž činností představitelé státu a KSČ prakticky ztratili vládu. Počátky této zpopularizované představy o fakticky nekontrolované a nekontrolovatelné činnosti Státní bezpečnosti najdeme vlastně již u představitelů KSČ, kteří sami šířili teorii o „vymknutí se kontrole“, aby odůvodnili

¹¹⁹ KAPLAN 1993, 173.

¹²⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 4.9.1954.

¹²¹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 23.1.1956.

¹²² Podle směrnic církevního odboru Ministerstva školství a kultury z 5.1.1961 patří k hlavním úkolům zmocněnců na konzistořích zejména (1) politicky řídit práci konzistoře, (2) dozírat na hospodaření ordinariátu, konzistoře a kapitul, (3) koordinovat provádění církevně politických úkolů krajů v rámci diecéze, (4) provádět kádrovou péči o vyšší katolické duchovenstvo a (5) usměřňovat činnost diecézního mírového výboru katolického duchovenstva. NA, f. MŠK, sign. 47 II A1, kart. 15.

¹²³ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 23.1.1956.

¹²⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 20.10.1959. Merta si také v této zprávě rýpl do svého nástupce ve funkci KCT. Porada okresních církevních tajemníků prý byla velmi slabá, KCT navíc odmítl Mertovu nabídku, že s programem porady pomůže.

¹²⁵ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 23.1.1956.

¹²⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.7.1956.

¹²⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II A1, kart. 15, zprávy a směrnice SPVC k rušení funkce zmocněnců.

nezákonnosti padesátých let.¹²⁸ Státní bezpečnost byla samozřejmě velmi mocná instituce, která disponovala obrovským aparátem lidí a rozsáhlými pravomocemi a na neviných občanech se dopouštěla mnoha nespravedlností a krutostí. Byla však především poslušným vykonavatelem vůle vedení KSČ a představy o její faktické nezávislosti na státní moci se nezakládají na skutečnosti. O tom, že moc a vliv příslušníků Státní bezpečnosti měl své hranice, svědčí případ nejvyššího představitele StB Osvalda Závodského, který byl zatčen v roce 1951 a o tři roky později popraven. Nechyběli tam ani zmínění ostří hoši, kteří jako pověstný Ladislav Mácha či Miroslav Pich-Tůma neváhali bestiálně umlátit člověka k smrti.¹²⁹ Státní bezpečnost byla ale také armádou úředníků, která zpracovávala hlášení od agentů, zakládala spisy a vedla kartotéky.

Organizace Státní bezpečnosti prošla složitým vývojem.¹³⁰ Po roce 1948 vytvořila samostatnou organizaci v rámci ministerstva vnitra, v letech 1950-1953 byla součástí ministerstva národní bezpečnosti vybudovaného podle sovětského vzoru. Její činnost řídilo Velitelství StB, později přejmenované na Hlavní správu StB. Velitelství StB se dělilo na jednotlivé sektory.¹³¹ Koncem roku 1953 bylo ministerstvo národní bezpečnosti zrušeno a bezpečnostní sbory vráceny na ministerstvo vnitra, v jehož čele stanul tehdy pouze osmatřicetiletý Rudolf Barák. Mnohem radikálnější změnou, než byl přesun do kompetence jiného ministerstva, bylo zrušení zastřešujícího orgánu StB – Hlavní správy. StB přestala jako celek vlastně existovat a její činnost byla rozdělena mezi jednotlivé správy ministerstva vnitra.¹³² V éře Rudolfa Baráka se dokonce příliš nepoužíval ani samotný termín Státní bezpečnost. Tento stav trval do roku 1965, kdy byla činnost Státní bezpečnosti opět podřízena obnovené Hlavní správě StB.¹³³

Navzdory velmi nepřehlednému vývoji organizace StB zůstávaly její hlavní činnosti stále stejné. Děly se na dvě velké skupiny: „operativní“ (kontrarozvědka, politická kontrarozvědka, ekonomická kontrarozvědka atd.) a „výkonné“ (sledování, odposlechy, zatýkání, vyšetřování). Nás bude nejvíce zajímat politická kontrarozvědka (neboli politické či vnitřní zpravodajství), kam náležela i problematika církví. Před vznikem ministerstva národní bezpečnosti tvořilo politické zpravodajství sektor II, který se dělil na čtyři oddělení. V rámci 4. oddělení pak najdeme referát 50, který se zabýval církvemi.¹³⁴ Po vzniku ministerstva národní bezpečnosti v roce 1950 bylo v rámci

¹²⁸ KAPLAN 1999, 36-37.

¹²⁹ Ladislav Mácha vyslyšel faráře Josefa Toufara, který 25. února 1950 na následky týrání zemřel. Za svůj čin byl Mácha odsouzen až v roce 1999. Miroslav Pich-Tůma na podzim roku 1949 utýral Bedřicha Wiesnera, který byl předtím vojenským atašé ve Velké Británii.

¹³⁰ Souhrnně vývoj zpracoval FROLÍK 1991 a FROLÍK 2002, z dalších prací lze uvést KOUDELKA 1993, KAPLAN 1999, DVOŘÁKOVÁ 2007.

¹³¹ Sektor I – kontrarozvědka, sektor II – politické zpravodajství, sektor III – hospodářské zpravodajství, sektor IV (později sektor V) – výkon (sledování, zatýkání), sektor V (později sektor VI) – vyšetřování,

¹³² I. správa MV – rozvědka, II. správa MV – kontrarozvědka (boj proti zahraničním rozvědkám), III. správa – politická kontrarozvědka (boj proti vnitřnímu nepříteli), IV. správa – ekonomická kontrarozvědka (boj proti sabotážím apod.), V. správa MV – kontrarozvědka dopravy a spojů, VI. správa MV – vojenská kontrarozvědka (boj proti špionáži v armádě), VII. správa MV – sledování, zatýkání a domovní prohlídky, VIII. správa MV – ochrana prezidenta a státních a stranických představitelů, IX. správa MV – výzkum, vývoj, výroba a instalace operativní techniky, Správa vyšetřování.

¹³³ KOUDELKA 1993, 17.

¹³⁴ V tomto oddělení byly dále referáty 43 (pravice), 45 (sociální demokracie), 47 (Československá strana lidová) a 48 (národní socialisté). Umístění církevní problematiky v sousedství politických stran napovídá, jak StB církev vnímala – především jako politickou sílu.

II. sektoru vyčleněno církvím místo dosavadního referátu samostatné oddělení. Oddělení se členilo na dva referáty: 1. referát měl na starost katolickou církev, 2. referát pak všechny ostatní církve včetně zakázaných sekt. Po reorganizaci ministra vnitra Baráka se politickým zpravodajstvím zabývala III. správa ministerstva vnitra, která se členila na několik odborů. Církvemi se zabýval 3. odbor, rozdělený opět na dvě části – jedno oddělení pro katolickou církev a druhé oddělení pro ostatní.

Státní bezpečnost měla své organizační složky i v regionech. Od počátku roku 1949 byly organizovány podle krajů. Krajská velitelství byla zmenšenou kopií celostátního Velitelství StB. II. sektoru (politická kontrarozvědka) odpovídalo v kraji 2. oddělení. Na nižší úrovni byly budovány dva druhy organizačních složek – velitelství oddílů StB a oddíly StB. Velitelství oddílu bylo opět zmenšeninou krajského velitelství a nacházelo se v důležitějších městech kraje (Jičín, Náchod, Trutnov, Rychnov nad Kněžnou). Naproti tomu oddílům StB chyběly výkonné složky (sledování, vyšetřování) a byly umístěny v okresních městech Broumov, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Vrchlabí, Žamberk a také v turistickém středisku Špindlerův Mlýn. Změnu přinesla opět Baráková reorganizace v roce 1953. Krajská velitelství StB byla sloučena s ostatními bezpečnostními složkami a přejmenována na krajské správy ministerstva vnitra. Také tyto krajské správy odrážely organizaci na ústředí, takže 3. správě ministerstva vnitra odpovídal 3. odbor krajské správy. Nižší útvary StB v okresech byly sloučeny s odděleními VB do okresních oddělení ministerstva vnitra.¹³⁵

Před únorem 1948 měly útvary StB necelé 3000 pracovníků. Poté začal jejich počet rychle růst a vrcholu dosáhl zřejmě v roce 1953 s 13 000 zaměstnanců. V šedesátých letech se početní stav pohyboval kolem 10 000 pracovníků.¹³⁶ Na krajském velitelství v Hradci Králové a v útvarech na okresech pracovalo na podzim 1950 celkem 286 příslušníků.¹³⁷ V roce 1960 je v rámci krajské správy a okresních oddělení uváděno 242 pracovníků „operativy“.¹³⁸

Nyní opustíme popis složitého vývoje StB a podíváme se blíže na tu část její činnosti, která se týkala církví. Podle údajů Františka Koudelky tvořily osoby, sledované kvůli své církevní činnosti, v první polovině padesátých let přibližně 2,5 % ze všech rozpracovaných osob. V absolutních číslech se jednalo v roce 1951 o 282 osob (z toho 248 katolíků), o rok později už 703 osob (571 katolíků) a roku 1953 dokonce 1028 osob (831 katolíků).¹³⁹ V roce 1954 bylo evidováno 1108 osob, poté nastal pokles. Zvláště byly evidovány osoby sledované kvůli své činnosti v nepovolených sektách, jednalo se řádově o stovky osob.¹⁴⁰ Ještě vyšší podíl měla církevní problematika mezi osobami, u nichž StB sledování dokončila a podala návrh na vyšetřování. V letech 1951-1952 tvořil jejich podíl téměř 3 % (53 a 56 osob), v roce 1953 dokonce 6,5 % (88) všech osob navržených na vyšetřování. Až na výjimky se jednalo vesměs o katolíky.¹⁴¹ Výše uvedené statistiky se týkají celého Československa. Ke královéhradeckému kraji máme podrobnější údaje od roku 1957. Tehdy bylo z 38 zatčených vyšetřováno kvůli své církevní činnosti 6 osob, tedy téměř jedna šestina.¹⁴² O rok později bylo zatčeno

¹³⁵ FROLÍK 2002, 437-464.

¹³⁶ KAPLAN 1999, 11-12, KOUDELKA 1993, 37.

¹³⁷ FROLÍK 1991, 479.

¹³⁸ ABS, f. A9, inv. č. 83, vyhodnocení činnosti KS MV H. Králové v roce 1960.

¹³⁹ KOUDELKA 1993, 69.

¹⁴⁰ Tamtéž, 191.

¹⁴¹ Tamtéž, 70-71.

¹⁴² ABS, f. A9, inv. č. 35, zpráva o činnosti KS MV H. Králové za rok 1957. Jednalo se o 3 Mariiny

92 osob, bohužel nevíme, kolik z nich takto dopadlo kvůli své náboženské činnosti. Co ovšem známe, je počet sledovaných osob v roce 1958: 184 katolíků, 20 nekatolíků a 94 členů tzv. sekt. Celkem bylo v rámci politické kontrarozvědky sledováno téměř 2000 osob.¹⁴³ V roce 1959 pak královéhradecká StB vyšetřovala 64 osob, z toho 7 duchovních.¹⁴⁴

I z těchto neúplných čísel si můžeme udělat představu, jakému zájmu se církve v rámci StB těšily. StB se ovšem neomezovala na sledování skutečné či údajné trestné činnosti v rámci církví, ale snažila se ovlivňovat církevní politiku. Zde se někdy se svými radikálními návrhy dostávala do rozporu s politikou, kterou prosazoval výše uvedený administrativní aparát. Zatímco SÚC, krajský církevní tajemník i zmocněnci podporovali po roce 1951 biskupa Píchu v čele diecéze, StB kalkulovala s jeho zatčením a odsouzením.¹⁴⁵ Spokojena nebyla ani s biskupovým nástupcem, kapitulním vikářem Václavem Javůrkem, přestože byl do funkce vybrán a navržen státními orgány. Koncem padesátých let StB usilovala o to, aby byl zbaven státního souhlasu.¹⁴⁶ Ve stejné době se snažila pomocí svých spolupracovníků ovládnout ústředí menších církví a sekt, zejména adventistů a Svědků Jehovových.¹⁴⁷ Také pracovníci administrativního aparátu a bezpečnosti na nižších úrovních se rozcházeli v názorech na řešení církevní problematiky. V okrese Jaroměř například členové SNB zasílali Státní bezpečnosti hlášení o údajně „závadných“ kázáních katolického kněze Antonína Sýkory z Josefova. Podle názoru církevního tajemníka by bohatě stačilo předvolat Sýkoru k osobnímu pohovoru a nezatěžovat podobnými banalitami bezpečnostní aparát.¹⁴⁸

sestry a 3 jehovisty.

¹⁴³ ABS, f. A9, inv. č. 35, zpráva o činnosti KS MV H. Králové za rok 1958.

¹⁴⁴ ABS, f. A9, inv. č. 56, zpráva o činnosti KS MV H. Králové za rok 1959.

¹⁴⁵ ABS, fond A2/1, inv. č. 788.

¹⁴⁶ ABS, f. A9, inv. č. 35, plán hlavních úkolů KS MV H. Králové na rok 1959.

¹⁴⁷ KOUDELKA 1993, 128.

¹⁴⁸ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 2.12.1950.

2.6 Agenti StB

Tajní spolupracovníci patřili k hlavní zbrani tajné policie. Podle interní klasifikace se členili na agenty, informátory a rezidenty, počítali se k nim i majitelé konspirativních bytů. Zatímco informátor přinášel spíše zprávy povšechného charakteru o nepřátelských elementech ve svém okolí, agent byl používán zejména na konkrétní případy. Jeho řídicí orgán s ním udržoval pravidelný kontakt. Rezidenti řídili vlastní agenturní síť. Počátkem padesátých let byla agenturní síť až překvapivě skromná. V královéhradeckém kraji bylo v roce 1950 evidováno pouze 28 spolupracovníků, o dva roky později pak 75.¹⁴⁹ V dalších letech se již počty pohybovaly v řádu stovek. Na přelomu let 1957 a 1958 evidovala StB v královéhradeckém kraji více než 1000 tajných spolupracovníků, na konci roku 1959 se jednalo již o 1461 spolupracovníků. Mezi nimi bylo i 25 duchovních či krajský předseda ČSL Václav Tomeš.¹⁵⁰ Kromě řadových duchovních se zájem StB upíral i na vyšší církevní hodnostáře. Jako spolupracovníka získala kancléře královéhradecké konzistoře Oldřicha Henycha, sekretáře konzistoře Františka Duška a také pozdějšího kapitulního vikáře Karla Jonáše. Jeho předchůdce Václav Javůrek naopak mezi spolupracovníky evidován není.¹⁵¹ Může snad nespokojenost StB s Javůrkem, o níž byla řeč, souviset právě s jeho neochotou ke spolupráci?

Protože řada svazků spolupracovníků již neexistuje, můžeme často jen odhadovat, jaké důvody vedly jednotlivé duchovní k podpisu spolupráce s StB. S velkou pravděpodobností většina z nich souhlasila pod nátlakem. Dostatečným motivem byla pro mnoho duchovních hrozba odebrání státního souhlasu k duchovenské činnosti. Jak uvádí Tomáš Petráček, někteří zkrátka nadřadili pastorační odpovědnost svému svědomí: kdo by sloužil mše a uděloval svátosti, kdyby si všichni hráli na hrdiny? Jiní si prostě neuměli představit jiný způsob života, díky své tradiční formaci v seminářích nebyli připraveni na manuální práci a na ztrátu svého postavení ve farnosti.¹⁵² U zmíněných církevních hodnostářů můžeme předpokládat zájem udržet se ve vysoké funkci.

Někdy se tajnými spolupracovníky stávali bývalí vězni, kde samozřejmě hrál důležitou roli jak strach z opakovaného uvěznění, tak příslib návratu do duchovní správy. Takový byl případ *Stanislava Marka*, faráře z Klášterce nad Orlicí. V roce 1953 si odpykal trest a nastoupil jako dělník v Jablonném nad Orlicí. Později se mohl vrátit do duchovní správy, ale koncem padesátých let byl kvůli aktivitám v Schönstattsckém hnutí za trest přeložen z Třebechovic do pohraniční farnosti Sedloňov.¹⁵³ Pro StB pracoval od roku 1960 pod krycím jménem Leopold.¹⁵⁴

¹⁴⁹ FROLÍK 2002, 450.

¹⁵⁰ ABS, f. A9, inv. č. 35, zprávy o činnosti KS MV H. Králové za rok 1958 a 1959, inv. č. 56, zpráva o činnosti KS MV H. Králové za rok 1959.

¹⁵¹ Oldřich Henych byl registrován jako spolupracovník již v roce 1954 ještě jako sekretář konzistoře, František Dušek byl registrován roku 1958 v době, kdy vypomáhal jako protokolista konzistoře, a Karel Jonáš v roce 1960. Údaje o spolupracovnících jsou čerpány z registračních protokolů svazků spolupracovníků, které jsou veřejně dostupné na webových stránkách Archivu bezpečnostních složek <http://abs-cr.cz/cs/vyhledavani-evidencni-zaznamy>.

¹⁵² PETRÁČEK 2011, 12-13. Vztahem StB a církve se zabývá celé tematické číslo SALVE 1, 2011.

¹⁵³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 4.9.1954, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 28.7.1953 a 31.3.1954, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 14.3.1958.

¹⁵⁴ Protokol registrace svazku spolupracovníků. Přístupný na

Nejen pouhý návrat na faru, ale dokonce i další církevní kariéra čekala na děkana Antonína Říkovského. *Antonín Říkovský* se narodil v roce 1914 na Moravě. Vysvěcen byl 29. června 1940 spolu s dalšími spolužáky z hradeckého semináře, mezi nimiž byli i Josef Toufar a Jan Novák.¹⁵⁵ Oba se později stali obětí Státní bezpečnosti. Říkovský měl před sebou slibnou kariéru. Po kaplanských místech ve Vysokém Mýtě a Ústí nad Orlicí byl v roce 1946 ustanoven nejprve administrátorem v Hostinném na Vrchlabsku a později trvalým správcem. Počátkem roku 1948 byl jmenován sekretářem vikariátu.¹⁵⁶ Okresní církevní tajemník jej hodnotil jako jednoho z nejreakčnějších duchovních na okrese, který je slepě oddán biskupovi.¹⁵⁷ Neunikl mu ani fakt, že Říkovský jako jediný duchovní na okrese nemá v kanceláři obraz prezidenta Gottwalda. Děkan si však odmítl obraz opatřit, dokud to nedostane oficiálně nařizeno. Svou zprávu o Říkovském končil pohružkou, že Říkovského za jeho nepřítelství „při první příležitosti, kterou nám poskytne, odměníme.“¹⁵⁸ Příležitost se zanedlouho našla, neboť Říkovský se dostal do hledáčku StB v souvislosti se skupinou katolické mládeže JOC, která na Vrchlabsku vyvíjela činnost.¹⁵⁹ S jeho sledováním však měla StB problémy. Nemohla najít v jeho okolí žádného vhodného spolupracovníka, který by na Říkovského donášel. Na děkanství nebylo možné umístit ani odposlech, neboť Říkovský prý řemeslníky důkladně kontroluje a v jeho nepřítomnosti je zase na faře jeho sestra. Na konci roku 1952 byl Říkovský zatčen a spolu se členy JOC odsouzen dne 29. října 1953 u Krajského soudu v Hradci Králové k 18 měsícům vězení. Většinu trestu si však odseděl ve vyšetřovací vazbě a díky amnestii byl po procesu propuštěn.¹⁶⁰ Brzy poté mu byl umožněn návrat do duchovní správy. Od ledna 1954 měl převzít správu v malinkaté farnosti Kohoutov na Královédvorskú, ale na toto místo nenastoupil.¹⁶¹ Později byl ustanoven administrátorem mnohem významnějšího děkanství ve Dvoře Králové nad Labem a 4. října 1961 se stal dokonce biskupským vikářem trutnovského vikariátu.¹⁶² Již v roce 1956 byl zaregistrován jako agent Říha.¹⁶³

Správce dubenecké farnosti na královédvorskú *Bernarda Tomana* získala StB ke spolupráci již v roce 1954. Dostal krycí jméno Tomáš.¹⁶⁴ Problémy s alkoholem, časté návštěvy tanečních zábav, podezření ze sexuální deviace – to vše činilo z Tomana

http://abscr.cz/data/pdf/knihy/HKR/HKR_4.pdf. Svazek byl registrován 19.10.1960 pod č. 5046.

¹⁵⁵ K Toufarovi a některým jeho seminárním spolužákům srov. DOLEŽAL 2012, 47-79.

¹⁵⁶ Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1949.

¹⁵⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1697, evidence duchovních.

¹⁵⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva ze 17.10.1949.

¹⁵⁹ Myšlenky francouzského katolického hnutí JOC (Jeunesse ouvrière chrétienne – Křesťanská dělnická mládež) v Československu rozšířil chorvatský jezuita Tomislav Kolakovič. V Podkrkonoší se jocistické hnutí objevilo zásluhou jednoho z Kolakovičových spolupracovníků, slovenského lékaře Silvestra Krčméryho, který po válce pracoval ve vrchlabské nemocnici. Jednou z neaktivnějších členek byla učitelka náboženství Antonie Hofmanová z Jilemnicka, která také dostala u soudu nejvyšší trest. Podrobněji VAŠKO 2008, 123-127.

¹⁶⁰ ABS, a. č. 943386/MV – skupinový svazek Říkovský a spol.

¹⁶¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2621, oznámení Biskupské konzistoře v H. Králové z 11.12.1953, inv. č. 2622, oznámení KCT H. Králové z 26.2.1954.

¹⁶² Schematismus diecéze královéhradecké 1970, 86.

¹⁶³ Protokol registrace svazku spolupracovníků. Přístupný na http://abscr.cz/data/pdf/knihy/HKR/HKR_4.pdf. Svazek byl registrován 23.1.1956 pod č. 1674. Zprávy děkana Říkovského coby agenta Říhy jsou zachovány ve svazku jiného kněze-agenta. Viz ABS, a. č. 799 649 – agenturní svazek Josef Jelen.

¹⁶⁴ Protokol registrace svazku spolupracovníků. Přístupný na http://abscr.cz/data/pdf/knihy/HKR/HKR_4.pdf. Svazek byl registrován 18.6.1954 pod č. 442.

snadnou obětí.¹⁶⁵ Zájem StB vzbuzovala především jeho nemocná sestra Anna Tomanová a časté návštěvy, které za ní přijížděly. Anna Tomanová byla od mládí tělesně postižená a v dospělosti byla trvale upoutána na lůžko. Později se u ní objevila stigmata a vidění. Zpráva o stigmatizované vizionářce z obce Pastviny se začala šířit. Biskup Pícha ji však považoval za podvodnici a údajná zjevení i stigmata v roce 1945 odmítl.¹⁶⁶ Navzdory biskupskému zákazu však návštěvy duchovních neustaly. Jezdil k ní pražský kanovník Antonín Stříž i P. Rosůlek, bratr známé herečky Rosůlkové.¹⁶⁷ Po roce 1947, kdy byl Toman ustanoven správcem v Dubenci na Královédvorskú, žila Anna Tomanová u svého bratra na faře. V lednu roku 1954 musela být hospitalizována v jaroměřské nemocnici. Jeden z lékařů zprávu o vizionářce rozšířil a nemocnice se stala rázem cílem zvědavých občanů, kteří chtěli vidět záhadnou ženu. Případ řešil krajský církevní tajemník, který žádal její převezení do sociálního ústavu, kde by nebyla tolik na očích. Jaroměřská nemocnice však jeho žádost nerespektovala a Annu propustila do domácího ošetřování.¹⁶⁸ Právě do této doby spadá i Tomanův podpis spolupráce s StB. Anna Tomanová zemřela na jaře roku 1957.¹⁶⁹

Zcela výjimečným zjevem mezi agenty z řad duchovních je bývalý redemptorista *Josef Jelen*, s nímž se v této práci setkáme ještě několikrát.¹⁷⁰ Díky dochovanému spisu můžeme poměrně podrobně zmapovat jeho cestu ke spolupráci s StB. Podobně jako Marek a Říkovský strávil i Jelen určitou dobu ve vězení kvůli svým protirežimním postojům. Po svém propuštění a návratu do duchovní správy zcela změnil chování a dával okázale najevo loajalitu ke komunistickému státu. Na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy – jak již víme – StB horečně budovala svou agenturu, byl Jelen vytipován jako kandidát na tajného spolupracovníka. Pravděpodobně někdy v roce 1960 jej Státní bezpečnost několikrát zkušebně kontaktovala a na podzim téhož roku Jelen z vlastní iniciativy navštívil krajské pracoviště Státní bezpečnosti v Hradci Králové. Přišel sem oznámit nepovolené konání oslav šedesáti let kněžství emeritního děkana Kavy v Třebechovicích, kde v té době působil.¹⁷¹ Co přivedlo někdejšího vězně dobrovolně do náruče tajné policie? Důvody můžeme hledat zřejmě v jeho ctižádostivé povaze, v nezkrtné touze po popularitě a ve vášni pro literaturu. Svě první verše vydal již v době svých středoškolských studií v roce 1940 v časopise *Akord*, další sbírky mu vyšly v letech 1946-1948.¹⁷² Na jeho tvorbě se projevoval vliv Jakuba Demla, za jehož přítele se poněkud sebevědomě považoval. Psát nepřestal ani ve vězení.¹⁷³ V padesátých letech napsal několik divadelních her¹⁷⁴, ovšem básnické sbírky mu nakladatelství

¹⁶⁵ Podle hlášení OCT Dvůr Králové z 4. ledna 1953 se o posvícení tak opil, že spadl pod stůl a musel být odveden domů. Podle hlášení téhož z 31. května 1954 se o Tomana zajímala bezpečnost kvůli jeho údajným stykům s chlapci. SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586. Problémy Tomana s alkoholismem potvrzuje i Karel Otčenášek ve svých vzpomínkách. Viz SVOBODA 2004, 70-71.

¹⁶⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva o případu A. Tomanové z 29.1.1954. Acta curiae 1, 1945, 4.

¹⁶⁷ SVOBODA 2004, 70-71.

¹⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.2.1954; SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2595, zpráva OCT Círa a Vacka z 26.1.1954 pro KCT.

¹⁶⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 4.4.1957.

¹⁷⁰ Podrobně k Jelenovi KAFKA 2009b.

¹⁷¹ ABS, a. č. 799 649, záznam z pohovorů s administrátorem J. Jelenem z Třebechovic.

¹⁷² Jednalo se o sbírky *V tušení jitra* (1946), *Magnificat* (1946), *Hodina žízňe* (1947) a *Křížová zastavení* (1948).

¹⁷³ JELEN 1998, 97; FUČÍK 1992, 110.

¹⁷⁴ Biblická dramata *Judit* (1956) a *Mardocheus* (1957) a hra o Máchovi *Nedozpívaná píseň* (1956). *Judit* byla uvedena v kolínském divadle.

odmítala navzdory jeho „vzornému chování“ vydat. Zřejmě tedy doufal, že ke splnění jeho literárních ambicí by mu mohla pomoci právě Státní bezpečnost. Poukazují na to záznamy pohovorů s pracovníkem StB z roku 1960, kdy si Jelen opakovaně stěžoval na nepochopení pro svou literární tvorbu. Při jednom setkání recitoval své verše, jindy tvrdil, že by nejraději ukončil svůj život, načež mu pracovník StB sarkasticky poradil, ať před sebevraždou nejprve vystoupí z církve, aby neměl hřích. Po určitém váhání sám nabídl, že se stane spolupracovníkem Státní bezpečnosti. StB si jej ovšem potřebovala nejprve prověřit, proto se k jeho nabídce stavěla naoko odmítavě.¹⁷⁵ Kontakty mezi Jelenem a StB pokračovaly i po jeho přeložení do Trutnova v roce 1961. Jelen dobrovolně předával informace o zdejších duchovních, souběžně si jej StB prověřovala pomocí dalších agentů. 14. srpna 1962 se Jelen svým podpisem definitivně zařadil mezi tajné spolupracovníky Státní bezpečnosti. Za půldruhého roku svého působení v Trutnově vykonal téměř padesát schůzek s příslušníky Státní bezpečnosti, kterým předal více než sto zpráv.¹⁷⁶ Jak ještě uvidíme, podílel se na zatčení několika zdejších duchovních a ve spolupráci s StB pokračoval až do osmdesátých let.

Tajní spolupracovníci nesloužili jen k informování o nepřátelské činnosti, ale Státní bezpečnost je používala i ke vzájemné kontrole. Dobře to je vidět právě na případu Josefa Jelena, na něhož donášeli další spolupracovníci, aniž by ovšem věděli, že je jedním z nich, a on pochopitelně podával zprávy zase o nich. Jejich zprávy jsou dochovány v Jelenově spisu. Byl mezi nimi již zmíněný Antonín Říkovský, správce poutního místa Malé Svatoňovice Jaromír Röhrich (Zdeněk) a především Jaroslav Haněl (Arnošt), administrátor ze Svobody nad Úpou¹⁷⁷. Právě Haněl byl jeden z mála, s nímž se jinak nedůvěřivý Jelen v době svého působení v Trutnově častěji stýkal, neboť se znali z dřívější doby.¹⁷⁸

Z nekatolických duchovních můžeme uvést farářku Církve československé v Trutnově *Naděždu Brázdilovou*, která spolupracovala od konce roku 1960 pod krycím názvem Alžběta. Důvodem jejího podpisu spolupráce byla zřejmě hrozba ztráty státního souhlasu. Již od roku 1955 byl pod pseudonymem Novák registrován farář téže církve z Velkého Vřešťova *Vladimír Václavek*.¹⁷⁹ K jeho případu se ještě vrátíme. Protentokrát jenom uveďme, že Václavkovi hrozilo přeložení poté, co se v roce 1954 proti vůli státních a stranických orgánů neúspěšně pokusil kandidovat do národního výboru.¹⁸⁰ Pod krycím jménem Hvězdář byl v šedesátých letech evidován také kazatel Církve adventistů sedmého dne *Hvězdoslav Petr*.¹⁸¹

2.7 Limity a selhávání systému

Třebaže je mocenská převaha státních institucí nad církvemi zcela zjevná, přesto se v rozsáhlém aparátu objevovaly mnohé problémy, které snižovaly efektivitu celého systému a církvím umožňovaly občasné využití situace ve svůj prospěch. Řeč již byla

¹⁷⁵ ABS, a. č. 799 649, záznam z pohovorů s administrátorem J. Jelenem z Třebechovic.

¹⁷⁶ ABS Praha, a. č. 799 649, vyhodnocení informátora Jelena 27.8.1962 a memorandum 5.10.1972.

¹⁷⁷ Haněl byl v roce 1960 prověřován pro podezření s trestné činnosti. Koncem roku 1961 byl zaregistrován jako spolupracovník StB. Viz ABS, OB-186 Římskokatolická církev, okres Trutnov.

¹⁷⁸ ABS Praha, a. č. 799 649, zpráva spolupracovníka Arnošta 14.2.1962.

¹⁷⁹ ABS, OB-173 nekatolické církve.

¹⁸⁰ Viz kap. 4.2.

¹⁸¹ Hvězdoslav Petr byl registrován v roce 1964, ale už roku 1969 byl svazek archivován. Viz ABS, registrační protokol operačních svazků MV. Přístupný na <http://abs-cr.cz/cs/vyhledavani-evidencni-zaznamy>.

o razii StB na Státním úřadu pro věci církevní a s tím souvisejícím personálním zeměřesením. Stejně tak jsme se zmiňovali o takřka chronických, neustále se opakujících problémech, spojených s funkcí okresních církevních tajemníků: zahlcování jinou agendou, špatný personální výběr a velká fluktuace. Uvedli jsme případ jinak poměrně schopného trutnovského církevního tajemníka Soukala, který musel skončit kvůli banálnímu přestupku – neoprávněnému pobírání rodičovského přídatku. Pokušení ke zneužití a ke korupci se nevyhýbá žádné funkci. O tom se přesvědčili například na Pardubicku. Zdejší krajský církevní tajemník František Krádl byl Krajským soudem v Pardubicích roku 1954 odsouzen k devíti rokům vězení za to, že se od děkana Josefa Křištofa z Chrudimi a administrátora Josefa Blahníka z Předhradí u Skutče nechal podplácet. Na oplátku měl oběma duchovním prozrazoval interní informace o církevní politice a slibovat jim ochranu před bezpečností. Skutečně se pak snažil po zatčení Blahníka dosáhnout jeho propuštění z vazby.¹⁸²

Církevní politika trpěla také rivalitou mezi jednotlivými složkami státního a bezpečnostního aparátu i špatnou koordinací některých akcí. Počátkem roku 1951 vyšel například v deníku Pochodeň článek, který napadal Mořice Píchu za jeho údajnou kolaboraci za války. To samo o sobě nebylo nic nového, podobný útok se objevil již několikrát. Jenže právě v té době vrcholila úspěšná snaha získat biskupa Píchu pro spolupráci. Zmocněnec doufal, že autorita biskupa přiměje k poslušnosti vůči státnímu aparátu i většinu duchovních, a právem se proto obával, že podobné útoky proti biskupovi budou spíše kontraproduktivní.¹⁸³

„Nepochopení“ pro církevní politiku ukazovali často funkcionáři místních národních výborů a vesnických organizací KSČ. Nežádka intervenovali ve prospěch duchovních. V roce 1954 funkcionáři MNV v obci Jamné nad Orlicí protestovali na konzistoři proti přeložení oblíbeného duchovního Josefa Kylara. Se svou žádostí neváhali navštívit krajského církevního tajemníka v jeho bytě.¹⁸⁴ Podobně protestovali v roce 1957 u kapitulního vikáře členové MNV a JZD v Choustníkově Hradišti proti odchodu administrátora Václava Zykana.¹⁸⁵ Když byl na sklonku roku 1959 zatčen červenokostelecký administrátor Alois Voral, intervenovala za jeho propuštění také členka KSČ a vdova po nacisty popraveném odbojáři Ludmila Langrová.¹⁸⁶ Členové KSČ v Třebešově na Rychnovsku na jaře 1954 usilovali o propuštění faráře Haška z vojenské služby, kde sloužil již více než dva roky. Pro věc získali i funkcionáře z okolních MNV, které spadaly do Haškovy farnosti, a žádost hodlali předložit prezidentské kanceláři. KCT je poslal na OV KSČ v domnění, že jim zde jejich úmysl rozmluví. Očekávání krajského církevního tajemníka však bylo zklamáno, neboť „soudruzi“ na okrese třebešovským místo domluvy pouze poradili, aby podali žádost raději přes okresní vojenskou správu.¹⁸⁷

Stížnosti na funkcionáře MNV, kteří vycházejí příliš vstříc církvím, se objevují zejména v letech 1954 až 1956. V roce 1954 v tomto směru sehrály svou roli zejména připravované volby do národních výborů, v dalších letech pak celkové zmírnění represivní politiky režimu. V některých obcích se ohlašovalo místním rozhlasem konání

¹⁸² ABS, V-1175/HK, skupinový vyšetřovací svazek proti Josefu Křištofovi a spol. Oba duchovní byli odsouzeni zároveň s Krádlm.

¹⁸³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 15.1.1951.

¹⁸⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

¹⁸⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 16.7.1957.

¹⁸⁶ ABS, OB-109/HK, akce „Dopisy“.

¹⁸⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

bohoslužeb, jinde zase MNV místo duchovního podával žádost o povolení církevních procesí.¹⁸⁸ Na podzim roku 1955 například žádali funkcionáři MNV v okrese Dobruška o povolení posvícenských průvodů. Ačkoliv průvody nebyly povoleny, přesto se konaly.¹⁸⁹ Někdy zase uplatňovali „nemožné“ požadavky na přidělení financí k opravám kostelů nebo pomáhali zajistit nové modlitebny.¹⁹⁰ Tajemník MNV ve Svobodě nad Úpou, rovněž člen KSČ, prosadil, aby byla dána církvím československé i českobratrské evangelické k dispozici místnost na náměstí. Předsedkyně výboru žen ve Starém Rokytníku Tichá, jejíž bratr byl předsedou místní organizace KSČ, chtěla dát k dispozici Církvi československé místnosti MNV.¹⁹¹ Zajímavé je, že k takovým jevům nedocházelo jen v religiozních oblastech, jako byl okres Dobruška či Náchod, ale často též v pohraničí. U některých členů a funkcionářů KSČ se mýjela účinkem také kampaň na výstup z církví a odhlašování dětí z výuky náboženství.

Dobrou službu státní církevní politice však nedělali ani příliš horliví funkcionáři, kteří často svým necitlivým zásahem – v dobové terminologii „levičáctvím“ – vyvolali obrannou reakci věřících. Příkladem může být rozhodnutí ředitele školy v České Skalici na Náchodsku, aby šli učitelé na výlet právě v den slavnosti Božího Těla. Učitelé se však rozhodnutí ředitele vzepřeli.¹⁹² Pod různými záminkami docházelo k omezování bohoslužeb. Jednou to bylo údajné nebezpečí nakažlivých nemocí, jindy šetření elektrickou energií. V Úbislavicích na Novopacku zakázali v roce 1952 konání velikonočního průvodu, přestože hygienická omezení kvůli slintavce již skončila a v obci se v neděli pořádalo divadelní představení i taneční zábava.¹⁹³ Školský referát ONV Trutnov vydal v roce 1953 ze zdravotních důvodů zákaz konání bohoslužeb ve školách. Toto opatření se dotklo především Církve československé. Referát se odvolával na celokrajské nařízení, ovšem – jak zjistil trutnovský farář u OCT – neprávem. OCT faráři přislíbil, že církvi zajistí náhradní prostory nebo vynutí zrušení zákazu.¹⁹⁴ Církevní tajemníci takové jednání obvykle odsuzovali a sami upřednostňovali spíše postupné omezování „náboženských předsudků“. Na rozdíl od jiných funkcionářů chápali, že taková opatření zbytečně jítí nálady věřících a mnohdy se navíc mýjí účinkem. V roce 1950 byly kvůli slintavce zakázány bohoslužby v Machově na Broumovsku. Věřící tedy začali chodit do kostela v sousedním Bezděkově, čímž postavili celé nařízení na hlavu – místo aby toto opatření rozšiřování nákazy bránilo, ještě vzniklo nebezpečí zavlečení choroby do sousední obce.¹⁹⁵ V roce 1963 zakázal ONV Náchod každoroční křížovou pobožnost na poutním místě Rokole. Jediným výsledkem bylo, že věřící vykonali pout' sami bez kněze.¹⁹⁶

¹⁸⁸ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva inspekční skupiny SÚC o průzkumu v církevně politické práci v kraji H. Králové z 16.3.1956.

¹⁸⁹ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 28.10.1955.

¹⁹⁰ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ (nedatováno – pravděpodobně 1955).

¹⁹¹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 672, inv. č. 4797, zpráva o ovlivňování církevní politiky věřícími členy NV z 25.1.1956.

¹⁹² NA, fond SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 4. 6. 1955.

¹⁹³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 558, hlášení OCT N. Paka z 14.4.1952.

¹⁹⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 560, korespondence Diecézní rady ČČS.

¹⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 25.3.1952.

¹⁹⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, situační zpráva zmocněnce z 10.4.1963.

3. Hospodářské ovládnutí církví

3.1 Financování církví před rokem 1948 a pozemková reforma

Církev byly před rokem 1948 financovány z několika zdrojů. Římskokatolická církev, respektive její biskupství, kapituly, řády, farnosti a další právnické osoby vlastnily nemovitý majetek, jehož rozsah byl poněkud omezen prvorepublikovou pozemkovou reformou. Tento majetek se dělil na dvě části. Tzv. záduší (kostelní jmění) sloužilo k údržbě chrámových staveb a k zajištění bohoslužebného provozu. V Čechách jej spravoval spolu s farářem patron, což byl obvykle majitel panství nebo obec. Přes mnohé snahy o odstranění přežil tento zastaralý patronátní systém až do poloviny 20. století. Naopak tzv. obročí (beneficium) sloužilo k vydržování duchovního a duchovní jej spravoval sám. K záduší i obročí kromě pozemků mohl náležet i další majetek, např. cenné papíry nebo vklady. Duchovní mohl dále vybírat tzv. štolu, tedy poplatky za některé náboženské úkony (křty, svatby, pohřby). Zákonem byla stanovena tzv. kongrua, tedy minimální příjem duchovního. Pokud celkové příjmy duchovního (z obročí, ze štol atd.) byly nižší než toto minimum, doplácel zbytek stát. Kromě toho získávaly církve finance z nadací nebo z dobrovolných příspěvků věřících. Způsob financování nekatolických církví byl odlišný. Především neměly k dispozici historický majetek. Od státu nedostávaly kongruu, ale paušální dotaci, kterou samy rozdělovaly mezi duchovní. Podstatnou částí jejich příjmu byla tzv. církevní daň (salár), kterou odevzdávali členové církve podle výše svého příjmu.¹⁹⁷

Změny ve správě církevního majetku nastaly již po roce 1945. Týkaly se zejména patronátního práva.¹⁹⁸ Po konfiskaci některých šlechtických velkostatků zanikl patronát, který byl s tímto majetkem spojen. Řada farností se tak ocitla bez patrona, což mohlo zkomplikovat údržbu církevních budov. Týkalo se to například většiny farností na Náchodsku a Opočensku, kde vykonával roli patrona rod Schaumburg-Lippe, respektive Colloredo-Mansfeld. Stát proto přislíbil dotace na nutné stavební opravy.¹⁹⁹ Správu kostelního jmění v těchto farnostech převzali jednotliví duchovní.²⁰⁰ Definitivní konec patronátů znamenal zákon č. 218/49 Sb. o hospodářském zabezpečení církví, podle něhož veškerý patronát přešel na stát. Správu kostelního jmění – tedy toho, co z něj zbylo po pozemkové reformě – přebírali duchovní.²⁰¹ Po roce 1945 se vyskytly také pokusy o zabavování církevního majetku na základě Benešových dekretů o konfiskaci tzv. nepřátelského majetku. Aktivní byl v tomto směru zejména ONV Broumov, který uplatnil konfiskační dekrety na majetek benediktýnského řádu a na budovu kongregace sv. Hedviky v Teplicích nad Metují.²⁰² V ostatních pohraničních okresech

¹⁹⁷ Viz např. HENDRYCH 1929, 141-174 a KUDLÁČEK 1929, 292-317.

¹⁹⁸ K patronátu viz např. PALEČEK 1934. Patronátní právo navazovalo na raně středověké pojetí zřizovatele kostela jakožto jeho majitele. Obsahem patronátu byla některá práva patrona, později se připojily i povinnosti. Jednalo se především o právo patrona navrhnout církevnímu představenému kandidáta na uprázdněné beneficium, dále práva při správě jmění kostela a povinnost udržovat církevní budovy, které podléhají patronátu. Od poloviny 19. století uvažoval stát o odstranění této instituce, k patronátu se stavěl rezervovaně i Kodex církevního práva z roku 1917.

¹⁹⁹ Acta curiae 7, 1947, 87.

²⁰⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 527, zápis o předání zádušního jmění z 25.11.1946. V někdejších Sudetech se nejednalo o žádnou novinku. V říšské župě Sudety byla totiž správa kostelního jmění předána kostelním radám. V protektorátu zůstal původní systém.

²⁰¹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 527, směrnice SÚC z 16.2.1951.

²⁰² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 171, inv. č. 444.

severovýchodních Čech nejsou takové snahy o konfiskace řádového majetku zaznamenány.

Na nekatolické scéně došlo k majetkovým změnám především v důsledku zániku německé evangelické církve, jejíž majetek byl jako celek zkonfiskován podle Benešových dekretů.²⁰³ Nárok na něj si dělala jak konfesně spřízněná Českobratrská církev evangelická, tak Církev československá jako největší nekatolická církev, které si v pohraničí prakticky na zelené louce budovaly nové sbory. Církev československá tak získala například bývalé luterské sbory na Vrchlabsku: v Hostinném²⁰⁴, v Prostředním Lánově²⁰⁵ či v Rudníku²⁰⁶. Českobratrská církev získala například evangelickou faru v Trutnově, kostel v Herlíkovicích či sborový dům ve Vrchlabí. Trutnovský kostel po vzájemné dohodě využívaly obě církve společně.²⁰⁷ Později však byla údržba některých objektů nad jejich síly a byly nucené je opustit.²⁰⁸

Největší zásah do majetkových poměrů katolické církve znamenaly pozemkové reformy z let 1947–1948. Dne 11. července 1947 přes protesty biskupů a zástupců lidové a demokratické strany schválilo Národní shromáždění zákon č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy z roku 1919, který postihoval také pozemkový majetek katolické církve.²⁰⁹ Téhož roku se začal připravovat zákon o nové pozemkové reformě, který měl pozemkové vlastnictví církve téměř zlikvidovat. Počítal totiž s vyvlastněním veškeré půdy právnických osob (s výjimkou půdy státních podniků, územní samosprávy či zemědělských družstev). Ani tentokrát vlna protestů nepomohla a zákon byl 21. března 1948 pod číslem 46/1948 schválen.²¹⁰ Realizace obou zákonů se protáhla do let 1949–1950.²¹¹ Výsledkem celé akce bylo převzetí téměř veškeré církevní půdy státem. Bohatší farnosti do té doby vlastnily kolem 50 ha zemědělské a lesní půdy.²¹² Byly ovšem i poměrně chudé farnosti, které měly jen pár hektarů. Přestože zákon 46/1948 Sb. umožňoval, aby byla jednotlivým farnostem ponechána půda až do

²⁰³ Zákon č. 131/1948 Sb. o likvidaci právních poměrů německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku stanovil, že německá evangelická církev zanikla dnem 4. května 1945 a veškerý její majetek přešel do vlastnictví státu. Příslušná ministerstva měla určit, který majetek bude dále sloužit církevním účelům a které církvi se přidělí.

²⁰⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 790, inv. č. 4002, dopis biskupa Skalického z 4.5.1959.

²⁰⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 556, dopis SÚC z 29.11.1952.

²⁰⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1680, protokol o předání kostela a fary z 20.2.1958.

²⁰⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 365, inv. č. 2671, 2677, 2678.

²⁰⁸ Takto opustily obě církve např. trutnovský kostel. Novogotické stavbě z roku 1900 hrozila demolice. V roce 1980 však byla zrekonstruována a nyní je využívána jako koncertní síň. Podobné štěstí neměly kostely v Prostředním Lánově a Rudníku. Památný toleranční kostel v Rudníku z roku 1785 přestala ČČS využívat v roce 1958. Opuštěná stavba od té doby chátrá. Propadla se střecha i strop. Její stav popisuje VALENČÍK 2006, 96. Secesní kostel v Prostředním Lánově byl dokonce roku 1982 zbořen. Viz LOUDA 2007, 534.

²⁰⁹ Fakt, že zákon o revizi pozemkové reformy byl schválen ještě před únorem 1948, používali často odpůrci církevních restitucí jako argument, že navrácením majetku dojde k prolomení restituční hranice. Ve skutečnosti došlo k realizaci zákona až v letech 1949–1950.

²¹⁰ KAPLAN 1993, 17–19, KUKLÍK 2009, 196–198.

²¹¹ Celý proces probíhal následovně: Farní úřady musely odevzdat soupis zemědělského majetku, následně místní rolnické komise rozhodovaly, která půda bude vykoupena. Na základě rozhodnutí rolnických komisí vydal příslušný ONV výměr o výkupu. Na trutnovském okrese byla většina výměrů vydána během léta 1949. Často však byly nalezeny chyby v číslech parcel apod., proto koncem roku 1949 a v průběhu roku následujícího byly vydávány opravné výměry. Viz SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kt 490, inv. č. 3617, kt 518, inv. č. 3817.

²¹² Například farnost Vlčice na Trutnovsku vlastnila 55 ha půdy, Červený Kostelec na Náchodsku 54 ha půdy a Dolní Lánov na Vrchlabsku 50 ha půdy. V těchto počtech je zahrnuta půda záduší i benefícia.

výše 30 ha, po provedení pozemkové reformy jim obvykle zůstal 1 nebo 2 ha půdy.²¹³ Farní úřady na doporučení konzistoře podávaly proti výměrům odvolání, ale KNV většinu odvolání zamítal.²¹⁴

Ještě v průběhu pozemkové reformy vyžadovaly KNV a ONV od jednotlivých duchovních správců soupis církevního majetku. Soupisovou akcí byli pověřeni církevní referenti Národní fronty a po svém ustanovení okresní církevní tajemníci.²¹⁵ Celá akce se stala jednou z četných šarvátek mezi římskokatolickou církví a státní správou. Na soupis totiž reagovala královéhradecká konzistoř oběžníkem, který je datován dnem 10. května 1949, tedy ještě před příchodem zmocněnce. Podle návodu v oběžníku duchovní pořizování soupisu odmítali slovy: „Poněvadž k žádanému soupisu bez udání důvodů a účelu nemáme od kompetentních církevních představených pověření ani instrukce a věc se týká zásadních otázek celé katolické církve, není nám možno vyhověti.“ Na trutnovském okrese soupis odevzdal dobrovolně pouze jediný duchovní Jan Abendroth z Úpice, na ostatní musel použít církevní tajemník výhrůžky. V případě Jaroslava Malíška z Horního Maršova se dokonce uvažovalo o provedení soupisu za asistence bezpečnostních orgánů.²¹⁶ Také na Královédvorskú vyhověl pouze prorežimní farář Jan Ježek z Bílé Třemešné.²¹⁷ Výjimkou byl vrchlabský okres, kde se církevní tajemník s žádným odporem nesetkal.²¹⁸

3.2 Církevní zákony z roku 1949

Otázku financování církví měl definitivně vyřešit zákon o hospodářském zabezpečení církví č. 218/1949 Sb., který Národní shromáždění schválilo 14. října 1949. Ani jeho tvůrci nemohli tušit, že tato právní norma bude platit více než šedesát let.²¹⁹ První návrh tzv. platového zákona se objevil v létě 1948, ale už tehdy k němu katoličtí biskupové vyslovili výhrady. Podle biskupa Píchy nelze připustit, aby o platech duchovních rozhodoval výlučně stát bez účasti církve. Znovu se stala otázka zákona aktuální o rok později. Od června 1949 o něm totiž jednala církevní šestka i předsednictvo ÚV KSČ. Dne 15. července na půdě Národní fronty jednali o zákonu zástupci všech církví. Katolickou církev ovšem nezastupovali biskupové, jak původně předpokládalo předsednictvo ÚV KSČ, ale samozvaní zástupci v čele s Plojharem. Biskupům bylo jasné, že zákon ještě více omezí nezávislost církve, a že sami nemohou proti tomu nic dělat. Situaci mohl zvrátit jedině jednotný postoj duchovních. Proto biskupská konference 14. srpna 1949 vyzvala duchovní, aby návrh zákona odmítli. Vedení KSČ kalkulovalo s pravým opakem – že zákon povede k roztržce mezi biskupy a duchovními. Vycházelo z předpokladu, že většina duchovních, z nichž se někteří nacházeli pod hranicí životního minima, zákon navzdory odporu biskupů přivítají, a tak

²¹³ SOA Zámorsk, f. KNV Hradec Králové, kart. 165, inv. č. 386, soupisy církevních objektů.

²¹⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, V. zpráva zmocněnce z 29.6.1949. Pokud KNV odvolání vyhověl, jednalo se zpravidla jen o drobné úpravy výměrů.

²¹⁵ SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 14, inv. č. 79, situační zpráva z 9.5.1949.

²¹⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT z 27.8.1949.

²¹⁷ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1971, sdělení jednotlivých duchovních.

²¹⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 5.9.1949.

²¹⁹ Zákon totiž platil i po roce 1989. Byl ovšem zásadně novelizován (16/1190 Sb., 165/1992 Sb., 522/1992 Sb. a 3/2002 Sb.), především byl vypuštěn kontroverzní §7, který vázal činnost duchovních na státní souhlas. Zákon 218 byl však zrušen až v roce 2013, kdy vstoupil v účinnost zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, jehož záměrem je finanční odluka církví a státu.

se dosavadní jednota mezi biskupy a duchovními rozpadne. Místo toho však začaly jednotlivé vikariáty zasílat hromadné petice proti chystanému zákonu. Duchovní tedy uposlechli výzvu svých biskupů a postavili se proti vládě, třebaže mnozí z nich jistě soukromě myšlenku státního platu neodmítali. Během září 1949 obdržela Národní fronta protestní rezoluce ze 132 vikariátů, odmítající nový zákon a podporující stanovisko biskupů.²²⁰

Státní moc reagovala protiakcí. Došlo k uvěznění některých vikářů. Dne 22. září byl zatčen královédvorský děkan a vikář František Resler²²¹ a o pár dní později (2. října) také úpický děkan a náchodský vikář Jan Abendroth.²²² Současně církevní tajemníci přesvědčovali duchovní, aby podepsali souhlas se zákonem. Do října 1949 se Národní frontě podařilo shromáždit pouze 72 souhlasných podpisů.²²³ V okrese Broumov podepsali dva duchovní, v okrese Dobruška ze čtrnácti duchovních pouze jeden. V okrese Vrchlabí podepsal pouze Jan Šimek.²²⁴ V okrese Dvůr Králové souhlas podepsal Jan Ježek z Bílé Třemešné, ale vymínil si, že jeho podpis nebude zveřejněn.²²⁵ Jednalo se vesměs o duchovní, kteří dlouhodobě neskrývali své sympatie k režimu. Na Náchodsku se naopak nepodařilo získat ani jeden podpis.²²⁶ Na Trutnovsku vyslovili někteří se zákonem ústní souhlas, písemné prohlášení ale nechtěl dát žádný z nich.²²⁷

Zákon o hospodářském zabezpečení církví byl schválen vládou 4. října 1949 a o deset dní později jej pod číslem 218 schválilo i Národní shromáždění. Prováděcí předpisy stanovila vládní nařízení č. 219-223/1949 Sb. Stát se zavazoval poskytovat duchovním plat a hradit věcné náklady církví, za to si ovšem vyhrazoval právo zasahovat do jejich vnitřních záležitostí. Kromě kontroly majetku se jednalo především o udělování státního souhlasu duchovním k výkonu jejich povolání, jak stanovoval §7. Tím se duchovní fakticky dostali do pozice státních zaměstnanců, neboť to byl stát a nikoli církevní představení, kdo jim vyměřoval a vyplácel mzdu, ustanovoval je do funkce a také je z ní odvolával.²²⁸

Odpor katolických biskupů proti zákonu však byl předem prohraný boj. Pro duchovní v chudších farnostech, kteří by po pozemkové reformě zůstali prakticky bez prostředků, neměli církevní představení žádnou alternativu. Biskupové se tedy právem obávali, že řada duchovních, ať už z existenčních důvodů či pod pohrůžkou represí, biskupy neuposlechne a plat přijme. Proto nakonec ustoupili a na biskupské konferenci 21. října 1949 duchovním přijetí platů povolili.²²⁹ Mezi nekatolíky s výjimkou evangelické církve augsburgského vyznání nevyvolal zákon žádný odpor. Ještě před schválením zákona dodaly církve souhlasná prohlášení se zákonem.²³⁰ Příčinou

²²⁰ KAPLAN 1993, 94-98.

²²¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1942, oznámení OCT o zajištění děkana Reslera.

²²² VLČKOVÁ 2003, 42; SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT z 13.10.1949.

²²³ KAPLAN 1993, 98.

²²⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XV. zpráva zmocněnce z 22.9.1949.

²²⁵ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 18.9.1949.

²²⁶ KAPLAN 2012, 890.

²²⁷ SOkA Trutnov, f. OAV NF Trutnov, kart. 14, inv. č. 79, situační zpráva 28.9.1949; f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zprávy OCT ze září a října 1949.

²²⁸ KAPLAN 1993, 100. Plné znění zákona i prováděcích předpisů viz např. BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 450-478.

²²⁹ KAPLAN 1993, 104.

²³⁰ KAPLAN 2012, 892-893.

kladného postoje nekatolických církví k zákonu mohl být kromě jiných důvodů také fakt, že se nejednalo o tak razantní změnu financování jako u církve katolické. Kromě státních financí se i nadále mohly spoléhat na příjmy ze saláru, které jim zůstaly.

Základní plat duchovního činil 3000 Kčs měsíčně. Po třech letech mohl být zvyšován o 300 Kčs měsíčně. Samostatní duchovní správci měli nárok na hodnostní přírůstek 1000 Kčs měsíčně.²³¹ Duchovní mohl dostat ještě mimořádnou odměnu „za vyšší výkon“ až do výše 2000 Kčs. O těchto odměnách rozhodoval krajský národní výbor, u vyšších církevních představených (generální a kapitulní vikáři, biskupové) přímo SÚC. Je asi zřejmé, že byly takové prémie vypláceny. Jednalo se pochopitelně o další nástroj, jak získat větší loajalitu duchovních, nikoli o stimulaci k většímu pracovnímu nasazení.²³² Při měnové reformě roku 1953 byly platy upraveny v poměru 5:1 (tedy nástupní plat 600 Kčs měsíčně, hodnostní přírůstek 200 Kčs atd.). Výše platů se téměř neměnila ani v následujících letech.²³³ Na přelomu padesátých a šedesátých let byla průměrná mzda všech duchovních v náhodském okrese přibližně 1200 Kčs²³⁴, což odpovídá celostátnímu průměru zaměstnanců ve školství a kultuře, který v roce 1960 činil 1226 Kčs. Připomeňme, že platy ve školství byly zhruba o 15% nižší než mzdy zaměstnanců v průmyslu.²³⁵ Přestože většina katolických duchovních odmítala nové církevní zákony, většina asi s ulehčením přijala povolení biskupů, že je možné plat od státu přijmout. Lanžovský farář Jan Hlaváček, jenž býval považován za odpůrce režimu, plat prý přijal s opravdovou radostí a sliboval naprostou oddanost.²³⁶ S realizací nového zákona souvisela i organizace slibů duchovních. Také v tomto případě biskupové ustoupili a duchovním povolili složení slibu. V královéhradeckém kraji odmítlo slib složit z 225 katolických duchovních pouze pět: jednalo se o 3 Čechoameričany z broumovského kláštera (američtí státní příslušníci), Jaroslava Malíška z Maršova na Trutnovsku a Kousala z Libáně na Jičínsku (?).²³⁷

Podle zákona 218/1949 stát přebíral nejen zajištění platů, ale i věcných nákladů církví. Duchovní museli sestavovat rozpočty, v nichž uvedli příjmy a výdaje farnosti. Pokud byl rozpočet schodkový, uhradil schodek stát. Poprvé církve sestavovaly rozpočty již koncem roku 1949. Mnozí duchovní ovšem s odevzdáním rozpočtů otáleli, jiní údajně vykazovali záměrně vysoké schodky.²³⁸ První výplata záloh na rozpočty proběhla na jaře 1950 na konzistoři. Reakce duchovních byly různé. Arciděkan Šetina z Pardubic před zmocněncem prohlásil, že je to nejradostnější ze všech cest, které kdy podnikl na konzistoři. Poprvé v životě na konzistoři peníze dostal, místo aby je tam musel nosit.²³⁹ Někteří další si pochvalovali, že jim tento způsob vyhovuje více než dohadování s patronem. Znamý rebel Josef Blahník z Červeného Kostelce naopak na

²³¹ Pro římskokatolickou církev stanovovalo výši platů vládní nařízení č. 219/1949 Sb., pro nekatolické církve nařízení 220-223/1949 Sb..

²³² Srov. PIŠKULA 2009, 68.

²³³ TRETERA 1993, 213.

²³⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1684.

²³⁵ Statistická ročenka Československé socialistické republiky 1964, Praha 1964, 123.

²³⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 15.11.1949.

²³⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, hlášení slibu duchovních. Jaroslav Malíšek složil na vlastní žádost slib o měsíc později. SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT ze 17.3.1950.

²³⁸ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XIX. zpráva zmocněnce z 13.12.1949.

²³⁹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva o výplatě záloh z 11.4.1950.

otázku, zda je spokojen, odpověděl: „Snažíme se být spokojeni.“ Výplatu záloh zcela sabotoval vikariát Králíky, z něhož nepřišel na konzistoř jediný duchovní.²⁴⁰

Na odiv stavěná velkorysost státu měla však krátké trvání. Stát postupně svůj příspěvek snižoval a v rozporu se zákonem 218 církve nutil, aby své výlohy platily z vlastních zdrojů. Zatímco v roce 1957 činil státní příspěvek v královéhradeckém kraji přes půl milionu Kčs, v roce 1959 to bylo již pouhých 157 350 Kčs. Příspěvek v té době dostávala pouze část katolických a československých farností, ostatní nekatolické církve již žádný příspěvek nedostávaly.²⁴¹ Své náklady musely hradit z církevní daně. Také katolická a československá církev byly nuceny k šetření. Církev československá zvyšovala církevní daň a vyhlášovala mimořádné sbírky.²⁴² Katolické církvi byl na počátku šedesátých let snížen příspěvek na jednu pětinu oproti stavu z roku 1955. Církev si platila přes 80 % výdajů z vlastních zdrojů.²⁴³ Kapitulní vikář byl nucen souhlasit s vytvořením svépomocného fondu, do něhož měly přispívat především bohatší farnosti. Jistě správná idea solidarity bohatých s chudými zde byla zneužita s jasným záměrem odčerpat „přebytečné“ finance, které duchovní využívali ke „zvyšování lesku bohoslužeb“. Církve se pochopitelně snažily tento systém obcházet. Zatajovaly skutečný výnos sbírek nebo věřící vyzývaly, aby kostelu věnovali věčné dary (rozhlas, sochy, liturgická roucha apod.).²⁴⁴ Stát reagoval kontrolami hospodaření a exemplárními tresty. V roce 1957 probíhalo u ONV Vrchlabí trestní řízení proti skupině věřících z Kunčic (včetně dvou členů KSČ), kteří na popud administrátora Podležla provedli tajnou sbírku.²⁴⁵ Dne 27. ledna 1960 byl Lidovým soudem v Náchodě odsouzen k pěti letům vězení, propadnutí majetku a zákazu kněžské činnosti Alois Voral z Červeného Kostelce. Jak referoval deník Pochodeň ve svém článku *Jak pan farář přišel o ráj*, důvodem bylo údajné zneužívání finančních darů od věřících.²⁴⁶ Ze stejných důvodů byl odsouzen i jeho nástupce Vítězslav Walter.²⁴⁷

Nejen platy a rozpočty farností, ale i opravy kostelů se stávaly nástrojem církevní politiky. Tak třeba vikář Šorm v Písečné na Žamberecku byl odměněn za svůj vstřícnější postoj k režimu souhlasem s opravou kostelních věží, které však byly v havarijním stavu a opravit se musely tak jako tak.²⁴⁸ V Náchodě bylo vydáno povolení k opravě filiálního kostela sv. Michalea v září 1953, tedy v době, kdy byli věřící pobouření omezováním výuky náboženství. Oprava kostela kritiku utlumila a OCT si poněkud cynicky pochvaloval, jak taková „náplast“ pro věřící vyjde stát levně: „Sami si materiál zaplatí a práci dělají brigádnicky.“ Od zahájení oprav prý neslyšel narážku, že komunisté likvidují náboženství. Hned se také roznesla zpráva, že se na opravu byli ze zvědavosti podívat dva referenti MNV. Nahluchlá babička prý pak křičela na celou ulici: „A vždyť oni nejsou všichni komunisti tak zlí, oni nás mají taky rádi, koukněte se, i do kostela se přijdou podívat.“²⁴⁹

²⁴⁰ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva o výplatě záloh z 23.3.1949.

²⁴¹ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

²⁴² V roce 1958 platil člen církve průměrně 6,57 Kčs.

²⁴³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

²⁴⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 17.10.1960.

²⁴⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT z 5.12.1957.

²⁴⁶ KAFKA 2008, 33-34.

²⁴⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 4.8.1961.

²⁴⁸ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zprávy OCT Žamberk z 31.1.1952 a 28.7.1953.

²⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 29.9.1953.

Kde však chyběli obětaví věřící nebo nebyl zvláštní zájem státu, kostely chátraly. Zejména v Sudetech byla později řada drobných církevních staveb zbořena.²⁵⁰ V osmdesátých letech se kvůli havarijnímu stavu uvažovalo o zboření památkově chráněného kostela ve Zlaté Olešnici na Trutnovsku.²⁵¹ Jen o vlasek unikl demolici farní kostel v Neratově.²⁵² Kostel vyhořel 10. května 1945, když ho zasáhl sovětský voják pancéřovou pěstí. Střecha byla provizorně opravena, ale již v roce 1950 se ukázalo, že stropy jsou promočené a kůry zřícené. Oprava byla krajským národním výborem zamítnuta a kostel byl úředně uzavřen.²⁵³ Na špatný stav marně upozorňovala Státní památková správa, místní obyvatelé i polští turisté, neboť kostel stál blízko československo-polských hranic. Zanedlouho kostelu svitla naděje. Koncem roku 1952 totiž přichází do nedaleké Rokytnice v Orlických horách administrátor Josef Císař, který se začal v záchraně chátrající památky angažovat.²⁵⁴ Na kostel začal sbírat peníze, obcházet úřady, dokonce vlastnoručně vyráběl na faře šindele. Přesvědčil kapitulního vikáře, aby vyhlásil celodiecézní sbírku, peníze si půjčoval od rodičů a od přátel. Mezitím však zkáza kostela pokračovala, propadly se klenby a byl zničen celý interiér. Díky aktivitám Josefa Císaře se podařilo obnovit část střechy, přesto se ukazovalo, že dosud shromážděné prostředky na záchranu kostela nestačí. Krajský národní výbor za takové situace pokládal další opravy za mrhání národním majetkem. V září 1958 byl navíc administrátor Císař zatčen a 5. prosince téhož roku odsouzen Lidovým soudem v Žamberku ke třem rokům odnětí svobody nepodmíněně. Pár dní na to se konalo komisionální řízení za účasti zástupců církve a státu. Bylo dohodnuto, že se dokončí zastřešení a stavba se ponechá svému osudu. Zbylý materiál bude rozprodán.²⁵⁵ V šedesátých letech měl být kostel demolován. Ale tak jako se nedostatek peněz podílel na jeho zkáze, tak se nyní nedostatek prostředků zasloužil o jeho záchranu. Na demolici nebyly peníze. Osud kostela se měl znova naplnit v osmdesátých letech, jenže peníze určené na demolici byly vyčerpány na záchranu unikátního schodiště, které památkáři nařídili převézt na zámek Skalka. Torzo kostela se tak dočkalo změny politických poměrů, které umožnily obnovit snahy o jeho záchranu.

3.3 Další osudy církevního majetku

Po předchozích konfiskacích a pozemkových reformách zbyl katolické církvi jen zlomek původního majetku. I do jeho správy však státní orgány a místní funkcionáři zasahovali. Okresní církevní tajemník v Rychnově nad Kněžnou si v roce 1952 stěžoval, že obsazení far věnují místní funkcionáři větší pozornost než jiným úkolům, často při tom však nejednají ani s místním duchovním, ani s církevním tajemníkem.²⁵⁶ Časté bylo užívání budov a pozemků bez nájemních smluv a farní úřad z nájmu mnohdy neviděl ani korunu.²⁵⁷ Jak vyplývá ze zprávy trutnovského církevního tajemníka, MNV ve Chvalči využíval faru pro mateřskou školu, ale odmítal platit nájem. „Tentýž případ je ve Starých Bukách, kde si MNV myslí, že církevní majetek lze používat bezplatně

²⁵⁰ Přehled zbořených staveb podává VALENCÍK 2006.

²⁵¹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 2355, inv. č. 7794.

²⁵² VALENCÍK 2006, 90-91.

²⁵³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XXIII. zpráva zmocněnce z 10.6.1950.

²⁵⁴ K osobě J. Císaře KAFKA 2009a, 145-146; JUZA / VOBORNÍKOVÁ 1995, 49-50.

²⁵⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1680, korespondence k opravě kostela v Neratově.

²⁵⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Rychnov z 28.6.1952.

²⁵⁷ NA, fond SÚC, kt. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ (nedatováno – pravděpodobně 1955).

a dokonce jej ničit.“ Výzkumný statek ve Vlčicích dokonce na církevních pozemcích stavěl rodinné domky, o placení nájemného se ale rovněž odmítal bavit.²⁵⁸ V Hoříněvsi na Jaroměřsku si církevní objekty pronajala pod nátlakem Strojní a traktorová stanice, nájem neplatila a ještě církevní majetek zdevastovala.²⁵⁹ Ještě na počátku šedesátých let byla polovina hospodářských budov využívána socialistickým sektorem bez nájemní smlouvy. Také většina pozemků, která zůstala církvi po pozemkové reformě, byla využívána státními statky a JZD bez nájemních smluv. Duchovní však tento stav obvykle neřešili, byli zřejmě rádi, že je o půdu postaráno a nemusí její obdělávání zajišťovat sami.²⁶⁰ Mnohem větší problém pro ně paradoxně mohlo představovat „vrácení“ někdejších církevních pozemků. JZD v Kocléřově na Královédvorskú oznámilo administrátoru Sedlákovi, že má sám obdělávat bývalou církevní půdu. Příčinou byl spor o rozdělení dvou hektarů, které byly církvi po pozemkové reformě ponechány. Okresní církevní tajemník pak musel družstvu vysvětlovat, že takové jednání není přípustné.²⁶¹ Podobný případ se udál v Javornici na Rychnovsku.²⁶²

Obsazováním far si místní úřady řešily nedostatek bytových i nebytových prostor. Někdy však mohlo obsazení fary narazit na odpor věřících. V Čibuzi na Jaroměřsku byl se souhlasem děkana z Holohlav pronajat byt na prázdné faře předsedovi místní organizace KSČ. Věřící z Čibuzi však v roce 1951 žádali o přidělení vlastního duchovního a snažili se nezvaného nájemníka z fary vypudit. Kvůli svému záměru intervenovali na KNV, ONV i biskupské konzistoři. Konzistoř se za souhlasu zmocněnce postavila na jejich stranu a poukazovala na fakt, že dosud nebyla uzavřena řádná nájemní smlouva. Požádala MNV v Čibuzi, aby pro nájemníka zajistil náhradní byt. Jaroměřský církevní tajemník Vacek, který celou kauzu nazval „vzbouření na vsi“, nakonec případ sprovodil ze světa. Nájemníka před konzistoři obhájil, že je to sice komunistický funkcionář, „v jádru však jest to poctivý člověk, který se velmi obětavě stará o svoji pětičlennou rodinu. (...) Jeho manželka jest hluboce nábožensky založená Slovenka.“²⁶³ Nájemníci však nebyli umístěováni jen na prázdné fary, ale také na takové, které obýval místní duchovní. Nabízí se pochopitelně domněnka, že vedlejším efektem byla kontrola kněze spolehlivým nájemníkem. Takový příklad najdeme v Červeném Kostelci, kde na faře žil vedoucí místních řezbářských dílen a člen strany František Bohatý. Zatčení místního kněze Aloise Voralu si věřící dávali do souvislosti právě s Bohatým.²⁶⁴

Ne všichni nájemníci byli ovšem na fary dosazeni rozhodnutím místních funkcionářů. Někteří měli na byt nárok (kostelníci, varhaníci), jiné vzal do podnájmu sám duchovní, snad ve snaze zabránit obsazení fary nájemníkem poslaným úřady. Skutečně exklusivního nájemníka měla fara v Kostelci nad Orlicí. Po vystěhování z kosteleckého zámku zde našel v roce 1951 azyl hrabě František Kinský se svou

²⁵⁸ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za prosinec 1955 a leden 1956.

²⁵⁹ NA, fond SÚC, kt. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ (nedatováno – pravděpodobně 1955).

²⁶⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

²⁶¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT za říjen 1954.

²⁶² NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ (nedatováno – pravděpodobně 1955).

²⁶³ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 28.6.1951; SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 556.

²⁶⁴ KAFKA 2008, 33-34.

ženou.²⁶⁵ V polovině roku 1953 se jej rychnovský církevní tajemník snažil z fary vypudit a hrozil i soudní výpovědí. Nakonec však směl starý hrabě na faře zůstat.²⁶⁶

S přibývajícím počtem prázdných far na přelomu padesátých a šedesátých let docházelo ke zvyšování tlaku MNV, které požadovaly přidělení celých farních budov pro své potřeby. Došlo dokonce k vyvlastnění několika far.²⁶⁷ Podobně byl rozchvácen majetek biskupství. Vyvlastněny byly činžovní domy i část kanovníckých rezidencí v Hradci Králové. V roce 1963 byla budova biskupské rezidence na 99 let pronajata městskému národnímu výboru pro účely galerie. Konzistoř a byt kapitulního vikáře se přestěhovaly do kanovníckých domů č. p. 51 a 52. V biskupském paláci směl ordinariát nadále využívat knihovnu, archiv a garáž. Přestože městský národní výbor přislíbil, že oba kanovnícké domy nechá adaptovat na vlastní náklady, musela si konzistoř některé dodělávky sama zaplatit, aby bylo vůbec možné prostory využívat.²⁶⁸

O svůj majetek někdy přicházely i nekatolické církve. Jednalo se zejména o budovy, které získaly po roce 1945 v pohraničí. Ale nejen o ně. V roce 1959 dostal Krajský dům pionýrů v Hradci Králové záslusk na letní tábor Českobratrské církve evangelické v Bělči nad Orlicí, kde se již několik desítek let pořádaly kurzy pro kazatele i laické pracovníky církve. Synodní rada se bránila, ve věci intervenoval i děkan teologické fakulty J. L. Hromádka, nakonec však musela církev pod nátlakem letní tábora pronajmout. Ani to však KNV v Hradci Králové nestačilo a usiloval o získání tábora do svého vlastnictví, což se posléze podařilo.²⁶⁹ V mnoha obcích neměly nekatolické církve vlastní budovy a byly odkázány na pronajaté prostory. Během padesátých let docházelo k vypovídání nekatolických bohoslužeb ze škol i z prostor ve správě místních národních výborů. Během roku 1953 dostala například Církev československá výpověď z několika škol na Jaroměřsku. Když se duchovní ohrazovali a žádali po MNV náhradní prostory, místní funkcionáři jim doporučili, ať bohoslužby odbývají v hospodě.²⁷⁰ Podobně jako v případě katolických far vycházela iniciativa obvykle od místních funkcionářů, zatímco okresní církevní tajemníci hráli spíše roli prostředníka, poukazovali na přešlapy místní správy a pokoušeli se církvím pomoci s hledáním náhradních prostor.

²⁶⁵ VOTÝPKA 2002, 225.

²⁶⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 556, dopis OCT Rychnov z 26.6.1953.

²⁶⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zprávy zmocněnce z 10.1.1961 a 5.10.1961.

²⁶⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zprávy zmocněnce z let 1961-1963.

²⁶⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 IV ČCE, korespondence MŠK a KNV H. Králové z roku 1959, sign. 47 I, kart. 3, situační zprávy KCT východočeského kraje z 26.4.1967.

²⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zprávy OCT Jaroměř z 30.4.1953 a 30.11.1953.

4. Zneužívání církví

V roce 1955 vycházely oslavy 1. máje na neděli. Církev byla proto vyzvána, aby přeložila své bohoslužby na ranní či odpolední hodiny, aby nebránily věřícím účastnit se průvodu. Všechny církve žádosti bez potíží vyhověly, jen senior Českobratrské církve evangelické Pellar byl prý při jednání s krajským církevním tajemníkem neochotný a nechápavý, proč má něco takového zařizovat. 10. výročí osvobození, které se slavilo 9. května, vyšlo pro změnu na pondělí. Proto byla neděle určena jako pracovní.²⁷¹ Všude se oslavy obešly bez problémů, jen na Náchodsku v některých vesnicích věřící odmítli v neděli 8. května pracovat. Předseda MNV Jizbice doslova prohlásil: „V neděli pracovat nebudeme, ale v pondělí budeme pracovat všichni.“ Po oba svátky byly na farních budovách a někde i na kostelních věžích vyvěšeny státní vlajky. Černou ovčí se stal opět Náchod, kde katolický duchovní Hanáček vyvěsil tak špinavou vlajku, že na to občané poukazovali a duchovní ji musel na zákrok MNV sundat.²⁷²

Představitelé KSČ dbali velmi o to, aby společnost projevovala často svou podporu nastolenému režimu. K tomu účelu byly využívány různé rituály, především květnové

²⁷¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 3.5.1955 a 6.6.1955.

²⁷² NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 31.5.1955.

oslavy práce a osvobození, mírové akce či volby. Na nich byla podstatná masová účast, k jejímuž zajištění byly využívány závody, školy, zájmové organizace a v neposlední řadě i církve, jak jsme viděli na výše popsaném případu. Stejně tak měly církve napomáhat k prosazování některých nepopulárních opatření režimu, zejména vytváření jednotných zemědělských družstev. Bude jistě zajímavé sledovat, s jakou ochotou církve přistupovaly k tomuto svému využívání či spíše zneužívání ze strany režimu.

4.1 Boj za „mír“

Jedním z témat, do něhož byly církve zataženy, byla téměř permanentní mírová kampaň. Nešlo samozřejmě o žádné specifikum Československa, ba ani východního bloku. Na vějičku mírových snah byli nalákáni i někteří levicově orientovaní duchovní na Západě, což po právě prožité katastrofě druhé světové války není nic nepochopitelného. V roce 1948 byl v polské Wroclavi uspořádán Mezinárodní kongres intelektuálů za mír, jehož se zúčastnil bývalý jezuita abbé Jean Boulier. V následujícím roce se konal 1. světový kongres obránců míru. Odsouzením politiky USA dal nositel Nobelovy ceny Frederic Currie signál, jakým směrem mají být zaměřeny sympatie a antipatie obránců míru. A konečně v březnu 1950 byla publikována tzv. Stockholmská mírová výzva, která požadovala absolutní zákaz jaderných zbraní. Výzva postavila mnohé křesťany před dilema: mají podepsat výzvu, která je v souladu s požadavky křesťanské morálky, avšak zcela zjevně má sloužit úhlavním nepřátelům církví – komunistům?²⁷³

Pokud se ovšem takto těžko rozhodovali křesťané ve svobodných státech, jak se asi mohli zachovat tam, kde byla podpora mírovému hnutí státním zájmem? Měsíc po vydání Stockholmské výzvy dal podnět k podpisové akci i Československý výbor obránců míru.²⁷⁴ Vedení KSČ stanovilo úkol získat podpisy 75 % obyvatel. V královéhradeckém kraji byla s 86,9 % stanovená kvóta hladce překročena.²⁷⁵ Katoličtí duchovní při té příležitosti obdrželi oběžník z konzistoře, podle něhož měli vyzvat farníky k podpisu rezoluce. Většina poslechla a výzvu farníkům přečetla, i když mnozí zřejmě s nijak velkým nadšením, jak svědčí případ děkana Reslera ze Dvora Králové nad Labem, kterého musel církevní tajemník dost důrazně přesvědčovat.²⁷⁶ Větší odpor byl zaznamenán na okrese Žamberk, kde zhruba polovina duchovních výzvu nepřečetla.²⁷⁷ P. Antonín Sýkora z Josefova chtěl prý oslabit účast na mírové manifestaci v sousední Jaroměři, kde měl promluvit ministr Plojhar. Na stejný termín totiž pro svou farnost naplánoval poutní zájezd do Bozkova. OCT však zařídil, aby Sýkora nedostal k dispozici zájezdové autobusy.²⁷⁸ Až na několik výjimek všichni duchovní v kraji rezoluci podepsali. Někteří se obávali, aby jejich podpisy nebyly zneužity.²⁷⁹ Takové případy se totiž staly v předchozím roce, kdy někteří podpořili vznik

²⁷³ CHENAUX 2012, 115-119.

²⁷⁴ Česká verze Stockholmské výzvy zněla podle TITZL 2001 následovně: „Žádáme bezpodmínečný zákaz atomové zbraně jako nástroje zastrasování a hromadného vyhlazování obyvatelstva. Žádáme ustavení přísné mezinárodní kontroly nad plněním tohoto zákazu. Máme zato, že vláda, která první použije atomové zbraně proti kterékoliv zemi, spáchá zločin proti lidstvu a musí být považována za válečného zločince. Vyzýváme všechny lidi dobré vůle na celém světě, aby podepsali tuto výzvu.“

²⁷⁵ TITZL 2001, 97-106.

²⁷⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 27.5.1950.

²⁷⁷ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 27.5.1950.

²⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 6.6.1950.

²⁷⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT z 13.6.1950.

schizmatické Katolické akce v domněni, že podepisují výzvu k obnově rozhovorů mezi církví a státem. Podepsat odmítl Vladimír Hájek z Jablonného nad Orlicí a Jan Honců z Hořiček na Náchodsku.²⁸⁰ Původně odmítl také Josef Kacálek z Dolní Branné na Vrchlabsku, ale údajně narazil na nepochopení farníků. Zpěváci a ministranti nepřišli na bohoslužbu a děti ve škole se jej ptali, zda chce válku. Kacálek nakonec podepsal.²⁸¹ Asi nepřekvapí, že všichni tři patřili z hlediska státu k problematickým duchovním. Vladimír Hájek byl krátce zatčen již v roce 1949. Znovu byl zatčen v roce 1953 a odsouzen na 14 let za údajnou protistátní činnost.²⁸² Jan Honců ztratil v roce 1954 státní souhlas.²⁸³ Josef Kacálek se osm let skrýval před Státní bezpečností, než byl v roce 1959 dopaden a odsouzen.²⁸⁴ Daleko větší ochotu k podpoře mírové akce projevíli nekatoličtí duchovní. Na podpis Stockholmské rezoluce zaměřili svá kázání, někteří měli projev v místním rozhlase, před své sbory umístili stolky pro podpisové archy.²⁸⁵ Někteří také zajišťovali agitační dvojice, které vyzývaly občany k podpisu.²⁸⁶

Vděčným námětem mírových akcí se stala pochopitelně válka v Korei.²⁸⁷ Již v srpnu roku 1950, tedy jen několik měsíců po Stockholmské výzvě, byly podepisovány rezoluce proti korejské válce. Někde duchovní podepsali bez problému, ale například ve „vzpurném“ okrese Žamberk vyvolala rezoluce, stejně jako v případě Stockholmské výzvy, odpor.²⁸⁸ Na Vrchlabsku opět odmítl podepsat Josef Kacálek z Dolní Branné, k němuž se připojil i děkan v Hostinném Antonín Říkovský. Naopak Jan Šimek z nedalekého Rudníku čelil výtkám věřících, že je příliš „rudý“, neboť rezoluci nejenže sám podepsal, ale k podpisu vyzýval i své farníky.²⁸⁹ S nevelkým zájmem se na katolické straně setkala také sbírka na Koreu, organizovaná v roce 1952. Přestože generální vikář Ladislav Hronek duchovní vzletnými slovy nabádal, aby do kázání o Korei vložili „své vlastní srdce“, aby vstupovali do dvojic, které sbírku zajišťovaly, a jejich vlastní příspěvek do sbírky „necht’ je svědectvím Vašeho vlastního přesvědčení, že jde o svatou věc pro mír a spravedlnost“,²⁹⁰ adresáti této výzvy jen neochotně přispívali nižšími částkami „na pomoc bojujícímu korejskému lidu“. Zaznamenan byl výrok Josefa Sedláka z Koclěfova na Královédvorskou, že přispěje jen tehdy, pokud bude finanční pomoc určena oběma stranám konfliktu.²⁹¹ Děkan Petr Štěpánek z Nového

²⁸⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 1.6.1950.

²⁸¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 25.5.1950.

²⁸² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XVIII. zpráva zmocněnce z 2.12.1949, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z roku 1954.

²⁸³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 30.11.1954.

²⁸⁴ ABS, f. A9, inv. č. 56, zpráva o činnosti KS MV H. Králové za rok 1959.

²⁸⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 1.6.1950.

²⁸⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1954, šetření o výsledku mírové akce.

²⁸⁷ Korejská válka byla jedním z nejvážnějších konfliktů studené války. Začala v létě roku 1950 útokem severokorejských vojsk proti svému jižnímu sousedovi. USA vyslaly pod hlavičkou OSN své vojáky, kteří vytlačili komunistická vojska z jižní Koree. Severní Koreu zachránila vojska čínských „dobrovolníků“. V létě roku 1951 byla zahájena jednání o příměří, které však bylo podepsáno až o dva roky později. Příměří potvrdilo hranici z doby před zahájením konfliktu. Přestože agresorem byl jednoznačně komunistický stát, propaganda v Československu líčila celý konflikt jako národní boj Korejců proti imperialismu.

²⁸⁸ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 14.8.1950.

²⁸⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT Vrchlábí z 23.8.1950.

²⁹⁰ Oběžník Biskupské konzistoře Hradec Králové 18.3.1952.

²⁹¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 2.4.1952.

Města nad Metují si prý nechal provokativně vrátit drobné, aby nepřispěl více než 50 Kčs.²⁹²

V listopadu 1950 obdrželi katoličtí duchovní další oběžník z konzistoře. Čerstvě jmenovaný generální vikář Ladislav Hronek je vyzýval, aby na počest světového kongresu obránců míru připravili na neděli 12. listopadu mírová kázání a uspořádali mezi sebou sbírku na mírový fond. Podobnou výzvu dostali i nekatoličtí duchovní, kteří vesměs vyhověli. Adventisté se například přihlásili na řepnou brigádu a výtěžek 1200 Kčs věnovali na mírový fond.²⁹³ Katoličtí duchovní se k výzvě postavili různě. Většina mírové kázání přečetla, mnozí ale nezáživně a s výslovným upozorněním, že tak činí z příkazu.²⁹⁴ Jiní vynechali nejspornější pasáže nebo kázání nahradili modlitbou za mír. Zejména na Náchodsku odmítlo kázání větší množství duchovních. Administrátor Josef Blahník z Červeného Kostelce se vyjádřil, že kázání je nemožně napsané.²⁹⁵ Také věřící prý vyslechli kázání bez většího zájmu, ale také bez nějakých projevů nesouhlasu.

V roce 1951 mírová kampaň pokračovala. Tentokrát se zaměřila na dvě témata: remilitarizaci západního Německa a tzv. Pakt velmocí. V prvním případě Československo reagovalo na snahy Západu zapojit Německou spolkovou republiku do společné obrany západní Evropy. V druhém případě se jednalo o další výzvu Světové rady míru, která žádala uzavření paktu o míru mezi USA, SSSR, Čínou, Francií a Velkou Británií. Mírová kampaň probíhala po celé jaro. V dubnu se konaly tzv. pochody míru. V květnu pak proběhlo hlasování. Na hlasovacím lístku stál následující text:

„Ve jménu míru, svobody a štěstí našeho lidu

1. souhlasím s výzvou Světové rady míru, aby byl uzavřen mírový pakt (smlouva) mezi pěti velmocemi: Sovětským svazem, Spojenými státy americkými, Čínskou lidovou republikou, Velkou Británií a Francií,
2. žádám, aby bylo okamžitě zastaveno vyzbrojování západního Německa americkými imperialisty, a aby velmoci společně mírovým způsobem rozřešily otázku Německa,
3. odsuzuji zrádnou reakci, která podněcuje k válce proti vlastní zemi a ve spolku s nepřáteli republiky, s esesáckými vrahy, usiluje o nový Mnichov, o rozčlenění a zničení republiky.“²⁹⁶

Do celé akce byly opět vtaženy církve. Nejaktivněji si počínali duchovní Církve československé. Josef David z Bílé Třemešné i jeho manželka chodili v agitačních dvojicích, Václav Žďárský z Vrchlabí měl rozhlasový projev. S mnohem menším nadšením se k akci stavěli někteří duchovní Českobratrské církve evangelické. Farář Josef Kovář z Vrchlabí se do agitace nezapojil a navíc měl připomínku, že po míru volá i Amerika. Naopak mladý evangelický duchovní Emanuel Huml ze Dvora Králové nad Labem se při této příležitosti zavázal odpracovat 14 dní na lesní brigádě.²⁹⁷ V římskokatolické církvi se tentokrát zapojil i diecézní biskup Mořic Pícha, který vydal k mírovému hlasování pastýřský list. Generální vikář Hronek jej doplnil o pokyny pro duchovní. Kromě čtení pastýřského listu měla být dvě nedělní kázání věnována otázce

²⁹² NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 28.3.1952.

²⁹³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 16.1.1951.

²⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 14.12.1950.

²⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 29.11.1950.

²⁹⁶ Citováno podle TITZL 2011, 112.

²⁹⁷ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, situační zpráva OCT Trutnov z 28.6.1951, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 30.6.1951, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2289, hlášení o mírových akcích.

míru. Stejně jako v případě Stockholmské výzvy měli duchovní doporučovat věřícím, aby se zapojili do hlasování. Autorita biskupa zřejmě zafungovala. Většina duchovních pokyny poslechla, přečetla pastýřský list a hlasovací lístky podepsala.

K zajímavé situaci došlo na Vrchlabsku. Většina zdejších katolických duchovních se do kampaně zapojila. A to nejen ti, kteří projevovali sympatie k poučovacímu režimu (jako byl Jan Šimek z Rudníku, který byl činný přímo v agitační dvojici a měl projev v místním rozhlasu). Děkan Antonín Říkovský z Hostinného, jenž byl považován za odpůrce režimu, měl projev ve škole. Mírovou akci bojkotoval pouze Karel Otčenášek, který toho času působil jako administrátor ve Vrchlabí. Odmítl přečíst i Píchův pastýřský list. Místní národní výbor proto nechal pastýřský list odvyšlat místním rozhlasem v době, kdy lidé vycházeli z kostela. Hlášení bylo zahájeno komentářem, v němž bylo věřícím oznámeno, že jim administrátor Otčenášek zatajil pastýřský list jejich biskupa a proto musela vzít lidová správa tento úkol na sebe. Očekává se prý, že Otčenášek veřejně vysvětlí, proč se takto zařazuje mezi nepřátele našeho lidu, kteří si přejí válku. Byl to paradox. Světící biskup (ovšemže tajný) odmítá přečíst pastýřský list diecézního biskupa, jehož dosud ctí a věrně poslouchal. A místní představitelé komunistického režimu veřejně čtou pastýřský list toho, jehož ještě nedávno tento režim považoval za jednoho ze svých úhlavních nepřátel. Otčenášek se dostavil na pozvání k předsedovi MNV, kde své jednání vysvětloval. Hlasovací lístek poté podepsal.²⁹⁸

Také v královédvorském okrese všichni katoličtí duchovní podepsali hlasovací lístek. Děkan Jan Ježek z Bílé Třemešné se dokonce na schůzi MNV podepsal symbolicky za celou farnost.²⁹⁹ Naopak administrátor nedaleké farnosti Dubenec Bernard Toman se ocitl v podezření, že se pokusil dne 29. dubna 1951 narušit pochod míru. Pohřeb zemřelého školáka, který začal již ve 14 hodin, prodlužoval prý až do 18 hodin, přestože v 17.30 měl začít pochod. Pochod míru se však prý vydařil, i když musel začít později.³⁰⁰

Ač se mnozí katoličtí duchovní stavěli k mírovým akcím neochotně a velká většina z nich se odmítala zapojit víc, než bylo nezbytně nutné, přesto se jen výjimečně někdo odvážil podpis odmítnout. Mnohem větší odvalu projevilo zhruba 300 řeholnic internovaných na Broumovsku, které rezoluci v květnu 1951 nepodepsaly.³⁰¹ Jak ještě uvidíme v následujících kapitolách, podobně neoblomné postoje zaujímaly komunity internovaných řeholnic i k dalším projevům loajality k režimu.

Jedna z dalších výzev Světové rady míru proti znovuvybrojení západního Německa se podepisovala na jaře roku 1955. Biskup Pícha vydal na podporu výzvy pastýřský list. Jen málokterí se odvážili neuposlechnout biskupa a list nečíst. Většina věřících si tak vyslechla biskupovu výzvu, aby se účastnili podpisové akce. Chování věřících při čtení listu se prý zlepšilo a nedocházelo již k významnému pokašlávání či dokonce odcházení, jako tomu bývalo dříve. Někde byl obsah pastýřského listu údajně cestou z kostela „kladně diskutován“. Zejména na Náchodsku se však mezi věřícími vyskytly pochybnosti, zda je autorem pastýřského listu skutečně biskup.³⁰² Nelze se jim divit. V pastýřském listu se kupříkladu tvrdilo, že uspořádání socialistické společnosti v Československu „odpovídá základní nauce naší víry, dle níž jsme všichni rovnými

²⁹⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí ukl. č. 558, inv. č. 2289, zpráva o mírové akci z 5.6.1951.

²⁹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2576, hlášení o mírové akci.

³⁰⁰ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 2.5.1951.

³⁰¹ TITZL 2001, 119.

³⁰² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.3.1955 a 7.4.1955.

syny Božími.³⁰³ Také biskup Církve československé Skalický a senior Českobratrské církve evangelické Pellar vydali podobné prohlášení, v jehož intencích pak duchovní provedli mírová kázání. Ale i loajalita nejloajálnější z církví měla zřejmě své meze. Na Náchodsku začali věřící Církve československé reptat, zda těch kázání o míru není už trochu moc.³⁰⁴ Rezoluci v královéhradeckém kraji podepsali všichni duchovní a zřejmě i valná většina věřících. Významnější odpor vyvolala podpisová akce opět jen mezi řeholnicemi, avšak i ty tentokrát většinou podepsaly. Odmítlo 113 řeholnic (11 %).³⁰⁵

Duchovní i věřící se postupně s těmito projevy loajality smířili. Mírové poselství kapitulního vikáře na Vánoce roku 1959 nevzbudilo podle zjištění zmocněnce již žádné odmítavé reakce. Dokonce ti duchovní, kteří omylem mírové poselství neobdrželi, si jej iniciativně opatřili sami a konzistoiři vynadali.³⁰⁶

Mírové iniciativy socialistického státu měly dokonce svou vlastní organizační strukturu, která je zaštiřovala. V letech 1949-1950 vznikla síř krajských a místních výborů Obránců míru, jež zastřeřoval ústřední výbor. Mírové výbory byly úzce propojeny s institucemi Národní fronty, které jim poskytovaly administrativní servis. Pořádaly se celostátní sjezdy i krajské a okresní konference.³⁰⁷ Na tyto konference byli zváni duchovní všech církví. Někteří z nich pracovali i v okresních výborech. Generální vikář Hronek, biskup Církve československé Skalický a senior Pellar byli členy krajského výboru. Zapojení duchovních, třebaže ze strany režimu vítané, však mělo mít své meze. V roce 1955 pobouřený KCT Merta označil za nehoráznost skutečnost, že okresní konferenci Obránců míru v Dobrušce řídil kanovník Javůrek. Rovněž podle něho neměli být do okresních výborů zvoleni někteří ne zcela spolehliví duchovní.³⁰⁸ V průběhu padesátých let však aktivita Obránců míru upadala. Nejprve byly zruřeny okresní výbory a nakonec zůstal pouze ústřední výbor jako zástupce Československa vůči světovým organizacím.

³⁰³ Oběžník biskupského ordinariátu v Hradci Králové z 21.2.1955.

³⁰⁴ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 1.3.1955.

³⁰⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1955.

³⁰⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 8.1.1960.

³⁰⁷ KAPLAN 2012, 199-200.

³⁰⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 5.3.1955 a 7.4.1955.

4.2 Mrtvý Stalin a volby

Kromě boje za mír měl stát celou řadu dalších způsobů, jak si hromadně otestovat loajalitu občanů a institucí. Taková příležitost se naskytla na podzim roku 1949, kdy slavil sovětský vůdce J. V. Stalin své sedmdesáté narozeniny. Po celé zemi byla podepisována zdravice. Úkolem církevních tajemníků bylo sledovat, jak se ke zdravici postaví církevní osoby. U nekatolických duchovních se zřejmě vůbec nepředpokládalo, že by podpis odmítli. Ale také většina katolických duchovních v královéhradeckém kraji podepsala, v některých okresech dokonce všichni (Jaroměř, Vrchlabí, Dvůr Králové nad Labem). Největší distanc nastal v okresech Náchod, Trutnov a Žamberk – tedy v okresech z hlediska církevní politiky tradičně problematických. Na Náchodsku nepodepsala polovina duchovních, na Trutnovsku a Žamberecku podepsala jen mírná většina.³⁰⁹ Odmítly také některé řeholnice. Například v Domově sv. Josefa v Žirči u Dvora Králové nad Labem nepodepsaly s odůvodněním, že biskupovi také zdravice k narozeninám neposílají a raději se za každého pomodlí.³¹⁰

Dobrou příležitostí pro zjištění nálad ve společnosti a v církvi dala téměř současná smrt Stalina a Gottwalda v březnu 1953. Podle historika Karla Kaplana tyto události vyvolaly v Československu u významné části obyvatelstva pocit skutečné ztráty a smutku. Jen tu a tam docházelo k opačným projevům. V některých krajích byly zaznamenány provokativní řeči, letáky a protistátní nápisy, ojediněle se objevily květiny u pomníku T. G. Masaryka. Podle hlášení z královéhradeckého kraje „nepřátelé projevují radost z úmrtí Stalina pitím alkoholu“.³¹¹ Naopak historik Jiří Pernes se domnívá, že společnost nebyla tak pasivní, jak se má za to, a právě smrt sovětského a československého vůdce se stala impulzem k odporu. Na podporu své teze uvádí dva případy: 7. března 1953 došlo k bombovému útoku v místnosti sekretariátu KSČ v Hostinném a 10. dubna téhož roku se konala demonstrace v Prostějově kvůli odstranění sochy T. G. Masaryka.³¹² Jak se ovšem prokázalo, právě časová souvislost „atentátu“ v Hostinném s úmrtím Stalina je čistě náhodná, neboť akce byla trojicí mladíků připravována mnohem dříve.³¹³ Gottwaldův pohřeb se konal na svátek sv. Josefa 19. března v odpoledních hodinách. V tutéž dobu se také konaly po celé zemi tryzny, kde přítomní poslouchali přímý přenos rozhlasu z pohřbu. Duchovní obvykle vyhověli pokynu, aby se v době Gottwaldova pohřbu zvonilo a na církevních budovách byly vyvěšeny státní nebo smuteční vlajky. Ojedinělý byl případ v Těchoníně na Žamberecku, kde duchovní Jan Medek vyvěsil provokativně protektorátní vlajku.³¹⁴ Když byla na příkaz MNV sňata, jinou už nevyvěsil.³¹⁵

S účastí duchovních na tryznách a vykonáním smutečních bohoslužeb to již bylo složitější. Podle očekávání byli v tomto směru nejvstřícnější nekatoličtí duchovní a z katolických ti „pokrokoví“. Mnozí byli při tryzně pozváni na tribuny. To, že farář Církve československé ve Studnici na Náchodsku Mojžíš na tribuně usnul, mu sice

³⁰⁹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XVIII. zpráva zmocněnce z 2.12.1949.

³¹⁰ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 15.11.1949.

³¹¹ KAPLAN 2005, 65.

³¹² PERNES 2008, 81-82, PERNES 2001, 463-464.

³¹³ K případu v Hostinném viz KAFKA 2012.

³¹⁴ Jednalo se o vlajku zavedenou v říjnu 1939. Obsahovala tři horizontální pruhy stejné šířky v bílé, červené a modré barvě.

³¹⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, hlášení o uctění památky prezidenta Gottwalda z 24.3.1953.

způsobilo velkou ostudu, ale těžko to považovat za projev vědomé rezistence.³¹⁶ Katolický biskup Pícha na rozdíl od svého generálního vikáře Hronka sice veřejně nevystoupil, ale zúčastnil se pietní schůze zaměstnanců konzistoře, kterou zorganizovala KSČ.³¹⁷ Odmítl se také zastat bohoslovce Středy, který byl vyloučen ze studií na teologické fakultě. Při fakultní smuteční schůzi za zemřelého Stalina totiž zůstal sedět během Internacionály. Pícha vyloučenému bohoslovcovi vytkl, že se dopustil hrubé urážky státníka, před nímž se prý sklání celý svět, a doporučil Středovi, aby šel do výroby.³¹⁸ Řada katolických duchovních se však na tryznu nedostavila a nesloužila ani zádušní mši. Například administrátor Josef Podlezl z Vrchlabí odmítl s odůvodněním, že by bylo trapné sloužit před prázdným kostelem.³¹⁹ Někteří duchovní naopak nepřeložili slavnostní bohoslužby ke cti sv. Josefa na jiný čas a sloužili je v době Gottwaldova pohřbu, což bylo pochopitelně pokládáno za provokaci.³²⁰

O rok později daly podnět k dalšímu využití církví ve prospěch režimu dvoje volby. Přestože volby v nedemokratickém Československu nebyly samozřejmě skutečnými volbami, přesto není dobré právě hlasování v roce 1954 podceňovat, a to z několika důvodů. V případě voleb do národních výborů, které se uskutečnily 16. května, se jednalo o vůbec první volby do těchto zastupitelských sborů. Národní výbory byly v roce 1945 složeny na základě dohody politických stran, v roce 1946 bylo zastoupení stran upraveno podle výsledků parlamentních voleb. Po únoru 1948 členy národních výborů odvolávaly a ustanovovaly orgány KSČ prostřednictvím akčních výborů Národní fronty. Proto také záměr uspořádat volby narazil na odpor některých funkcionářů KSČ, kterým dosavadní způsob vyhovoval. Volby byly pochopitelně nedemokratické. Voliči měli k dispozici v jednomandátových obvodech pouze jednoho kandidáta. Pokud však kandidát nezískal 50 % hlasů, nebyl zvolen. I když se výsledky voleb upravovaly (volební komise např. počítaly za platné ty hlasy, kde nebylo přeškrtnuté celé jméno kandidáta), přesto v některých případech nezvolení kandidáta volební komise uznaly. V úpravě volebních výsledků mělo vedení KSČ takřka neomezené možnosti, přesto mu velmi záleželo na tom, aby výrazná většina voličů k volbám přišla a jednotnou kandidátku podpořila. Proto se také mnohde vyměňovali kandidáti, u nichž bylo předem jisté, že narazí na odpor voličů. Velká pozornost byla věnována propagaci voleb i kandidátů, byly pořádány tzv. hovory o národních výborech. Vedoucí funkcionáři KSČ totiž volby chápali jako jistý plebiscit, který měl ukázat obnovenou důvěru občanů, otřesenou po událostech předchozího roku.³²¹

Příznivý výsledek voleb měly pomoci zajistit i církve apelem na své členy. Proto byli duchovní navštěvováni církevními tajemníky a zváni na předvolební schůze. Postoj duchovních se opět často lišil podle příslušnosti k církvi. Katoličtí duchovní v královéhradeckém kraji se k volebním přípravám stavěli zpravidla pasivně. Přesto se s nimi udála určitá změna, ovšem v neprospěch církevní politiky. Podle mínění církevních tajemníků jim stouplu sebevědomí, neboť snahu získat je pro kandidáty Národní fronty si vyložili jako slabost režimu. Byly zaznamenány i různé intervence

³¹⁶ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 8.4.1953.

³¹⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 11.4.1953.

³¹⁸ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 4.4.1953.

³¹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 31.3.1953.

³²⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 11.4.1953.

³²¹ KAPLAN 2005, 100-103.

funkcionářů MNV a KSČ ve prospěch přeložených či zatčených duchovních. Motivem byla často právě obava, aby odchod oblíbeného kněze nenarušil průběh voleb.³²²

Do voleb se velmi aktivně vložil biskup Pícha. 18. března vydal oběžník pro duchovní, 4. dubna výzvu k řádovým sestrám a konečně 4. května pastýřský list pro věřící. Pastýřský list měl být čten hned dvakrát, nejprve v neděli 9. května a pak ještě následující neděli, tedy přímo v den voleb. Při čtení pastýřského listu nebyly zaznamenány žádné incidenty, jen v Trutnově odešly z kostela přítomné řeholnice. Naprostá většina duchovních pastýřský list přečetla, i když mnozí alespoň vynechávali nejkontroverznější pasáže. Ač se někde vyskytly pochybnosti o jeho pravosti³²³, přesto byla pastýřskému listu připisována zásluha na velké účasti věřících při volbách.³²⁴ Biskup také pomáhal prostřednictvím osobních pohovorů přesvědčovat duchovní, aby šli volit. Až na výjimky se mu to podařilo. Kněze, kteří nepřečetli pastýřský list, suspendoval. Naopak sedm duchovních za pomoc při volbách odměnil církevními tituly. Když ve Voděradech na Rychnovsku neprošli při volbách čtyři komunisté, předvolal si místního faráře Blechu. Ten po zásahu biskupa promluvil k farníkům a doplňovací volby v červenci již proběhly v pořádku. Mnohem hůře biskup pořídil u řádových sester. Protože byly oprávněné obavy, že řeholnice umístěné nuceně mimo své kláštery volit odmítnou, pozval si jejich představené. Sestry však dorazily až na druhé pozvání a to ještě ne všechny. Jen dvě představené slíbily, že k volbám půjdou. Některé neodpověděly vůbec, řeholnice internované v Broumově biskupovi napsaly, že se každá sestra rozhodne podle svého svědomí. Biskup byl tímto odporem zaskočen a považoval to za zneuznání své autority.³²⁵

Postoj řeholnic k volbám se lišil podle jejich umístění. Řeholnice v nemocnicích a v charitních ústavech až na výjimky (nemocnice Jičín, léčebna Hostinné) k volbám šly. Naopak naprostá většina sester, které byly umístěny v klášteře Broumov a v závodech, volby ignorovala.³²⁶ Řeholnice se tak v rámci kraje staly největší skupinou nevoličů.

Duchovní Českobratrské církve evangelické se sice projevovali loajálně, nicméně podobně jako římskokatoličtí byli spíše pasivní. Jen někde se mezi nimi objevila „bílá vrána“, která byla ochotna aktivně podpořit volby například článkem do novin. O rozruch se postaral Bohumír Opočenský. Tento pozoruhodný evangelický farář v Klášteře nad Dědinou měl při veřejné předvolební schůzi údajně nemístné poznámky na adresu referenta ONV Kupku. Spor někdejšího nacistického vězně z Dachau se svým farníkem Kupkou pramenil z nejasné minulosti referenta, který byl v podezření z kolaborace s nacisty.³²⁷ Podobně vlažný vztah k volbám měla Jednota českobratrská (dnešní Církev bratrská), naopak „prostý a lidový“ postoj další církve – Jednoty bratrské – prý ostře kontrastoval s Českobratrskou církví evangelickou.³²⁸

S duchovními Církve československé již tradičně vážnější potíže nebyly. Většina se ochotně zapojila do předvolebních příprav. Kázali o volbách, mluvili do místního rozhlasu a psali články do vesnických novin. Nebylo tomu tak ale všude. Náchodský církevní tajemník si stěžoval, že českoslovenští duchovní mají plná ústa vlastenectví,

³²² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z února – května 1954.

³²³ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 31.5.1954

³²⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 18.5.1954.

³²⁵ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva a hlášení zmocněnce z května – července 1954.

³²⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 18.5.1954.

³²⁷ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 14.4.1954.

³²⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.3.1954.

ale když mají pomoci, jen se vykrucují.³²⁹ Nejvíce kritiky se sneslo na hlavu mladého duchovního Vladimíra Václavka. Václavek působil v zemědělské obci Velký Vřešťov, která tehdy ležela v jižním cípu královédvorského okresu a byla sídlem početné náboženské obce CČS. Václavek však rozhodně nepatřil k odpůrcům režimu. Naopak, od svého příchodu se v obci zapojoval do veřejných funkcí. Byl osvětovým a posléze finančním referentem MNV, jednatelem Svazu československo-sovětského přátelství a divadelním režisérem.³³⁰ Přes svou angažovanost upadl v nemilost. Při volebních přípravách již nebyl znovu navržen jako člen národního výboru, čímž se oprávněně cítil dotčen. Jeho pokus využít silného zastoupení československých věřících v obci a svolat vlastní schůzi, která by jej navrhla, skončil neúspěšně. V hodnocení církevního tajemníka byl označen za oporu reakčních živlů v obci a hrozilo mu přeložení.³³¹ Bylo mu dokonce vyčteno, že nezasáhl při předvolební schůzi, když opilý předseda MNV napadal lidově demokratický režim a zastával se kapitalismu. Naopak se prý potměšile usmíval a měl radost z toho, jak předseda rozbíjí schůzi.³³² Přesto volby ve Velkém Vřešťově proběhly klidně, což bylo přičteno dobrému vlivu promluvy biskupa Skalického během biřmování.³³³

Případem faráře Václavka se dostáváme k dalšímu tématu – účasti duchovních ve veřejné správě. Zatímco dříve byla přítomnost duchovních v místních národních výborech pojmána státní mocí pozitivně, neboť potvrzovala zapojení církví do budovatelského úsilí socialistické vlasti, během voleb v roce 1954 byla naopak snaha zabránit masovějšímu průniku duchovních na kandidátky. Zřejmě panovaly obavy, že by kandidáti z řad duchovních volby využili k větší popularizaci církve. V národním výboru by své požadavky ve prospěch církve mohli podpořit poukazem na „vůli lidu“, která je do zastupitelského sboru vynesla. A v neposlední řadě by jistě činilo špatný dojem, kdyby kněz získal lepší volební výsledek než zasloužilý stranický kandidát v sousedním obvodu. Kandidatuře faráře CČS v Žamberku Pleskota zabránil okresní církevní tajemník na schůzi KSČ. Hned druhý den už to k nelibosti OCT některý komunista vynesl ven a mezi občany se objevila kritika, že kandidáti jsou nedemokraticky a tajně vybírání na schůzích KSČ.³³⁴ Proti kandidatuře faráře CČS v Novém Městě Josefa Kosinky intervenoval sám SÚC, jenomže za faráře se postavila celá místní Národní fronta a Kosinka na kandidátce zůstal.³³⁵ Do národních výborů bylo nakonec v kraji zvoleno sedm duchovních. Nejvíce bylo z Církve československé (faráři v Náchodě, Jičíně a zmíněný Kosinka v Novém Městě nad Metují), dva z římskokatolické církve (duchovní z Petrovic u Nového Bydžova a z Přepych na Dobrušsku) a po jednom měla Českobratrská církev evangelická (Hořice) a Jednota bratrská (Ujkovice na Jičínku). Dalších 36 duchovních zasedalo ve volebních komisích.³³⁶ Někteří však byli podezírání z postranních úmyslů. Náchodský administrátor František Lukeš pracoval jako tajemník volební komise údajně jen proto,

³²⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.3.1954.

³³⁰ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2616, seznam duchovních podle pokrokovosti z 15.3.1951.

³³¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 29.4.1954.

³³² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 1.4.1954.

³³³ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT ze 17.5.1954.

³³⁴ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, mimořádná situační zpráva OCT Žamberk z 15.3.1954

³³⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

³³⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 18.5.1954.

aby poznal, jak se budou volby provádět.³³⁷ Dle pozdější zprávy duchovní své funkce v MNV nijak nábožensky nevyužívají, ale také se příliš nezapojují, takže jen zabírají místo jiným.³³⁸

Veřejné schůze, pořádané od konce roku 1953, byly zpočátku slabě navštěvovány. Například na Náchodsku se v jedné obci, která čítala 500 obyvatel, účastnili schůze pouze členové MNV (a ještě ne všichni), několik příslušníků SNB, dva zaměstnanci hospody a jeden náhodný návštěvník. Někde prý byla situace ještě horší.³³⁹ V Kocleřově na Královédvorskú se opakovaně nedařilo pro nezájem schůzi svolat vůbec.³⁴⁰ Pokud se jednalo o religiozní obce, byla malá účast přičítána vlivu duchovního. Až poté, co byli na schůzích projednávání konkrétní kandidáti, se účast zvýšila. Mezi římskokatolickými věřícími volby oživily zájem o činnost v Československé straně lidové a v některých okresech se podařilo prosadit řadu lidoveckých kandidátů, ač byl jejich počet omezován. Někde jako by dokonce na chvíli zavládla atmosféra skutečných předvolebních bojů. V místních novinách na Žamberecku se objevil v únoru článek s cílem zdiskreditovat ČSL. V článku se tvrdilo, že o přijetí do práce na Pastvinské přehradě v časech první republiky rozhodovala lidovecká legitimace nebo úplatek pro místního faráře.³⁴¹ Také věřící z nekatolických církví se na kandidátkách objevovali. Nejvýznamnějším zástupcem Církve československé byl člen rady starších v Žamberku Emanuel Hybner, který byl kandidátem za Československou stranu socialistickou do KNV.³⁴²

Průběh voleb byl hodnocen s uspokojením. Výzvy duchovních k věřícím přímo ve volební den zabraly a v religiozních okresech Dobruška, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk došlo po skončení bohoslužeb k přílivu voličů do volebních místností. Neúspěch některých kandidátů měl podle názoru krajského církevního tajemníka na svědomí spíše odpor ke kolektivizaci nebo špatný výběr kandidátů.³⁴³ Později však negativní vliv katolické církve na výsledky voleb v některých případech připustil. Jednalo se zejména o okres Žamberk, kde například neprošel ve volbách bývalý předseda okresního výboru Katolické akce. Jinde zase sehrála svou roli lidovecká tradice. V okresech Dobruška a Rychnov nad Kněžnou bylo zvoleno velké množství lidovců. Na Dobrušsku si lidé v řadě míst vynutili kandidátky s více kandidáty.³⁴⁴ V některých obcích novoměstské farnosti se musely volby opakovat. Byl to následek zatčení zdejšího děkana Petra Štěpánka v době před volbami.³⁴⁵ Na Náchodsku prý byli římskokatolíci věřící dobře informováni, jakým způsobem škrtnat kandidáty. Zatímco českoslovenští věřící údajně disciplinovaně volili i lidovce, katolíci často odmítali volit kandidáty československého vyznání. Tradiční konfesní nevráživost na Náchodsku tak opět prokázala svůj tuhý kořínek.³⁴⁶

³³⁷ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.4.1954.

³³⁸ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ (nedatováno – pravděpodobně 1955).

³³⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, mimořádná situační zpráva OCT Náchod z roku 1953.

³⁴⁰ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 15.2.1954.

³⁴¹ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 31.3.1954.

³⁴² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z února - května 1954

³⁴³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 18.5.1954.

³⁴⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 614, inv. č. 1777, zpráva KCT o vlivu církví při volbách z 19.6.1954.

³⁴⁵ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška o volbách z 17.5.1954.

³⁴⁶ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 31.5.1954.

Parlamentní volby se uskutečnily 28. listopadu 1954, tedy více než šest let od posledních voleb v roce 1948. Opět se vybíralo v jednomandátových obvodech z jediného kandidáta. Volby byly formálně tajné, ale bedlivě se sledovalo, kdo využil plentu k případné úpravě volebního lístku a kdo naopak volil tzv. manifestačně.

Do příprav se stejně jako na jaře zapojil biskup Pícha, který vydal oběžník pro duchovní i pastýřský list. V něm vysvětlil nedemokratičnost voleb takto:

„A koho budeme volit za poslance? O to se za nás postarala Národní fronta návrhem osob, jež uznala za nejhodnější a nejschopnější zástupce lidu ve sboru zákonodárném. Tyto tedy budeme jednomyslně voliti a jim dáme svou důvěru, neboť oni voleni z lidu, s ním zůstávající dále v nejužším styku, znají naše potřeby a přání nejlépe.“³⁴⁷

Pícha také promluvil do místního rozhlasu v Hradci Králové a zúčastnil se mírové konference Národní fronty, která s volbami souvisela. Pastýřský list tentokrát přečetli všichni duchovní s jedinou výjimkou – administrátor Herzán z Teplic nad Metují tvrdil, že výzvu k věřícím pronesl již minulou neděli a čtení pastýřského listu tudíž považoval za zbytečné. Někteří duchovní pastýřský list doplnili „kladným komentářem“, jiní jako František Lukeš z Náchoda jej naopak „znehodnotili formou přednesu“. Občas se některý duchovní uvolil k promluvě do místního rozhlasu, jiní – opět například náchodský Lukeš – projev odmítli.³⁴⁸ Ač se tedy katoličtí duchovní do příprav voleb ani tentokrát ve větší míře nezapojovali, například náchodský církevní tajemník byl překvapen jejich dobrou informovaností. O vybraných kandidátech prý věděli často dříve než zaměstnanci ONV.³⁴⁹ Všichni duchovní v kraji se k volbám dostavili a dvě třetiny z nich volily manifestačně. O rozruch se postaral pouze suspendovaný kněz František Šanc z Poříčí u Trutnova, který se nejprve ve volební místnosti otázel, zda jsou volby svobodné. Po kladné odpovědi veřejně přeškrtnal volební lístek a vhodil jej do urny. Řádové sestry tentokrát přišly ve větším počtu než při jarních volbách, ovšem mnohé z nich vhodily do urny neplatný hlas.³⁵⁰

Z nekatolických duchovních se do voleb opět nejaktivněji zapojila Církev československá a Jednota bratrská. Při bohoslužbách CCŠ bylo čteno a komentováno prohlášení biskupa Skalického. Do místního rozhlasu promluvilo několik duchovních z CCŠ, evangelický duchovní Potměšil z Náchoda či potštejský duchovní Dušek z Jednoty bratrské. S výjimkou Jednoty českobratrské volila naprostá většina nekatolických duchovních manifestačně.³⁵¹

Volební výsledky – alespoň ty oficiální – byly v religiozních oblastech mnohem příznivější než při volbách do národních výborů. Neopakovaly se případy nezvolení kandidátů. Nejhorší výsledek byl zaznamenán v obci Jamné nad Orlicí, kde kandidát získal pouze 50 % hlasů.³⁵²

4.3 Kolektivizace

Kolektivizace vesnice patřila k nejdůležitější součásti politiky KSČ v celém průběhu padesátých let. Z jakých důvodů se vedení státu navzdory předchozím slibům pokoušelo

³⁴⁷ Pastýřský list Mořice Píchy z 21.11.1954.

³⁴⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.12.1954.

³⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 29.10.1954.

³⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.12.1954.

³⁵¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.12.1954.

³⁵² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.12.1954.

rozbít osvědčený způsob zemědělského vlastnictví a výroby a riskovat tak odpor a nespokojenost rolníků? Po faktické likvidaci většiny živností a svobodných povolání zůstali zemědělci jedinou skupinou, která byla víceméně ekonomicky nezávislá na státu. Družstva je naopak této nezávislosti zbavovala a stavěla fakticky na úroveň zaměstnanců. V souvislosti s kolektivizací probíhala i šikana větších sedláků („vesnických boháčů“ či „kulaků“), kteří obvykle patřili k přirozeným autoritám v obci. Sedláky měli nahradit předsedové JZD. Kolektivizace byla tedy klíčem k ovládnutí venkova. Svou roli tu sehrál pochopitelně i příklad Sovětského svazu jakožto „nedostizného vzoru“. Kolektivizace proběhla ve třech etapách. První začala již v roce 1949 a druhá vlna následovala v roce 1952. V letech 1953 a 1954 kolektivizační úsilí polevilo a ihned následoval hromadný úprk rolníků z dosud založených družstev. Úsměvně dnes působí naivní údiv církevního tajemníka z Jaroměře nad tím, že volyňští Češi nejsou nakloněni socializaci venkova, ač by vzhledem ke svým zkušenostem ze Sovětského svazu měli mít k družstevnictví kladný poměr.³⁵³ Některá JZD zanikla zcela, jiná živořila na okraji obcí. Naděje zemědělců, že se kolektivizaci vyhnou, však zanedlouho skončily. Již v roce 1955 začíná další vlna kolektivizace. V roce 1957 je evidováno ještě 800 tisíc soukromých zemědělců, ale v roce 1960 jejich počet rychle klesá na 255 tisíc.³⁵⁴ Ne všichni ovšem vstoupili do družstev, mnozí raději zemědělství opustili úplně. Do roku 1958 existovala družstva již v 80 % obcí a zahrnovala 61 % rolníků s výměrou zemědělské půdy větší než 2 ha. V letech 1959 a 1960 se kolektivizace soustředila na obce, kde dosud panoval největší odpor k JZD. Počátkem šedesátých let byla kolektivizace fakticky dokončena.³⁵⁵

Státní moc využívala všechny možnosti, aby zemědělce ke vstupu do družstev přiměla. Není tedy divu, že v přesvědčování zemědělců měly pomoci také církve. Zejména v období 1951-1952 byla vlivu duchovních na zemědělce přikládána velká váha. Církevní tajemníci byli přesvědčeni, že mezi neúspěchy kolektivizace a postojem duchovního je přímá souvislost. Zakládání JZD podle nich postupovalo nejpomaleji právě v okresech s nejvyšší religiozitou (Dobruška, Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Žamberk), kde stáli duchovní proti kolektivizaci. Kde naopak vstoupil do JZD také duchovní, následovalo jej velké množství zemědělců.³⁵⁶ Duchovní proto byli přesvědčováni o výhodách společného hospodaření. Téma zaznívala i na vikariátních schůzích. Mezi duchovní z Královédvorská přijel dokonce zemědělský referent OV KSČ, ovšem narazil tu na schopného oponenta v osobě děkana Reslera, který jistě vyslovil mínění řady duchovních. Podle něho se čeští zemědělci nemusí učit od jiných. Kritizoval také kampaň proti údajným kulakům. Kdo nic nemá, protože nic nedělá, je podle Reslera považován za socialistu, kdežto ten, který celý život dřel, je vesnický boháč.³⁵⁷ Administrátor Zilvar z Dolního Lánova na Vrchlabsku zase poukazyval na taktické chyby, kterých se dopouštěli agitátoři při zakládání JZD. V Dolním Lánově prý zahajoval schůzi zemědělců člověk v obci neoblíbený, který sám v družstvu není a mimoto vlastní soukromý hostinec.³⁵⁸ Někdy byli duchovní přímo vyzýváni o zákrok v konkrétní kauze. V roce 1952 komplikovaly založení JZD Horní Kostelec na Náchodsku věřící ženy. Předseda JZD tedy požádal červenokosteleckého administrátora

³⁵³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 517, zpráva OCT Jaroměř z 8.9.1953.

³⁵⁴ KAPLAN 2002, 19-22.

³⁵⁵ KAPLAN 2005, 246-248.

³⁵⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.8.1952.

³⁵⁷ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2581, zápis z besedy duchovních 3.3.1951.

³⁵⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 559, inv. č. 2321, zápis z besedy duchovních 21.2.1951.

Aloise Voralu o pomoc. Za pár dní přišly zmíněné ženy na MNV s řešením hodným chytré horákyňe: své pozemky dají k dispozici a v JZD budou pracovat, ale formální přihlášku do družstva nepodají. Podle mínění OCT jim toto poradil sám Voral.³⁵⁹

Zejména pro římskokatolické duchovní se v případě kolektivizace jednalo o citlivou otázku. Právě „nezkažený venkov“ v protikladu k „bezbožným městům“ byl tradičně považován za oporu katolické církve a málokdo byl ochoten znepřátelit si zemědělce. Mnozí duchovní navíc sami pocházeli ze zemědělských rodin, takže se kolektivizace přímo dotýkala jejich příbuzných. Církev československá, která působila především v městském prostředí, nehrála v kolektivizaci tak důležitou roli. Našly se však i výjimky. Pozorný čtenář si jistě vzpomene na obec Velký Vřešťov, kterou jsme zmínili v souvislosti s volbami. Jednalo se o ryze zemědělskou obec s převahou obyvatel československého vyznání. Duchovní Václavek a jeho přítel – ředitel místní školy – podporovali vznik JZD. Se zlou se ovšem potázali. Celá obec v čele s předsedou MNV a včetně mnoha členů KSČ se postavila proti kolektivizaci. Ozvaly se názory, že farář a ředitel jim družstvo zakládat nebudou. Někteří kvůli tomu dokonce přestali ředitele zdravit.³⁶⁰

V následujících letech, kdy se řada JZD živelně rozkládala, nelze vliv církví na rozhodnutí zemědělců doložit. Královédvorský OCT přičítal vlivu duchovního rozpad JZD v Dubenci, neboť největší počet odhlášek prý podali příslušníci římskokatolické církve. Podobně hledal souvislost mezi zvýšenou návštěvou katolických bohoslužeb ve Vlčkovcích v Podkrkonoší a výstupem nadpoloviční většiny družstevníků z místního JZD. Naopak v obci Koclěřov, kde bylo založeno jedno z prvních JZD na okrese, nikdo místního duchovního z rozpadu družstva neobviňoval, třebaže se jmenoval Sedlák. Ani v Bílé Třešně nebylo možné přičítat neúspěchy kolektivizace církvi. V obci sídlil nejpokrokovější katolický duchovní na okrese děkan Ježek, ale ani s jeho intenzivní pomocí se nepodařilo JZD ustanovit.³⁶¹

Když se církve příliš neosvědčily jako spojenci v kolektivizaci, měly alespoň napomáhat k lepším výkonům zemědělské výroby. V době žní v roce 1953 se mnozí katoličtí duchovní sami zapojili do zemědělských prací a rovněž přeložili nedělní bohoslužby tak, aby se nekryly s polními pracemi. Většina však odmítla mezi věřícími propagovat zemědělské brigády³⁶² s tím, že lidé stejně dřou „jako koně“ od rána do večera. Krajský církevní tajemník Merta k tomu podotkl, že když potřebují opravit kostel, brigádu zorganizovat dokáží.³⁶³ V následujících letech byl do propagace zemědělských prací a výkupu zemědělských plodin zapojen i biskup Mořic Pícha. Ten ve svých „Vzkazech arcipastýře milým věřícím a drahým našim zemědělcům“ vyzýval adresáty, aby bez váhání splnili svou křesťanskou povinnost a odevzdali státu, co mu náleží.³⁶⁴ Protože mezi duchovními dozníval ještě šok z církevních trestů vůči těm, kteří nečetli na jaře 1954 předvolební pastýřský list, nebyl proti biskupovým „Vzkazům“ zaznamenán žádný odpor.³⁶⁵ Problém byl v tom, že přečtením biskupových pastýřských listů aktivita katolických duchovních končila. A to ještě mnozí dávali najevo jemnou

³⁵⁹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Náchod z 5.9.1952.

³⁶⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, průzkum obce Velký Vřešťov z 29.7.1952.

³⁶¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2619, průzkumy farností v roce 1954.

³⁶² Jednalo se o sezónní výpomoc pracovníků z nezemědělských profesí (dělníků, úředníků, učitelů apod.) při žních a při sklizni.

³⁶³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.9.1953.

³⁶⁴ Pastýřské listy se zemědělskou tematikou vydal M. Pícha 22. 9.1954, 22.2.1955 a 24.6.1955.

³⁶⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.8.1954.

distanc od biskupových výzev tím, že četli také k pastýřskému listu připojený dodatek, který ovšem nebyl určen pro uši věřících: „Nařizuji, aby duchovní správce přečetli věřícím z kazatelny místo obvyklého kázání tento pastýřský list.“ Z těchto důvodů pokládal krajský církevní tajemník za vhodnější, aby biskup raději nařídil duchovním vlastní kázání.³⁶⁶ Biskup Pícha vyhověl a v září 1955 se v oběžníku pro duchovní objevila výzva, aby duchovní vhodným kázáním povzbudili zemědělce ke včasné podzimní sklizni. Připojena byla i dispens pro zemědělce od povinné nedělní bohoslužby. Vzhledem k předchozím zkušenostem oběžník výslovně uvádí, že instrukce určené pro duchovní nesmí být čteny z kazatelny.³⁶⁷ Většina duchovních nařízení oběžníku vyhověla, ovšem někteří kázání odmítli s tím, že v období sklizně zemědělci stejně do kostela nechodí. Ani dispens od nedělních bohoslužeb nebyla vyhlášena všude. Také věřící přijímali podobné výzvy se smíšenými pocity. Někteří prý říkali: „Ani v kostele nám nedají s tou dřinou pokoj.“ Význam podobných apelů na pracovní morálku zemědělců krajský církevní tajemník příliš nepřeceňoval. Pouze na Náchodsku, které platilo za jeden z nejreligioznějších okresů, byl úspěch podzimní sklizně v roce 1955 přičítán právě vstřícnému postoji katolických duchovních, kteří vyhlásili dispens od nedělních bohoslužeb a tím umožnili zemědělcům v neděli pracovat.³⁶⁸ Ještě na jaře přitom většina zdejších duchovních odmítala o zemědělských pracích kázat, protože by jim prý nikdo nechodil do kostela.³⁶⁹

Podobně jako Pícha vydával oběžníky i československý biskup Skalický. Duchovní i věřící této církve se také stavěli k zemědělské politice státu nejvstřícněji. Když byly například na Náchodsku pořádány při žních v létě roku 1955 zemědělské brigády, jezdili příslušníci Církve československé pracovat i v neděli, zatímco katolíci a evangelíci chodili na brigády údajně pouze ve všední dny, kdy jim závody hradily ušlý zisk.³⁷⁰

S obnovou kolektivizačního úsilí v roce 1955 stoupal i tlak na duchovní, aby se zapojili do přesvědčování zemědělců. Katoličtí duchovní sice před církevním tajemníkem formálně souhlasili s výhodami družstevního hospodaření, ale jakékoli konkrétní pomoci se vyhýbali. Brzy ale ztráceli o pomoc duchovních zájem i funkcionáři v některých okresech. Duchovní prý využívají návštěvy zemědělců k vlastním církevním záležitostem, např. propagaci výuky náboženství.³⁷¹ Ani duchovní Církve československé se, jak se zdá, do propagace družstev příliš nehrnuli. Poukazovali na to, že mezi jejich věřícími je jen málo zemědělců.³⁷² Již na jaře 1956 se však situace opět změnila a duchovní byli systematicky zapojováni do „socializace“ vesnice. Vytipovaní duchovní dostávali úkoly, koho a kde mají přesvědčovat. Někde tato metoda opravdu přinesla výsledky. Administrátor Zykán pomohl založit JZD v Choustníkově Hradišti u Dvora Králové. Farář Církve československé v Bílé Třemešné David měl pomoci se založením družstev v okolních obcích. Vikář Václav Burda z Lukavice na Rychnovsku dostal za úkol pohovořit s devíti rolníky a někteří z nich opravdu do družstva na jeho popud vstoupili. Farář Severín Pařil v Javornici na Rychnovsku přesvědčil klíčové sedláky v obci a díky tomu mohlo JZD vzniknout. Mezi

³⁶⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 8.8.1955.

³⁶⁷ Oběžník biskupského ordinariátu v Hradci Králové č. 16, 21.9.1955.

³⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové za září a říjen 1955.

³⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 29.6.1955.

³⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 31.8.1954.

³⁷¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.10.1955.

³⁷² NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 28.2.1956.

vikářem Burdou a farářem Pařilem dokonce vznikla jakási soutěž, či družstvo bude lepší, a Burda například pomáhal družstevníkům ve farské stodole mísit umělá hnojiva.

Úkol, koho a kde mají přesvědčovat, dostávali duchovní od okresního církevního tajemníka. Ne všichni pochopitelně souhlasili a na některé se církevní tajemníci po předchozích zkušenostech ani neobraceli. Někdy zklamali ale i ti, do kterých byly vkládány určité naděje, například administrátor Sedlařík ve Vamberku, který odmítl promluvit na schůzi zemědělců.³⁷³ Na Vrchlabsku se kvůli odporu k JZD uvažovalo o vyjmutí obcí Klášterská Lhota a Kunčice z dosavadních farností a přidělení do obvodu duchovního, který je více nakloněn kolektivizaci. Československý farář Štěpánek zase chtěl „prodat“ svou pomoc při založení JZD za získání bohoslužebné místnosti v Kunčicích.³⁷⁴

Mezi evangelíky se o propagaci JZD přičinil zejména rolník a předseda JZD František Šilar z Nepomuk na Lanškrounsku.³⁷⁵ Ten vystoupil například na společné besedě duchovních Českobratrské církve evangelické a menších protestantských církví (Jednoty bratrské, Jednoty českobratrské a Bratrské jednoty baptistů) v březnu 1956. Svůj referát o výhodách JZD proplétal citacemi z Bible, verši i aktualizacemi Karafiátových Broučků. Pochlubil se, že jejich JZD je nejlepší v okrese, přestože nikdy nepracuje v neděli. Ne všechny přítomné však Šilar přesvědčil, farář ČCE Jelínek například poukazyval na nešvary v JZD Černilov.³⁷⁶

Kromě nechuti na straně duchovních naráželi církevní tajemníci překvapivě i na nezáměr některých místních funkcionářů. Téměř vůbec nehodlali využít „pomoci“ duchovních na okrese Dobruška. Tento okres totiž patřil v kolektivizaci k nejúspěšnějším a OV KSČ necítil potřebu zapojovat do agitace duchovní.³⁷⁷ Využívání duchovních při kolektivizaci pokračovalo s menší intenzitou ještě v dalších letech. Na podzim roku 1957 navštívil kapitulní vikář Javůrek kvůli kolektivizaci vikáře Aloise Šorma v Písečné na Žamberecku a během týdne bylo JZD založeno.³⁷⁸

³⁷³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové za únor, březen a duben 1956.

³⁷⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva COT Vrchlabí z 29.7.1955.

³⁷⁵ František Šilar sestavil v roce 1955 text „Evangelík a J.Z.D.“, který byl probírán na ústředí, v seniorátech i ve sborech. O rok později se Šilar rozhodl využít svou popularitu u státních orgánů a pomoci prosadit vydání Karafiátových Broučků. Z tohoto důvodu sestavil nový text, jak Karafiátovi Broučci pomáhají našim družstevníkům. Viz MATĚJKA 2007, 321-322.

³⁷⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1956.

³⁷⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové za únor, březen a duben 1956.

³⁷⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 4.10.1957.

4.4 Přístup jednotlivých církví

V přístupu k požadavkům státu na spolupráci tedy můžeme vysledovat určité rozdíly mezi církvemi. Z velkých církví byla nepochybně nejvstřícnější Církev československá. Její biskup Skalický ochotně vyhověl každému požadavku a duchovní, ať už si mysleli cokoliv, jej loajálně následovali. Krajský církevní tajemník tak v roce 1955 mohl s uspokojením konstatovat, že vliv této církve na věřící „je pro naši politiku příznivý“.³⁷⁹

Duchovní Českobratrské církve evangelické včetně svého seniora Pellara byli v projevech loajality mnohem zdrženlivější. Podle krajského církevního tajemníka jsou mnozí duchovní této církve při individuálních rozhovorech vstřícní, avšak v kolektivu na poradách se před ostatními stydí, aby nebyli za šplhouny. Několik duchovních (např. Staněk v Trutnově) se však odmítali zapojit do čehokoli, co by zavánělo politikou a odvádělo je od náboženského poslání.³⁸⁰

V římskokatolické církvi došlo ke zdánlivě paradoxnímu jevu. Biskup Pícha, který měl být podle komunistického pojetí exponentem vykořisťovatelského režimu a představitelem reakční hierarchie, v letech 1951-1956 slovy i skutky podporoval politiku lidově demokratického režimu. Naopak řadoví duchovní, kteří měli mít blíže k lidu, se z velké části stavěly k budovatelskému nadšení rezervovaně nebo dokonce stáli – řečeno slovy komunistických funkcionářů - „na straně reakce“. Dopady pastýřských listů na chování věřících nelze přeceňovat, i když jistě dokázaly v některých případech otupit očekávaný odpor. Zásadním problémem však bylo, že mnozí duchovní a věřící pochybovali o pravosti pastýřských listů. Dokonce i tajný biskup Karel Otčenášek, kterého je možné považovat za poměrně blízkého spolupracovníka Mořice Píchy, na vikariátní schůzi v roce 1951 odmítal uvěřit tomu, že by Pícha doporučoval Katolické noviny a oslavoval rozkvět církve v Československu.³⁸¹ Ještě v roce 1954 doporučuje náhodský církevní tajemník, aby se dávaly pastýřské listy do farních vývěsek a nevěřící věřící na vlastní oči viděli podpis biskupa.³⁸² Mnohem větší účinek měly zřejmě osobní pohovory biskupa s duchovními a církevní tresty vůči neposlušným duchovním. Ochotu duchovních – i těch prorežimních – ovšem omezovala sílící ateistická propaganda. Duchovní si dobře uvědomovali absurdnost své situace. Na vikariátních schůzích zaznívalo: „Dožadujete se pomoci od představitelů náboženství a vedete proti němu vyhlazovací boj.“³⁸³

Pro stát bylo vtažení církví do své propagandistické činnosti výhodné. Pokud se duchovní spolupráci bránili, byla to vhodná záminka k případnému postihu nebo alespoň k ostrakizaci duchovního a k označení za odpůrce pokroku. Pokud se naopak duchovní ve prospěch režimu angažovali, mohl si naopak popudit tu část věřících, která nebyla režimu úplně nakloněna, nebo alespoň „otrávit“ věřící, kteří někdy poukazovali na to, že o politice slyší v zaměstnání i doma z rozhlasu a nepotřebují to poslouchat ještě v kostele. Na druhou stranu mohla ale tato „spolupráce“ státu s církvemi vést z hlediska režimu k nežádoucím projevům zvýšeného sebevědomí duchovních, jak jsme to viděli v případě voleb v roce 1954.

³⁷⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1955.

³⁸⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1955.

³⁸¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 559, inv. č. 2321, zápis z besedy duchovních 27.3.1951.

³⁸² NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 29.9.1954.

³⁸³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

II. KATOLICKÁ CÍRKEV

1. Katolická akce

Od nástupu KSČ k moci se vztahy s katolickou církví stále zhoršovaly. Složitá jednání mezi biskupy a státem k ničemu nevedla a na jaře roku 1949 definitivně ztroskotala. Impulsem k přerušení rozhovorů se stal incident při biskupské konferenci ve Starém Smokovci, která se konala 22. až 23. března 1949. Během jednání bylo objeveno odposlouchávací zařízení. Na stížnost arcibiskupa Berana ministr vnitra Nosek odpověděl, že bezpečnost s odposlechy nemá nic společného a z instalace zařízení obvinil vatikánské kruhy. Státní moc navíc zareagovala řadou proticírkevních opatření. Biskupové při následující konferenci odmítli v takové situaci pokračovat v dalším jednání se zástupci státu. Dodnes neobjasněný incident ve Starém Smokovci přišel radikálům v řadách KSČ vhod. Podařilo se jim prosadit novou koncepci v církevní politice, kterou předsednictvo ÚV KSČ schválilo 25. dubna 1949. Její hlavní myšlenkou bylo iniciovat v církvi „obrodné hnutí“ kněží a věřících, které by se stalo partnerem vlády místo církevní hierarchie, postupně by zpřetrhalo vazby církve na Vatikán a dospělo by tak ke kýženému cíli – národní církvi, která by byla snadno manipulovatelná. Pro hnutí byl záměrně vybrán matoucí název Katolická akce, který dosud náležel skutečné katolické organizaci.³⁸⁴ Veřejně byla změna politiky v neprospěch katolické církve vyhlášena na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949, kde ministr Kopecký ve svém projevu ostře napadl církevní hierarchii a obvinil ji, že na příkaz Vatikánu zneužívá náboženství k politickému boji proti lidově demokratickému režimu.³⁸⁵

Rostoucí napětí mezi církví a státem se projevovalo i v severovýchodních Čechách. Podle názoru krajských představitelů Národní fronty je katolická církev ve službách reakce a královéhradecké biskupství spolu s broumovským klášteřem slouží jako střediska „vatikánské špionážní služby“. Duchovní jsou až na výjimky zaměřeni proti režimu, i když by se někteří z nich dali získat pro spolupráci. Mezi členy KSČ – „pocitivými soudruhy“ – roste prý přesvědčení, že je s nepřátelským duchovenstvem potřeba „zúčtovat“.³⁸⁶ Po projevu Kopeckého na sjezdu KSČ se mezi věřícími šířil neklid a očekával se nějaký zákrok proti duchovním.³⁸⁷ Úder, který měl katolickou církev rozštěpit, přišel v létě.

1.1 Příprava církevního převratu

Již od přijetí nové koncepce církevní politiky probíhaly intenzivní přípravy k ustavení prorežimní Katolické akce. Církevní šestka se touto otázkou zabývala od své první schůze 30. dubna 1949. Organizace Katolické akce byla svěřena výborům Národní fronty. Mělo to svou logiku. Výbory Katolické akce byly vlastně jakousi obdobou akčních výborů Národní fronty. Jejich úkolem bylo nahradit legální vedení římskokatolické církve, stejně jako akční výbory v únoru 1948 ovládly nekomunistické strany a další instituce. Za počátek Katolické akce můžeme pokládat 10. červen 1949.

³⁸⁴ Katolická akce v původním slova smyslu bylo církevní hnutí, iniciované papežem Piem XI. Jeho cílem bylo zapojit do činnosti církve aktivněji laiky.

³⁸⁵ KAPLAN 1993, 58-72, KAPLAN 2012, 136-144.

³⁸⁶ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 2, inv. č. 31, situační zprávy z října a listopadu 1948.

³⁸⁷ SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 14, inv. č. 79, situační zpráva 29.5. - 4.6.1949.

V tento den se v Praze konala ustavující konference, která zvolila ústřední výbor a vydala prohlášení, vyzývající mimo jiné k obnově jednání mezi církví a státem. Přestože se původně počítalo s důležitou rolí kolaborujících kněží, nakonec byli do čela Katolické akce postaveni laici. Katolickou akci zaštitil svým jménem Ferdinand Pujman (1889-1961), operní režisér, dramaturg Národního divadla, estetik a manžel komunistické spisovatelky Marie Pujmanové.³⁸⁸ Důležitou propagační roli měla sehrát nová „katolická“ periodika, která nahrazovala zrušený církevní tisk: 11. května vyšlo první číslo Věstníku katolického duchovenstva a 12. června Katolické noviny, určené široké katolické veřejnosti.³⁸⁹ Na přípravy Katolické akce reagovali biskupové. Na biskupské konferenci 7. června v Olomouci vydali oběžník pro duchovní. V něm varovali, že případní účastníci Katolické akce budou postiženi církevními tresty.

Souběžně s ústředím probíhala příprava také na úrovni krajů a okresů. Katolická akce se stává tématem jednání krajských i okresních institucí KSČ a Národní fronty. Deník Pochodeň, vydávaný KV KSČ Hradec Králové, otiskuje řadu článků, které se snaží vzbudit dojem, že se jedná o spontánní akci věřících a kněží, jejímž účelem je především dohoda církve se státem. 12. června jsou do okresů rozesílány tisíce výtisků Katolických novin. V Trutnově byly rozdávány například účastníkům právě otvírané Krkonošské výstavy.³⁹⁰ Rozjíždí se podpisová kampaň na podporu Katolické akce. Agitační dvojice, složené z okresních funkcionářů Národní fronty, KSČ a národních výborů, přesvědčují k podpisu duchovní. Ze závodů i obcí jsou odesílány rezoluce s desítkami i stovkami podpisů, které vyzývají k obnově jednání mezi církví a státem, podporují ustavení Katolické akce a někdy také kritizují nepřátelský postoj církve.

Mnohé podpisy, dokonce ani texty některých rezolucí, však ve skutečnosti nebyly vyjádřením souhlasu s Katolickou akcí, i když za takové byly vydávány. Někteří podepsali pod tlakem, jiní byli přesvědčeni o tom, že účelem rezolucí je skutečně obnova jednání mezi církví a státem. Tohoto omylu se dopustil například farář ve Rtyni v Podkrkonoší Cyril Štěrba, kterého 11. června navštívila zmíněná agitační dvojice. Přestože byl označován za „fanatického duchovního“, prohlášení podepsal. Když zjistil pravý stav věci, vydal 14. června spolu s dalšími duchovními náchodského vikariátu prohlášení, v němž popřel, že by projevil souhlas s Katolickou akcí.³⁹¹ Aby byl zeslaben účinek tohoto prohlášení, otiskl krajský deník Pochodeň 26. června článek s názvem „Pokrokové duchovenstvo Jiráskova kraje pro dohodu se státem“. Podle něho Cyril Štěrba spolu s duchovními z Náchodska dobrovolně podepsali souhlas s Katolickou akcí, avšak „na nátlak určitých míst“ souhlas odvolali.³⁹²

Souhlas duchovních s Katolickou akcí byl získáván velmi obtížně a někdy – jak jsme viděli v případě Cyrila Štěrby – také podvodem. V okrese Dobruška podepsal z třinácti duchovních pouze Josef Volf v Deštném. Když zjistil, že je jediný z okresu, podpis odvolal. V okrese Dvůr Králové podepsal „prorežimní“ děkan Ježek v Bílé Třemešné a překvapivě i děkan František Resler, který si ovšem vyhradil, že jeho podpis nebude zveřejněn. V okrese Rychnov nad Kněžnou byl získán pouze Václav Burda z Lukavice. Neúspěch akce byl přičten na vrub tajemníka OAV NF, který nedokázal sehnat dostatek

³⁸⁸ V době první republiky se Pujman živě zajímal o tomismus a přispíval na toto téma do dominikánské Filosofické revue. K tomu srov. PUTNA 2010, 472-473.

³⁸⁹ KAPLAN 1993, 73-78.

³⁹⁰ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení OAV NF Trutnov z 15.6.1949.

³⁹¹ Jednalo se o náchodského děkana L. Dragouna, V. Lebdušku ze Studnice u Náchoda, Karla Tomíčka z České Skalice, Jana Cimburka z Hronova a náchodského kaplana Bohuslava Krandu.

³⁹² SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 40, inv. č. 303, prohlášení duchovních z 14.6.1949.

„spolehlivých soudruhů“ do agitačních dvojic. Naděje agitátorů zklamali i duchovní, které dosud pokládali za pokrokové. Administrátor Alois Voral z Horního Starého Města u Trutnova jakýkoli podpis odmítl, administrátor Oldřich Henych ze Sedloňova v Orlických horách projevil pouze ústní souhlas. Ve vrchlabském okrese sice většina duchovních včetně „pokrokového“ Jana Šimka z Rudníku údajně souhlasila s rezolucí, avšak nepodepsal nikdo. Určitou výjimkou byl okres Broumov. Zde z osmi diecézních duchovních podepsalo pět a jen jediný z nich později podpis odvolal, neboť nevěděl, co podepisuje.³⁹³ Pořádný nonsens se podařil tisku v případě Jaroslava Malíška z Horního Maršova na Trutnovsku. Tento duchovní při návštěvě agitační dvojice kritizoval současný režim, označení „pokrokový kněz“ prý pokládal za osobní urážku a podepsal prohlášení, v němž uvedl, že je proti Katolické akci a souhlasí pouze s takovým jednáním, která povedou biskupové. Noviny jej přesto uvedly mezi těmi, kteří podepsali souhlas s Katolickou akcí.³⁹⁴ Neúspěch podpisové akce mezi duchovními, přestože mohli za svou vstřícnost získat určité výhody, byl přičítán především jejich obavám ze zásahu biskupa Píchy. Pevně o tom byli přesvědčeni například funkcionáři Národní fronty na Trutnovsku, kde v červnu prováděl biskup vizitaci a biřmování. Bez jeho přítomnosti by prý rezoluci podepsala většina duchovních na okrese, o čemž ovšem můžeme při znalosti následujících událostí úspěšně pochybovat.³⁹⁵

Získávání podpisů na závodech a v obcích probíhalo bez větších nesnází, i když například z okresu Dobruška zaznívaly stížnosti, že rezoluci odmítají podepsat i někteří kandidáti členství KSČ.³⁹⁶ Také na trutnovském okrese, kde byla podpisová akce celkem úspěšná, se vyskytly případy odmítání podpisu zejména mezi slovenskými ženami.³⁹⁷

1.2 Pastýřský list

Dne 15. června vydala biskupská konference dva významné dokumenty, kde mj. odsoudila Katolickou akci a vyhlásila exkomunikaci všech duchovních i laiků, kteří se na ní vědomě a dobrovolně podíleli. Jednalo se o oběžník duchovním a pastýřský list, nazvaný „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“, který měl být čten v kostelech v neděli 19. června na svátek Božího Těla.³⁹⁸ Mimořádná doba si žádala mimořádné prostředky. Proto také byl v rámci královéhradecké diecéze pastýřský list tištěn a expedován mimo konzistoř. Akci zajišťoval sekretář konzistoře František Pospíšil, který vedl pravou Katolickou akci. Ta sídlila v Adalbertinu a fungovala jako pastorační referát biskupství. Díky tomuto opatření se nepodařilo distribuci pastýřského listu do farností zastavit nově jmenovanému zmocněnci, který – jak víme – od soboty 18. června kontroloval provoz konzistoře.³⁹⁹

Ani státní moc však nečekala se založenýma rukama a jednala rychle. Protože celé věci byla přikládána velká důležitost, její provedení bylo svěřeno okresním sekretariátům KSČ. Během noci ze soboty na neděli jsou svolávání okresní funkcionáři

³⁹³ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení z okresů.

³⁹⁴ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení z okresu Trutnov z 16.6.1949.

³⁹⁵ SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 40, inv. č. 303, zpráva o průběhu Katolické akce z 17.6.1949.

³⁹⁶ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení z okresu Dobruška z 15.6.1949.

³⁹⁷ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení z okresu Trutnov z 16.6.1949. V SOkA Trutnov, f. OV NF Trutnov, kart. 40, inv. č. 330, je zachován seznam rezolucí s počtem podpisů.

³⁹⁸ Jejich znění viz např. BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 169-177.

³⁹⁹ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, zpráva zmocněnce o jednání s biskupem 29.6.1949.

KSČ a Národní fronty. Na základě fonogramu tajemníka Slánského dostávají instrukce. Musí ihned zajistit dvojice, které ještě před nedělními bohoslužbami navštíví duchovní po celém okrese a přesvědčí je, aby pastýřský list nečetli. Každá dvojice je doplněna ještě příslušníkem SNB. Tyto „trojky“ skutečně za rozbřesku nasedají do přistavených automobilů a rozjíždějí se k jednotlivým duchovním. Na farách zvoní zpravidla mezi pátou a šestou hodinou. Žádají duchovní, aby jim pastýřský list vydali, a upozorňují, že jeho čtení je trestné. Dodržení zákazu bezpečnost nebo pověřené osoby sledovaly přímo v kostelech. Podobně jako „trojky“ na okresech se pokusili zasáhnout zástupci KNV přímo u biskupa Píchy. O půl páté ráno se na biskupství ohlásili bezpečnostní referent a referent školství, ale biskup je odmítl přijmout. Vzkázal, že nebude duchovní odrazovat od čtení listu, neboť ten je pravdivý.⁴⁰⁰ Někteří kněží obdrželi dopis z pražské konzistoře, aby pastýřský list nečetli.⁴⁰¹

Velmi dobře se „trojkám“ dařilo na Broumovsku. Čtyři duchovní, kteří již dříve podepsali prohlášení, ochotně pastýřský list vydali. Alois Homola ze Stárkova dokonce prohlásil, že by byl raději, kdyby čeští biskupové zůstali v Římě. Jeho hospodyně pak trojce důvěrně sdělila, že „náš pan farář jest novodobý Hus“. Jiní alespoň slíbili, že číst nebudou. Naproti tomu Jan Herzán z Teplic (byl to on, kdo omylem podepsal Katolickou akci a později podpis odvolal) prohlásil, že pastýřský list přečte. „Kdybyste mne mučili, tak se za vás modlit budu“, dodal Herzán. Farář Norbert Lokvenc z Police nad Metují četl list údajně již během týdne.⁴⁰² Na Trutnovsku byl pastýřský list čten v Úpici, ve Svobodě nad Úpou a v Lamperticích. Administrátor Ladislav Kubík ve Svobodě nad Úpou z kazatelný prohlásil, že je to možná naposledy, co v tomto kostele káže. Věřící po jeho slovech očekávali jeho zatčení a uzavření kostela.⁴⁰³ Překvapivě pastýřský list nečetl Jaroslav Malíšek v Horním Maršově, známý svými odvážnými výroky na adresu komunismu. Je možné, že se k němu pastýřský list vůbec nedostal. Při bohoslužbě totiž veřejně popřel, že by podpořil Katolickou akci a jeho jméno bylo v tisku zveřejněno bez jeho vědomí. Těžko by si nechal ujít příležitost, aby se přečtením pastýřského listu od Katolické akce jasně distancoval.⁴⁰⁴ Další známý kritik režimu František Šanc z Poříčí sice list nepřečetl, ale při kázání si neodpustil patřičný komentář.⁴⁰⁵ V okrese Dobruška byli do trojek zapojeni frekventanti školy SNB. Ke starým „četníkům“ totiž okresní vedení KSČ nemělo důvěru. Kromě novoměstského děkana Petra Štěpánka a faráře Jaroslava Mihulky z Bílého Újezdu odevzdali pastýřský list všichni. Štěpánek prohlásil, že pastýřský list přečte, i kdyby ho to mělo stát život. Mihulku nepřesvědčilo ani jednání trvající půldruhé hodiny. List však na rozdíl od Štěpánka nečetl. Farář Václav Buřil z Českého Meziříčí se nechal před trojkou zapřít, nakonec však list přinesl sám. Jinou strategii zvolil děkan František Holan v Dobrušce.

⁴⁰⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva o činnosti zmocněnce z 19.6.1949.

⁴⁰¹ ABS, 304-260-12, oznámení OV NB Trutnov z 30.6.1949.

⁴⁰² SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ Broumov z 20.6.1949.

⁴⁰³ SOkA Trutnov, f. OV KSČ Trutnov, kart. 166, inv. č. 142, zápis ze schůze okresního sekretariátu KSČ Trutnov 22.6.1949; f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3626, hlášení OV NB Trutnov z 26.6.1949; SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, záznam telefonického hlášení z okresu Trutnov; ABS, 304-260-12, oznámení OV NB Trutnov z 30.6.1949. Hlášení se neshodují v tom, zda pastýřský list četl také Jan Nádvorník v Malých Svatoňovicích.

⁴⁰⁴ ABS, 304-259-3, hlášení SNB V. Úpa z 27.6.1949.

⁴⁰⁵ „Dnes měl být čten pastýřský list, ale poněvadž ráno mě navštívili výkonní orgánové a řekli mi, že list je vládními činiteli považován za pobuřující, od jeho čtení upouštím. Zůstaňme věrni církvi. Ať žije Kristus král.“ Viz ABS, a. č. 968319 MV, hlášení SNB Chvaleč 19.6.1949.

Pastýřský list ochotně vydal, ale ponechal si tajně další exemplář, který v kostele přečetl.⁴⁰⁶ V sousedním rychnovském okrese četli pastýřský list tři duchovní a jeden v jeho duchu kázal. Čtyři duchovní po větším či menším zdráháním pastýřský list vydali. Polovina duchovních si list ponechala, ale nepřečetla ho. Jeden z duchovních údajně prohlásil: „Kdybych oběžník četl, mohli byste mě zavřít. Já mám zítra bohatý pohřeb, byla by škoda o něj přijít.“⁴⁰⁷

Ve čtyřech uvedených okresech tedy pastýřský list přečetla jen menšina duchovních. V ostatních okresech se duchovní tolik zastrašit nenechali. Na Vrchlabsku odevzdal pastýřský list pouze administrátor Josef Kylar ve Vrchlabí, ale při bohoslužbách s obsahem listu seznámil přítomné (paradoxně byl jako jediný z okresu v souvislosti s pastýřským listem zatčen). Ostatní duchovní pastýřský list přečetli, dokonce i prorežimní Jan Šimek, který alespoň „trojce“ slíbil, že vynechá při čtení nejostřejší pasáže.⁴⁰⁸ Také na Jaroměřsku přečetla list většina duchovních.⁴⁰⁹ V sousedním okrese Dvůr Králové nad Labem přečetla list polovina duchovních v čele s děkanem Reslerem. Janu Ježkovi z Bílé Třemešné a Bedřichu Novákovi z Horní Brusnice, kteří pastýřský list jako jediní odevzdali, měli být za odměnu přiděleny šatenky a další výhody. Na tomto okrese došlo k malému zádrhelu v organizaci. Ještě před příjezdem „trojek“ navštívili fary na příkaz krajského velitelství příslušníci SNB, což vyvolalo u duchovních „rozladění“.⁴¹⁰ Na dvě poloviny se rozdělili i duchovní na Náchodsku. Červenokostelecký administrátor Josef Blahník, farář Jan Honců z Hoříček a náchodský kaplan Kranda přidali k pastýřskému listu vlastní komentář s narážkami na teror KSČ. Pastýřský list vyvolal v jejich farnostech velké emoce a mnozí lidé plakali.⁴¹¹ V takové atmosféře pak pochopitelně vyvolávaly rozruch i drobnější události, jako byl vandalský útok na sochu Panny Marie Lurdské v Olešnici na Náchodsku v noci z 21. na 22. června.⁴¹² Přibližně polovina duchovních přečetla list také v okrese Žamberk. Pozdější biskup Karel Otčenášek, který tehdy administroval faru v Žamberku, „trojce“ zapřel, že by pastýřský list měl. Prohlásil, že kdyby ho měl, pak by ho přečetl, i kdyby ho kvůli tomu měli zavřít. Pastýřský list pak skutečně přečetl. Někteří duchovní se po přečtení listu loučili s věřícími, neboť očekávali své zatčení. Není divu, již od jara byl vězněn žamberecký děkan Josef Jakubec.⁴¹³

Podle odhadů četla pastýřský list v celém státě asi třetina duchovních. Biskupové vyzvali duchovní, aby přečetli pastýřský list ve zkráceném znění znovu v neděli 26. června. Tentokrát státní moc nijak nezasahovala a omezila se na sledování situace

⁴⁰⁶ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ Dobruška z 19.6.1949.

⁴⁰⁷ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení z okresu Rychnov n. K. (bez bližšího označení).

⁴⁰⁸ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ Vrchlabí z 20.6.1949; ABS, 304-260-12, protokol SNB Vrchlabí z 30.6.1949.

⁴⁰⁹ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ Jaroměř z 20.6.1949.

⁴¹⁰ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ D. Králové (bez datace).

⁴¹¹ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ Náchod z 19.6.1949.

⁴¹² ABS, 304-259-13, hlášení SNB Č. Kostelec z 23.6.1949.

⁴¹³ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení z okresu Žamberk (bez bližšího označení); f. KNV H. Králové, kart. 166, inv. č. 376, hlášení OCT Žamberk za červen 1949.

ve farnostech. Výzvu biskupů uposlechla většina kněží.⁴¹⁴ Podobně tomu bylo v královéhradecké diecézi. Nyní pastýřský list četla nejen většina těch, kteří před týdnem mlčeli kvůli obavám z represí, ale dokonce i mnozí z těch, kteří vyjadřovali k režimu a jeho Katolické akci určité sympatie: farář v Cerekvici a budoucí generální vikář Ladislav Hronek,⁴¹⁵ administrátor v Sedloňově a budoucí kancléř Oldřich Henych či děkan v Bílé Třemešné Jan Ježek.⁴¹⁶ Naopak jej vynechali někteří duchovní, kteří četli první pastýřský list. Vzhledem k podobnému obsahu obou listů zřejmě považovali jeho čtení za zbytečné. Někteří duchovní si přidali ještě vlastní komentář. Jaroslav Malíšek ve Velké Úpě prohlásil, že do kostela chodí dva druhy lidí: jedni jako věřící a druzí jako detektivové. Vynahradil si tak „mlčení“ z 19. června.⁴¹⁷ Další Jaroslav – Jaroslav Mihulka z Bílého Újezdu přirovnal situaci církve k období okupace a vyzval přítomné, aby Katolické noviny pálili.⁴¹⁸ Pastýřský list byl do farností dopravován opět kurýry bez vědomí konzistoře.⁴¹⁹

1.3 Exkomunikační dekrety

To však nebylo ze strany církve ještě vše. Do věci se vložil také Řím. Dne 20. června vydala Kongregace sv. officia proti členům Katolické akce tzv. exkomunikační dekret. O měsíc později rozeslal biskup Mořic Pícha do farností exkomunikační dekret s vlastním výkladem. Oběžník byl datován 19. července 1949 a upřesňoval, že do trestu exkomunikace upadají všichni, kteří vědomě a dobrovolně ke Katolické akci přistoupili. Exkomunikace naopak neplatí pro ty, kteří nevěděli, že jde o schizmatické hnutí. Pokud by však v Katolické akci setrvali i nadále, vztahuje se církevní trest také na ně.⁴²⁰ Oběžník s exkomunikačním dekretem byl podobně jako předchozí pastýřské listy rozvážen zvláštními kurýry. Rozšiřování podobných materiálů bylo čím dál složitější. Po zkušenostech s pastýřskými listy totiž převzal dne 17. července zmocněnec pastorační referát v Adalbertinu, kde se dosud na cyklostylu množily pastýřské listy.⁴²¹ Oběžník tedy musel být přepisován na psacím stroji na průklepový papír.⁴²²

Státní orgány se snažily dopady papežského dekretu zmírnit. Zmocněnec na královéhradecké konzistoři iniciativně vydal již 16. července oběžník všem duchovním diecéze, kteří se měli podpisem zavázat, že exkomunikaci provádět nebudou. V případě, že by duchovní byl sám exkomunikován, má exkomunikaci ignorovat a vykonávat dál svůj úřad. Iniciativy zmocněnce Dolka si všiml dokonce i generální tajemník KSČ Rudolf Slánský a doporučil Čepičkovi, aby prozkoumal, zda se nedá podobný oběžník uplatnit i v jiných diecízích.⁴²³ Z 343 obeslaných farních úřadů však reagovala pouze třetina. Ostatním duchovním byla zaslána urgence. Ti, kteří neodpověděli ani tentokrát,

⁴¹⁴ VAŠKO 2004, 150-151.

⁴¹⁵ ABS, 304-258-22, hlášení SNB Litomyšl z 26.6.1949.

⁴¹⁶ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, seznamy duchovních.

⁴¹⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3626, hlášení OV NB Trutnov z 26.6.1949.

⁴¹⁸ ABS, 304-259-3, hlášení SNB Dobruška z 27.6.1949.

⁴¹⁹ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení KV StB H. Králové z 22.6.1949.

⁴²⁰ Plné znění viz např. BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 179-181. Mimo to byl 1. července kongregací vydán další exkomunikační dekret, zaměřený vůči všem členům komunistických stran. Mnozí biskupové v Československu si však byli vědomi obtíží při jeho uplatnění, a proto s jeho vyhlášením váhali. Zdá se, že v královéhradecké diecézi nebyl tento druhý exkomunikační dekret publikován.

⁴²¹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XI. zpráva zmocněnce z 26.8.1949.

⁴²² SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, hlášení KV NF H. Králové z 26.7.1949.

⁴²³ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 245.

byli předvoláni k okresnímu církevnímu tajemníkovi.⁴²⁴ Mnozí z nich se odvolávali na to, že oběžník nebyl podepsán biskupem či kancléřem. Jan Herzán z Teplíc nad Metují řekl církevnímu tajemníkovi přímo, že žádného zmocněnce neuznává. Přisahal věrnost biskupovi a ne zmocněnci. Postavení církve v Československu pak přirovnal k Neronovu Římu a prohlásil, že jestli jej považují za zrádce, ať ho dají zastřelit.⁴²⁵ Z vikariátních úřadů přicházela zmocněnci odpověď v obdobném duchu: vikářům nikdo neoznámil ustanovení zmocněnce, jeho přípisy tudíž nemohly být brány na vědomí; zmocněnec navíc zasahuje do vnitřních záležitostí církve, což je mimo jeho kompetenci; duchovní nemohou poslouchat výnosy, které jdou proti příkazu biskupa a papežského dekretu. Odpovědi z vikariátů byly naprosto totožné, je tedy zřejmé, že v této době ještě fungovalo spojení mezi biskupem a vikáři.⁴²⁶ Vikáři byli proto 30. července svoláni na KNV v Hradci Králové. Dostavili se zástupci dvaceti vikariátů, osm se omluvilo a tři vikariáty vůbec nereagovali (Litomyšl, Hostinné a Králíky). Ještě předtím se bez souhlasu zmocněnce odešli poradit k biskupovi. Schůze vikářů na KNV neměla žádný výsledek. Vikáři buď mlčeli nebo poznámkami dávali najevo nesouhlas s opatřeními státní správy. Neaktivněji si počínal královédvorský děkan František Resler.⁴²⁷

V neděli 24. července opět navštěvovali kostely příslušníci SNB v civilu či pověření členové strany, aby zjistili, kteří duchovní dekret s biskupovým dodatkem přečetli. Ukázalo se, že tak učinila většina duchovních v diecézi.⁴²⁸ V České Skalici za nepřítomného Karla Tomíčka dekret četl dokonce Josef Beneš (!), tehdy katecheta v České Třebové, později spolu s Plojharem jeden z čelných představitelů kněžských kolaborantů. Někteří duchovní dekret dokonce vyvěsili na kostel, ale příslušníci SNB jej strhli.⁴²⁹ Ti odvážnější opět připojili svůj kritický komentář k situaci církve v Československu. Již několikrát zmíněný Jan Herzán z Teplíc nad Metují byl před bohoslužbou ve Zdoňově přesvědčován příslušníky SNB, aby dekret nečetl. Nejenže neuposlechl, ale ještě si při čtení neodpustil ironické poznámky na adresu přítomných příslušníků: „Kdybyste Vy tam vzadu neslyšeli, já Vám to dám písemně.“⁴³⁰ V tutéž neděli se mělo konat na Kunětické hoře u Pardubic setkání členů bývalé lidovecké mládeže. Cílem setkání prý byla manifestace proti Katolické akci. Odjezd mládeže najatými autobusy byl znemožněn bezpečností.⁴³¹

Zdá se však, že přečtením dekretu aktivita duchovních v severovýchodních Čechách v tomto směru skončila. K jeho uplatňování zřejmě nikdo z nich nepřistoupil, alespoň žádný případ exkomunikace nebyl zjištěn. Když na Trutnovsku zemřel člen Okresního výboru Katolické akce Adolf Kábrt, měl katolický pohřeb. Ve Zdobnici na Rychnovsku byl údajně člen Katolické akce kmotrem při křtu.⁴³²

1.4 Neúspěch Katolické akce

Po celou dobu kampaně za ustavení Katolické akce byl vykonáván nátlak na duchovní. O zastrahování a předvolávání duchovních k „pohovorům“ v souvislosti

⁴²⁴ NA, fond SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z července 1949.

⁴²⁵ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, oznámení OCT Broumov.

⁴²⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, přílohy k IX. zprávě zmocněnce z 29.7.1949.

⁴²⁷ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, X. zpráva zmocněnce z 1.8.1949.

⁴²⁸ ABS, 304-258-22, 304-258-23, 304-258-24, 304-259-2, 304-259-13, hlášení SNB z 24. - 25.7.1949.

⁴²⁹ ABS, 304-259-2, hlášení SNB Č. Skalice z 25.7.1949.

⁴³⁰ ABS, 304-259-13, hlášení SNB Dolní Adršpach z 24.7.1949.

⁴³¹ ABS, 304-259-13, hlášení SNB Úpice z 25.7.1949.

⁴³² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 31.7. - 13.8.1949.

s prvním pastýřským listem a exkomunikačním dekretem jsme se zmiňovali. Na Trutnovsku se pokusili kněze přesvědčit na schůzi, kterou na 20. června svolal předseda ONV Oldřich Šorm.⁴³³ Schůze se kromě řady funkcionářů účastnili dva samozvaní zástupci katolických věřících. Během schůze si duchovní museli leccos vyslechnout. Názory obou „dobrých katolíků“ byly vydávány za názor většiny věřících, jakýkoliv komentář k proticírkevní politice, prezentovaný duchovními na kazatelně, byl demagogicky označován za nepatřičné zatahování politiky do kostelů. Přes veškerý nátlak však všichni kněží svorně odmítli podepsat něco, s čím biskupové nesouhlasí.⁴³⁴ Za čtení pastýřských listů byli kněží trestáni pokutami a někteří i vězením. Josef Kylar z Vrchlabí byl odsouzen na dva roky vězení. Během podzimu 1949 byl při tzv. Akci M propuštěn a mohl se vrátit do duchovní správy, ale zanedlouho byl opět zatčen.⁴³⁵ Václav Schröfel z Nebeské Rybné, který si již díky svému německému původu vysloužil jedno nezákonné věznění po květnu 1945, byl za zveřejnění exkomunikačního dekretu zatčen v srpnu 1949 a odsouzen na šest let. Po odpykání poloviny trestu byl propuštěn, teprve tehdy také dostal československé státní občanství a mohl se vrátit do duchovní služby.⁴³⁶ Čtení pastýřských listů a exkomunikačního dekretu bylo i jedním z důvodů zatčení královédvorského děkana a vikáře Františka Reslera a mnoha dalším kněžím tento „protistátní čin“ přitížil při soudních procesech v dalších letech.

Hlášení státních, bezpečnostních i stranických orgánů se snažila účinek pastýřských listů a exkomunikačního dekretu bagatelizovat. Měly vliv prý jen na fanatické věřící, řada přítomných však listům nevěnovala pozornost a někteří dokonce kritizovali kněze a biskupy, že do kostela zatahují politiku. Pravda však byla jiná. Protesty biskupů zasely mezi věřícími nedůvěru ke Katolické akci. Mnozí odvolávali své podpisy pod rezolucemi, ti, kteří původně souhlasili s účastí v Katolické akci, nyní odmítali. Katolickou akci začali bojkotovat dokonce i mnozí členové KSČ, kteří tak dali přednost loajalitě k církvi před stranickou poslušností. Většina duchovních sdílela postoj biskupů a dokonce ani část „prorežimních“ kněží neměla odvahu postavit se proti autoritě biskupů. Zakolísal i Josef Plojhar a na konci června se pokoušel od Katolické akce opatrně distancovat.⁴³⁷ V královéhradeckém kraji zůstalo prý sotva deset duchovních, kteří ještě sympatizovali s Katolickou akcí. Antonín Veselý z Mlázovic a Alois Homola ze Stárkova, kteří se do Katolické akce zapojili, byli ostatními duchovními od těchto aktivit odrazováni. O Homolovi se prý šířily zvěsti o jeho údajném kolaborantství za nacistické okupace.⁴³⁸ Katolická akce měla fatální následky také pro Československou stranu lidovou. Když vedení strany na nátlak KSČ schválilo souhlasné prohlášení s Katolickou akcí, začaly docházet protesty od nižších funkcionářů. Členové strany masově odcházeli, místní organizace se rozpadaly.⁴³⁹

Navzdory silnému odporu církevních představitelů Katolická akce zatím pokračovala dál. 25. června 1949 (tedy den před čtením druhého pastýřského listu) se v Hradci

⁴³³ Jedním ze zástupců laiků byl již zmíněný horník a komunista Adolf Kábrt ze Rtyně v Podkrkonoší, jenž byl zanedlouho zvolen do předsednictva okresního výboru Katolické akce. Začátkem srpna 1949 však nečekaně zemřel. Ironií osudu vykonával pohřební obřady P. Cyril Štěrba, kterého při zmíněné schůzi 20. června 1949 silně kritizoval.

⁴³⁴ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3616, zápis schůze 20.6.1949.

⁴³⁵ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č.480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT za listopad 1949; RÁZEK 2005, 337, 355.

⁴³⁶ JUZA / VOBORNÍKOVÁ 1995, 195-197.

⁴³⁷ KAPLAN 1993, 89.

⁴³⁸ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 13.7.1949.

⁴³⁹ KAPLAN 1993, 90.

Králové konala krajská konference. Hlavním řečníkem byl P. Mára, dobře se prý uvedl i P. Antonín Veselý z Mlázovic. Největší potlesk sklidil horník Adolf Kábrt ze Rтынě v Podkrkonoší. Aby konference demonstrovala svou věrnost církvi, adresovala pozdravné telegramy nejen státním představitelům, ale i biskupu Píchovi.⁴⁴⁰ Během července proběhly okresní konference Katolické akce. V roli hlavního řečníka se střídali poslanec ČSL a člen Ústředního výboru Katolické akce Dr. Antonín Prokeš, P. Antonín Veselý a P. Alois Homola ze Stárkova. Pod peticemi pro Katolickou akci se v rámci královéhradeckého kraje podařilo do té doby nasbírat údajně 13 000 podpisů.⁴⁴¹ V pátek 15. července proběhla úspěšně ustavující konference v okrese Broumov, jistě zásluhou agilního P. Homoly. Ten mj. prohlásil, že stát církve nepronásleduje, ale naopak biskupové chtějí pronásledovat pokrokové kněze. Za účasti 170 osob byl zvolen okresní výbor, v němž zasedli dva duchovní – kromě P. Homoly ještě Dr. Jan Zlotý z Ruprechtic.⁴⁴² V Trutnově se ustavila Katolická akce 21. července na okresní konferenci v hotelu Zippelt. 160 účastníků, z nichž polovinu tvořili nestraníci a druhou polovinu příslušníci KSČ, si vyslechlo projev poslance Antonína Prokeše a zvolilo okresní výbor. V přijatém prohlášení se hned v úvodu prohlásili za věrné údy katolické církve, které uznávají pravomoc Svatého otce i biskupů. Vzápětí však následovalo odmítnutí „různých oběžníků“ zaměřených vůči vládě a církevních trestů proti kněžím za jejich kladný postoj k lidové demokracii.⁴⁴³ Pouze ve Dvoře Králové se musela kvůli organizačním komplikacím konference opakovat. Hlavním referentem měl být P. Veselý, který musel na poslední chvíli změnit svůj program. Když účastníci zjistili, že Veselý nepřijede, začali se rozcházet. Když byl konečně zajištěn náhradní referent, zbylo v sále gymnázia posledních 15 lidí. Konference byla znovu svolána na 7. srpna a to již proběhla tak, jak měla, včetně referátu P. Veselého.⁴⁴⁴

Už na podzim 1949 se ale ukazovalo, že naděje vkládané do Katolické akce nebudou naplněny. Kromě uvedených výjimek nebyl získán žádný duchovní, nedařilo se zřizovat místní výbory a také činnost samotných okresních výborů často stagnovala. V Trutnově přišli na schůzi 26. září z dvaceti členů pouze čtyři.⁴⁴⁵ Poněkud aktivnější byla Katolická akce v sousedním královédvorském okrese. V říjnu uspořádala vzpomínkovou akci u památníků obětí nacistického pochodu smrti v Choustníkově Hradišti. Součástí programu byla i mše, kterou celebroid kaplan Jakubec ze Dvora Králové. Při promluvě se ovšem od Katolické akce distancoval.⁴⁴⁶ S Katolickou akcí odmítali spolupracovat i lidovečtí funkcionáři. Na Náchodsku „pokrokovému“ lidovci, který se do Katolické akce zapojil, někdo údajně podpálil stoh a tajemníkovi Okresního akčního výboru Národní fronty vytloukl okna.⁴⁴⁷ V průběhu let 1950 a 1951 činnost Katolické akce stále více upadala. Nepomáhala ani snaha aktivní tajemnice krajského výboru Katolická akce soudružky Marie Divoké. Ta musela na Trutnovsku bojovat se „scestnými názory“ některých členů, kteří se kupříkladu domnívali, že komunisté nemohou být členy

⁴⁴⁰ KAPLAN 2012, 822.

⁴⁴¹ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, situační přehled v kraji H. Králové (bez datace).

⁴⁴² SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, hlášení sekretariátu OV KSČ Broumov z 16.7.1949.

⁴⁴³ KAFKA 2009a, 112.

⁴⁴⁴ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 445, inv. č. 2015, korespondence OV KA.

⁴⁴⁵ KAFKA 2009a, 113.

⁴⁴⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 2.11.1949.

⁴⁴⁷ KAPLAN 2012, 868.

Katolické akce.⁴⁴⁸ Na krajskou konferenci v květnu 1950 dorazilo pouze 25 účastníků, vesměs představitelů různých organizací a úřadů. Hlavní řečníci – P. Alois Homola ze Stárkova a lidovecký poslanec Antonín Prokeš – mluvili před poloprázdným sálem.⁴⁴⁹ Také okresní konference na přelomu let 1950 a 1951 byly poznamenány malou účastí, a to i v aktivnějších okresech. V Broumově se sešlo 40 lidí, ve Dvoře Králové 37.⁴⁵⁰ Zlepšení mělo přinést ustavování farních výborů v obcích, kde sídlili duchovní, ale málokde se podařilo takový výbor uvést do života.

Katolická akce ztroskotala. Nejenže neovládla církve, ale nedokázala získat ani výraznější ohlas mezi věřícími. KSČ špatně odhadla reakci duchovních i věřících a podcenila autoritu biskupů. Ukázalo se také, že mnozí duchovní jsou dobře informováni o opatřeních státní moci. Farář Jan Honců z Hořiček znal díky zaměstnanci pošty obsah hlášení, které na něho po čtení pastýřského listu podávali funkcionáři Národní fronty telefonicky do Náchoda.⁴⁵¹ Josef Petruj byl během bohoslužeb posunky upozorňován, pokud se v kostele vyskytla podezřelá osoba.⁴⁵² Státní moc musela často improvizovat. Státní bezpečnost neměla ještě vybudovanou v církvi rozsáhlou agenturní síť. Ke sledování, zda duchovní čtou pastýřské listy, tedy museli být využíváni příslušníci SNB v civilu nebo členové strany. V hlášení SNB pak například čteme, že farář Josef Nouza v Nekoři přečetl pastýřský list, avšak více nebylo možné zjistit, „neboť poslouchající byl tak rozrušen, že se nemohl soustředit, aby vypověděl, co si zapamatoval.“⁴⁵³ Příslušníci SNB zase byli v místě zpravidla známi, takže – byť v civilu – budili mezi věřícími nevídanou pozornost.

Naneštěstí si stát brzy obstaral spolehlivější nástroje, které mu pomohly církve ovládnout. Byla o nich řeč v předchozích kapitolách. Ironií dějin se posléze do pacifikace katolických duchovních zapojil i ten, který byl v době bojů o Katolickou akci symbolem protikomunistického odporu a nezávislosti církve – biskup Mořic Pícha.

2. Královéhradecká diecéze

Celé námi sledované území severovýchodních Čech náleží do královéhradecké diecéze. V roce 1949 žilo v diecézi téměř 1 300 000 obyvatel, ke katolické církvi se hlásilo necelých 71 % obyvatel, tedy méně než byl republikový průměr. V duchovní správě působilo na 400 diecézních kněží, na duchovní povolání se připravovalo sedm desítek bohoslovců. Duchovenstvo však bylo oslabeno odsunem více než 100 německých duchovních. Na školách učilo 20 katechetů a 114 laických učitelů a učitelek náboženství. Diecéze měla své vlastní bohoslovecké učiliště a seminář, jehož rektorem byl ThDr. Hugo Doskočil, který byl zároveň oficiálem církevního soudu. Pro chlapce, u nichž byla naděje, že se rozhodnou pro vstup do „velkého“ semináře, byl určen chlapecký seminář „Borromeum“ pod vedením ThDr. Josefa Doležala.⁴⁵⁴

S odstupem několika let hodnotil krajský církevní tajemník tehdejší situaci v diecézi následovně:

⁴⁴⁸ KAFKA 2009a, 113.

⁴⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 1.6.1950.

⁴⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 12.12.1950; SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 14.2.1951.

⁴⁵¹ ABS, 304-259-13, hlášení SNB Hořičky z 19.6.1949.

⁴⁵² ABS, 304-258-22, hlášení SNB Opatovice n. L. z 29.6.1949.

⁴⁵³ ABS, 304-259-3, hlášení SNB Jablonné n. O. z 26.6.1949.

⁴⁵⁴ Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1949.

„Vedoucí místa v diecézi byla v minulosti obsazována fanatickými duchovními, hlavně těmi, kteří vystudovali v Římě. Nejdůležitějšími institucemi byly sídelní kapitula a konzistoř s celým sborem církevních hodnostářů, kněžský seminář se sborem reakčních profesorů - teologů a klášter jezuitů. Na venkově pak sbor vikářů a vikariátních sekretářů, vybraných ze zvláště spolehlivých duchovních. Počet duchovních v [královéhradeckém] kraji byl v roce 1949 170 osob a přes 100 učitelů náboženství. Dále zde existoval veliký a spolehlivý nástroj reakce – mužské a ženské řehole a mohutná organizace diecézní Charity. Tento celý aparát se stal po únoru 1948 základnou, z níž církevní reakce chtěla rozvíjet svůj boj proti našemu zřízení. (...) V čele těchto reakčních sil stál tehdy biskup Pícha.“⁴⁵⁵

Již v průběhu Katolické akce bylo započato s postupným ovládnutím diecézních institucí. Po neúspěchu Katolické akce se stala otázka církevního „aparátu“ o to aktuálnější.

2.1 Biskup Mořic Pícha

V pořadí 22. královéhradecký biskup se narodil 18. dubna 1869 v Šebetově u Blanska na Moravě. Teologická studia absolvoval v Římě, kde byl roku 1893 vysvěcen na kněze. Od roku 1897 se pohyboval v blízkosti pražských arcibiskupů, nejprve jako ceremoniář, později jako osobní tajemník kardinála Lva Skrbenského. Koncem roku 1911 se stal kanovníkem metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze. Po vynucené rezignaci pražského arcibiskupa Františka Kordače v létě 1931 spravoval arcidiecézi coby kapitulní vikář. Dne 22. října 1931 papež Pius XI. rozhodl o obsazení uprázdněné arcidiecéze: novým pražským arcibiskupem jmenoval dosavadního královéhradeckého biskupa Karla Kašpara a jeho nástupcem v Hradci Králové ustanovil právě Mořice Píchu.⁴⁵⁶ Tehdy Píchovi svatovojtěšský stolec unikl poprvé. Další šance se naskytla po skončení druhé světové války. Podle vzpomínek pracovníka československého velvyslanectví u Apoštolského stolce Jaromíra Machuly si biskupa Píchu vybral papež Pius XII. jako nástupce zemřelého kardinála Kašpara. Tentokrát však Píchovo jmenování údajně zhatil předseda lidovců Jan Šrámek.⁴⁵⁷

Mořic Pícha byl uznávaný právník. Proto se podílel na přípravách a později i uskutečňování modu vivendi, který byl uzavřen mezi československou vládou a Apoštolským stolcem v roce 1928. Jeho právnícké zaměření se bohužel projevovalo i v pojetí biskupského úřadu, který poněkud jednostranně chápal především v kategoriích práva, povinností a poslušnosti. Duchovním v diecézi vládl pevnou rukou, díky čemuž si mezi nimi vysloužil přezdívku „Ivan Hrozný“.⁴⁵⁸ Ze své nesmlouvavé přísnosti a vyžadování absolutní poslušnosti nedokázal slevit ani během pronásledování církve v padesátých letech. Jako dítě své doby byl krajně nedůvěřivý k jakýmkoli inovacím v církvi. Známý je jeho odpor k zavádění pozdravu „Chvála Kristu“ na místo tradičního „Pochválen buď Ježíš Kristus“.⁴⁵⁹ Roku 1948 výslovně zakázal věřícím hlasitou recitaci modlitby k sv. archandělu Michaelu po skončení mše, neboť je předepsána pouze pro kněze a její recitace věřícími je „novota“, která odporuje liturgickým předpisům.⁴⁶⁰ Ještě v roce 1956 zakázal koncert duchovní hudby

⁴⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ H. Králové (nedatováno – pravděpodobně 1955).

⁴⁵⁶ BUBEN 2000, 258-260

⁴⁵⁷ MACHULA 1998, 130-133.

⁴⁵⁸ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, zápis z besedy duchovních okresu Jaroměř z 5.6.1951.

⁴⁵⁹ Acta curiae episcopalis reginae-gradecensis, č. 3, 1946, 56-58.

⁴⁶⁰ Acta curiae episcopalis reginae-gradecensis, č. 2, 1948, 33-34.

v katedrále, neboť nekatolické obecnstvo není dle něho schopné respektovat posvátnost chrámu.⁴⁶¹ S velkým pochopením se u něho nesetkala ani reforma velikonočních obřadů Pia XII. z roku 1956, kterou se snažil ve své diecézi alespoň o rok odložit.⁴⁶²

V době 2. světové války byl s ostatními biskupy a ordináři nucen k projevům loajality vůči Velkoněmecké říši. V létě roku 1943 podepsal společný pastýřský list proti bezbožnému komunismu.⁴⁶³ Nechvalně známému protektorátnímu ministrovi Emanuelu Moravcovi zaslal blahopřejný dopis k Novému roku 1944. Jak vysvětloval po válce, vedl ho k tomu jednak zvyk zasílat podobná blahopřání představitelům státní správy, kteří měli v gesci církve, jednak snaha předejít represím ze strany tohoto kolaboranta.⁴⁶⁴ Na sklonku války jej faktický vládce protektorátu K. H. Frank, který se pokoušel o separátní mír se západními mocnostmi, použil jako prostředníka ke kontaktům s Apoštolským stolcem.⁴⁶⁵ Díky této vynucené spolupráci s nacisty se stal terčem diskreditační kampaně po roce 1945. Nebezpečí soudního stíhání pro údajnou kolaboraci v letech 1946–1947 se podařilo zamezit, ovšem útokům komunistického tisku po roce 1948 již ne. Východočeský deník Pochodeň například na sklonku roku 1949 otiskl článek s výmluvným názvem Biskup Mořic Pícha zachraňuje Německo:

„Co mu bylo do toho, že Schörner pálí české vesnice a střílí české lidi. Biskup Pícha chtěl vyhovět Frankovi a pomoci vytvořit novou frontu, na níž měl vzplát další boj proti Sovětskému svazu, tak jak si to v Berlíně přáli.“⁴⁶⁶

Po únoru 1948 jej Alexej Čepička považoval za jednoho z nejrozhodnějších odpůrců režimu. Na poradě tajemníků krajských akčních výborů dne 15. dubna 1948 Čepička tvrdil, že „nejmarkantnější je skupina reakční, která se soustřeďuje kolem biskupa Píchy a která je v menšině.“ Naopak arcibiskupa Berana řadil k neutrální skupině biskupů.⁴⁶⁷ V církevním prostředí je dodnes rozšířen mýtus Mořice Píchy jako mučedníka komunismu.⁴⁶⁸ Tento obraz podporuje i odborná literatura, která opakovaně tvrdí, že biskup byl do konce života internován.⁴⁶⁹ Jak si však ukážeme, skutečnost je poněkud odlišná.

Při výše popsaných událostech kolem Katolické akce podepsal Pícha s ostatními biskupy 15. června 1949 společný pastýřský list a v neděli 19. června jej také při

⁴⁶¹ NA, f. MŠR, sign. 47II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce ze 7.8.1956.

⁴⁶² NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zprávy zmocněnce z 5.3.1956 a 3.4.1956.

⁴⁶³ STRÍBRNÝ 2009, 102; BRANDES 1999, 347.

⁴⁶⁴ SOA Zámorsk, f. KV KSČ H. Králové, kart. 461, inv. č. 242, oznámení vyšetřovací komise z 6.2.1947. Podle zprávy vyšetřovací komise nebyla prokázána podstata provinění podle dekretu 138/1945 Sb. a šetření bylo jako bezpředmětné zrušeno.

⁴⁶⁵ BRANDES 1999, 447.

⁴⁶⁶ Pochodeň 23. prosince 1949, s. 7. Článek na stejné téma otiskla Pochodeň i začátkem roku 1951.

⁴⁶⁷ KAPLAN 2012, 609.

⁴⁶⁸ Srov. VOJÁČEK 2010, 212: „[Mořic Pícha] byl pod stálým dohledem St. bezpečnosti. On ani jeho personál nesměl opouštět sídlo. Neměl kontakt se spolubratry a realitou. Historikové současné doby se setkávají s dokumenty podepsanými biskupem Píchou po roce 1951. Na základě nich usuzují o vstřícnějším postoji M. Píchy k režimu. Opomíjí jako možné důvody vliv omamných látek podávaných StB, psychický tlak, vysoký věk, nemoc.“ Naopak kněz P. Jan Pazdera, který se s biskupem setkával coby mladý bohoslovec diecézního semináře, se při našem rozhovoru na toto téma vyjadřoval k biskupovi s despektem.

⁴⁶⁹ Viz BUBEN 2000, 260. Odtud informaci přejímá i BALÍK / HANUŠ 2007, 77. K tvrzení o doživotní internaci mohl přispět fakt, že se Mořic Pícha vzhledem ke svému věku (v roce 1949 mu bylo 80 let) objevoval na veřejnosti poměrně zřídka.

bohoslužbách (na rozdíl od brněnského biskupa Skoupého) s vlastními připomínkami přečetl.⁴⁷⁰ Jak již víme, od 18. června 1949 byla konzistoř pod dozorem zmocněnce a osoby přicházející k biskupovi byly kontrolovány na vrátnici. Biskup se tomu snažil čelit tím, že se některé věci vyřizovali mimo konzistoř – v semináři, v Adalbertinu a jinde.⁴⁷¹ Zatím se mohl sám vzdalovat mimo rezidenci. Vrátnice byla obsazena příslušníky Státní bezpečnosti, ale ani zde ještě nebyla kontrola stoprocentní. Od 8. července StB odvolala z vrátnice své příslušníky a umístila je tam znovu až koncem měsíce, takže kontrola návštěvníků rezidence nebyla po několik týdnů úplná.⁴⁷² Při pohovorech se zmocněncem se snažil převzít veškerou zodpovědnost za události kolem pastýřských listů a exkomunikačního dekretu na sebe a chránit tak své spolupracovníky.⁴⁷³ Připravoval tajné svěcení pomocného biskupa. Počátkem roku 1950 byl hospitalizován kvůli operaci melanomu a po diecézi kolovaly zvěsti o jeho smrti.⁴⁷⁴ Podle zprávy jakéhosi komunisty Fukse prý nemocniční personál skutečně pomýšlel na zavraždění biskupa, čemuž však bránila přítomnost řádových sester a biskupových spolupracovníků.⁴⁷⁵ Zřejmě se však jednalo pouze o fantazírování příliš horlivého špicla, který se chtěl pochlubit svým nadřizeným, co vše v nemocnici zjistil. Nic by se nyní nehodilo představitelům režimu méně než smrt biskupa za podezřelých okolností. Vždyť v téže době raději tajili i smrt „řádového“ duchovního Josefa Toufara. V dubnu 1950 biskup předčasně vysvětil 19 seminaristů.⁴⁷⁶ Jeho odpor proti komunistické politice vyvrcholil dne 30. dubna 1950, kdy tajně vysvětil na biskupa tehdejšího vicerektora diecézního semináře Karla Otčenáška.

V květnu 1950 se však situace biskupa změnila k horšímu. Jakousi předeherou byla demonstrace mladých svazáků před biskupskou rezidencí na 1. máje. V průvodu nesli jakousi kapličku, která parodovala číhošťský zázrak a provolávali hesla „Z klášterů chcem nemocnice a z jeptišek údernice“ a „Nikdy nám již Mořic Pícha republiku nerozpíchá“. V den pohřbu biskupova blízkého spolupracovníka kanovníka Keppla 3. května 1950 začala úplná izolace biskupa a jeho sekretáře Rudolfa Rykýře.⁴⁷⁷ Nesměli vycházet z rezidence a nikdo nesměl k nim, mimo budovu nechodily ani řádové sestry, které se staraly o biskupovu domácnost. Při ošetření v nemocnici byl biskup sledován, aby s ním nikdo nepovolaný nepřišel do styku. 10. května byl zatčen sekretář Rykýř, který byl zmocněncem považován za hlavního „viníka“ biskupova tvrdohlavého postoje. Rykýř podle něho mařil snahy na změny v obsazování farností, vznášel výhrady proti „pokrokovým“ duchovním, kteří byli navrhováni na klíčová místa

⁴⁷⁰ KAPLAN 2012, 813.

⁴⁷¹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, VI. zpráva zmocněnce z 6.7.1949.

⁴⁷² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva z konzistoře z 13.7.1949, kart. 197, inv. č. 169, zápis krajské šestky z 28.7.1949.

⁴⁷³ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, zpráva zmocněnce o jednání s biskupem 29.6.1949.

⁴⁷⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 2.2.1950.

⁴⁷⁵ CROŮ 2014, 271. Fuks byl bývalý zaměstnanec nemocnice, který měl zřejmě z pověření MO KSČ podávat zprávy o biskupovi.

⁴⁷⁶ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva o vysvěcení duchovních.

⁴⁷⁷ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, mimořádná zpráva zmocněnce z 3.5.1950. Je velmi pravděpodobné, že načasování biskupovy izolace nijak nesouviselo s vysvěcením Otčenáška, o němž se státní úřady dozvěděly zřejmě až později.

v diecézi.⁴⁷⁸ V téže době se navíc zhoršil biskupův zdravotní stav a každý den dojížděl do nemocnice na ozařování.⁴⁷⁹

Odhad zmocněnce se ukázal jako správný. Po odstranění Rykýře začal odpor biskupa slábnout. Měsíc po zatčení sekretáře zmocněnec spokojeně hlásí, že biskup podepíše vše, co mu kancléř předloží. Jednalo se zejména o přeložení duchovních.⁴⁸⁰ Přestože dříve zdůrazňoval bohoslovcům, že kdo vstoupí do jednotného semináře, bude postižen církevními tresty, v září 1950 na jeho pokyn vicerektor Otčenášek vypracoval výzvu bohoslovcům, aby po zrušení diecézního semináře studovali na teologické fakultě v Praze. Dal rovněž souhlas Dr. Antonínu Hrdému, aby na fakultě vyučoval. Stal se tak prvním biskupem, který jednotné fakultě vyslovil podporu.⁴⁸¹

Aby podpořil probíhající změnu v biskupově chování a zejména si vynutil jmenování generálního vikáře, uplatňoval na něj zmocněnec metodu „cukru a biče“. Na jedné straně byla opatření vůči biskupovi ještě zpřísnována. Řádové sestry z biskupovy domácnosti měly být vyměněny za civilní zaměstnance. Na úpěnlivé prosby biskupa byly sice ponechány, ale na oplátku se zřekly volného pohybu mimo rezidenci. Biskup také souhlasil s příchodem prověřených osob, které měly kontrolovat chod biskupovy domácnosti. „Politicky vyspělá“ civilní ošetřovatelka Julie Bílková měla na starosti klíče od biskupova bytu, doprovázela jej na jeho cestách do nemocnice a kontrolovala řádové sestry. Příslušník StB Vlastimil Kamínek převzal do jisté míry úlohu zatčeného sekretáře Rykýře (včetně jeho bytu v rezidenci), účastnil se hovorů biskupa s kancléřem a zmocněncem a spolu s Bílkovou obstarával nákupy. Na druhou stranu dostával biskup různé pozornosti. Ve stejné době, kdy byla zpřísněna jeho izolace výměnou zámků v rezidenci, mu zmocněnec poslal velkou kyticí ke jmeninám.⁴⁸²

Na přelomu listopadu a prosince 1950 probíhal před Státním soudem v Praze soudní proces se spolupracovníky biskupů „Zela a spol“. Pícha proces velmi pozorně sledoval. V této době jej dvakrát navštívil bývalý zmocněnec, nyní vysoce postavený úředník SÚC Jan Dolek. Při první návštěvě 24. listopadu předal biskupovi peníze a nabídl mu, že v případě potřeby zajistí v Praze odborníky, kteří by dohlédli na jeho zdravotní stav. Rozhovor se uskutečnil mezi čtyřma očima, neboť Dolek poslal pryč zmocněnce Peška i příslušníka StB (zřejmě se jednalo o Vlastimila Kamínka). Ten však zůstal v předpokoji a hovor přes dveře poslouchal. Řeč obou mužů se pochopitelně stočila také na biskupovu izolaci. Biskup si stěžoval, že se snaží SÚC vyjít vstříc, ale opatření proti němu jsou stále zpřísnována. Dolek mu přislíbil, že se pokusí omezení zmírnit. Skutečně po odchodu z biskupova bytu žádal neúspěšně o snížení počtu příslušníků StB v rezidenci.⁴⁸³ Znovu Dolek navštívil Píchu 28. listopadu. Jejich rozhovor, který se

⁴⁷⁸ Rudolf Rykýř se narodil 1. dubna 1914 v Chrudimi. Teologická studia absolvoval v Římě, kde byl 10. července 1938 vysvěcen. Po krátkém působení v duchovní správě v Jičíně a Rychnově nad Kněžnou se stal od roku 1941 biskupským sekretářem a ceremoniářem. Po únoru 1948 byl považován za rozhodného odpůrce lidové demokratického zřízení. 3. února 1951 byl v procesu Pácha a spol odsouzen na 12 let. Spolu s ním byl odsouzen například sekretář arcibiskupa Matochy Josef Ryška či druhý sekretář arcibiskupa Berana Václav Pácha. Po roce 1968 působil až do své smrti jako administrátor v Nasavrkách. Po roce 1968 se stal sídelním kanovníkem kapituly. Zemřel 14. června 1993.

⁴⁷⁹ NA, fond SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 10.6.1950.

⁴⁸⁰ NA, fond SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 10.6.1950.

⁴⁸¹ NOVOTNÝ 2007, 116-117. Změnu stanoviska biskupa Píchy v otázce semináře potvrzuje ve svých vzpomínkách i Karel Otčenášek. Viz SVOBODA 2004, 78.

⁴⁸² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce o postupu proti ordináři z 22.9.1950.

⁴⁸³ ABS, H-153, podsvazek 1, hlášení KV StB H. Králové z 25.11.1950.

tentokrát týkal především probíhajícího procesu, opět zaznamenal příslušník StB. Dolek biskupovi přinesl výpovědi zatčeného královéhradeckého kanovníka Škeříka, z nichž vyplývalo, že Pícha za války kolaboroval s Němci, v roce 1949 šířil protistátní pastýřské listy a u Škeříka uschoval větší obnosy peněz. Ukázalo se také, že StB již ví o tajném svěcení biskupa Otčenáška. Dolek se sám nabídl, že zařídí, aby se Píchovo jméno v souvislosti s procesem neobjevilo na veřejnosti. Při odchodu biskupovi kladl na srdce, aby se o obsahu rozhovoru nezmiňoval ani před svými nejbližšími. Po jeho návštěvě biskup velmi neklidně spal. Po skončení procesu se uklidnil a začal opět žertovat. Před příslušníkem StB prohlásil, že čekal vyšší tresty a „kdo si co nadrobil, ať si také sní.“⁴⁸⁴ Proces s církevními hodnostáři i návštěvy Dolka zcela jistě Píchu utvrdily v jeho rozhodnutí spolupracovat se státem.

Formálně byla biskupova „konverze“ završena 12. března 1951, kdy složil s dalšími ordináři slib věrnosti. Jeho izolace byla zrušena a mohl začít přijímat návštěvy. Také řeholnice směly opět volně vycházet z rezidence. Na veřejnosti však vystoupil kvůli nemoci poprvé až v květnu. Vznikly tak fámy, že biskup ve skutečnosti slib nesložil nebo jej složil pod vlivem drog, že je internovaný a jeho roli ve filmovém týdeníku sehrál někdo jiný.⁴⁸⁵ Ozvěny těchto nepodložených zpráv zaznívají dodnes v uvedeném mýtu o biskupu-mučedníkovi. Reakce na biskupův návrat do čela diecéze nebyla jednoznačná. Kancléř Hrubý, kanovníci a s nimi řada kněží tuto normalizaci poměrů ve vedení diecéze uvítali. Kritika však zazněla jak od „reakčních“, tak od „pokrokových“. Duchovní i věřící, kteří trvali na odmítavém postoji církve k režimu, v tom viděli biskupovu kapitulaci. Někteří duchovní chodili do biografu na filmový týdeník, aby se přesvědčili, že biskup skutečně slib složil.⁴⁸⁶ Ale kritika přišla i od těch, kteří spolupráci biskupa s režimem v zásadě vítali. Ještě před složením biskupova slibu byl při krajské mírové konferenci v prosinci roku 1950 zaznamenán komentář duchovních na adresu biskupa: „Nejprve nás vedou proti a najednou všechno podepisují.“⁴⁸⁷ Arciděkan Šetina z Pardubic při návštěvě biskupa prohlásil, že kdyby slib složil dříve, nemuselo být tolik kněží ve vězení.⁴⁸⁸ Také funkcionáři KSČ byli z nové situace poněkud zmateni. Ještě nedávno jim přece tisk představoval Píchu jako kolaboranta a spojence nacistů, proč je tedy namísto spravedlivého trestu ponechán v úřadu?⁴⁸⁹

V rozporu s mýtickým obrazem trpícího biskupa, uvězněného ve své rezidenci, se biskup Pícha intenzivně věnoval svým biskupským povinnostem. V červnu 1951 absolvoval sérii biřmování na Žamberecku, i když za účasti zmocněnce a příslušníků StB. Biskup byl při této cestě samý humor.⁴⁹⁰ Na další cesty po diecézi se vydal v roce 1953. Podle zpráv zmocněnce i krajského církevního tajemníka byl přes své stáří a zdravotní problémy stále duševně i tělesně svěží a rozhodně nehodlal pustit vládu v diecézi ze své ruky. Velmi rázně dal najevo zejména ambiciózním kanovníkům Tomíčkově a Jonášovi, že o žádné rady nestojí a jejich úkolem je vykonávat jeho příkazy.⁴⁹¹ Občas se účastnil veřejných akcí, kde výslovně popíral zvěsti o svém

⁴⁸⁴ ABS, H-153, podsvazek 1, hlášení KV StB H. Králové z 4.12.1950.

⁴⁸⁵ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 6.4.1951.

⁴⁸⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zhodnocení průběhu Velikonoc, 5.4.1951.

⁴⁸⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, hlášení o mírové konferenci z 13.12.1950.

⁴⁸⁸ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, hlášení o situaci na konzistoři po slibu z 22.3.1951.

⁴⁸⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zhodnocení průběhu Velikonoc, 5.4.1951.

⁴⁹⁰ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce o biřmování z 27.6.1951.

⁴⁹¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva krajského církevního tajemníka z 6.6.1955.

věznění. Na schůzi Diecézního mírového výboru v dubnu 1955 například prohlásil, že dobře ví, co dělá, není mu nic diktováno a každý má k němu volný přístup.⁴⁹²

Vztah biskupa ke státu po složení slibu můžeme označit jednoznačně za loajální. Navzdory všem pozdějším legendám s komunistickým režimem skutečně spolupracoval, i když zřejmě ne s nadšením a z přesvědčení. Naopak o biskupech, kteří slib nesložili, se vyjadřoval před zmocněncem nelichotivě. Když se dozvěděl, že českobudějovický biskup Hlouch je internován mimo diecézi, poznamenal, že je to paličák a muselo to s ním tak dopadnout. To, že slib odmítl složit i brněnský biskup Skoupý, jej velmi překvapilo. Doslova řekl: „Je vidět, že se mi nevyvedl, já jsem ho totiž vysvětlil na biskupa“.⁴⁹³ Prakticky všem požadavkům státní moci vyhověl, ať se jednalo o usměrnění „reakčních“ duchovních nebo prohlášení pro zahraniční rozhlas. V roce 1954 tak mohl SÚC s uspokojením konstatovat, že biskup „daný slib dodržuje, otevřeně doznává, že kapitalismus patří minulosti a snaží se církev vkloubit do dnešních poměrů“.⁴⁹⁴

Od složení slibu nelze zaznamenat u biskupa nějaký viditelný odpor vůči církevní politice státu a komplikace ve vzájemné spolupráci se vyskytly spíše ojediněle. V roce 1956 došlo ke sporu s jihlavským církevním tajemníkem o kaplana Josefa Němečka. Němeček veřejně porušoval celibát a žena, s kterou žil, dokonce usilovala o přijetí u biskupa. Jihlavský tajemník žádal pro Němečka samostatné místo, což biskup odmítl.⁴⁹⁵ Za projev biskupovy rezistence jistě nemůžeme považovat ani úsměvnou příhodu, která se odehrála během konference Diecézního mírového výboru počátkem roku 1956. Biskup si vzal během diskuze slovo a zakončil konferenci modlitbou. Tím narušil program konference, neboť znemožnil dokončení diskuze a přijetí usnesení.⁴⁹⁶

Velmi srdečný vztah se vyvinul zejména mezi biskupem a zmocněncem Václavem Peškem. Zmocněnec měl u biskupa dveře vždy otevřeny a biskup se s ním radil prý tak často, až ho sám zmocněnec musel napomínat, aby rozhodoval samostatněji. Biskup také vyžadoval účast zmocněnce při jednání s problematickými duchovními. To však zmocněnci nevyhovovalo, neboť to mohlo u duchovních vyvolávat dojem, že biskup je pouze loutkou v rukou zmocněnce.⁴⁹⁷ Spolupráci s biskupem si pochvaloval i krajský církevní tajemník Tomášek a spolu se zmocněncem se snažili biskupovi nějakým způsobem zavděčit. Krajský církevní tajemník se například pokusil získat pro biskupa nábytek z bývalého biskupského zámku v Chrasti, zmocněnec pro něho organizoval výlety po diecézi.⁴⁹⁸

Už v kapitole o Státní bezpečnosti jsme se zmínili o tom, že ještě v polovině padesátých let žila v rámci ministerstva vnitra myšlenka postavit biskupa za minulá provinění před soud.⁴⁹⁹ Politické byro ÚV KSČ projednávalo 14. března 1955 zprávu ministra vnitra Rudolfa Baráka a generálního prokurátora Václava Aleše o biskupově trestné činnosti. Za vinu mu byla kladena především údajná kolaborace s nacisty

⁴⁹² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva krajského církevního tajemníka z 3.5.1955.

⁴⁹³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zprávy zmocněnce z 1.4.1952 a 4.6.1953.

⁴⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, rozbor církevně politické práce v KNV H. Králové z 10.11.1954.

⁴⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce ze 4.6.1956.

⁴⁹⁶ NA, f. SÚC, kart. 198, inv. č. 173, zhodnocení průběhu DMV z 30.1.1956.

⁴⁹⁷ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce ze 19.5.1955.

⁴⁹⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT HK z 4.11.1952.

⁴⁹⁹ Podle Karla Kaplana prosazovali někteří pracovníci sekretariátu ÚV KSČ kompromisní řešení – trestní řízení zahájit a pak Píchovi udělit milost. Odůvodňovali to tím, že jeho spolupachatelé (Karel Otčenášek, Petr Štěpánek a další) jsou odsouzeni a on jako hlavní iniciátor trestné činnosti je dosud nepotrestán. Viz KAPLAN 2005, 614.

a podvrtná činnost v letech 1949-1950. Jak autoři zprávy, tak politické byro ovšem dospěli k přesvědčení, že „jeho zneškodnění trestem odnětí není třeba“, neboť je zcela pod kontrolou SÚC, jemuž bez ohledu na své pravé smýšlení vychází vstříc a vede své podřízené k loajalitě ke státnímu zřízení. Jeho odsouzení se proto nejevilo vzhledem k církevní politice jako vhodné.⁵⁰⁰

Spolupráce biskupa se státem přinesla některým duchovním úlevu, jiným ovšem těžko řešitelné konflikty ve svědomí mezi poslušností biskupovi a věrností svému přesvědčení. To se týkalo například pastýřských listů. Pokud odmítali číst fráze o rozkvětu náboženského života⁵⁰¹, zcela logicky jim mohl nyní církevní tajemník namítat: Dříve jste odmítali s režimem spolupracovat s odkazem na poslušnost biskupovi, nyní vám to sám biskup nařizuje, poslušnost najednou neplatí? Biskup však nestrpěl jakýkoliv odpor a kvůli neposlušnosti se nerozpakoval tři kněze suspendovat. Administrátor František Šanc z Poříčí u Trutnova si suspenzi vysloužil za chování při volbách v roce 1954, neboť odmítl přečíst pastýřský list k volbám s odůvodněním, že politika do kostela nepatří.⁵⁰² Ze stejných důvodů byl suspendován i Jan Honců z Hoříček. V následujícím roce biskup suspendoval administrátora Václava Konfršta z Osic, který rovněž odmítal číst biskupovy pastýřské listy.⁵⁰³ Suspenze vyvolaly mezi duchovními i věřícími velké pozdvižení, neboť byly chápány jako trest za protikomunistický odpor.⁵⁰⁴ Šance se veřejně zastal trutnovský vikář Abendroth na schůzi Diecézního mírového výboru. V jeho farnostech byly konány podpisové akce a delegace farníků dorazila i na biskupství.⁵⁰⁵ Také kvůli Konfrštovi přišla na konzistoř delegace žen z Osic, vedená dokonce poslankyní Krajského národního výboru Boženou Trubačovou. Jednání s biskupem provázela pláč i křik, ale biskup byl neústupný. Odmítl i návrh, aby mohl Konfršt alespoň ministrovat. Jediným výsledkem celého jednání bylo to, že Božena Trubačová přišla o svou funkci.⁵⁰⁶ Suspendovaných kněží se zastával i administrátor Antonín Marek z Libčan. Pícha si tohoto statečného kněze a účastníka protinacistického odboje předvolal k pohovoru. Vytýkal mu, jakým právem se suspendovaných kněží zastává a proč jim dělá advokáta. Raději bude mít jen polovinu duchovních, kteří budou hodní, než mít v diecézi tvrdohlavce. Dále biskup před Markem prohlásil, že on sám ostatním ordinářům navrhl tvrdý postup vůči duchovním. Ostatní ordináři ovšem tak tvrdý postup nepoužívají, neboť mají hodnější kněze. Na konci rozmluvy chtěl Marek políbit biskupovi prsten, což Pícha odmítl se slovy: „Jděte! Proč byste líbal ruku biskupovi, když ho nerespektujete.“ Podobně byl předvolán František Rajs z Nové Paky, neboť vytýkal kanovníkům Jonášovi a Tomíčkoví, že se Konfršta nezastali a nehodili biskupovi své funkce k nohám.⁵⁰⁷

Přestože suspenze byly uděleny po dohodě ze zmocněncem, negativní reakce duchovních, protesty věřících i ostré jednání biskupa zmocněnce Peška zaskočily. Obával se, že vůči biskupovi vznikne opozice a postižení duchovní ze sebe udělají

⁵⁰⁰ ABS, f. A2/1, inv. č. 788.

⁵⁰¹ Srov. pastýřský list z 17.12.1951.

⁵⁰² NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 18.5.1954, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 14.7.1954.

⁵⁰³ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce z 30.11.1955.

⁵⁰⁴ Martin Rechtorik oprávněnost těchto suspenzí obhajuje tím, že důvodem jejich udělení byla kanonická neposlušnost, nikoliv politický odpor.

⁵⁰⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva krajského církevního tajemníka z 6.7.1954, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 14.7.1954.

⁵⁰⁶ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce z 30.11.1955.

⁵⁰⁷ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce z 2.1.1956.

mučedníky.⁵⁰⁸ Ozvala se také kritika ze strany SÚC, že zmocněnec dostatečně neusměrňuje biskupovo autoritativní jednání a spoléhá se na to, že biskup vede diecézi dobře.⁵⁰⁹ Zmocněnec tedy biskupovi další suspenze rozmlouval a snažil se ho přesvědčit, aby jednal s duchovními mírněji a více otcovsky.⁵¹⁰ Později mohl s uspokojením konstatovat, že „pan biskup“ vládne v diecézi rozumně, ke kléru je milejší, na provinilce nekřičí a nechá je, aby se obhájili.⁵¹¹ Došlo zde tedy k pozoruhodné výměně rolí. Místo aby se biskup zastával svých kněží před nepřátelskou státní mocí, musí se státní moc zastávat kněží před jejich vlastním biskupem.

Navzdory svému stáří biskup ještě v létě roku 1956 usilovně pracuje, navštěvuje řeholnice v klášteře v Broumově a jede na výlet do Orlických hor. Koncem září se však začalo intenzivněji projevovat rakovinné onemocnění. V říjnu byl převezen do vojenské nemocnice v Hradci Králové, kde 12. listopadu ve večerních hodinách zemřel. V neděli 18. listopadu byla vystavena rakev v katedrále a následující den se konal pohřeb za účasti slovenských biskupů Ambróze Lazíka a Eduarda Nécseye, kapitulních vikářů, 300 duchovních i početného zástupu řeholnic a věřících. Nechyběli zástupci teologické fakulty a ministerstva školství a kultury. Po rekviem, které v katedrále celebroid biskup Nécsey, se vydal průvod přes Velké náměstí. Ještě téhož dne večer byl Mořic Pícha pohřben v Chrastí u Chrudimi.⁵¹²

Mýlil se tedy Alexej Čepička, mýlí se i mučednická legenda. Biskup Mořic Pícha se pod vlivem svých spolupracovníků sice nakrátko nátlaku režimu vzepřel, ale nakonec se stal jediným českomoravským sídelním biskupem, který s komunistickým státem v padesátých letech spolupracoval. Naopak podle Čepičky „neutrální“ Beran se stal skutečným a z biskupského sboru nejnebezpečnějším odpůrcem režimu. Zbývá zodpovědět otázku, proč na rozdíl od ostatních biskupů Pícha na spolupráci přistoupil. V úvahu je jistě nutné brát jak vysoké stáří, tak zdravotní stav. Svou roli hráli jistě i obavy z dlouhodobé internace či dokonce vězení, které byly v jeho případě na místě. Víme také, jak úzkostlivě reagoval na pouhou hrozbu, že budou z jeho domácnosti odstraněny řádové sestry. Martin Rehtorik uvádí, že biskupovi šlo především o „malus minor“, což v tomto případě znamenalo zabezpečit chod diecéze i za cenu rozsáhlých ústupků státní moci.⁵¹³ Zda se skutečně jednalo o menší zlo, to by mohla zodpovědět pouze důkladná srovnávací studie, jež by zohlednila situaci v ostatních diecézích, kde biskup zůstal v izolaci. Mám však za to, že v jednání biskupa můžeme vystopovat ještě jeden motiv. Již před rokem 1948 vedl diecézi velmi autoritativně. Také později se velmi bránil předat jakoukoli pravomoc svým spolupracovníkům. Jeho tvrdošíjný odpor proti jmenování prokomunistického generálního vikáře mohl mít i tento podtón. Možná právě představa, že by diecézi vedl někdo jiný, byla pro biskupa natolik nepřijatelná, že se stala jedním z důležitých důvodů pro jeho rozhodnutí.

2.2 Biskup Karel Otčenášek

Biskupové svou izolaci a věznění do jisté míry předvíдали a snažili se na situaci připravit. V letech 1949-1950 tak bylo s vědomím Apoštolského stolce tajně vysvěceno

⁵⁰⁸ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva o práci zmocněnce z 23.1.1956.

⁵⁰⁹ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o průzkumu v církevně politické práci z 16.3.1956.

⁵¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 7.5.1956.

⁵¹¹ NA, f. MŠR, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.7.1956.

⁵¹² NA, f. MŠR, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.1.1957.

⁵¹³ REHTORIK 2013, 16.

několik nových biskupů. Jako první byl takto ustanoven světícím biskupem pražské arcidiecéze Kajetán Matoušek. Následoval jej František Tomášek z olomoucké arcidiecéze a Štefan Barnáš z diecéze spišské. Pro pražskou arcidiecézi byl vysvěcen i Ladislav Hlad. Posledním a zároveň nejmladším z této skupiny biskupů se stal Karel Otčenášek. V Československu proběhla ještě další tajná svěcení, avšak již bez vědomí Vatikánu.⁵¹⁴

Karel Otčenášek se narodil 13. dubna 1920 v Českém Meziříčí na Dobrušsku. Po studiích na pražském arcibiskupském gymnáziu odešel do Říma, kde absolvoval Lateránskou univerzitu a dne 13. dubna 1945 byl vysvěcen na kněze. Na podzim téhož roku se stal kaplanem v Týnci nad Labem. Na podzim 1948 byl přeložen do Horní Rovně, aby měl více času na doktorát. V roce 1949 spravoval farnost v Žamberku místo zatčeného děkana Jakubce a od listopadu byl jmenován vicerektorem semináře v Hradci Králové.⁵¹⁵

Seminář právě vstupoval do svého posledního a značně dramatického roku. Zatčen byl rektor Hugo Doskočil⁵¹⁶ i vicerektor Josef Buryšek. V semináři byla podle Otčenáškových vzpomínek zřízena zámečnická dílna, aby se bohoslovci připravili na případné vězení.⁵¹⁷ Otčenášek se stal jedním z adeptů na tajné biskupské svěcení, dalo by se říci, že tím posledním a nejméně pravděpodobným. Biskup Pícha navrhoval kromě něho profesora církevních dějin Josefa Hájka, vicerektora semináře Josefa Buryška či docenta pedagogiky a ředitele Borromea Josefa Doležala.⁵¹⁸ Proti těmto zralým, zkušeným a akademickými tituly ověřeným mužům byl třicetiletý Otčenášek mladý kněz bez velkých zkušeností. Proto je překvapivé, že Řím vybral právě jeho. Jak později Karel Otčenášek vzpomínal, oznámil mu biskup Pícha rozhodnutí Říma při zmíněném předčasném svěcení bohoslovců v dubnu 1950:

„Já se ovšem bránil – říkal jsem, že o diecézi nic nevím, kromě ministrování v Meziříčí během docházky do obecné školy jsem byl vlastně po většinu života mimo diecézi – na gymnáziu v Praze a pak v Nepomucenu – a že nemám dokončen ani doktorát teologie, tenkrát to byla skoro podmínka, to už dneska není. Ani mi nebylo tehdy předepsaných třicet pět let. Tak jsem se pana biskupa zeptal, co řeknou kněží tak mladému biskupovi. A on mi na to řekl: Budou mít radost, že byl jmenován někdo z diecéze, to se ještě nestalo. Byla mimořádná doba a tak námitky nebyly nic platné. Roma locuta, causa finita.“⁵¹⁹

Po svém vysvěcení, které se odehrálo 30. dubna 1950 v biskupské kapli, zůstal vicerektorem semináře až do jeho zrušení na podzim téhož roku. Profesorský sbor diecézního učiliště byl rozprášen. ThDr. Antonín Hrdý měl odejít na teologickou fakultu do Prahy, profesor církevních dějin Josef Hájek, profesor fundamentální teologie Josef

⁵¹⁴ BALÍK/HANUŠ 2007, 67-69.

⁵¹⁵ BUBEN 2000, 243. SOAZ, fond KNV HK, kart. 210, inv. č. 532, evidenční list K. Otčenáška.

⁵¹⁶ ThDr. Hugo Doskočil se narodil 1. dubna 1875 v Hnátnici na Žamberecku. Po studiích v Římě a ve Vídni působil v duchovní správě v Čechách i jako český kazatel ve Vídni. Roku 1909 se stal vicerektorem semináře a v roce 1912 jeho rektorem, kde také vyučoval Nový zákon a křesťanské umění. Zastával řadu funkcí v rámci diecéze (člen konzistoře, oficiál diecézního soudu aj.) i mimo ní (konzervátor Státní památkové péče). Podle vzpomínek se jednalo o laskavého člověka s rozsáhlými znalostmi z mnoha oborů. Na podzim roku 1949 byl zatčen a odsouzen, neboť jedna ze služebných nechala přespát v semináři údajného člena protikomunistického odboje. Z vězení se vrátil roku 1955 a žil v Hradci Králové.

⁵¹⁷ SVOBODA 2004, 72.

⁵¹⁸ CROÝ 2014, 271-272.

⁵¹⁹ SVOBODA 2004, 75.

Procházka a ThDr. Josef Doležal byli internováni v Želivě.⁵²⁰ Karel Otčenášek se prozatím internaci vyhnul a byl od 1. října 1950 jmenován administrátorem ve Vrchlabí.⁵²¹

Příchod Otčenáška do všeobecně neutěšené situace v bývalých Sudetech znamenal pro místní věřící jistě velké povzbuzení. Pamětníci vzpomínají na jeho neutuchající aktivity a umění zapojit do práce pro církev kdekoho.⁵²² Jeho náboženská horlivost a opatrná distance od spolupráce s režimem však naopak nijak netěšila okresního církevního tajemníka. Otčenášek se snažil zajistit bohoslužby a výuku náboženství i v okolních vesnicích, kde se pro nedostatek duchovních dosud nekonaly. Zaváděl rozmanité formy pastorační práce zaměřené na děti: vyhlásil pro ně například soutěž v účasti na mši, kterou jim potvrzoval do zvláštních průkazek, vodil je do kostela a na hřbitov. Neúspěšně navrhoval též doučovací kroužky z náboženství či zavedení poutí do klášterního kostela ve Vrchlabí. Jako jediný duchovní na okrese sloužil Te Deum za papeže podle direktáře. Mezi věřícími byl oblíbený. Průvodu na Boží Tělo se účastnilo na 600 lidí včetně příslušníků SNB a strany. S církevním tajemníkem měl časté debaty, snažil se ho prý dokonce obrátit na křesťanství. Naopak ignoroval některá nařízení konzistoře (kázání o šetření chlebem, doporučení k odběru Katolických novin), dokonce nečetl ani pastýřské listy biskupa Píchy s odůvodněním, že neví, zda je psal opravdu biskup. Ke slibu Mořice Píchy se vyjadřoval velmi vyhýbavě. Při besedě duchovních navrhoval, že by součástí prvomájové výzdoby mohla být Panna Maria jako královna míru a sv. Josef coby patron dělníků. Jen výjimečně udělal ústupek. Dne 4. ledna 1951 promluvil do místního rozhlasu o míru, ovšem navržený text odmítl a připravil si vlastní.⁵²³

Při procesu s Rudolfem Rykýřem v únoru 1951 zveřejnilo Rudé právo informaci o tajném svěcení Karla Otčenáška. Mezi věřícími i duchovními to vyvolalo velké překvapení. Když se jej na to ptali, odpovídal vyhýbavě:

- Jak jste na to přišli?
- Bylo to v Rudém právu.
- A vy věříte všemu, co je v novinách?
- Ovšemže ne.
- Tak vidíte.⁵²⁴

To, že je tajným biskupem, nepřiznal ani před církevním tajemníkem.⁵²⁵ Pro jeho postoj k režimu rostl tlak místních orgánů na jeho přeložení či zatčení. Také církevní tajemník se přimlouval za jeho internaci.⁵²⁶ V červenci 1951 byl skutečně zajištěn a převezen do internačního kláštera v Želivě. Zásah se obešel bez protestů věřících.⁵²⁷ Otčenáška v duchovní správě nahradil Karel Kubíček. Proti jeho příchodu do Vrchlabí Otčenášek paradoxně protestoval již na jaře toho roku, kdy měl Kubíček vystřídat dosavadního vrchlabského kaplana Jana Podlezla. Karel Kubíček byl totiž notorický

⁵²⁰ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva o úkolech zmocněnce z 22.9.1950.

⁵²¹ SOA Zámorsk, f. KNV HK, kart. 210, inv. č. 532, evidenční list K. Otčenáška.

⁵²² Srov. Kamínky 5, 150.

⁵²³ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, u. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z roku 1950, u. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z roku 1951.

⁵²⁴ Kamínky 5, 150.

⁵²⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, u. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 13.2.1951.

⁵²⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, u. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 27.5.1951.

⁵²⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, u. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 30.7.1951.

opilec, který měl na svědomí časté výtržnosti, při nichž dokonce rozbil hospodu a nadával na biskupy, že jsou kanci. Z těchto důvodů byl překládán často z místa na místo a v listopadu roku 1950 dokonce biskupem dočasně suspendován.⁵²⁸ Není divu, že o takovou „posilu“ Karel Otčenášek nestál, a když se tam Kubíček objevil, poslal jej pryč.⁵²⁹ To ještě nemohl tušit, že jej Kubíček za několik měsíců ve Vrchlabí vystřídá.

Další osudy Karla Otčenáška jsou dobře známé. Z želivské internace byl později převezen do vyšetřovací vazby a v roce 1954 odsouzen na 13 let do vězení.⁵³⁰ Propuštěn byl na amnestii v květnu 1962. Přestěhoval se k otci do Českého Meziříčí a pracoval jako dělník v mlékárně v Opočně. Ihned se začal intenzivně zajímat o dění v diecézi. Navazoval kontakty s duchovními a konal cesty po diecézi, což zmocněnec hodnotil jako nenápadnou kontrolu kněží. Byl také vyhledáván věřícími, například deputace z Červeného Kostelce jej žádala o pomoc při přeložení duchovního, který jim nevyhovoval.⁵³¹ Jeho osoba vyvolávala pochopitelně také trvalý zájem Státní bezpečnosti, která na něj zavedla hned v roce 1962 osobní svazek.⁵³² Za Otčenáškem vysílala své spolupracovníky, například kancléře Oldřicha Henycha (Udalricus), administrátora v Sedloňově Stanislava Marka (Leopold) nebo královédvorského děkana Antonína Říkovského (Říha). Otčenášek musel chodit na pohovory s příslušníky StB, které jej měly před duchovními kompromitovat.⁵³³

Stejně jako ostatní biskupové obdržel i Karel Otčenášek pozvání na 2. vatikánský koncil a podobně jako většina ostatních musel napsat, že touží „vyhověti tomuto přání, ale do dnešního dne jsem tak nemohl učiniti, neboť postrádám státní souhlas pro duchovní správu.“⁵³⁴ Opakované pozvánky na koncil v něm zřejmě ještě více posílily pocit zodpovědnosti za svou diecézi a tak čas od času „obtěžovat“ státní orgány svými „biskupskými“ aktivitami. Po úmrtí papeže Jana XXIII. například navštívil zmocněnce a předal mu kondolenci s žádostí, aby jej ministerstvo školství a kultury doručilo do Vatikánu.⁵³⁵ V roce 1964 zaslal ministerstvu školství a kultury žádost, aby mu byl udělen státní souhlas pro ustanovení hradeckým biskupem a mohl se účastnit dalšího zasedání koncilu. Následně byl předvolán ke zmocněnci, kde mu bylo naznačeno, aby se přestal vměšovat do záležitostí královéhradecké diecéze. Otčenášek v diskuzi poukazoval na nenormální stav v diecézi a kritizoval kapitulního vikáře Javůrka, že nezasahuje proti špatným duchovním.⁵³⁶ Vzájemný vztah Otčenáška a kapitulního vikáře nebyl jednoduchý a zprávy o něm se značně rozcházejí. Zřejmě poprvé se sešli pár týdnů po Otčenáškově propuštění na primici Václava Adamce v Žamberku. Zde byl Otčenášek dokonce při slavnostní hostině posazen vedle kapitulního vikáře. Javůrek si pak zmocněnci stěžoval, že jej tak Otčenášek uvedl do nemalých rozpaků a „udělal by

⁵²⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT HK z 16.11.1950.

⁵²⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, u. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 29.3.1951.

⁵³⁰ Spolu s ním byli 27. až 29. prosince 1954 souzeni jeho spolupracovníci ThDr. Josef Hájek, ThDr. Josef Procházka, děkan z Nového Města nad Metují Petr Štěpánek a řádová sestra Celestina Barbora Kupsová. K procesu viz VAŠKO 2007, 328-331.

⁵³¹ NA, f. MŠK, církevní odbor, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.10.1964.

⁵³² ABS, a. č. 940842 MV. Srov. také PLACHÝ 2005, 53-54.

⁵³³ ABS, a. č. 940842 MV.

⁵³⁴ BALÍK/HANUŠ 2012, 27.

⁵³⁵ NA, f. MŠK, církevní odbor, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 11.6.1963.

⁵³⁶ NA, f. MŠK, církevní odbor, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.10.1964. Opis žádosti je uložen v NA, f. KSC – ústřední výbor 1945-1989, Praha, Kancelář 1. tajemníka Antonína Novotného – I. část, kart. 202, inv. č. 293.

daleko lépe, kdyby seděl na p...i doma!⁵³⁷ Jiným ale Javůrek tvrdil, že si s Otčenáškem při hostině výborně rozuměl a svou účastí na primici dokázal, že není proti litoměřickému semináři.⁵³⁸ Otčenášek si hned po propuštění prostřednictvím kancléře Henycha ověřoval právoplatnost volby kapitulního vikáře. S Henychem také řešil, zda kapitulní vikář smí využívat tzv. mexických fakult, které umožňovali místním ordinářům provádět úkony, vyhrazené jinak Apoštolskému stolci (zprošťování řeholních slibů apod.). Zpočátku zřejmě uznával obtížnou situaci kapitulního vikáře, později se však vyjadřoval kritičtěji. Také Javůrek před zmocněncem opakovaně odsuzoval jednání Otčenáška a s viditelným ulehčením přijal jeho odchod z diecéze roku 1965.⁵³⁹

Roku 1965 byl totiž na základě jednání mezi Vatikánem a Československem Otčenáškoví umožněn návrat do duchovní správy, avšak pod podmínkou, že se tak stane v jiné diecézi. Spravoval tedy farnost Trmice v litoměřické diecézi a pouze v letech 1968-1973 směl administrovat farnost Plotiště na Královéhradecku.⁵⁴⁰ Jako biskup však zůstával i nadále pro stát nepřijatelný. Sídelním biskupem v královéhradecké diecézi byl jmenován až po pádu komunistické vlády 21. prosince 1989, tedy bezmála 40 let po svém vysvěcení. Diecézi vedl do roku 1998. Zemřel 23. května 2011.

2.3 Generální vikář Ladislav Hronek

Funkce generálního vikáře je starobylou institucí, kterou v českých zemích zavedl v polovině 14. století Arnošt z Pardubic. Generální vikář je zástupcem biskupa a spolu s ním vykonává správu diecéze. Komunistický režim tuto funkci (podobně jako kapitulního vikáře) využil pro své cíle. Generální vikáři byli vybíráni ze spolehlivých duchovních a řídili diecézi v souladu se záměry státní moci.

V královéhradecké diecézi nebyla funkce generálního vikáře od doby biskupa Doubravy obsazena. Výjimkou bylo pouze období nacistické okupace. Pro část diecéze, která byla v roce 1938 odstoupena Německu, byl jmenován generálním vikářem Mons. Richard Popp z Trutnova. Také pro zbytek diecéze byl jmenován generální vikář, kterým se stal nejbližší biskupův spolupracovník Karel Keppl. Po spojení obou částí diecéze v roce 1945 funkce generálního vikáře pro odtržená území zanikla a v roce 1947 rezignoval i Karel Keppl.⁵⁴¹ Diecézi tak opět řídil sám biskup Mořic Pícha, který se přes své stáří zdráhal předat jakoukoli pravomoc do jiných rukou.

Jmenování generálního vikáře se stalo aktuální až po internaci biskupa Píchy v roce 1950. Od srpna toho roku vedl zmocněnec na to téma s biskupem několik jednání. Pícha se zpočátku bránil, že generální vikář není třeba, neboť dokáže diecézi řídit sám s kancléřem tak jako dosud. Výhrady vznášel také vůči osobě, kterou si státní moc vyhlédla. Jednalo se o sedmdesátiletého Ladislava Hronka (1880-1964), který spravoval nevelkou venkovskou farnost v Cerekvici nad Loučnou. Biskup poukazyval na to, že Hronek nemá žádné zkušenosti s prací v diecézní kurii. Sám Hronek souhlasil s jmenováním pod podmínkou, že získá jurisdikci od biskupa. Měl ještě v živé paměti případ kapitulního vikáře Jána Decheta z Banské Bystrice, kterého stát dosadil bez církevního schválení a Dechet byl následně exkomunikován. Po několika jednáních

⁵³⁷ NA, f. MŠK, církevní odbor, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 8.10.1962.

⁵³⁸ ABS, a. č. 940842 MV.

⁵³⁹ NA, f. MŠK, církevní odbor, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 31.3.1965.

⁵⁴⁰ NA, f. MŠK, církevní odbor, sign. 47 II A1, kart. 15, informace o bývalých biskupech z 13.4.1965 a 8.10.1965.

⁵⁴¹ Acta curiae episcopalis reginae-gradecensis č. 5-7, 1945, 37, č. 1, 1947, 6.

biskup ke jmenování generálního vikáře svolil, neboť mu bylo přislíbeno zmírnění jeho izolace. Hronek byl slavnostně uveden do úřadu 19. října 1950.⁵⁴² V diecézi jeho jmenování vyvolalo překvapení, neboť se jednalo o poměrně neznámou osobu. Řada duchovních byla udivena, že tuto funkci nezískal poděbradský probošt Jan Sobota⁵⁴³, nýbrž děkan z bezvýznamné farnosti. Vzhledem k biskupově trvající izolaci se šířilo přesvědčení, že Hronka dosadil stát bez církevního souhlasu.⁵⁴⁴ Brzy se Hronek dočkal dalšího úspěchu ve své církevní kariéře. V lednu 1951 byl ustanoven proboštem katedrální kapituly. Toto místo bylo uvolněno od smrti Karla Keppla v roce 1950.⁵⁴⁵

Hronek se zpočátku zdál velmi vhodný pro funkci generálního vikáře. Zmocněnci i krajský církevní tajemník jej chválili, že se neustále politicky vzdělává, píše články do novin a snaží se ovlivnit duchovní. Při procesu s církevní hierarchií přesvědčoval duchovní na vikariátních poradách, že odsouzení jsou sprostí zločinci.⁵⁴⁶ Navíc byl nábožensky velmi vlažný. Krajský církevní tajemník byl přesvědčen, že osoba Ladislava Hronka byla tou správnou volbou.⁵⁴⁷

Postupně se ovšem ukazovalo, že jeho loajalita k režimu je jedinou předností, kterou má. Ač po jeho jmenování krajský církevní tajemník tvrdil, že požívá plný respekt mezi duchovními, brzy si svým nevhodným chováním znepřátelil duchovní i věřící. Projevilo se to již na jaře roku 1951 v bojkotu velikonočních obřadů. V průvodu u katedrály bylo přítomno nezvykle malé množství věřících, asistence odmítla nést Hronkovi nebesa, na rozpis bohoslužeb kdosi připsal: „slouží exkomunikovaný Hronek“. To ostře kontrastovalo s mohutnou účastí na obřadech v sousedním mariánském kostele, které se konaly jen o několik hodin později. K jeho špatné pověsti přispívala ztráta soudnosti a naprostý nedostatek taktu. Do katedrály si například přivedl svého oblíbeného psa, který jej všude doprovázel.⁵⁴⁸ Nedůvěry věřících se nezbavil ani v následujících letech. V roce 1954 musel za nemocného biskupa oleje světit kancléř Hrubý, neboť věřící prohlašovali, že od Hronka oleje nechtějí, to se raději nedají zaopatřit.⁵⁴⁹ Další incident se objevil v témže roce na schůzi řeholnic sester v Broumově. Když jedna z přítomných řeholnic poukázala na izolaci biskupů, Hronek ji hrubě okřikl a po schůzi se ještě před zmocněncem rozčiloval, „že by té babě dal přes hubu“.⁵⁵⁰ Dokonale se ztrapnil při pohřbech kanovníka Hrdého a kancléře Hrubého v roce 1955. Při modlitbách se pletl, takže kněží z něho měli legraci a říkali, že se už neumí latinsky pomodlit ani Otčenáš. Vrcholem všeho pak byla jeho zmatená promluva nad hrobem zesnulého kancléře, kdy například prohlásil, že kanovníci přišli „s radostí“ na pohřeb

⁵⁴² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z 15.8.1950–21.10.1950.

⁵⁴³ Mons. Jan Sobota (9.2.1882–18.2.1957) absolvoval studia v Římě, kde také získal doktoráty z teologie, filozofie a církevního práva. Po krátkém působení v duchovní správě se stal profesorem náboženství na gymnáziu v Novém Bydžově a od roku 1922 profesorem dogmatiky a filozofie v královéhradeckém semináři. Roku 1940 byl jmenován infulovaným proboštem v Poděbradech (poděbradské probošství spolu s děkanstvím v Hradci Králové bylo jako jediná farnost podřízeno přímo biskupovi a ne biskupským vikářům). V dobách první republiky byl významnou osobností ČSL a Orla, v roce 1935 byl zvolen za ČSL senátorem.

⁵⁴⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT z 31.10.1950.

⁵⁴⁵ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z 15.1.1951.

⁵⁴⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT z 16.1.1951.

⁵⁴⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT z 31.10.1950.

⁵⁴⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, hodnocení průběhu velikonočních svátků z 5.4.1951.

⁵⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 5.4.1954.

⁵⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 5.4.1954.

svého spolubratra.⁵⁵¹ Dokonce i pro kolaborantské vedení Celostátního mírového výboru byla už příliš silná káva jeho slova, že je pouze jeho soukromá věc, zda věří nebo ne.⁵⁵²

Přestože vysoká funkce zjevně vyhovovala jeho ctižádosti, jeho praktický přínos pro chod diecéze byl minimální. O administrativní práci na konzistoři nejevil zájem. V úřadu vydržel maximálně hodinu a zbytek práce nechal na kancléři.⁵⁵³ Neosvědčil se ani jako předseda Diecézního mírového výboru. Na schůze chodil nepřipravený. Nedovedl mlčet o úředních jednáních, která ještě nebyla schválena.

Biskup Pícha se nikdy nezbavil nedůvěry k Hronkovi a považoval jej za nadutého sedláka. Ten mu oplácel kritikou jeho rozhodnutí. Jejich vztah se časem spíše ještě zhoršoval. Nepříznivě se vyvíjel i jeho vztah ke zmocněnci a krajskému církevnímu tajemníkovi. První konflikt mezi Hronkem a zmocněncem Peškem vypukl již v březnu 1951, tedy jen několik měsíců po Hronkově jmenování.⁵⁵⁴ Posléze se jejich vztah na čas normalizoval. Také krajský církevní tajemník uznal, že je Hronek naprosto neschopný, přesto nedoporučoval jeho výměnu.⁵⁵⁵ Vztah Hronka k oběma představitelům státního dozoru se vyhrotil po jmenování nových kanovníků v roce 1954. Hronek v nich oprávněně vycítil konkurenci. Jeho hněv se obracel zejména proti novému kancléři Tomíčkoví a Karlu Jonášovi, který byl místo Hronka jmenován předsedou Diecézního mírového výboru. Kde mohl, tam proti oběma vystoupil. Na Tomička žaloval, že nechal udělat na pohřeb kanovníka Boháče věnec v papežských barvách.⁵⁵⁶ U Jonáše mu vadilo, že byl místo něho pověřen přednesením referátu na Diecézním mírovém výboru. Spor se zmocněncem a krajským tajemníkem vyvrcholil v létě roku 1955 po schůzi Celostátního mírového výboru, kde Hronek zkritizoval zmocněnce, že si dělá svou politiku na konzistoři bez něho.⁵⁵⁷ Zmocněnec Pešek i krajský církevní tajemník Merta soptili vzteky. Pešek jej nazýval intrikánem a kulakem, Merta psal, že Hronek ztratil veškeré jeho sympatie a už nehodlá mlčet k jeho nehoráznostem. Výměnu Hronka žádali i další krajské církevní tajemníci, na jejichž území diecéze zasahovala. Hronek začal Peška a Mertu ignorovat, Peška dokonce ani nezdravil. Při každé příležitosti se odvolával na své kontakty na SÚC.⁵⁵⁸ Na podzim roku 1955 se situace uklidnila. Zmocněnec se s Hronkem občas radil, aby mu dodal pocitu důležitosti, i když se jeho „radami“ pochopitelně neřídil. V roce 1956 se však poměr mezi Hronkem a Peškem již poněkolkáté zhoršil. Pešek dokonce využil zrušení SÚC, na který se Hronek vždy spoléhal, a žádal nadřízené o jeho odvolání.⁵⁵⁹

Situace se však vyřešila úmrtím biskupa Píchy. Pravomoc generálního vikáře tím podle církevního práva automaticky zanikla a diecézi řídil nově jmenovaný kapitulní vikář. Hronek se stáhl do ústraní, rezignoval i na členství v Celostátním mírovém výboru.⁵⁶⁰ Zbyla mu jen funkce probošta v kapitule. Svůj zájem upnul především na vlastní finance a zdravotní stav. Kvůli svému pohodlí odmítl v kanovníckém domě ubytovat nájemníky a raději platil vyšší nájem.⁵⁶¹ Velmi jej rozhořčilo, když mu byl

⁵⁵¹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 4.3.1955.

⁵⁵² NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 4.6.1955.

⁵⁵³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, mimořádná situační zpráva z 1.12.1951.

⁵⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 2.4.1951.

⁵⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT z 4.6.1952.

⁵⁵⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT z 8.12.1955.

⁵⁵⁷ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 4.6.1955.

⁵⁵⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT 6.6.1955.

⁵⁵⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.7.1956.

⁵⁶⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 4.4.1957.

⁵⁶¹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 2.10.1958.

(podobně jako všem duchovním-důchodcům v aktivní službě) snížen plat.⁵⁶² Jeho vztah ke kapitulnímu vikáři Javůrkovi byl dobrý, spojovala je nechuť k dvojici Tomíček-Jonáš. Přesto měl konflikt i s ním, neboť mu Javůrek v roce 1962 doporučil, aby předal hospodářskou agendu konzistoři.⁵⁶³ Po osmdesátinách se jeho zdravotní stav opakovaně zhoršoval, ale vždy se mu podařilo zotavit. V létě roku 1963 na něho spadla větev jabloně. Přestože zůstal ležet na zahradě nějakou dobu bez pomoci, obešla se celá nehoda bez vážnějších následků. Na adresu Hronka pak koloval mezi kněžími vtíp, že Hronek nezemře, neboť nebe ho nechce a pro peklo není ještě dost zralý.⁵⁶⁴ Hronek zemřel na konci roku 1964.

2.4 Kapitula a konzistoř

Katedrální kapitula v Hradci Králové byla zřízena současně s diecézí roku 1664. Jednalo se o poradní sbor sídelního biskupa. Jejím nejvýznamnějším úkolem byla volba dočasného správce diecéze (tzv. kapitulního vikáře) v případě uprázdnění biskupského stolce. V roce 1949 stál v čele kapituly infulovaný probošt Jan Brabec, dalšími členy byl infulovaný děkan Karel Keppl a další tři sídelní kanovníci Josef Mynařík, František Škeřík a Vincenc Boháč. Tři kanonikáty byly neobsazeny.⁵⁶⁵ V průběhu let 1949 a 1950 ovšem došlo k úmrtí probošta Brabce, děkana Keppla a kanovníka Mynaříka a v kapitule zbyli pouze dva kanovníci.⁵⁶⁶ Zmocněnec této situace využil k tomu, aby do kapituly prosadil osoby, které by vyhovovaly jeho záměrům. Tajný biskup Karel Otčenášek, který se chtěl rovněž ucházet o místo v kapitule, neměl samozřejmě šanci.⁵⁶⁷ Koncem roku 1950 přistoupil biskup Pícha na dohodu o doplnění kapituly a 16. ledna 1951 jmenoval proboštem kapituly Ladislava Hronka a děkanem kancléře Františka Hrubého. Kanovníky se stali Ludvík Tůma a Stanislav Robl.⁵⁶⁸ Zejména v osobě Hronka a Tůmy bylo zajištěno, že kapitula bude více sloužit zájmům státu než církve.

Ludvík Tůma (1881-1963) dříve působil jako farář v Činěvsi a roku 1946 byl jmenován biskupským vikářem na Poděbradsku. Byl považován za pokrokového kněze, proto byl navržen do kapituly. Byl jen o málo mladší než generální vikář Hronek, s kterým se také spřátelil. Na rozdíl od Hronka byl pracovitější, nekonfliktní a také své kněžské povolání kněze vykonával svědomitěji. Zmocněnec jej označoval za zbožného, ale nikoliv bigotního kněze. Na konzistoři se staral o matrikové oddělení a vizitační zprávy. Stal se také předsedou Diecézní katolické Charity a po úmrtí kancléře Hrubého v roce 1955 povýšil na děkana kapituly. Se zmocněncem vycházel velmi dobře a své postavení nijak nevyužíval ve prospěch církve.⁵⁶⁹ K drobné neshodě se státní mocí došlo koncem roku 1956, kdy referoval na vikariátních schůzích. V referátu politoval svého přítele Hronka, kterému zdechl pes. Za tuto nevhodnou poznámku byl krajským církevním tajemníkem kritizován a na oplátku rezignoval na členství v Celostátním mírovém výboru.⁵⁷⁰ Další konflikt je zaznamenán v roce 1962, kdy se odmítal

⁵⁶² NA, f. MŠK, sign. 47 I ŘKC, kart. 3, situační zpráva KCT z 22.7.1959.

⁵⁶³ NA, f. MŠK, sign. 47II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 8.10.1962.

⁵⁶⁴ NA, f. MŠK, sign. 47II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 10.7.1963.

⁵⁶⁵ Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1949.

⁵⁶⁶ RECHTORIK 2013, 11.

⁵⁶⁷ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, u. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 29.11.1950.

⁵⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 22.1.1951.

⁵⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, církevně politický průzkum Hradce Králové z 23.7.1953 a zpráva zmocněnce z 19.5.1955.

⁵⁷⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 4.4.1957.

přestěhovat do jiné rezidence. Jinak bylo jeho působení z hlediska státní církevní politiky bez problémů a prakticky do konce života pomáhal na konzistoři. Zemřel v roce 1963.⁵⁷¹

Nejmladším kanovníkem se stal padesátiletý farář z Korouhve *Stanislav Robl*. Na rozdíl od Hronka a Tůmy nebyl rozhodně řazen mezi pokrokové kněze, proto se o něm původně vůbec neuvažovalo. Martin Rehtorik se domnívá, že jeho jmenování mohl navrhnout sám biskup, aby si na toto místo zajistil poslušného kněze.⁵⁷² Tento kanonikát byl totiž spojen se správou královéhradeckého děkanství. Stanislav Robl kromě funkce děkana vypomáhal na konzistoři jako protokolista. Pro jeho nekonfliktní povahu s ním byl spokojen i zmocněnec.⁵⁷³ Zemřel již v roce 1958.⁵⁷⁴

Z původních kanovníků tu zbyl Mons. Vincenc Boháč a Mons. František Škeřík. Boháč se kvůli četným zdravotním problémům dění v diecézi účastnil jen minimálně.⁵⁷⁵ Zemřel 5. prosince 1955. Kanovník Škeřík byl zmocněncem charakterizován jako „celkem neškodný až naivní“, a když byl Škeřík koncem roku 1949 zatčen Státní bezpečností v Olomouci, zmocněnec se přimlouval za jeho propuštění.⁵⁷⁶ Z vězení se však vrátil až v roce 1952. V listopadu toho roku rezignoval na svůj kanonikát a nahradil jej Antonín Hrdý, který přednášel v hradeckém semináři a po jeho uzavření na teologické fakultě v Praze.⁵⁷⁷ Mons. Škeřík byl ustanoven duchovním správcem v Hronkově bývalé farnosti, v Cerekvici nad Loučnou. Počítalo se s ním také do funkce litomyšlského vikáře, ale 29. března 1953 zemřel.⁵⁷⁸

Zatímco kapitula byla poradní orgán biskupa, *konzistoř* plnila funkci jeho výkonné složky. Tvořilo ji 12 církevních radů, kteří se scházeli každý čtvrtek a měli mezi sebou rozděleny jednotlivé referáty (památky, školství, právní záležitosti). Ke konzistoři náležela kancelář, jejíž činnost zajišťoval kancléř František Hrubý, sekretář František Pospíšil a posel Jan Pilný. Vypomáhal zde i vikarista při katedrále Stanislav Zeman.⁵⁷⁹

Mons. František Hrubý (1879-1955) byl zkušený úředník konzistoře, kde působil od svého kněžského svěcení v roce 1903 na různých pozicích (protokolista, archivář, sekretář). Od 1. září 1941 byl jmenován kancléřem.⁵⁸⁰ Zmocněnec Dolek si po svém nástupu spolupráci s ním velmi pochvaloval. Zkušený kancléř se svými znalostmi diecéze byl pro zmocněnce neocenitelnou pomocí. Zdálo se mu, že kancléř nemá plnou důvěru biskupova okolí. Tuto domněnku podporoval i fakt, že dokumenty proti Katolické akci byly expedovány mimo konzistoř a bez kancléřova vědomí. Také mnozí kněží Hrubého podezřívají, že poslouchá více zmocněnce než biskupa. Biskup však tato nařčení vyvracel.⁵⁸¹ Složení slibu biskupem Píchou velmi uvítal. Od té doby nemohlo být pochyb o jeho naprosté loajalitě k biskupovi a k církvi. Podle zmocněnce Peška se snaží omezit vliv kněží, kteří spolupracují s režimem, a naopak hájí zájmy ostatních

⁵⁷¹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zprávy zmocněnce z 30.6.1962 a 10.4.1963.

⁵⁷² REHTORIK 2013, 12.

⁵⁷³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, církevně politický průzkum Hradce Králové z 23.7.1953.

⁵⁷⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 2.10.1958.

⁵⁷⁵ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, církevně politický průzkum Hradce Králové z 23.7.1953.

⁵⁷⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 2.12.1949.

⁵⁷⁷ REHTORIK 2013, 12.

⁵⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, plán na I. čtvrtletí 1953.

⁵⁷⁹ Schematismus duchovenstva diecése královéhradecké na rok 1949, REHTORIK 2013, 3.

⁵⁸⁰ NA, f. SÚC, kart. 196, inv. č. 169, osobní spis.

⁵⁸¹ REHTORIK 2013, 4-5.

duchovních, především brzdí přesuny duchovních.⁵⁸² V roce 1954 vážně onemocněl a 30. ledna 1955 zemřel.⁵⁸³

Funkci sekretáře konzistoře vykonával od roku 1941 *P. František Pospíšil*. Jeho vztah ke zmocněnci byl od počátku nedůvěřivý. V září 1949 byl Pospíšil v souvislosti s Katolickou akcí zatčen a v následujícím roce byl internován v Želivě také Stanislav Zeman.⁵⁸⁴ Zasedání konzistoře se od biskupovy internace nekonala a velká část jejich členů navíc buď zemřela nebo byla internována.⁵⁸⁵ Téměř veškerá činnost konzistoře tak prakticky závisela na kancléři.

Situace se zlepšila roku 1951 po jmenování nových kanovníků a složení slibu biskupa Píchy. Především se mohl do práce opět zapojit sám biskup. Členy konzistoře se kromě generálního vikáře Ladislava Hronka (1. místopředseda) a kancléře Hrubého (2. místopředseda) podle plánu zmocněnce měl stát prelát Jan Sobota z Poděbrad (majetkoprávní odbor), kanovník Vincenc Boháč (fundace), Ludvík Tůma (matriky), Stanislav Robl (stavební odbor), vikář z Chotusic Vincenc Seidl (školství) a vikář z Úpice Jan Abendroth (hřbitovy).⁵⁸⁶

Novou posilou konzistorní kanceláře se stal mladý kněz *Oldřich Henych*, který od 1. srpna 1951 nastoupil na konzistoř v pozici sekretáře. Protože jeho jméno bude s konzistoří spjato další čtyři desetiletí, věnujme mu více pozornosti. Henych se narodil v roce 1920 v Městci Králové. 3. června 1944 byl vysvěcen a později se stal administrátorem dvou farností v Orlických horách – Sedloňova a Olešnice. Zmocněncem Pešek, který jej znal ještě z doby svého působení ve funkci církevního tajemníka v Dobrušce, si jej vybral jako vhodný „kádr“ na konzistoř. Vzhledem k věku kancléře o Henychovi uvažoval jako o jeho nástupci. Henych byl velmi pracovitý a houževnatý. Ponechal si duchovní správu v obou farnostech a denně dojížděl vlakem a autobusem do Hradce Králové.⁵⁸⁷ Zmocněncem s ním byl velmi spokojen, naopak nový církevní tajemník v Dobrušce jej podezřívával, že díky svým znalostem radí duchovním, jak mají s režimem nejlépe vyjít.⁵⁸⁸

Z laických zaměstnanců konzistoře tu zůstal Jan Pilný, který vstoupil do služeb biskupství již v době biskupa Doubravy. Kurzorem konzistoře byl od roku 1913. Koncem roku 1949 byl ve svých 65 letech penzionován, ale pro jeho dobrou znalost konzistorního archivu si jej zmocněncem ve službě ponechal.⁵⁸⁹ Domovníkem konzistoře byl Jan Veselý, opilec, který se s nikým na konzistoři nesnášel. Zmocněnci ovšem prokazoval dobré služby, neboť na ostatní donášel.⁵⁹⁰

Další zaměstnance si už vybíral zmocněncem. Jednalo se pochopitelně o osoby, které byly z hlediska zmocněnce naprosto spolehlivé a s církví neměly zpravidla nic společného. Hned po svém nástupu v létě 1949 si přivedl jako sekretářku mladičkou Hanu Žabkovou, která dosud pracovala na okresním sekretariátu KSČ. Pocházela z prověřené rodiny. Rodiče byli členy KSČ, bratr sloužil u pohraniční stráže a ona sama

⁵⁸² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z let 1952 a 1953.

⁵⁸³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 2.2.1955.

⁵⁸⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z 29.7.1949 a 22.9.1949, kart. 197, inv. č. 169, zpráva o úkolech zmocněnce z 22.9.1950.

⁵⁸⁵ Kanovníci Brabec, Kepl a Mynařík zemřeli, Boháč byl nemocný, Škeřík zatčený. Profesori semináře Gregor a Hájek byli internováni, ředitel Borromea Doležal rovněž, rektor semináře Doskočil zatčený.

⁵⁸⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, návrh na obnovení činnosti konzistoře z 27.7.1951.

⁵⁸⁷ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, církevně politický průzkum Hradce Králové z 23.7.1953.

⁵⁸⁸ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 30.6.1954.

⁵⁸⁹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, osobní spis.

⁵⁹⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, příloha zprávy zmocněnce z 29.7.1949

byla členkou Československého svazu mládeže. Nehlásila se k žádné církvi.⁵⁹¹ Na podzim roku 1952 nastoupil na konzistoř jako účetní Jaroslav Vinš, člen KSČ.⁵⁹² Ve stejném roce byl přijat jako řidič Václav Bartoš. Před válkou sloužil jako řidič u biskupa Píchy. Za války byl údajně v odboji a po osvobození působil v partyzánské skupině „Václavík“, která nechvalně proslula svými excesy při vyhánění německého obyvatelstva z pohraničí.⁵⁹³ Vrátnice byla od nástupu zmocněnce v roce 1949 obsazena příslušníky bezpečnosti, později je vystřídali civilní zaměstnanci.⁵⁹⁴

2.5 Obnova kapituly

V letech 1951-1952 byla tedy činnost konzistoře zajištěna. Vzhledem k vysokému věku biskupa Píchy a kancléře Hrubého bylo nutné připravit se na situaci, kdy nebudou moci své funkce vykonávat. Bylo potřeba oživit i činnost Diecézního mírového výboru. Očividná neschopnost generálního vikáře Hronka a jeho stupňující se spory se zmocněncem vedly k tomu, že se SÚC musel poohlédnout po jiných spolupracovnících. Pozornost se zaměřila nejprve na kapitolu, jejíž role byla v případě uvolnění biskupského stolce klíčová. Ale ani zde nebyla žádná vhodná osobnost k dispozici. Zmocněnec kapitolu nazýval s despektem „starobinec“, neboť většinu kanovníků bylo přes 70 let. Kanovníci Boháč a Hrdý navíc trpěli zdravotními problémy. Ladislav Tůma a Stanislav Robl se nehodili pro řízení schůzí.⁵⁹⁵ Po dohodě s biskupem Píchou byla kapitulou doplněna Karlem Tomíčkem, Karlem Jonášem a Václavem Javůrkem. Slavnostní instalace nových kanovníků se uskutečnila 14. října 1954 v katedrále. Událost byla propagačně využita jako důkaz náboženské svobody. Informoval o ní též Československý rozhlas a obřad byl natáčen i pro zahraniční vysílání.⁵⁹⁶

S novými kanovníky nastupuje na scénu odlišný typ spolupráce s režimem než ztělesňoval zmíněný Hronek. Hronek byl typický kolaborant plohjarovského stříhu, kariérista, který spolupracoval s komunistickým režimem zcela nepokrytě a církvi navzdory, za což byl u většiny duchovních a věřících v opovržení. Naopak Tomíček, Jonáš nebo Javůrek se jeví jako poctiví kněží, kteří to s církví myslí dobře, a dokázali si u svých kněžských spolubratří i u věřících získat důvěru. Tato trojice spolu s výše zmíněným sekretářem konzistoře Henychem brzy zaujala v diecézi významné místo.

Karel Tomíček se narodil 9. září 1907 v Jilemnicích. Dne 29. června 1931 byl vysvěcen na kněze a jeho prvním působištěm se stal Náchod. Od konce roku 1938 vedl duchovní správu v České Skalici, kde se zapojil do kulturního i politického dění. S (pravou) Katolickou akcí nacvičoval ochotnické divadlo. V roce 1941 byl krátce vězněn. V roce 1945 se stal členem Revolučního národního výboru a o rok později kandidoval za Československou stranu lidovou do Národního shromáždění. Po únoru 1948 byl zbaven členství v Místním národním výboru. Od mládí jej provázela láska k hudbě. Studentský orchestr řídil už na gymnáziu a pěvecký sbor vedl i v hradeckém semináři. V České Skalici se stal dirigentem Městského symfonického orchestru, který úspěšně vedl až do své smrti.⁵⁹⁷ Karel Tomíček měl před sebou slibnou církevní kariéru.

⁵⁹¹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, osobní spis.

⁵⁹² NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, osobní spis.

⁵⁹³ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, osobní spis.

⁵⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce.

⁵⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, plán práce zmocněnce z 18.6.1954.

⁵⁹⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 30.11.1954.

⁵⁹⁷ SAMEK 1996, 23-24.

V roce 1947 byl jmenován sekretářem náchodského vikariátu. Pod vlivem známého kolaboranta profesora Beneše zaujal k režimu opatrně vstřícné stanovisko. V roce 1950 jel na státem organizované setkání duchovních na Velehradě. Zde jej prý Beneš přivítal slovy: „To je dost, že ses také rozhýbal, žes přišel mezi nás.“⁵⁹⁸ Náchodský církevní tajemník však v Tomíčkovu upřímnost nevěřil a označoval jej za „zakuklence“. Snaží se prý chránit duchovní, kteří jsou v nemilosti, a když byl v roce 1954 požádán, aby napsal do novin článek k volbám, vymluvil se na množství práce.⁵⁹⁹ Přesto se jeho opatrný postoj vyplatil. Při reorganizaci vikariátů v roce 1951 byl jmenován náchodským vikářem. Záměr získat bohatou faru v Náchodě se mu sice nezdařil, zato se stal kanovníkem a 1. května 1955 dosáhl vrcholu své kariéry – byl jmenován kancléřem konzistoře.⁶⁰⁰ Temperamentní Tomíček se zprvu pokoušel prosadit vlastní představy o řízení svého úřadu, avšak ihned narazil na odpor biskupa i zmocněnce. Neprošel jeho návrh na obnovení pravidelných porad konzistoře, biskup odmítal kancléřovu asistenci při jednání s duchovními a když se Tomíček sháněl po vlastní kanceláři, dostalo se mu od biskupa studené sprchy: „V poschodí místnost nedám, protože chci mít klid a v druhém patře jsou sestry, tam také nic nedovolím. Musíte se, pane kancléři, uskrovnit dole, jako nebožtík pan kancléř, který tam pracoval 50 roků.“⁶⁰¹ Také zmocněnec Tomíčka mírnil, neboť se mu zdálo, že nový kancléř se až příliš snaží získat pro církev výhody, zastává se „reakčních“ kněží a pokouší se navrátit duchovní bez státního souhlasu zpět do farností. Zmocněnec přičítal Tomíčkovy postoje vlivu jeho přítele Karla Jonáše.⁶⁰²

ThLic. Karel Jonáš byl Tomíčkovým vrstevníkem, narodil se 1. dubna 1908 v Jablonci nad Nisou. Studia absolvoval v Římě, kde byl také 17.12.1932 vysvěcen. Působil jako kaplan v Chrudimi, kde se stal po roce 1945 jednou z vůdčích osobností Československé strany lidové. Po únoru 1948 byl jako politický protivník KSČ odstraněn ze svých funkcí. Vůči novému režimu se však choval loajálně, což mu později dopomohlo k vysokým církevním funkcím.⁶⁰³ Nejprve se stal duchovním správcem v Novém Hradci Králové a vikářem královéhradeckého vikariátu, v roce 1954 kanovníkem a roku 1955 nahradil neschopného Hronka ve vedení Diecézního mírového výboru, kde mohl uplatnit svůj organizační talent. Roku 1954 také převzal správu děkanství při katedrále, kde vystřídal nemocného Robla. Duchovní správu děkanství vedl až do roku 1969.⁶⁰⁴ Ze strany zmocněnce byl hodnocen jako alibista, který je oddán církvi a zároveň má dobrý vztah ke komunistickému režimu.⁶⁰⁵ Na konzistoři měl na starosti bytový referát. K této práci však přistupoval poněkud liknavěji, až si vysloužil od biskupa důrazné napomenutí.⁶⁰⁶

S příchodem nových kanovníků se na biskupství utvořilo několik dvojic, které spolu vzájemně zápasily o vliv na vedení diecéze. Jak bylo naznačeno výše, vzájemné antipatie se vytvořily zejména mezi generálním vikářem Hronkem, kterého podporoval věrný přítel kanovník Tůma, a novými kanovníky Tomíčkem a Jonášem. Oba dva měli

⁵⁹⁸ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.9.1950.

⁵⁹⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zprávy OCT Náchod z 28.6.1951 a 14.4.1954.

⁶⁰⁰ Oběžník biskupského Ordinariátu v Hradci Králové č. 5, 1955.

⁶⁰¹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 19.5.1955

⁶⁰² NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.7.1956.

⁶⁰³ ABS, sign. 304-260-11, hlášení SNB Chrudim z 12.3.1949

⁶⁰⁴ RECHTORIK 2013, 16.

⁶⁰⁵ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, církevně politický průzkum Hradce Králové z 23.7.1953.

⁶⁰⁶ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce z 30.11.1955.

zpočátku z Hronka strach. Jonáš odmítal převzít Hronkovu předsednickou funkci Diecézního mírového výboru, dokud neměl písemně podloženo, že za ním stojí Celostátní mírový výbor.⁶⁰⁷ Později při konfliktech s Hronkem oba vyhrožovali rezignací na své funkce.⁶⁰⁸

Brzy se začaly zhoršovat i vztahy Tomíčka a Jonáše k Václavu Javůrkovi, který se naopak sblížil se sekretářem konzistoře Oldřichem Henychem. Došlo k tomu poté, co bylo v létě 1955 zveřejněno jméno zástupce generálního vikáře. Mnozí duchovní očekávali, že příštím generálním vikářem bude Karel Jonáš. Očekával to také on sám, vždyť byl k vysoké církevní dráze předurčen už svým římským vzděláním. Jaké muselo být jeho zklamání, když se od zmocněnce dozvěděl, že přednost byla dána obyčejnému venkovskému knězi Václavu Javůrkovi. Ovládl se však a Javůrkovi poblahopřál. Ještě hůř byl na tom Tomíček, který se prý při oznámení té noviny choval, jako by mu někdo zemřel.⁶⁰⁹ Jonáš s Tomíčkem pak dávali opakovaně svou nelibost najevo. Stěžovali si, že Hronek se svým zástupcem Javůrkem mají důvěru SÚC, přestože nic nedělají, zatímco Jonáš s Tomíčkem jsou přehlíženi.⁶¹⁰

2.6 Kapitulní vikář Václav Javůrek

Václav Javůrek se narodil 25. července 1916 v Chomuticích u Hořic v rodině učitele hudby. Vystudoval gymnázium a kněžský seminář v Hradci Králové a 29. června 1941 byl vysvěcen na kněze. Stal se kaplanem v Jičíně a od roku 1942 spravoval farnost Veliš na Jičínsku. Podobně jako Tomíček a Jonáš se zapojil do Československé strany lidové. Po únoru 1948 dával jasně najevo, že ve sporu státu a církve stojí na straně biskupů. Postavil se proti komunistické Katolické akci, odmítal církevní zákony, neodebíral Katolické noviny a za čtení pastýřského listu dostal vysokou pokutu. Po slibu biskupa Píchy se jako mnozí další novým poměrům přizpůsobil, a to do té míry, že se začal jevit jako vhodná osoba pro církevní posty.⁶¹¹ Ty se skutečně dostavily v roce 1954. Nejprve byl přeložen do významnější farnosti v Novém Městě nad Metují, kde byl krátce před tím zatčen oblíbený kněz a přítel biskupa Otčenáška Petr Štěpánek. Zároveň se stal vikářem dobrušského okresu. Navázal dobrou spolupráci s církevním tajemníkem v Dobrušce i s místními funkcionáři. Pomáhal přesvědčovat zemědělce k plnění dodávek, zúčastnil se brigády při stavbě pomníku Bedřicha Smetany a na podzim 1954 se zapojil do předvolební kampaně. Byl členem výboru Obránců míru a při oslavách státních svátků býval zván na tribunu mezi místní funkcionáře. Udal saleziána Kubína, že v jeho farnosti bez dovolení zpovídal. Na jaře 1955 zavolał bezpečnost na polského emigranta, který na děkanství hledal nocleh. I když povinnosti duchovního správce plnil poctivě, není divu, že ho věřící srovnávali s jeho nábožensky horlivým předchůdcem. Zdálo se jim, že Javůrek až příliš leze komunistům – však víme kam. V tom je utvrzovaly i různé výhody, které Javůrek měl. Zatímco Štěpánek se musel starat

⁶⁰⁷ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, hlášení o schůzi DMV z 15.6.1955.

⁶⁰⁸ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o průzkumu v církevně politické práci z 16.3.1956.

⁶⁰⁹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce z 6.9.1955.

⁶¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o průzkumu v církevně politické práci z 16.3.1956.

⁶¹¹ SOA Zámorsk, f. KNV HK, kart. 159, inv. č. 366, kádrový posudek 10.2.1950; NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 5.1.1957.

o početnou farnost sám, Javůrkovi byl přidělen kaplan.⁶¹² Díky své přátelské povaze však dokázal situaci ve farnosti zvládnout a výhrady proti němu ustaly.⁶¹³

Koncem roku 1954 byl spolu s Jonášem a Tomíčkem jmenován kanovníkem, ale zmocněnec s ním měl ještě další plány. Vyhlédl si jej totiž jako příštího kapitulního vikáře. Ladislav Hronek nepřicházel v úvahu. Byl neschopný, mezi duchovními neoblíbený, také už byl poměrně starý a často se choval jako neřízená střela. O jeho častých konfliktech se zmocněncem a církevním tajemníkem ostatně už byla řeč. Jonáš a Tomíček byli zase příliš ambiciózní a oba by po funkci kapitulního vikáře s radostí sáhli. Dalo se však očekávat, že by v této pozici bojovali se zmocněncem za různé ústupky pro církev. Mírný a nekonfliktní Javůrek naproti tomu dával záruku, že bude pokračovat dobrá spolupráce ordináře se zmocněncem jako v případě biskupa Píchy. I když byl Javůrek řazen mezi „pokrokové“ kněze s dobrým vztahem k režimu, ve srovnání s Hronkem vykonával své kněžské poslání mnohem poctivěji a o jeho zbožnosti nemohlo být pochyb. Proti temperamentnímu Tomíčkovi byl klidný a jeho jednání nevykazovalo známky neupřímnosti a intrikánství jako u Jonáše. Jeho pověst byla bezúhonná, neměl problémy se ženami. Zmocněnec proto hledal vhodnou pozici, kde by se Javůrek na svou budoucí roli připravil, seznámil se s diecézí a získal důvěru duchovních.⁶¹⁴ Nakonec se řešení našlo. Měla být zřízena funkce zástupce generálního vikáře. Tím zmocněnec mohl zabít dvě mouchy jednou ranou: připraví si půdu pro jmenování Javůrka kapitulním vikářem a ještě vyřeší problém s Hronkem. Současného generálního vikáře se mohl kvůli politickým ohledům jen těžko zbavit, ale rovněž nemohl připustit, aby skutečně začal například v případě biskupova onemocnění uplatňovat svou funkci. To by pro zmocněnce díky výše uvedeným vlastnostem Hronka znamenalo zásadní komplikaci. Javůrek jako zástupce Hronka by mohl funkci generálního vikáře fakticky vykonávat místo něho. S návrhem souhlasil krajský církevní tajemník Merta i biskup Pícha, proti nebylo ani krajské byro KSČ.⁶¹⁵ Javůrek neměl do poslední chvíle tušení, co se chystá, vše se dozvěděl v průběhu srpna 1955 až od biskupa. Bylo to pro něj tedy velké překvapení, ale biskup jej celkem snadno přesvědčil, aby funkci přijal. Od biskupa také dostal několik rad. Varoval ho před kancléřem Tomíčkem a naopak mu doporučil spolupráci s Tomíčkovým sekretářem Henychem.⁶¹⁶ Oficiálně se ujal funkce 1. září 1955.⁶¹⁷ Po svém jmenování dál zůstal v Novém Městě nad Metují. V nové funkci splnil představy zmocněnce i krajského církevního tajemníka. Získával si popularitu u duchovních, od Jonáše a Tomíčka si udržoval odstup.⁶¹⁸

Tomíček s Jonášem se však nechtěli vzdát svého snu stanout v čele diecéze. Tomíček se dokonce ptal již těžce nemocného biskupa, koho by si přál za svého nástupce. To biskupa urazilo a Tomíčkovi odsekl, že je zde ještě on. Po smrti Mořice Píchy se rozeběhla jednání, neboť o místo kapitulního vikáře se kromě Jonáše a Tomíčka hlásil i Hronek. Zástupci státu však prosadili svou a všichni se nakonec podřídili. Jonáš

⁶¹² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT HK z 7.4.1955, kart. 49, inv. č. 104, situační zpráva OCT Dobruška z 4.5.1956, kart. 77, inv. č. 106 zprávy zmocněnce 1954-1955, kart. 197, inv. č. 169, zprávy zmocněnce 1954-1955.

⁶¹³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 27.12.1956.

⁶¹⁴ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zprávy zmocněnce z 2.2.1955 a 19.5.1955.

⁶¹⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT HK z 8.8.1955.

⁶¹⁶ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zpráva zmocněnce z 6.9.1955.

⁶¹⁷ Oběžník biskupského Ordinariátu v Hradci Králové č. 16, 1955.

⁶¹⁸ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, zprávy zmocněnce 1955-1956.

bezprostředně před volbou Javůrkovi řekl, že by ho za jiných okolností nevolil.⁶¹⁹ Kapitula se sešla 16. listopadu 1956 a do čela diecéze jednomyslně zvolila Václava Javůrka.⁶²⁰ Slib do rukou zástupce SPVC Karla Hruzy složil 27. února následujícího roku a v březnu vzala volbu kapitulního vikáře na vědomí i římská kurie. Do Hradce Králové se však přestěhoval až deset měsíců po svém zvolení. V biskupském sídle žil skromně, dopřával si jen drobné radosti jako návštěvu kina. Duchovní byli s volbou spokojeni. Po přísném a nesmlouvavém biskupovi, který si vedl záznamy o prohřešcích svých kněží a nerozpakoval se neposlušného podřízeného suspendovat, byl laskavý a přátelský Javůrek vítanou změnou. K mravnostním pokleskům duchovních byl shovívavý, církevní tresty nepoužíval a naopak z několika kněží sňal suspenzi, což duhovenstvo uvítalo s povděkem. Jednalo se zejména o sporné suspenze Šance a Honců. Při rozhodování lavíroval mezi státem a církví, snažil se vyhovět oběma stranám.⁶²¹

Oporou kapitulního vikáře se stal Oldřich Henych. Funkci sekretáře konzistoře vykonával svědomitě a díky svým znalostem se stal pro Javůrka nepostradatelným. Ještě za života biskupa byl v roce 1956 jmenován kanovníkem na místo zemřelého Mons. Boháče. I po jmenování Javůrka kapitulním vikářem zůstávala situace na konzistoři napjatá. Zatímco s Henychem a kanovníkem Roblem měl Javůrek vztahy přátelské, Jonáš s Tomíčkem na něho skrytě žárlili a ještě horší vztahy měli s Tomíčkovým podřízeným Henychem. Naopak bývalý generální vikář Hronek Javůrka respektoval.⁶²²

Situace se změnila po smrti kancléře Tomíčka, který zemřel dne 3. května 1958.⁶²³ Jonáš v něm ztratil důležitou oporu a snažil se sblížit s Javůrkem. Oldřich Henych se stal kancléřem. Získal i lukrativní faru v Náchodě, o kterou dříve marně usiloval Tomíček. Navzdory snahám Jonáše zůstával jeho vliv na Javůrka enormní a Henychovy návrhy Javůrek zpravidla vždy respektoval.⁶²⁴ Atmosféra na konzistoři se změnila i v jiném směru. Javůrek a Henych začali projevovat větší odstup ke zmocněnci Peškovi i k některým krajským církevním tajemníkům. Příčinou byla zřejmě zhoršující se situace v diecézi. Po přechodném uvolnění kolem roku 1956 začala církevní politika opět přitvrzovat. Úbytek duchovních vlivem úmrtí, ztráty státního souhlasu či zatčení nemohly vyrovnat ani občasné příchody kněží „z výroby“. Kapitulní vikář s kancléřem odmítali vyhovět návrhům na přeložení některých duchovních, což byla věc dříve nevídaná.⁶²⁵

Napětí mezi zmocněncem Peškem a Javůrkem velmi vzrostlo zejména v době úmrtí papeže Pia XII. Nejprve se nemohli dohodnout na podobě oběžníku, který stanovoval průběh smutečních obřadů v diecézi. Zmocněnec trval na tom, aby se do oběžníku zapracovaly pokyny ministerstva školství a kultury. Javůrek s Henychem však oponovali, že z takového oběžníku je příliš vidět, že je „nadiktován“ úřady. Až po intervenci pracovníka z ministerstva Javůrek ustoupil. O několik dní později nastal stejný problém u oběžníku k volbě nového papeže. Javůrek s Henychem odmítli formulaci navrženou ministerstvem školství a kultury, neboť je to podle nich jako

⁶¹⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 5.1.1957.

⁶²⁰ Oběžník kapitulního Ordinariátu v Hradci Králové č. 10, 1956.

⁶²¹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zprávy zmocněnce 1956-1957.

⁶²² NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, posudek V. Javůrka z 27.12.1956.

⁶²³ Schematismus diecéze královéhradecké 1977, 224.

⁶²⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 2.10.1958.

⁶²⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 12.11.1958.

„oznámení dražby“. Prosazovali vlastní – latinské – znění oběžníku. Tentokrát ustoupil zmocněnec, když neuspěl se svým kompromisním návrhem, aby počkali na znění oběžníku pražské konzistoře. V takovém případě by totiž nestihli včas oběžník rozeslat na jednotlivé fary.⁶²⁶

Javůrek začal být také aktivnější v pastorační péči. Nesnažil se sice prohloubit náboženský život diecéze pastýřskými listy ani jinými obdobnými prostředky, ale začal často jezdit po diecézi na nejrůznější církevní slavnosti. Zmocněnec se ho snažil od této aktivity odradit. Tvrdil, že není pro ordináře důstojné, aby jezdil na akce, kde je třeba jen pár věřících.⁶²⁷ S tím kontrastoval jeho malý zájem o Diecézní mírový výbor, kde zcela přenechával iniciativu Jonášovi. Velký respekt nechoval ani k ministru Plojharovi. Ten prý chodí na Celostátní mírový výbor nepřipraven a pak „kecá“. Svými výroky se Plojhar ztrapnil i před polskými hosty (tvrdil, že v Čechách a na Moravě není žádný biskup a že by se u nás mohli biskupové volit).⁶²⁸ Ani Plojhar si zřejmě Javůrka příliš necenil, o čemž svědčí jeho poznámka, že Javůrek jako kapitulní vikář „nepatří k politicky nejsilnějším“.⁶²⁹

Nadějná spolupráce mezi Javůrkem, Henychem a Jonášem, která se pod dojmem bezohledné církevní politiky státu a ateistické propagandy začínala rýsovat, však neměla dlouhého trvání. Brzy se obnovilo staré nepřátelství mezi Javůrkem a Jonášem. Koncem roku 1959 Javůrek odvolal Jonáše z funkce majetkoprávního referenta kvůli častým stížnostem na průtahy ve vyřizování žádostí. Na zásah zmocněnce se Javůrek také ujal duchovní správy v hradeckém kostele P. Marie, neboť kontrola u dosavadního správce Oldřicha Svobody odhalila vážné hospodářské nedostatky. Javůrek tím ovšem zhatil naděje Jonáše, který měl o tento kostel zájem. Že to jejich vztahu neprospělo, je nábílední.⁶³⁰ Stále zřetelněji se projevovala odlišná povaha obou duchovních. Jonáš byl zjevně ochoten udělat kvůli kariéře velmi mnoho. V roce 1960 byl zaregistrován jako spolupracovník Státní bezpečnosti pod krycím jménem „Tichý“.⁶³¹ Svou hyperaktivitou v Diecézním mírovém výboru zastíňoval pasivního Javůrka a snažil se dokázat, že jedině on byl tím pravým mužem pro post kapitulního vikáře. Ač byl zmocněncem podezříván z neupřímnosti, jeho referáty na schůzích obsahovaly i kritiku Vatikánu, čemuž se naopak Javůrek zásadně vyhýbal.⁶³² Javůrek ovšem Jonáše převyšoval v jedné věci – v oblíbě mezi duchovními i věřícími. Duchovní považovali Jonáše za „sběratele peněz“ a věřícím se údajně nelíbilo protahování bohoslužeb.⁶³³

Zatímco opětovné zhoršení poměru mezi Javůrkem a jeho sokem Jonášem není nijak překvapivé, pozoruhodné je, že se začal kalit přátelský vztah kapitulního vikáře s kancléřem Henychem. Kancléř o Javůrkovi začal prohlašovat, že nic nedělá, což byla v administrativní oblasti do jisté míry pravda. Javůrek prakticky jen podepisoval to, co zkušený Henych připravil.⁶³⁴ Kamenem úrazu se pro jejich vztah stala fara v Náchodě. Krajský církevní tajemník totiž žádal, aby Henych faru opustil a vybral si jinou. Henych

⁶²⁶ Tamtéž.

⁶²⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 2.10.1958.

⁶²⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 20.10.1959.

⁶²⁹ KAPLAN 2001, 101.

⁶³⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 8.1.1960.

⁶³¹ Protokol registrace svazku spolupracovníků. Přístupný na http://abscr.cz/data/pdf/knihy/HKR/HKR_4.pdf. Svazek byl registrován 17.11.1960 pod č. 5092. V době sametové revoluce 6.12.1989 byl svazek zničen.

⁶³² NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁶³³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 2.10.1958.

⁶³⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 8.1.1960.

byl ochoten vzdát se Náchoda jen v případě, že opustí duchovní správu a zůstane pouze kancléřem. S tím však zase nesouhlasil církevní tajemník. Nakonec byla pro Henycha vybrána fara v Holicích, s čímž souhlasil i Javůrek a Henych se musel podvolit. Kvůli odchodu Henycha se konala během roku 1962 rošáda i na jiných farách: Kněz z Holic odešel do Chlumce nad Cidlinou a tamní kněz vystřídal Henycha v Náchodě.⁶³⁵ K dalšímu vážnému konfliktu mezi Javůrkem a Henychem došlo v roce 1965 kvůli obsazení prázdného kanonikátu po úmrtí Hronka. Kapitulní vikář byl se zmocněncem dohodnut na osobě Václava Zemanec z Jilemnice, který byl přijatelný pro většinu duchovních. Proti očekávání se o kanonikát přihlásil i Oldřich Henych, který se odvolával na stanovy kapituly, jež prý nařizují, aby tento kanonikát obsazoval někdo ze stávajících kanovníků. Kapitulní vikář byl kancléřovým postupem zaskočen a dokonce se vyjádřil, že mu Henych „vrazil kudlu do zad“.⁶³⁶ Henych navíc docílil toho, že Zemanec svou žádost odvolal a jeho rozhodnutí nezvrátil ani Javůrek.⁶³⁷ Kapitulní vikář se tedy postaral alespoň o to, že kanonikát nezískal ani Henych. Ten na oplátku žádal o přidělení kaplana do Holic, jinak vyhrožoval, že na duchovní správu rezignuje, neboť kanovníkovi nelze proti jeho vůli přidělit správu farností. Javůrek alespoň v této věci ustoupil a zažádal o udělení státního souhlasu pro kaplana.⁶³⁸

Epizodě s nuceným odchodem Henycha z Náchoda do Holic se dostalo dokonce literárního zpracování od Josefa Jelena, s nímž jsme se již setkali coby knězem-agentem StB V románu *Stín katedrály*, který má zobrazovat situaci v diecézi na přelomu padesátých a šedesátých let, tedy v době Jelenova zdejšího působení, rozehrává kapitulní vikář Václav Tomšů a jeho věrný přítel kancléř Rudolf Hanyk podivnou hru, která se však díky bystrému a charakternímu církevnímu tajemníkovi Rudolfu Martínkovi obrací proti nim:

„Rudolf Martínek se obrátil na Rudolfa Hanyka: - Státní souhlas na dubnické děkanství byl dán podmíněně. Bylo řečeno, že administrátorem bude prozatím pan kancléř, dokud nevychová schopného kaplana, který by pak po něm převzal řízení farností. Nedomluvili jsme se tak, pane kapitulní? Kancléř se držel vši silou stolu, který byl našťěstí velmi bytelný. Jinak by ho byl určitě převrátil.
- Ano! řekl konečně ordinář: - Ale snad bychom mohli řešení dubnického benefícia odložit na příští jednání?
- Souhlasím! usmál se krajský církevní tajemník a okamžitě povstal.
- Ještě bych rád požádal o jeden státní souhlas! zaprosil zničený ordinář: - Rád bych pověřil svého ceremonáře Karla Duška vedením duchovní správy u kostela Božského srdce.
Václav Tomšů vypadal, jako by se topil. Žádost o státní souhlas pro Karla Duška byla jeho voláním o pomoc.
- Ale pak bychom museli do Pece poslat pana kancléře? zauvažoval krajský církevní tajemník.
- Raději do Pece nežli tady v tom pekle! vykřikl kancléř a vztekle opustil jednací sál.
- V případě, že pan kancléř bude souhlasit s administrováním Pece, dávám státní souhlas Karlu Duškovi pro kostel Božského srdce a tamní duchovní správu. Vy se už jistě dohodnete.
Krajský církevní tajemník podal ordináři ruku a odešel s vládním zmocněncem.
- Ten krajský církevní tajemník je skutečný hulvát! vykřikoval kancléř na celou dolejší kancelář, pobíhaje vztekle od jednoho stolu k druhému. Nakonec vběhl až do biskupského archivu a tam, tváří v tvář minulosti, uložil nejhanlivější nadávku, i když nepsanou: - Bože, ten Václav je vůl!“⁶³⁹

⁶³⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z roku 1962.

⁶³⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 31.3.1965.

⁶³⁷ Zemanec se stal kanovníkem až v roce 1972.

⁶³⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 30.11.1965.

⁶³⁹ JELEN 1972, 147-148. Podrobný rozbor románu J. Jelena viz KAFKA 2009b.

V kanceléři Rudolfovi Hanykovi pozorný čtenář jistě poznal Oldřicha Henycha, poněkud neobratný ordinář Václav Tomšů je pochopitelně Václav Javůrek. V románu bychom dále našli Karla Jonáše coby mazaného děkana Karla Sedláčka i vzpomínku na jeho zemřelého přítele kancléře Tomíčka, který je v románu uveden pod svým skutečným jménem. V ukázce zmíněný ceremoniář Karel Dušek je inspirován Františkem Duškem, který nejprve vypomáhal na konzistoři jako protokolista a v roce 1962 byl jmenován jejím sekretářem.⁶⁴⁰ Jelen si zde tímto způsobem vyřizoval účty se svými bývalými nadřízenými. K jeho pozoruhodnému osudu se ještě vrátíme v následujících kapitolách.

Neočekávaná bojovnost a aktivita kapitulního vikáře na konci padesátých let se ukázala jako přechodná. Po roce 1960 upadl do jakési apatie a fatalismu. Pokračující úbytek duchovních jej jistě tížil, ale už nežádal o přijetí kněží „z výroby“ do duchovní správy jako dříve. Dokonce přestal jezdit na církevní slavnosti po diecézi. Několik duchovních, jejichž pozvání vyhověl, bylo totiž shodou okolností zatčeno a Javůrek si to dával do souvislosti se svou návštěvou. Od té doby jezdil pouze na kněžské pohřby.⁶⁴¹ Podle vládního zmocněnce sám nábožensky diecézi neaktivizuje, ale ani v tom jiným duchovním nebrání. Jeho pasivita byla také určitou formou odporu, což se projevovalo zejména ve velmi formálním přístupu k mírovém hnutí duchovních. Na výtky zmocněnce, že musí být politicky aktivnější, odpovídal pohrůzkou rezignace.⁶⁴² Zásadně se vyhýbal diskuzím o Vatikánu a o papeži a jakoukoli kritiku na adresu papeže přijímal s chladnou mlčenlivostí.⁶⁴³

Požadavkům státu obvykle vyhověl, ať už se týkala přeložení duchovních, přerozdělení farností nebo majetkových záležitostí. Za to si u části duchovních vysloužil poznámku, že „je kapitulním vikářem proto, že kapituluje“.⁶⁴⁴ Dal souhlas se zrušením některých kaplí a jejich přeměnou na obřadní síně. Ač nerad souhlasil se zřízením svépomocného fondu diecéze (jak jsme upozornili výše, tato akce měla pod pláštíkem solidarity bohatých farností s chudými odčerpat peníze věřících a ušetřit tak státu výdaje za údržbu církevních objektů, k nimž se v roce 1949 zavázal). Fond byl sice vytvořen, ale o vyhlášení celodiecézních sbírek musel kapitulního vikáře zmocněncem upomínat.⁶⁴⁵ Na žádost státu jmenoval v roce 1962 kanovníkem známého kolaboranta a správce apoštolské administratury v Českém Těšíně Antonína Veselého. Vyhověl i požadavku na uvolnění starobylé budovy biskupství v roce 1963 a sám pomáhal při stěhování do náhradních prostor.⁶⁴⁶

Z apatie kapitulního vikáře vytrhl 2. vatikánský koncil. I když byl zklamán, že na koncil nejel, velmi se o dění zajímal. Začal také opět častěji cestovat po diecézi a na podzim roku 1964 zorganizoval oslavy 300 let diecéze. Pozornost věřících vzbudila zejména přítomnost rožňavského biskupa Róberta Pobožného.⁶⁴⁷

Javůrkovi jistě neznělo příjemně Pobožného kázání o významu biskupa v diecézi. Kapitulní vikář si dobře uvědomoval, že je z hlediska církevního práva ve velmi pochybném postavení, ač byla jeho volba schválena Římem. Velmi by proto uvítal,

⁶⁴⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 8.10.1962.

⁶⁴¹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁶⁴² NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 5.4.1960.

⁶⁴³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁶⁴⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 10.10.1963.

⁶⁴⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁶⁴⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zprávy zmocněnce z let 1962-1963.

⁶⁴⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zpráva zmocněnce z 5.10.1964.

kdyby byli kapitulní vikáři jmenováni apoštolskými administrátory. Taková očekávání nebyla nereálná. V průběhu jednání státu s Vatikánem v šedesátých letech se jméno Václava Javůrka opakovaně objevovalo mezi kandidáty na biskupa.⁶⁴⁸ Mohl se dokonce stát apoštolským administrátorem v Praze místo Františka Tomáška.⁶⁴⁹

Roku 1969 Javůrek na funkci kapitulního vikáře rezignoval, neboť se očekával nástup Karla Otčenáška na biskupský stolec. Otčenášek však byl nadále jako biskup pro stát nepřijatelný. Novým kapitulním vikářem se stal Javůrkův dlouhodobý rival Karel Jonáš, který se tak konečně dočkal naplnění svých ambicí. Možná ani on netušil, že přebírá funkci na dlouhých dvacet let. Javůrek působil jako duchovní správce v Třebechovicích pod Orebem a později v Opočně. Roku 1973 byl jmenován děkanem kapituly. Jeho jméno se v souvislosti s biskupským stolcem objevilo ještě jednou v osmdesátých letech, kdy bylo všem jasné, že Jonáš je pro Vatikán jako biskup zcela nepřijatelný.⁶⁵⁰ Javůrek zemřel 25. června 2004 v charitním domově v Přepychách.⁶⁵¹

A jaký byl osud ostatních protagonistů? Karel Jonáš musel po roce 1989 odejít z čela diecéze po příchodu biskupa Karla Otčenáška. Vedl duchovní správu v Býšti na Pardubicku a 3. září 1992 ve věku 84 let zemřel.⁶⁵²

Ačkoliv Josef Jelen ve svém románu nechal kancléře zemřít předčasně na infarkt, skutečný Oldřich Henych se dožil vysokého věku. Ve funkci kancléře vytrval až do revolučních změn v roce 1989, přestože se v šedesátých letech zdálo, že je jeho kariéra ohrožena. Až do roku 1958 pěl zmocněnec na Henycha pouze samou chválu. Jakmile se stal kancléřem po zemřelém Tomičkovi, začala jeho loajalita ke státu mizet. Zmocněnec to přikládal – stejně jako v případě Javůrka – přitvrzení státní politiky vůči církvím. Jak jsme si ukázali na příkladu oběžníků k úmrtí papeže Pia XII., přestával respektovat návrhy zmocněnce. Posléze zmocněnce i krajského církevního tajemníka zcela ignoroval. Ti pak museli vyvíjet nátlak na Javůrka, aby své požadavky navzdory odporu kancléře prosadili. Zmocněnec si byl vědom, že Henych je pro svou znalost konzistoře obtížně nahraditelný. Přesto uvažoval v roce 1962 o jeho odvolání. Sám Javůrek dával opatrně od Henycha ruce pryč a na kritiku zmocněnce odpovídal, že pokud by bylo na něm, nikdy by ho kancléřem neustavil. Poukazoval na to, že se stal kancléřem z vůle zmocněnce.⁶⁵³ Na Henychovo postavení nakonec neměly vliv ani spory s Javůrkem, ani výměna kapitulního vikáře. A to navzdory tomu, že byl dříve dlouholetým protivníkem Karla Jonáše. Henych zůstal činný i nadále v duchovní správě, pouze se z Holic přesunul na prestižnější arciděkanství v Pardubicích. Na jeho setrvání ve funkci kancléře mohla mít vliv i Státní bezpečnost, pro niž pracoval již od roku 1954 pod krycím jménem „Udalricus“.⁶⁵⁴ Po roce 1989 působil jako administrátor v Rosicích nad Labem, kde 28. května 1994 ve věku 74 let zemřel.⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ KAPLAN 2001, 24. CUHRA 2001b, 35.

⁶⁴⁹ KAPLAN 2001, 95.

⁶⁵⁰ KAPLAN 2001, 160.

⁶⁵¹ Katalog královéhradecké diecéze ke dni 15.12.2005, Hradec Králové 2005, 127.

⁶⁵² Katalog královéhradecké diecéze ke dni 1.3.1999, Hradec Králové 1999, 114.

⁶⁵³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, zprávy zmocněnce z let 1961-1962.

⁶⁵⁴ Protokol registrace svazku spolupracovníků. Přístupný na http://abscr.cz/data/pdf/knihy/HKR/HKR_4.pdf. Svazek byl registrován 18.6.1954 pod č. 431. V době sametové revoluce 6.12.1989 byl svazek zničen.

⁶⁵⁵ Katalog královéhradecké diecéze ke dni 1.3.1999, Hradec Králové 1999, 116.

3. Duchovní

3.1 Duchovní před rokem 1948

Do 20. století vstupovala královéhradecká diecéze s tisícovkou duchovních. Díky svému vzdělání a sociálnímu statusu patřili k místní elitě. Zasedali v místních zastupitelstvech, školních radách a nejrůznějších výborech. Stáli u zrodu řady nemocnic, škol a kulturních spolků.⁶⁵⁶ Po první světové válce však musí čelit vážné krizi. V české společnosti se naplno projevilo vnitřní odcizení národa a katolické církve, které probíhalo od poloviny 19. století. Část duchovních chtěla tomuto odcizení čelit radikální reformou církve a po neúspěšných pokusech založila církev vlastní, kterou nazvala Církví československou. Z královéhradecké diecéze k ní přešlo 43 duchovních, tedy spolu s pražskou arcidiecézí vůbec nejvyšší počet v rámci českých i moravských diecézí.⁶⁵⁷ Drtivá většina duchovních sice setrvala v katolické církvi a vznik nové církve tak nezpůsobil vážný nedostatek kněží, horší bylo, že odešli především mladší duchovní. V řadě případů se navíc jednalo o velmi oblíbené duchovní.

Sotva se duhovenstvo vyrovnalo s poválečnou situací, přišla okupace Sudet, zánik Československé republiky a vypuknutí další světové války. Někteří duchovní se zapojili do protinacistického odboje. Poměrně známý je případ probošta katedrální kapituly v Hradci Králové Jana Černého, který byl ve svých sedmdesáti letech zatčen gestapem a v roce 1944 zemřel ve vězeňské nemocnici.⁶⁵⁸ Antonín Marek ukrýval na své faře v Libčanech osoby hledané gestapem. Osudným se mu stala spolupráce se skupinou Barium, po jejímž vyzaření byl v říjnu 1944 zatčen a do konce války vězněn.⁶⁵⁹ Na faře v Červeném Kostelci se před gestapem ukrýval na jaře 1942 poštovní montér Jiří Balatka z Úpice, neboť vyšlo najevo, že po telefonních linkách šířil zakázané vysílání zahraničního rozhlasu. V tomto případě k prozrazení úkrytu naštěstí nedošlo.⁶⁶⁰ Perzekucí ale byli postiženi také němečtí duchovní. Začátkem roku 1940 byl zatčen administrátor farnosti v Sedloňově P. Franz Wihan za své protinacistické výroky. Po několika týdnech věznění zemřel v psychiatrické léčebně. Tělo bylo převezeno do rodného Huntířova na Královédvorskú. Když v noci tajně otevřeli rakev, zjistili na těle mrtvého stopy mučení. Protinacistické smýšlení se stalo osudné také faráři z Horního Starého Města u Trutnova Františku Xaveru Endtovi. Na podzim roku 1941 byl zatčen pro údajné sexuální delikty. Zemřel v roce 1944 ve vězení nedlouho před vypršením trestu. V roce 1943 strávil několik týdnů ve vyšetřovací vazbě broumovský benediktin Lambert Josef Jakisch kvůli svému odvážnému kázání. Byl sice propuštěn, ale nesměl se již vrátit na svou faru do Martínkovic a následujícího roku na následky věznění zemřel.⁶⁶¹ Kvůli kázání byl stíhán rovněž administrátor z Koclétova u Dvora Králové Antonín Dressler. Po válce odešel dobrovolně z Československa, třebaže mohl jako antifašista zůstat.⁶⁶²

Oběti v řadách německých duchovních si vyžádaly i poválečné zmatky a řádění radikálních českých živlů v podobě tzv. partyzánských oddílů, Revolučních gard a jiných polovojenských tlup, které pod záminkou boje proti německému nacismu

⁶⁵⁶ Podrobněji k tématu PETRÁČEK 2009.

⁶⁵⁷ BOHÁČ 1999, mapa 98.

⁶⁵⁸ BRUNCLÍK / HLUŠIČKOVÁ 2006, 101.

⁶⁵⁹ BRUNCLÍK / HLUŠIČKOVÁ 2006, 184.

⁶⁶⁰ ŠOLC 2004, 245.

⁶⁶¹ STŘÍBRNÝ 2009, 114-115.

⁶⁶² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 360, inv. č. 1205 a 1220.

loupily, vraždily a znásilňovaly. Při jednom z divokých odsunů byl 16. června 1945 nedaleko Nového Města nad Metují, v romantickém údolí zvaném Peklo, zastřelen farář Anton Rührich z Olešnice v Orlických horách. V obci Zdoňov na Broumovsku byl 20. července 1945 zastřelen místní farář Celestin Baier i se svou hospodyní za údajné ukrývání zbraní. V Šonově u Broumova na popud velitele SNB Václava Hamzy a místopředsedy Místní správní komise v Šonově Josefa Marka zavraždili dva vojáci 24. srpna benediktiny Julia Prause a Alfonse Schmidta.⁶⁶³ O štěstí mohl mluvit farář z Velké Úpy Josef Kubek, za války perzekvovaný nacisty. Partyzánská skupina „Václavík“ pod vedením poštovního zřízence Františka Filipa z Josefova počátkem června 1945 celkem čtyřikrát přepadla a vyrabovala jeho faru i kostel, odkud odnesla výtěžek sbírky na chudé ve výši 1545 říšských marek. Vyvrcholením bylo Kubkovo „zatčení“ 12. června, kdy musel stát dvě hodiny čelem ke zdi a poté partyzánům dělat některé podřadné práce. Řádění partyzánů naštěstí přežil.⁶⁶⁴ Farář v Dubenci na Královédvorskú Josef Pich byl zatčen kvůli podezření, že zprostředkoval kontakt mezi místními Němci a těmi, kteří již byli v Německu. K tíži mu byly přičteny šperky a šaty, které si u něho schovávali místní před svým odchodem.⁶⁶⁵

Po roce 1945 byla z diecéze vysídlena stovka německých kněží, tedy zhruba šestina celkového počtu diecézního duchovenstva. Při odsunu si mohli vzít zavazadlo o váze 100 kg místo obvyklých padesáti. Další soukromý majetek jim byl stejně jako ostatním německým obyvatelům zkonfiskován.⁶⁶⁶ V diecézi zůstalo jen několik kněží německé národnosti, někteří z nich odešli dodatečně. Na počátku šedesátých let zde žilo pouze šest kněží německého původu.⁶⁶⁷ Jen s obtížemi se dařilo po odsunu německých kněží obsazovat prázdné farnosti v pohraničí. Ve větší míře se začali využívat tzv. administrátoři *excurrendo*, tedy duchovní, kteří kromě vlastní farnosti spravují ještě jednu nebo více uprázdněných farností. Toto kdysi výjimečné a prozatímní opatření se nyní stalo pravidlem a řada farností v Sudetech již nikdy nebyla obsazena duchovním.⁶⁶⁸

3.2 Na šachovnici církevní politiky

Až do 2. vatikánského koncilu bylo nemyslitelné, že by se ve farnosti cokoliv odehrávalo bez povolení a dozoru duchovního správce. Kněz ve farnosti se zpravidla těšil mezi věřícími mimořádné autoritě i v mimonáboženských záležitostech. To vše si tvůrci církevní politiky v čele s Alexejem Čepičkou dobře uvědomovali a hodlali klíčové postavení duchovních využít ve svůj prospěch. Duchovní mohl ovlivnit nejen návštěvnost bohoslužeb, ale do jisté míry také zakládání jednotných zemědělských družstev, výkup zemědělských produktů či účast ve volbách. Zpočátku byla ovšem značně podceněna lojalita duchovních k biskupům a papeži. Čepičkův předpoklad, že lze zopakovat schizma z dvacátých let, se ukázal jako chybný. České katolické duchovenstvo bylo již mentálně naladěno úplně jinak než před třiceti lety. Proto se jen nepatrná část duchovních zapojila do komunisty řízené Katolické akce. Teprve změna taktiky přinesla úspěchy. Kontakt duchovních se svými biskupy byl omezen na minimum a místo dobrovolné spolupráce na bázi Katolické akce došlo k vynucenému

⁶⁶³ STANĚK 2005, 184-187.

⁶⁶⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 365, inv. č. 2671.

⁶⁶⁵ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové nad Labem, ukl. č. 360, inv. č. 1205, hlášení z 12.11.1945.

⁶⁶⁶ Acta curiae episcopalis reginae-gradecensis, č. 7, 1946, 129.

⁶⁶⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁶⁶⁸ Schematismus duchovenstva diecése královéhradecké na rok 1949.

podřízení duchovních pomocí církevních zákonů. Realizace těchto zákonů znamenala pro katolické duchovní zásadní zlom. Od té doby se už nezmohli k žádnému kolektivnímu odporu. Individuální formy neposlušnosti pak byly likvidovány jinými způsoby.

Mimořádnou pozornost měli duchovním věnovat krajští a církevní tajemníci. Za tím účelem vedli kartotéku duchovních, shromažďovali jejich kádrové posudky a osobně duchovní navštěvovali. Duchovní byli rozděleni do čtyř kategorií podle svého vztahu k režimu: I. – spolehliví, II. – pokrokoví, III. – apolitičtí a IV. – reakční. Podle údajů zmocněnce na konzistoři bylo na konci roku 1949 v královéhradecké diecézi pouze devět spolehlivých a 76 pokrokových kněží. Naproti tomu napočítal 143 reakčních duchovních. Celá polovina duchovních pak byla považována za nevyhraněné (kategorie III). Ještě horší to bylo s jejich zapojením v konkrétních prorežimních aktivitách. Pouze jeden duchovní v diecézi byl členem KSČ, 17 (z toho v královéhradeckém kraji 12) duchovních bylo v Československé straně lidové a 27 (14) ve Svazu československo-sovětského přátelství. 7 duchovních bylo členy národních výborů.⁶⁶⁹ To znamená, že ani tzv. pokrokoví duchovní se do těchto organizací příliš nehrnuli.

Obecně byli povolnější starší duchovní (zejména po složení slibu Mořicem Píchou), k „nejhorším“ prý patřili naopak ti nejmladší, kteří prošli seminární výchovou Karla Otčenáška.⁶⁷⁰ Situace se také lišila v jednotlivých okresech. Za nejhorší byl v tomto směru považován okres Trutnov. Zdejší církevní tajemník František Soukal psal počátkem padesátých let svým nadřízeným: Duchovní jsou „tvrdí a příliš poslušní Vatikánu a biskupů a žádný z nich nepochopil, přes všechno snažení církevního oddělení ONV, že i oni jsou povinni se zapojit do budování socialismu.“⁶⁷¹ Hned za Trutnovskem se v pomyslném žebříčku reakčnosti duchovních umístil okres Žamberk. Situace se nezměnila ani po příchodu „pokrokového“ duchovního Jana Šimka. Tento „nadějný kádr“ si sice udržoval od „reakčních“ kněží odstup, ale na rozdíl od svého předchozího působiště v pohraničí se odmítal angažovat ve prospěch státní církevní politiky.

Naopak duchovní v silně religiozních okresech Dobruška a Rychnov nad Kněžnou byli pokládáni za nevybojné a tudíž bezproblémové.⁶⁷² „Duchovní církve římskokatolické se chovají velice opatrně. Vůči OCT projevují snahu se zalichotit, ale jinak nějaké budovatelské úkoly neplní. Prostě dělají tak, aby se vlk nažral a koza zůstala celá“, píše církevní tajemník v Dobrušce ještě v roce 1953.⁶⁷³

Zanedlouho se však situace mění, když po úmrtí některých starých farářů přichází do okresu několik mladších kněží. Ti zaujali taktiku, která byla obvyklá zejména u nekatolických duchovních. K církevnímu tajemníkovi projevovali vstřícnost, takže je zprvu považoval za pokrokové. Brzy však zjistil, že noví duchovní projevují velkou vynalézavost, jak přitáhnout věřící do kostelů.

„Nutno říci, že doplněním stavu duchovních mladými kněžími v církvi římskokatolické stoupla a stále se jeví zvyšující se tendence náboženského života v okrese. Naproti tomu není vidět žádný přínos pro budování a nebo plnění úkolů u těchto duchovních, kteří sice v kázáních a nebo veřejném životě se jeví jako pokrokoví, ale prakticky způsobují, že návštěvy v kostelích stoupají a činnost duchovenská

⁶⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, XVIII. zpráva zmocněnce z 2.12.1949.

⁶⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zpráva o instruktáži na KNV z 30.3.1951.

⁶⁷¹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva ze 17.3.1950.

⁶⁷² NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, rozbor církevního politické práce KNV H. Králové z 10.11.1954.

⁶⁷³ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 31.7.1953.

je mnohem živější, neboť mají mnohem blíže k věřícím, než měli staří faráři.⁶⁷⁴

Rostla zejména návštěvnost slavnostních bohoslužeb – Velikonoc, Božího Těla či májových pobožností. Podporu nalézali dokonce i u veřejných funkcionářů. V létě 1955 například poslanci okresního národního výboru intervenovali na úřadech, aby bylo povoleno konání Božího Těla na veřejných prostranstvích.⁶⁷⁵

Po deseti letech od přijetí církevních zákonů zhodnotil zmocněnec na konzistoři situaci mezi duchovními následovně: Kněží v duchovní správě jsou k režimu alespoň naoko loajální, avšak k jakékoliv činnosti ve prospěch režimu se staví pasivně. V církevní oblasti se snaží „udržet a zachovat to, co se zachránit dá“. S nadějami pak sledují zmírňování napětí mezi Západem a sovětským blokem a doufají, že se to kladně projeví na postavení církve v Československu.⁶⁷⁶

3.3 Bič na neposlušné

Na duchovní, kteří vybočovali z vyhrazených mantinelů církevní politiky, měl stát několik poměrně účinných nástrojů: od přeložení duchovního přes odebrání státního souhlasu k duchovenské činnosti nebo odeslání na vojenskou prezenční až po internaci či uvěznění. K relativně nejmírnějšímu způsobu patřilo překládání duchovního, které v zásadě navazovalo na zažitou církevní praxi. Jeho cílem však nebylo pochopitelně co nejlépe využít kvalit duchovního, ale naopak omezit jejich působení na věřící. Do živých farností byli posíláni tzv. pokrokoví duchovní nebo duchovní s různými morálními poklesky, kteří měli věřící od návštěvy kostela spíše odradit. Vzpurní či příliš aktivní a oblíbení duchovní byli naopak odsouváni do méně religiozních farností, zejména do pohraničí.

Tento systém se státní správě celkem osvědčil, ale nebyl zcela bez chyb. Jak jsme viděli na příkladu Jana Šimka v Žamberku, někdy ani příchod „pokrokového“ kněze nepřinesl žádaný efekt. Jiná komplikace nastala, když se začali proti přeložení oblíbeného kněze bouřit věřící a vybraní pokrokoví duchovní odmítali v takové situaci do farnosti nastoupit. Takový případ nastal v letech 1954–1955 v Náchodě, kde po smrti starého děkana Dragouna vedl duchovní správu populární kaplan František Lukeš. Zmocněnec na biskupské konzistoři o tom referoval následovně:

„Když jsme chtěli před rokem obsadit náchodskou faru P. Tomíčkem z České Skalice, vyvinul se v Náchodě a náchodské farnosti tlak proti Tomíčkovu, který končil drzým vyhrožováním ze strany reakce. Anonymní dopisy prohlašovaly, že vědí, kdo je Tomíček a s kým jde.

Když po nedávných proti dnešnímu zřízení zahrocených akcích jsme přikročili k přeložení P. Lukeše, zdvihla se přímo lavinovitá akce pro jeho udržení v Náchodě. Ukázalo se, že by bylo přímo nebezpečné překládat ho ve volebním období nebo při špičkových zemědělských pracích. P. Lukeš, jakmile se dozvěděl, že je přeložen, oznámil to věřícím na jakémsi pohřbu. Věc se rozlétna jako blesk po farnosti a již začaly chodit deputace na MNV, ONV, KNV i na konzistoř, k biskupovi i ke zmocněnci. Někteří členové deputací byli i drzí. Na MNV v Náchodě slibovali předsedovi, že dají N[árodním] V[ýboru] 20 000 Kčs a upíší velký počet brigádnických hodin pro potřeby MNV. Jiná deputace slibovala zmocněnci bezplatné ubytování po celou dovolenou v obci Lipí u Náchoda.

Se všemi deputacemi bylo u nás i na MNV i KNV vlídně jednáno a vysvětleno, že je to z hlediska církevního nutné, aby P. Lukeš, který je moc mladý pro funkci děkana v Náchodě, šel ještě někam jinam. Při námitce, co on v Náchodě udělal pro kostely a kaple, jsme jim odpověděli, že právě takového kněze potřebujeme v Libici, kde církevní život upadá. Byly to perné chvíle odpovídat

⁶⁷⁴ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 29.9.1954.

⁶⁷⁵ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 27.6.1955.

⁶⁷⁶ NA, MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 20.10.1959.

zfanatizovaným čtyřem nebo více lidem najednou.⁶⁷⁷

Protože se chystaly volby, odložil zmocněnec a krajský církevní tajemník stěhování Lukeše až na začátek roku 1955. Předtím se ale přesvědčili, že nehrozí žádné stávky v závodech, jak někteří věřící vyhrožovali. Tím ovšem komplikace neskončily. Tři vybraní duchovní odmítli do Náchoda nastoupit, než se za Lukeše konečně našla náhrada. Dlouholetý farář z Dolní Kalné Vladimír Hanáček byl duchovní podle představ církevních tajemníků: k funkcionářům projevoval vstřícnost, obřady odbýval a „byl na peníze“. Po odchodu oblíbeného Lukeše znamenal nový duchovní pro věřící těžké rozčarování a Hanáčkovi to neváhali dát najevo. Ministranti mu prý malovali po oknech a děti odmítaly chodit na jeho hodiny náboženství. Jeho enormní zájem o vlastní příjmy vzbudil podezření, že krade část sbírek. Farníci si jednou vynutili, aby sbírku před nimi kostelník přepočítal. Ke kritikům se přidal také vikář a pozdější kancléř Tomíček. Věřící se upnuli ke kaplanovi Žemličkovi. Hanáčkovi však nedůvěra farníků k jeho osobě nebyla lhostejná a snažil se farníkům zavděčit některými kroky, například rozšířením církevních průvodů na náměstí.⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ NA, fond SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 2.2.1955.

⁶⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.7.1955, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z roku 1955, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 4.3.1955; SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv. č. 1924, kádrový posudek na V. Hanáčka z 9.12.1955.

Meze tohoto způsobu odstraňování nepohodlných duchovních se nejlépe ukázaly na trutnovském okrese:

„Situace na Trutnovsku je ovocem dřívější politiky. Do pohraničního průmyslového a nábožensky vlašného okresu byli soustředěni reakční duchovní. Situace je dnes těžko řešitelná již proto, že nemáme politicky pevné kádry, abychom jimi tuto situaci vyrovnali. Přeložíme-li tam jednoho nebo dva loajální duchovní, potrestáme je vlastně za loajalitu, zatrpknou a splynou s okolím.“⁶⁷⁹

Překládání duchovních probíhalo za součinnosti zmocněnce, příslušného krajského církevního tajemníka a biskupa Mořice Píchy. Biskup a později jeho nástupce kapitulní vikář Javůrek zpravidla návrhům na přeložení vyhověli. Větší potíže paradoxně někdy nastávaly kvůli nesouhlasu krajských církevních tajemníků, kteří odmítali přijímat problematické duchovní z jiného kraje. Pochopitelně si tím nechtěli komplikovat situaci na svém území.⁶⁸⁰

Vězení jako izolace nejvzpornějších duchovních a výstraha pro ostatní se používala od roku 1949 až do poloviny šedesátých let. Během roku 1949 bylo zatčeno několik duchovních v souvislosti s Katolickou akcí a peticemi proti církevním zákonům, ale zanedlouho byli opět propuštěni. Takové štěstí ovšem neměli všichni. Děkan v Žamberku a králícký vikář Josef Jakubec, jenž v únoru toho roku oslavil své abrahámoviny, byl zatčen na dvakrát. Po několikaměsíčním věznění v Hradci Králové a v Pardubicích se mohl vrátit do Žamberku, ale v noci z 12. na 13. prosinec 1949 byl opět zatčen a z vězení se již nikdy nevrátil. Spolu s ním byl zadržen i sekretář vikariátu a farář v Letohradu Karel Šrajbr. Josef Jakubec byl odsouzen na 20 let. V polovině roku 1955 podlehl ve vězení Mírov těžké nemoci.⁶⁸¹ Naproti tomu se Karel Šrajbr dočkal předčasného propuštění již na jaře roku 1955. V roce 1968 se mohl vrátit do duchovní správy.⁶⁸² Zatčení děkana Jana Kuchty v Kostelci nad Orlicí mělo dramatický průběh. Dne 12. října 1949 odpoledne přepadla děkanství pražská StB a provedla domovní prohlídku. Večer měl být Jan Kuchta odvezen, avšak před děkanstvím se shromáždilo asi osmdesát osob. Automobil StB odjel raději bez děkana a shromáždění za ním údajně pokřikovali: „Gestapo, ke zdi a na provaz!“ K uklidnění situace byla přivolána hlídka SNB, po jejíž výzvě se dav rozešel. Následujícího dne byly zatčeny osoby, které se měly na sročení davu podílet. Týž den byl zajištěn rovněž děkan Kuchta. StB si pro všechny případy vzala na pomoc příslušníky SNB.⁶⁸³ Byl odsouzen na 12 let, ale po odpykání poloviny trestu byl propuštěn.⁶⁸⁴

Zatýkání pokračovalo v roce 1950. Václav Filip z Králík byl zatčen i se svým kaplanem Týfou za šíření kostelní písně se skrytým politickým poselstvím. Ještě v průběhu padesátých let se oba směli vrátit do duchovní správy.⁶⁸⁵ Na 14 měsíců byl odsouzen jaroměřský kaplan Josef Němec za kritiku povinných civilních sňatků.⁶⁸⁶ Zatýkání katolických kněží nabralo počátkem padesátých let takové tempo, až si šéf Státního úřadu pro věci církevní Zdeněk Fierlinger v roce 1951 stěžoval, že při takovém

⁶⁷⁹ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, rozbor a hodnocení církevně politické práce v KNV H. Králové z 10.11.1954.

⁶⁸⁰ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 6.9.1955.

⁶⁸¹ DUŠEK / MACKOVÁ 1996, 268-270.

⁶⁸² Kamínky 2, 69-71.

⁶⁸³ ABS, 304-259-13, hlášení OV NB Rychnov n. K. ze 14.10.1949.

⁶⁸⁴ NA, MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.1.1957.

⁶⁸⁵ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk ze 14.8.1950.

⁶⁸⁶ RÁZEK 2005, 338.

tempu bude církev do 16 měsíců bez duchovních.⁶⁸⁷ V severovýchodních Čechách přišla velká vlna zatýkání duchovních zejména mezi lety 1953 a 1955. Tehdy skončila před soudem řada duchovních, kteří byli svým protirežimním postojem známi fakticky už od roku 1948 – Vladimír Hájek z Jablonného nad Orlicí, Jaroslav Malíšek z Horního Maršova, Antonín Říkovský z Hostinného, spolupracovník biskupa Otčenáška Petr Štěpánek z Nového Města nad Metují a mnozí další. Jakousi tečkou za touto vlnou bylo zatčení a odsouzení královédvorského děkana Františka Reslera počátkem roku 1956. Další vlna zatýkání a odsuzování duchovních nastalo v roce 1958 a trvala až do roku 1963.

Někteří duchovní byli uvězněni opakovaně. Miloslav Kopecký byl poprvé zatčen ve Velké Jesenici v květnu 1950 a odsouzen na dva roky. Překvapeni byli nejen věřící, ale i církevní tajemník, který ho považoval za „pokrokového“ kněze.⁶⁸⁸ V roce 1952 se vrátil do duchovní správy. Po tříletém působení ve farnosti Dobré na Dobrušsku byl opět zatčen a odsouzen na 12 let vězení.⁶⁸⁹ Josef Císař se poprvé ocitl ve vazbě v roce 1949 jako kaplan v Kostelci nad Orlicí. Po odpykání půlročního trestu byl ustanoven administrátorem v Bernarticích na Trutnovsku a poté v Rokytnici v Orlických horách. Na podzim 1953 byl povolán na vojenskou prezenční službu. Roku 1958 byl zatčen znovu a odsouzen k tříletému trestu.⁶⁹⁰ Propuštěn byl při amnestii v roce 1960. Podle názoru StB ani opakované věznění nezměnilo jeho reakční poměr k režimu a měl dokonce velký vliv i na ostatní vězně.⁶⁹¹ Pozorný čtenář si jistě vzpomene také na Josefa Kylara. Ten byl poprvé zatčen na podzim 1949 za výroky proti Katolické akci, následně byl propuštěn při tzv. Akci M. Vrátil se na faru ve Vrchlabí, avšak již počátkem roku 1950 byl odsouzen znovu.⁶⁹² V prosinci 1951 mu byla prezidentem republiky udělena milost.⁶⁹³ Po návratu z vězení působil jako kaplan v Poděbradech, ale kvůli sporům s prelátem Sobotou byl přeložen na Žamberecko.⁶⁹⁴ Koncem padesátých let byl uvězněn potřetí a propuštěn při velké květnové amnestii v roce 1960.⁶⁹⁵

Věřící oficiálním důvodům uvěznění svého duchovního zpravidla nevěřili a někdy se snažili za kněze také intervenovat. Po zatčení Miloslava Kopeckého chodily delegace věřících z Velké Jesenice do Jaroměře k OCT, aby zjistily, jak to s duchovním vypadá. Místní lidovci se usnesli, že pokud MNV vymůže jeho propuštění, zdarma vypomůžou na polích JZD. Když byl Kopecký odsouzen, uspořádali na něho sbírku, která vynesla 40 000 Kčs. Okresní církevní tajemník musel důrazně zakročít na místním národním výboru, který na žádost věřících ochotně vydal potvrzení, že se v obci Kopecký choval vzorně.⁶⁹⁶ Jakmile byl kněz koncem roku 1951 z vězení propuštěn, místní družstevníci i zdejší organizace schválili požadavek, aby byl duchovní vrácen do původní farnosti. Při návštěvě ve Velké Jesenici byl Kopecký zahrnut dary a při odjezdu jej na vlak

⁶⁸⁷ KAPLAN 1993, 153.

⁶⁸⁸ NA, f. SÚC, kart. 53, inv., č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 18.5.1950.

⁶⁸⁹ JUZA / VOBORNÍKOVÁ 1995, 99-101.

⁶⁹⁰ KAFKA 2009a, 145-146.

⁶⁹¹ ABS, OB-333 HK, seznam duchovních propuštěných při amnestii 1960.

⁶⁹² SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zprávy OCT z listopadu 1949 a z 18.2.1950.

⁶⁹³ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 564, inv. č. 2431, zabavení majetku ve prospěch státu.

⁶⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 5.4.1954.

⁶⁹⁵ ABS, OB-333 HK, seznam duchovních propuštěných při amnestii 1960.

⁶⁹⁶ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z roku 1950.

vyprovázelo prý celé procesí. Nikoho asi nepřekvapí, že veškeré intervence byly marné a Kopecký byl poslán do jiné farnosti.⁶⁹⁷

Oprávněná nedůvěra ve státní instituce a všeobecně rozšířená „šuška“ vedla věřící k tomu, že kladli režimu za vinu též události, na nichž nemusel mít žádný podíl. Když v létě 1952 zemřel v havlíčkobrodském ústavu pro choromyslné mladý kněz Josef Novotný, vysvěcený v roce 1950, ihned se rozšířila pověst, že jej komunisté záměrně zabili. Na jeho pohřeb do rodné farnosti Bystré na Dobrušsku se sjelo 54 duchovních a přibližně 1000 věřících.⁶⁹⁸

Jinou variantou odstranění duchovního, užívané na počátku padesátých let, bylo mimosoudní omezení jejich osobní svobody. Mohlo se jednat o umístění v internačním táboře z rozhodnutí SÚC. V severovýchodních Čechách tento osud potkal administrátora v Jaroměři Dr. Josefa Paulů. Na podzim roku 1950 byl umístěn v internačním klášteře Želiv. Mezi místními věřícími i duchovními z okolí jeho zmizení vyvolalo rozruch. OCT na jejich dotazy odpovídal, že byl vyslán na „politické přeškolení“.⁶⁹⁹ Další možností bylo odeslání duchovního na vojenskou prezenční službu v rámci tzv. PTP, kam byli zařazováni „nespolehliví“ vojáci. Této možnosti se používalo především u mladších kněží a bohoslovců. Největší skupina kněží v diecézi byla na vojnu povolána koncem roku 1951. Z vojny se vraceli zpravidla v průběhu roku 1954.⁷⁰⁰

Naproti tomu se možnost odebrání „státního souhlasu k výkonu duchovenské služby“ užívala v první polovině padesátých let poměrně málo. Jak jsme viděli, dokonce i kněží propuštění z vězení dostávali v této době zpravidla svolení k návratu do duchovní služby, pokud tomu nebránil soudem uložený vedlejší trest (zákaz výkonu povolání). Když už byl přece jen duchovní potrestán odnětím souhlasu, tak zpravidla ve spojení s biskupskou suspenzí, která zákaz kněžské činnosti zlegalizovala také z církevního hlediska (tato praxe však skončila s úmrtím biskupa Píchy, neboť kapitulní vikář Javůrek odmítal suspenze udělovat). Ještě na podzim roku 1955 se zmocněnec Václav Pešek obával navrhnout odebrání státního souhlasu či udělení suspenze, aby nevyvolal negativní reakci věřících.⁷⁰¹ Opatrnost zmocněnce a ohled na názory věřících ze strany zmocněnce kontrastuje s počínáním StB, která právě v polovině padesátých let pozatýkala řadu populárních duchovních, aniž by si zjevně dělala hlavu s odezvou mezi věřícími. Jedná se o jeden z rozdílů v pojetí církevní politiky mezi SÚC a Státní bezpečností. Od druhé poloviny padesátých let je institut odebrání souhlasu využíván častěji.

3.4 Úbytek kněží v duchovní správě

Neustálými přesuny duchovních a jejich úbytkem pochopitelně trpěla správa farností. Na počátku roku 1949 působilo na území královéhradecké diecéze ve farnostech, v diecézních zařízeních a ve školách 409 duchovních, kterým vypomáhalo ještě 18 řeholníků a několik duchovních z jiných diecézí. O čtyři roky později bylo v činné službě 362 duchovních. 26 kněží bylo v této době na vojně a 38 ve vězení. Nižší počet penzistů (57 oproti 71 v roce 1949) napovídá, že se do duchovní správy zapojovalo více

⁶⁹⁷ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 6.2.1952.

⁶⁹⁸ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 31.7.1952.

⁶⁹⁹ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 6.10.1950.

⁷⁰⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z 3.12.1951 a 3.6.1954.

⁷⁰¹ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 6.9.1955.

kněží v důchodovém věku.⁷⁰² Po roce 1956 se pokles urychluje, na konci padesátých let počet duchovních v aktivní službě klesá pod hranici 300 a v roce 1961 zbývá již jen 254 duchovních.⁷⁰³ Obsazena byla pouze polovina farností. Většina duchovních v aktivní službě byla ve věku 40-60 let. Starých kněží nad 60 let, kteří dosud sloužili v duchovní správě jako faráři a administrátoři, byl stejný počet jako kněží do 40 let.⁷⁰⁴

Věřící pochopitelně nesli ztrátu duchovního s nevolí a pokud jejich farnost zůstala bez kněze, dožadovali se náhrady. Zcela opačné zájmy měli funkcionáři okresních orgánů KSČ a státní správy, kterým prázdné fary vyhovovaly a počet duchovních jim stále připadal příliš vysoký.⁷⁰⁵ Kategorické požadavky funkcionářů však zmocněnec na konzistoři odmítal a v zájmu klidu mezi věřícími se spíše snažil zajistit obsazení farností. Kritický nedostatek duchovních jej přiměl k tomu, že od roku 1957 po dohodě s nadřízenými povoloval některým duchovním návrat do duchovní služby. Z „buřičů“ Františka Šance a Jana Honců kapitulní vikář sňal suspenzi, udělenou biskupem Píchou.⁷⁰⁶ Nejednalo se však o žádné masové případy, ale spíše o výjimečná řešení, kdy již nebylo možné duchovní správu v uvolněných farnostech zajistit žádnými přesuny duchovních.

Navzdory těmto občasným návratům tak zůstávalo na přelomu padesátých a šedesátých let „ve výrobě“ kolem padesáti duchovních (včetně 11 řeholníků). Většina z nich pracovala v dělnických profesích v dolech, lesích, cihelnách a na stavbách. 5 bylo zaměstnáno v zemědělství a 10 se uchytilo v jiných profesích (administrativa, údržbáři v sociálních ústavech). Odnětí státního souhlasu se v jejich případě dodržovalo důsledně a nesměli ani příležitostně sloužit veřejně bohoslužby.⁷⁰⁷

Úbytek duchovních, ať už způsobený perzekucí nebo přirozenými odchody do důchodu či úmrtím, byl jen minimálně vyvažován příchodem nově vysvěcených kněží. Nedostatek mladých kněží byl zpočátku způsoben nedůvěrou církve v nově organizovanou výchovu bohoslovců, která byla po zrušení diecézních seminářů v roce 1950 soustředěna nejprve do Prahy a o několik let později do Litoměřic. Na tom nic nezměnil ani obrat biskupa Píchy, který původně bohoslovcům zakazoval nástup do Prahy a poté ho doporučil. Počátkem padesátých let tak dochází k pozoruhodné situaci, kdy církevní tajemníci dělají na gymnáziích a jiných středních školách nábor do kněžského semináře, zatímco duchovní tuto snahu bojkotují. Později se karta obrátila: když se duchovní s jednotným seminářem a teologickou fakultou smířili, byla to naopak státní správa, která začala bránit zájemcům v nástupu na teologická studia. V roce 1961 byli například odmítnuti všichni tři uchazeči o studium.⁷⁰⁸ Zatímco v roce 1950 biskup Pícha vysvětil 19 bohoslovců, v průběhu dalších let vstupovali v diecézi do kněžského stavu zpravidla jeden či dva posluchači bohosloví.⁷⁰⁹ Při prudkém úbytku duchovních,

⁷⁰² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 27.2.1953 (stav k 1.1.1953).

⁷⁰³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962. V rámci královéhradeckého kraje se během deseti let počet kněží v duchovní službě snížil ze 170 v roce 1949 na 122 v roce 1959. Viz NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva o církevně politické situaci v kraji Hradec Králové pro byro KV KSČ (nedatováno – pravděpodobně 1955); f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

⁷⁰⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁷⁰⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.4.1960.

⁷⁰⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zprávy zmocněnce z let 1957-1962.

⁷⁰⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁷⁰⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 4.8.1961.

⁷⁰⁹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, seznam novosvěcenců a bohoslovců z 19.7.1950; NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zprávy zmocněnce; Schematismy diecéze

který od poloviny padesátých let činil kolem 15 duchovních ročně, to byla pochopitelně jen malá náplast na personální problémy diecéze. A když se v roce 1962 přece jen „urodilo“ a diecézi posílili čtyři novokněží, nastaly komplikace s jejich umístěním. O mladé kněze nestáli nejen okresní funkcionáři, což není nijak překvapivé, ale dokonce ani někteří duchovní!⁷¹⁰

3.5 Mírové hnutí katolického duchovenstva

Základní strategie tvůrců církevní politiky ve vztahu ke katolickým duchovním byla poměrně jasná: izolovat vzpurné, maximálně využít „pokrokové“ a získat nerozhodné. V jedné z předešlých kapitol jsme měli možnost sledovat, jaký „bič“ sloužil k odstraňování či zastrahování nepohodlných kněží. Pokud ale kněz projevil „kladný poměr k režimu“, mohl naopak počítat s příslovečným „cukrem“. Jednalo se o nejružnější osobní výhody, mimořádnými finančními odměnami počínaje a lázeňskými pobyty a cestami do ciziny konče. Díky ovládnutí biskupských konzistorií mohl stát nadělovat také církevní prebendy i tituly a mnohým se tak otevřela dosud netušená církevní kariéra. Z loajality kněze mohla mít prospěch i jeho farnost, neboť takový duchovní měl například větší naději na realizaci opravy farního kostela.⁷¹¹

Pozici loajálních duchovních a jejich vliv na ostatní kněze měla posílit organizace, později známá pod názvem Mírové hnutí katolického duchovenstva. Od časů Jednoty katolického duchovenstva, která zanikla po zásahu episkopátu počátkem dvacátých let, neměli duchovní vlastní stavovskou organizaci. Již brzy po únoru 1948 se začala formovat skupina tzv. vlasteneckých kněží v čele s Josefem Plojharem. I když ji Alexej Čepička a spol. zvali jako partnera k diskuzím o církevní politice, byla zatím vlastně jen neformální skupinou bez pevné organizační struktury. Snahy postavit aktivity prorežimních kněží na pevnější základnu začaly na jaře roku 1950, kdy Alexeje Čepičku v čele SÚC vystřídal Zdeněk Fierlinger. Rozběhly se přípravy na konferenci „vlasteneckých“ kněží, která se měla uskutečnit v době cyrilometodějské pouti na Velehradě. Na jaře probíhaly tzv. porady „vlasteneckých“ kněží v jednotlivých krajích a diecézích. V královéhradecké diecézi se taková porada sešla dne 7. května 1950 v Hořicích. Slavnostní bohoslužbu celebroidal poděbradský prelát Jan Sobota, projev měl poverenik P. Jan Horák z Bratislavy. Porady se účastnila asi stovka kněží nejen z hradecké diecéze.⁷¹² Okresní církevní tajemníci se snažili na poradu získat alespoň nějakého zástupce ze svého okresu. Z okresu Dobruška dorazili Josef Volf z Deštné a Oldřich Henych, tehdy ještě prostý administrátor v Sedloňově.⁷¹³ Na Jaroměřsku se podařilo přesvědčit pouze děkana Aloise Urbánka ze Zvole⁷¹⁴ a z některých okresů (Dvůr Králové nad Labem, Trutnov) nedorazil nikdo.⁷¹⁵

Intenzivní přesvědčování duchovních probíhalo také kvůli velehradské konferenci. Kde se nedařilo v náboru okresnímu církevnímu tajemníkovi, tam nastoupil krajský církevní tajemník a zmocněnec. Někteří vikáři se snažili dostat k biskupovi, který byl tehdy internován v biskupské rezidenci, aby od něho získali instrukce, jak se zachovat.

královéhradecké.

⁷¹⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 30.6.1962.

⁷¹¹ K tématu viz JAKUBČIN 2012, 102-108.

⁷¹² KAPLAN 1993, 399-400. Viz též SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1956, pozvánka a pokyny OCT Hořice.

⁷¹³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva OCT Dobruška z 27.5.1950.

⁷¹⁴ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 18.5.1950.

⁷¹⁵ KAFKA 2009a, 138.

K biskupovi je však nevpustili. Někteří duchovní odmítli účast na Velehradě přímo, jiní se snažili z nepříjemného pozvání vyklouznout poukazem na povinnosti ve farnosti. Po velkém úsilí církevních tajemníků a dalších funkcionářů se z diecéze přihlásilo 30 duchovních. Těsně před konferencí však došlo ke zlomu a většina přihlášených si svou účast rozmyslela. Mezi duchovními se šířili zvěsti, že konference bude zneužita k rozkolu v církvi, panovaly obavy z exkomunikace účastníků konference. Nakonec jelo na Velehrad z diecéze pouze 12 kněží, kteří tak tvořili opravdu jen malý hlouček z celkového počtu 450 účastníků. Nejvíce zástupců měl okres Broumov (Jan Zlotý z Ruprechtic, Theobald Birke z Vernéřovic a Alois Homola ze Stárkova), dva duchovní jeli z okresu Dobruška (Oldřich Henych ze Sedloňova a Vladimír Lakomý z Opočna), okresy Náchod a Rychnov měly po jednom zástupci (pozdější kancléř Karel Tomiček z České Skalice a Václav Burda z Lukavice). Vůbec nebyly zastoupeny okresy Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, ale překvapivě ani Jaroměř a Vrchlabí.⁷¹⁶ Na Trutnovsku se úsilí soustředilo především na mladého administrátora z Horního Starého Města Aloise Vorala. Trutnovský církevní tajemník jej navštívil několikrát, vzal si na pomoc i kolegu Petříka z Náchoda, tajemníka trutnovského OAV NF a tajemnici OV KSČ, ale Vorala nepřesvědčil.⁷¹⁷ Na Královédvorskú se podařilo získat děkana Ježka z Bílé Třemešné, ale ten před odjezdem onemocněl.⁷¹⁸ V okrese Vrchlabí se přihlásili tři duchovní (z celkového počtu pěti kněží, takže procentuálně by měl okres zřejmě nejvyšší zastoupení), nakonec však na Velehrad nejeli.⁷¹⁹ Z Jaroměřska by byl ochotný jet děkan Alois Urbánek ze Zvole, ale stejně jako Ježek se nakonec omluvil pro nemoc. Na jeho rozhodnutí mohl mít vliv i anonym, který ho označoval za zrádce.⁷²⁰ Jaroměřský církevní tajemník se zaměřil také na ThLic. Josefa Turka z Holohlav a pokusil se zahrát na strunu jeho ctižádosti: „Kdyby se mu naznačilo, že jmenování [děkanem] jest též mimo jiné závislé na jeho účasti na Velehradě, byl by se nucen projevit.“ Pokud na Velehrad nepojede, „ať třeba do své smrti slouží jako administrátor v Holohlavech, uvidíme, kdo to vydrží.“ „Prostě nasadit mu nůž na krk, buď půjdeš s námi a budeš děkanem, anebo s námi nepůjdeš a pak si služ jako administrátor“, dodal církevní tajemník. Ani příslib povýšení však Turka nepřesvědčil.⁷²¹ Církevní tajemník nemohl tušit, jak brzy se jeho slova naplní. Josef Turek zemřel skutečně jako administrátor v Holohlavech, a to již 22. ledna 1951 v pouhých čtyřiceti letech.⁷²²

Po velehradské konferenci probíhala tzv. státně politická školení, která museli absolvovat všichni katoličtí duchovní (obdobná školení byla pořádána i pro bohoslovce, učitele náboženství a nekatolické duchovní).⁷²³ V kraji i v jednotlivých okresech byly ustavovány z prorežimních duchovních tzv. poradní sbory. Jako první měly takový sbor okresy Hořice, kde působil nechvalně proslulý kolaborantský kněz Antonín Veselý, a nijak překvapivě také Broumov.⁷²⁴ Do konce roku měl poradní sbor i okres Vrchlabí.⁷²⁵

⁷¹⁶ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z 17.6.1950 a 7.7.1950.

⁷¹⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva z 27.6.1950.

⁷¹⁸ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 5.7.1950.

⁷¹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 24.6.1950.

⁷²⁰ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 5.7.1950.

⁷²¹ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 19.6.1950.

⁷²² Schematismus diecéze královéhradecké 1977, 226.

⁷²³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 16.11.1950.

⁷²⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 31.10.1950.

⁷²⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 559, inv. č. 2321, zápisy poradního sboru.

Velehradská konference byla prvním krokem k ustavení organizace duchovních, ale dlouho nebylo jasné, jakou bude mít vlastně podobu. Ještě na jaře 1951 si SÚC pohrával s myšlenkou Svazu československého duchovenstva, jakési kněžské obdoby Svazu československých spisovatelů. Nakonec bylo ale rozhodnuto, že kněžská organizace bude vybudována na bázi mírového hnutí a bude respektovat členění církve na diecéze. Na mírové manifestaci 23. května 1951 v Bratislavě vyhlásil přední slovenský „vlastenecký“ kněz Horák zakládání diecézních mírových výborů. Nebylo to vymyšleno špatně. Řada duchovních již byla nějakým způsobem zapojena do nejrůznějších „mírových“ aktivit, o nichž jsme hovořili v jedné z předchozích kapitol. Mírové hnutí navíc nemělo individuální členství, mělo své výbory na celostátní a diecézní úrovni a z určitého úhlu pohledu byli jeho členy vlastně všichni duchovní v aktivní službě. Tím se tvůrci vyhnuli nebezpečí, že by se do organizace zapojila opět jen malá skupina „vlasteneckých“ duchovních a většina by zůstala stranou.⁷²⁶

V pátek 25. května 1951, tedy jen dva dny po bratislavské manifestaci, se konaly diecézní konference duchovních, které můžeme považovat za faktický počátek Mírového hnutí katolického duchovenstva.⁷²⁷ Po těchto konferencích byly jako stálý orgán vytvořeny diecézní mírové výbory. V královéhradecké diecézi proběhla konference za účasti 51 kněží a pod vedením biskupa Mořice Píchy. Hybatelem celého hnutí byl ale pochopitelně generální vikář Hronek. (Podobnou konferenci svolali do Hradce Králové duchovní z krajského výboru Obránců míru v čele s Ladislavem Hronkem již koncem roku 1950. Hradečtí tak předběhli vývoj o několik měsíců.)⁷²⁸ Při květnové konferenci projevil generální vikář Hronek naprostý nedostatek taktu, když skočil biskupovi do řeči. To vzbudilo mezi přítomnými duchovními nelibost. Incident měl dohru ještě druhý den. Krajský církevní tajemník Tomášek Hronka upozornil na nevhodný zásah do biskupova referátu. Hronka se kritika dotkla, křičel na Tomáška i přítomného zmocněnce Peška, že „když prý to neumí dělat, tak podá rezignaci.“ Mohl prý raději zůstat na faře v Cerekvici a měl by pokoj.⁷²⁹

Naopak bez komplikací proběhla ustavující schůze Diecézního mírového výboru ve středu 18. července 1951, tentokrát bez účasti nemocného biskupa. Schůzi za přítomnosti 62 duchovních řídil generální vikář Ladislav Hronek, který byl také zvolen předsedou výboru. Členy výboru byli například Hronkův stín kanovník Ludvík Tůma a poděbradský probošt Jan Sobota. Výbor měl své zástupce také ze severovýchodních Čech: Jan Abendroth z Úpice (okres Trutnov), Jan Šimek z Rudníku (okres Vrchlabí), Dr. Jan Zlotý z Ruprechtic (okres Broumov), pozdější kancléř Karel Tomíček z České Skalice (okres Náchod), jeho nástupce Oldřich Henych ze Sedloňova (Dobruška) a Jan Mokřý z Letohradu (okres Žamberk). Svě zástupce tu neměly pouze okresy Dvůr Králové, Jaroměř a Rychnov nad Kněžnou.⁷³⁰

Ještě během června se sjeli zástupci diecézí, aby vytvořili Celostátní mírový výbor. Na 27. září byl naplánován celostátní sjezd duchovních do Prahy. Celou přípravu sjezdu zajišťoval SÚC, ovšem duchovní měli mít dojem, že si sjezd organizuje mírové hnutí samo. Průběh sjezdu je možné považovat za velký úspěch. Zúčastnili se jej tři

⁷²⁶ KAPLAN 1993, 157-158.

⁷²⁷ Tento název získala organizace vlastně až v roce 1966, tedy jen dva roky před svým zánikem. Před tím používalo označení Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva.

⁷²⁸ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, oběžník KV OM H. Králové z 6.12.1950.

⁷²⁹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 28.5.1951.

⁷³⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce o průběhu ustavující konference diecézního výboru z 19.7.1951.

biskupové (litoměřický Štěpán Trochta, pražský světicí biskup Antonín Eltschkner a trnavský apoštolský administrátor Ambróz Lazík) a 1200 kněží. Důležité bylo, že účastníci se nerekrutovali pouze z okruhu „vlasteneckých“ duchovních, ale bylo zde množství takových, kteří se k režimu stavěli přinejmenším rezervovaně. Za všechny uvedme například děkana Antonína Říkovského z Hostinného nebo benediktina Norberta Lokvence z Police nad Metují. Ne všechno však běželo podle představ organizátorů. Největší aplaus sklídila pasáž z dopisu košického biskupa Jozefa Čárského o Svatém otci, naopak na Plojharovu kritiku Vatikánu reagovali účastníci pobouřeně, až to samotného Plojhara zaskočilo.⁷³¹

Neschopnost Hronka cokoli dělat pořádně se projevovala i v mírovém hnutí. Nedovedl řídit schůze a nikdo z duchovních ho nebral příliš vážně.⁷³² V roce 1955 jej proto ve vedení Diecézního mírového výboru vystřídal Karel Jonáš.⁷³³ Krajský církevní tajemník Merta ocenil Jonášovu první schůzi, která se konala v říjnu 1955. Ze schůze se vytratily nejen dosud běžné zmatky, ale také modlitba při zahájení a ukončení schůze. Karel Jonáš ve snaze zavděčit se zástupcům státu dokonce do svého projevu zařadil opatrnou kritiku politiky Vatikánu, přestože ještě před několika měsíci něco takového zcela odmítal.⁷³⁴ Jonáš se tak stal hlavní postavou kolaborantského hnutí v diecézi a tou zůstal i po zvolení Václava Javůrka kapitulním vikářem. Opatrný Javůrek se výraznějším angažmá v mírovém výboru vyhýbal, což vyhovovalo jistě Jonášovi, méně už zmocněnci.

Praktický význam hnutí pro církevní politiku státu na úrovni diecéze a jednotlivých farností je sporný. Činnost se redukovala na nudné schůze, kde pozvaní kněží poslouchali povinné referáty. Organizátoři nemohli zabránit tomu, aby se v diskuzi neobjevila kritika proticírkevní propagandy, omezování výuky náboženství apod. Dokonce i v předsednictvu diecézního výboru, tedy v nejužším okruhu jeho funkcionářů, se objevily podobné tendence. Kritiku dokládali konkrétními případy. Po jedné takové schůzi předsednictva, která se odehrála v říjnu 1959, se zmocněnec Josef Merta svěřil svým nadřízeným: „Věřte, že mi není lehké v takové situaci, protože za pravdu jim dát nelze z důvodů taktických.“⁷³⁵

Atmosféra na zasedáních Diecézního mírového výboru se začala měnit v době konání 2. vatikánského koncilu. Při přípravě červencové schůze v roce 1963 musel vynaložit zmocněnec Merta velké úsilí, aby předsednictvo včetně kapitulního vikáře Javůrka odvrátil od úmyslu zahajovat zasedání bohoslužbou. Stejně tak odmítl navrženou báseň Jana Zahradníčka.⁷³⁶ Báseň nedávno zemřelého umělce, který byl několik let vězněn jako nepřítel režimu, na zasedání prorežimního hnutí! To by tak ještě scházelo. Zasedání Diecézního mírového výboru v únoru 1965 se pak již zcela vymykalo původnímu záměru – demonstrovat podporu duchovních režimu. Politický referát tajemníka mírového hnutí a kanovníka Josefa Beneše byl přijat jako obvykle zdvořile, avšak v kuloárech duchovní některé pasáže projevu zkritizovali, zvláště tu, kde Beneš líčil mírové hnutí jako reprezentanta katolicismu v Československu. V diskuzi vystoupil jediný duchovní, správce farnosti Chleby z vikariátu Poděbrady a člen Celostátního mírového výboru Ivan Kochlöffel, který přiznal, že pro svou potřebu

⁷³¹ KAPLAN 1993, 158-161.

⁷³² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

⁷³³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 3.5.1955.

⁷³⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové za říjen 1955.

⁷³⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 20.10.1959.

⁷³⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 10.7.1963.

neustále diskutovat si mezi kněžskými spolubratry vysloužil přezdívku „Užvaněný Ivan“. „No a tleskali mu také, nelze ovšem zjistit, zda pro kladný obsah příspěvku, nebo proto, jak se sám ohodnotil“, podotkl zmocněnec ironicky k výstupu Užvaněného Ivana. Zato referát přímého účastníka koncilu Jana Merella⁷³⁷ byl v protikladu k vystoupení Beneše vyslechnut s obrovským zájmem. Schůze pak končila polemikou mezi Benešem a pardubickým vikářem Eduardem Seidlem, který požadoval, aby časopis Duchovní pastýř věnoval koncilu více pozornosti a tvrdil, že nekatoličtí duchovní jsou o koncilu informováni lépe než oni. Seidl byl odměněn mohutným potleskem a Beneš nedokázal adekvátně reagovat. Není divu, že Beneš odcházel ze schůze rozezlen. Přestože sám pocházel z královéhradecké diecéze, označoval zdejší mírové hnutí za nejhorší.⁷³⁸

3.6 Vikariáty

Vikariáty tvořily od dob pobělohorské rekatolizace důležitý střední článek církevní správy.⁷³⁹ Úlohou vikářů byl především dozor nad duchovními. V českých zemích vikariáty zavedl pražský arcibiskup Arnošt Harrach a po svém založení je převzala také královéhradecká diecéze. Zde se jejich počet v roce 1841 ustálil na čísle 31. V severovýchodních Čechách se jednalo o vikariáty vrchlabský, hostinský, trutnovský, broumovský, jaroměřský, náhodský, opočenský, rychnovský, kostelecký a králický. Do stabilního systému vikariátů zasáhla až po sto letech nacistická okupace. Mnohé vikariáty rozdělila nová státní hranice. Z vrchlabského vikariátu tak bylo odděleno české Jilemnicko jako nový vikariát, z jaroměřského vikariátu naopak německý vikariát Choustníkovo Hradiště. Z králického vikariátu byly vyjmuty české farnosti a vznikl tak nový žamberecký vikariát.⁷⁴⁰ Po krátkém experimentu s novým rozdělením vikariátů v roce 1945 došlo v následujícím roce k návratu ke stavu z roku 1938.⁷⁴¹

Během roku 1949, v době bojů o Katolickou akci a platový zákon, fungovali vikáři jako spolehlivý nástroj biskupa a měli zásluhu na organizovaném odporu duchovních. Tvůrci církevní politiky rychle pochopili, že je výhodné ovládnout nejen konzistoř, ale také systém vikariátů. Státní úředníci chytrě využili faktu, že se hranice vikariátů neshodovaly s územní organizací státní správy. V severovýchodních Čechách se to týkalo zejména vrchlabského a hostinského vikariátu. Okres Vrchlabí byl rozdělen mezi oba vikariáty, přičemž vrchlabský vikariát významně zasahoval do okresu Jilemnice a do hostinského vikariátu náležela řada farností z okresu Trutnov. V menším měřítku se takové překryvy děly i v ostatních vikariátech. V roce 1951 tedy došlo se souhlasem biskupa Píchy k reorganizaci vikariátů, kterou SÚC schválil 28. listopadu téhož roku.⁷⁴² Počet vikariátů v diecézi byl snížen na 24 a jejich hranice přizpůsobeny okresům. Některé vikariáty byly společné pro dva okresy: k trutnovskému vikariátu patřil také okres Vrchlabí, k jaroměřskému okres Dvůr Králové nad Labem a k náhodskému okres Broumov.⁷⁴³ Reorganizace vikariátů ale byla také vhodnou příležitostí, jak se zbavit

⁷³⁷ Jan Merrel (1904-1986) byl předním českým biblistou a dlouholetým děkanem Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích (1954-1974). Byl autorem řady odborných publikací. Jako odborný poradce se účastnil prvního a třetího zasedání 2. vatikánského koncilu.

⁷³⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 31.3.1965.

⁷³⁹ K vývoji vikariátů v královéhradecké diecézi viz VAŇURA 2008 a ŠŮLA 2005.

⁷⁴⁰ ŠŮLA 2005, 146.

⁷⁴¹ ŠŮLA 2005, 148-149.

⁷⁴² NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z roku 1951.

⁷⁴³ SoKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4133, seznam vikariátů a jejich obsazení po reorganizaci.

nepohodlných vikářů. Tak byl odsunut z vedení jaroměřského vikariátu královédvorský děkan František Resler, skončili též správci trutnovského a broumovského vikariátu František Janíček a Klement Němčík. Funkci vikáře měl opustit také Jan Abendroth, jenže vše dopadlo jinak. Díky přesunu své úpické farnosti z náchodského vikariátu do trutnovského nemohl nadále působit jako náchodský vikář, kde ho nahradil Karel Tomíček. Jenže jak se zřejmě ukázalo, v celém vikariátu Trutnov, který nyní zabíral dva okresy, se nenašel žádný vhodný kandidát. A tak se stalo, že se Jan Abendroth proti původním záměrům zmocněnce stal trutnovským vikářem.⁷⁴⁴

Funkce vikářů se postupem doby stávala stále více vnější slupkou bez reálného obsahu. Zejména po smrti biskupa Píchy po nich zřejmě nikdo důrazně nevyžadoval bedlivé plnění vikářských povinností. Vizitace farností prováděly podle názoru zmocněnce jen formálně a „strejcovsky“. Někteří se ani neobtěžovali zaslat na konzistoř o vizitaci zprávu. A když už nějaký vizitační protokol do Hradce dorazil, zhodnotil výsledky vizitace kanovník Tůma v „laskavé a vlídné“ zprávě a své hodnocení nechal podepsat kapitulním vikářem.⁷⁴⁵ Vikáři byli duchovními zřejmě stále více vnímáni jako nástroj státní politiky a exponenti mírového hnutí než skuteční církevní představení. Proto se mezi vikáři – pokud nešlo o osobnosti typu Jonáše či Tomíčka – netěšili velké autoritě.⁷⁴⁶

Jednou z mála činností, která vikářům zůstala, bylo vedení vikariátních schůzí. Setkávání duchovních v rámci vikariátu, obvyklé již dříve, pokračovalo i po roce 1948. Náplň těchto setkání byla převážně náboženská a měla sloužit k duchovní obnově kněží. Od roku 1949 začali tato setkání navštěvovat okresní církevní tajemníci, aby duchovním znemožnili dohodu o společném „protistátním“ postupu.⁷⁴⁷ Setkání vikariátů v této podobě skončila v roce 1950. Od počátku roku 1951 byly organizovány tzv. besedy duchovních v rámci jednotlivých okresů. Konaly se zpravidla v prostorách ONV, místo vikáře je řídil okresní církevní tajemník a jejich náplň byla politická. První besedy nedopadly úplně nejlépe. Trutnovský církevní tajemník si dal záležet, aby měla beseda slavnostní ráz. Proto byla zahájena vystoupením pionýrů, kteří přednesli píseň „Ocelová brigáda“ a báseň na téma boje za mír. Besedy se zúčastnil i předseda ONV, přesto nebyl s vyzněním celé akce církevní tajemník spokojen.⁷⁴⁸ Mohl však být rád, že duchovní vůbec přišli. V Náchodě se dostavili na první besedu pouze tři duchovní. Příště si dal církevní tajemník více záležet na stanovení data besedy, rozeslal pozvánky, při návštěvách duchovních připomínal a výsledek? Přišli dva duchovní.⁷⁴⁹ V Žamberku prý udělali duchovní z besedy frašku a celá věc měla dohru u biskupa, který si pozval Štěpána Koudelku z Rybné nad Zdobnicí na pohovor.⁷⁵⁰ Naopak ve Vrchlabí probíhaly besedy bez větších problémů, možná i díky spotřebovanému vínu a obloženým chlebíčkům. Kvůli malému počtu duchovních v okrese byly besedy od léta 1951 zrušeny a kněží z Vrchlabska dojížděli besedovat do sousedního Trutnova.⁷⁵¹

⁷⁴⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, návrh pro biskupský ordinariát z 4.1.1951 a odpověď biskupa z 10.2.1951.

⁷⁴⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 8.1.1960.

⁷⁴⁶ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva SÚC o průzkumu v církevně politické práci v kraji Hradec Králové z 16.3.1956.

⁷⁴⁷ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva OCT z 1.12.1949, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1954, inspekční protokol z 8.3.1950.

⁷⁴⁸ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 576, inv. č. 4163, zápis z vikariátní besedy 31.1.1951.

⁷⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, zápis z besedy v Náchodě 2.3.1951.

⁷⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 6.4.1951.

⁷⁵¹ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 559, inv. č. 2321, zápisy z besed duchovních.

Po reorganizaci vikariátů vedení besed či porad opět převzali vikáři. Okresní církevní tajemníci se jich pochopitelně dále účastnili. Někdy se na besedu dostavili jako hosté okresní funkcionáři a zástupci státní správy. Vikariátní porady se staly vlastně jakousi součástí činnosti mírového hnutí. Vikáři přednášeli referáty, které zaznívaly i na Diecézních mírových výborech. Protože však někteří z nich řízení besed nezvládali, byli do vikariátů vysíláni referenti Diecézního mírového výboru. Zatímco přítomnost kanovníků Tomíčka, Jonáše či Javůrka se většinou osvědčila, horší to bylo s generálním vikářem Hronkem. Když byl vyslán do rychnovského vikariátu, aby pozvedl úroveň zdejší porady duchovních, dosáhl prý pravého opaku.⁷⁵²

Největší problémy s usměrněním besed se vyskytovaly v okresech Trutnov a Žamberk, kde se mezi duchovními nacházelo několik obávaných diskutérů. V roce 1951 se prý duchovní z Trutnovska snažili studenta moskevské univerzity Koláče po jeho přednášce o dění v SSSR „zákeřnými a promyšlenými dotazy přivést do úzkých“. Po referátu o úloze USA a SSSR v boji o mír zdejší duchovní udivovali referenta i církevního tajemníka znalostmi leninismu.⁷⁵³ Diskuze k volbám v roce 1954 prý byla vedena negativně a většina duchovních při besedě „svítila zlomyslně očima“. ⁷⁵⁴ V roce 1956 trutnovský kaplan Michálek provokativně doporučoval obnovu agrární strany.⁷⁵⁵

K nejvášnivějším diskutérům patřil několikrát zmíněný Josef Císař. Ten podle názoru církevních tajemníků svými poznámkami „narušoval“ nejprve besedy na Trutnovsku a poté i na Žamberecku, kam byl přeložen. Při besedách odvážně kritizoval šikanování větších zemědělců i protipapežské články v tisku. Jindy vyslovil názor, že katolíkoví je jedno, v jakém režimu žije, pokud má prostor pro náboženskou činnost.⁷⁵⁶ Při předvolebních diskuzích v roce 1954 zpochybnil, že by šlo o skutečné volby. Dokonce ani vikář Tomíček jako referent jeho argumentům nedovedl čelit a jen přítomnost KCT a zmocněnce prý zabránila tomu, aby tento „bojůvkář“ ovládl celou poradou.⁷⁵⁷ V létě 1955 se přítomného kanovníka Javůrka v narážce na jeho referát zeptal, proč se na vikariátních poradách nemluví pouze o církevních věcech a zda opravdu Javůrek věří tomu, že se Západ připravuje na válku.⁷⁵⁸ Když během vikariátní konference na jaře 1958 vyzval zástupce ONV v Žamberku Kopecký duchovní, aby se nebáli diskutovat o palčivých otázkách, netušil zřejmě, koho má před sebou. Josef Císař ihned zareagoval na informaci o výzvě SSSR k zastavení zkoušek nukleárních zbraní: když má někdo nukleárních zbraní dostatek, může ostatní vyzývat k zastavení jejich výroby. Josef Císař využil rovněž přítomnosti kanovníka Josefa Beneše a uváděl mu případy, kdy byli lidé postiženi pro své náboženské přesvědčení. Beneš se bránil tím, že neví o nikom, kdo by nemohl kvůli své víře studovat. Císař pohotově uvedl příklad pedagogických fakult. Beneš musel připustit, že tam jsou připouštěni opravdu pouze lidé, kteří nemají k náboženství žádný vztah.⁷⁵⁹

⁷⁵² NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva SÚC o průzkumu v církevně politické práci v kraji Hradec Králové z 16.3.1956.

⁷⁵³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva OCT z 30.8.1951.

⁷⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

⁷⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, zpráva SÚC o průzkumu v církevně politické práci v kraji Hradec Králové z 16.3.1956.

⁷⁵⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 576, inv. č. 4163, zápisy z vikariátních besed 1951-1952.

⁷⁵⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

⁷⁵⁸ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 30.6.1955.

⁷⁵⁹ ABS Praha, V-489/HK – vyšetřovací svazek proti J. Císařovi, protokol o výsledku Jana Mokrého.

Jinde provázel besedy spíše nezájem duchovních. Tak si okresní církevní tajemník v Dobrušce v roce 1952 stěžoval, že při referátu Slovensko na prahu socialismu „skoro všichni duchovní podřimovali a i jinak věnovali málo pozornosti. Např. Henych střelil sirkami po Cihlářovi, Holan se d'oubal v nose a v zubech apod. Diskuze nebyla opět žádná, i když toto téma bylo zajímavé. Já jsem se snažil také o probuzení, ale nešlo to.“⁷⁶⁰ V okrese Jaroměř pronesl děkan Resler po referátu vikáře ironicky „Amen“, což vyvolalo smích přítomných. Do diskuze o referátu se však nikdo nehrnul a všichni dávali najevo, že schůzi pokládají za pouhou formalitu.⁷⁶¹ Něco jiného však bylo, když na pořad jednání místo politických témat přišlo téma, které skutečně duchovní páliło, například opravy kostelů či omezování náboženských aktivit, zejména výuky náboženství. To pak bývala diskuze mnohdy velmi živá. Na přelomu padesátých a šedesátých let se zřejmě poněkud měnil vztah duchovních k vikariátním schůzím, což se odrazilo v téměř stoprocentní účasti. Nebrali už porady jen jako nutné zlo. Byla to kromě kněžských pohřbů jedna z mála možností, jak se sejít.⁷⁶²

Uplynulo sotva deset let od velké reorganizace vikariátů a už tu byla další. Tentokrát byla podnětem nová územní organizace krajů a okresů. Dosavadní okresy se v roce 1960 slučovaly do větších celků. V severovýchodních Čechách místo stávajících devíti okresů zůstaly tři: Trutnov, Náchod a Rychnov nad Kněžnou. Ostatní se staly jejich součástí a část okresu Žamberk byla přičleněna k Ústí nad Orlicí. Novým okresům se přizpůsobily i vikariáty, kterých bylo nyní v diecézi 16. Podle názoru zmocněnce to znamenalo pro (proti)církevní politiku výhodu. Rozlehlé vikariáty velmi ztížily dohled vikářů nad farnostmi a vizitace se staly ještě více formálními než dosud.⁷⁶³

3.7 Mezi perzekucí a kolaborací

Po roce 1948 vtrhl do života duchovních nepřátelský režim, který je podrobil šikaně církevních tajemníků a tajné policie, udělal z nich de facto občany druhé kategorie a přiváděl je do situací, na které je nemohl připravit sebelepší seminář. Už samotné kněžské povolání s sebou nese řadu vnitřních zkoušek a zápasů, které byly těžkou situací mnohdy ještě znásobeny a přesáhly možnosti mnohého kněze se s nimi se ctí vyrovnat. Jako jedna z velkých zkoušek v povolání římskokatolického duchovního bývá vnímán povinný celibát, který kněze zbavuje zázemí rodiny a odsuzuje k jistému osamocení. Toto osamocení duchovního režim prohloubil a také náležitě využil.⁷⁶⁴ Jak jsme si ukázali na příkladu vikariátních schůzí, normální kontakty mezi duchovními byly omezovány. Na faře, kterou dříve sdílel s dalšími duchovními a často se svými příbuznými, nyní kněz zůstal sám nebo ve společnosti nájemníků, kterým mnohdy nebylo radno důvěřovat. Jeho učitelé a představení z dob seminárních studií, k nimž byl zvyklý jezdit pro radu a povzbuzení, byli většinou ve vězení nebo v internaci. Přechodem vedení matrik na národní výbory a snížením počtu křtů a církevních sňatků se kontakt duchovního s veřejností omezil zpravidla na úzkou skupinu pravidelných návštěvníků bohoslužeb. Zřejmě i proto někteří duchovní vzpomínají na dobu strávenou

⁷⁶⁰ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, zpráva o poradě duchovních okresu Dobruška 21.5.1952.

⁷⁶¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.3.1955.

⁷⁶² NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.4.1960.

⁷⁶³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 13.1.1962.

⁷⁶⁴ Nešlo samozřejmě jen o problém duchovních. Celá socialistická společnost byla záměrně atomizována. Čím více se společnost navenek sjednocovala (vzpomeňme na masové akce, společné rekreace ROH, společné hospodaření v JZD, společné stravování atd.), tím více byly rozbíjeny tradiční vazby a obyvatelstvo s využitím strachu, nedůvěry a závisti zaháněno do svého soukromí.

ve vězení paradoxně jako na období relativně spokojené. Navzdory těžké manuální práci, buzeraci bachařů a ostatním těžkostem „muklovského“ života zde zažívali něco, co tam „venku“ hledali jen stěží – společenství a solidaritu duchovních.

Kněz je v církvi a do jisté míry i mimo její hranice vnímán jako morální autorita. Proto je jeho jednání posuzováno přísněji než u jiných. Odlesky tohoto mimořádného postavení zaznamenáváme dokonce i v dnešní sekularizované společnosti. Odhalený pedofil z řad duchovních vyvolává zpravidla větší pobouření než sexuální delikvent z jiné společenské skupiny. Proto také vážné mravní selhání může narušit nebo zcela rozvrátit dosavadní pastorační práci. Farář v Lanžově na Královédvorskú a absolvent teologických studií v Římě Jan Hlaváček byl znám jako dobrý kazatel. Dostavily se však potíže s alkoholismem a Hlaváček ztrácel respekt mezi věřícími.⁷⁶⁵ Pod vlivem alkoholu spáchal ve svých 67 letech mravnostní přečin. Ještě než byl v roce 1952 odsouzen na jeden rok vězení, účast na bohoslužbách výrazně poklesla.⁷⁶⁶ Když v roce 1953 do farnosti nastoupil nový duchovní Václav Kubát, musel s velkým úsilím obnovovat náboženský život v obci. Sám byl však v roce 1955 zatčen a odsouzen, na rozdíl od Hlaváčka však z politických důvodů.⁷⁶⁷ Mravní prohřešky duchovních pochopitelně se zájmem sledovali jak církevní tajemníci, tak Státní bezpečnost, a podle okolností je využívali buď k nátlaku na duchovní, nebo k odpuzování věřících od církve. Také Hlaváček měl původně dostat pouze podmíněný trest, aby jeho přítomnost ve farnosti dále narušovala zdejší náboženský život.⁷⁶⁸

Podobně jako většina profesí, která vyžaduje práci s lidmi, je duchovní ohrožen syndromem vyhoření. Neustálé překážky v normální pastorační práci, strach z postihu, nedostatek podpory od církevních struktur u mnoha z nich vyvolávaly pocity marnosti. Odtud vedla snadná cesta k zanedbávání pastorační péče a její omezení na nezbytné minimum, což pochopitelně souznělo se státní politikou postupného omezování náboženské činnosti.

Toto vše musíme mít na paměti, až budeme hodnotit chování duchovních, které se mnohdy odehrávalo pod tlakem z mnoha stran.

V chování duchovních můžeme vysledovat čtyři základní strategie, které si vytvářeli ve vztahu ke státní proticírkevní politice. Na tomto základě lze načrtnout jakousi typologii duchovních. Ač nešlo o žádný záměr, navržená typologie se velmi podobá čtyřem kategoriím, podle nichž duchovní třídil SÚC.

Kolaboranti plojharovského typu

Relativně malá část duchovních se naprosto vědomě a svobodně rozhodla pro spolupráci s režimem s jasným cílem mocensky se prosadit v církvi. Je pochopitelně těžké posoudit, zda šlo o čistý oportunistus, nebo zda byla jejich motivace podložena také skutečnou vírou v socialismus. Na rozdíl od podobných případů v Církvi československé obvykle zůstávali nadále duchovními.

Vedle Josefa Plojhara se stal jednou z nejznámějších kolaborantských postav *Josef Beneš*, původem z královéhradecké diecéze. Tento rodák z Poděbrad, kněz a spisovatel

⁷⁶⁵ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2618, kádrový dotazník z roku 1953.

⁷⁶⁶ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 2.4.1952.

⁷⁶⁷ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 1.6.1953 a 15.1.1954. Václav Kubát byl v letech 1950-1953 internován v Želivě a v Hájku. Po svém propuštění nastoupil do Lanžova. Zde byl roku 1955 zatčen a odsouzen za údajné uschování zbraní v kostele v Honbicích, který náležel do jeho dřívější farnosti Hrochův Týnec.

⁷⁶⁸ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 5. 2.[3.]1952.

byl v době druhé světové války zatčen za neotřetí článku o atentátu na Heydricha v časopise, který redigoval. V letech 1942–1945 byl vězněn v koncentračním táboře v Dachau. V letech 1945–1948 působil jako katecheta v Trutnově, poté krátce působil v České Třebové. V roce 1950 se stal profesorem teologické fakulty v Praze a šéfredaktorem prorežimního církevního časopisu *Duchovní pastýř*. Po celou dobu existence Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva byl jeho generálním tajemníkem. Od roku 1955 byl členem ÚV ČSL, ve stejném roce se stal kanovníkem vyšehradské kapituly.⁷⁶⁹ Díky přesunu do Prahy nebyl jeho vliv v královéhradecké diecézi velký, přestože udržoval kontakty s některými duchovními, například s pozdějším kancléřem Karlem Tomíčkem. Zřejmě uvažoval o svém návratu do Hradce Králové ve vysoké církevní funkci (kapitulní vikář?), jak alespoň v roce 1955 naznačoval zmocněnci Peškovi. Zmocněnec však pochyboval o správnosti takové volby, neboť Beneš podle něho neznal poměry v diecézi a duchovní by ho neuznávali.⁷⁷⁰ Pešek jistě nemohl potřebovat, aby se v diecézi objevila tak silná figura jako Beneš, ač o jeho loajalitě k režimu nebylo nutné pochybovat. Jeho obavy z napětí mezi duchovními a Benešem ale jistě nebyly neoprávněné. Peškův nástupce Merta nám o deset let později zanechal svědectví, jak mnozí duchovní o Benešovi smýšleli. Byly zpochybňovány důvody jeho věznění v koncentračním táboře. Jako katecheta v Jičíně měl prý chatu v Prachovských skalách, kde pořádal „mejdany“ za účasti nacistů. Když došlo k jeho zatčení, dali od něj Němci údajně ruce pryč. Po návratu z Dachau jej biskup Pícha nevrátil právě pro jeho předchozí nemorální život do Jičína, ale ustanovil ho katechetou v Trutnově. Zpochybňovala se i platnost jeho kanonikátu.⁷⁷¹ Jako řadě jiných kolaborantů lze také Benešovi přičíst některé skutky ve prospěch církve. Historik Václav Vaško vzpomínal, že díky Benešově záštitě vyšla občas kvalitní katolická publikace. Při jedné takové příležitosti si spokojeně mnul ruce: „To jsme ty bolševiky zas jednou doběhli.“⁷⁷²

Z královéhradecké diecéze pocházel i další čelný představitel prorežimních duchovních *Antonín Veselý* (1918–1983), který se v roce 1953 stal generálním vikářem apoštolského administrátora Františka Onderky v Českém Těšíně a po Onderkově úmrtí v roce 1962 také samozvaným nástupcem (jeho jmenování však nebylo Svatým stolcem nikdy uznáno). K nejvýznamnějším postům se dopracoval v rámci Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris* (nástupnické organizace Mírového hnutí katolického duchovenstva), kde zastával funkci předsedy federálního sdružení.⁷⁷³ Svou kariéru „vlasteneckého kněze“ zahájil jako administrátor farnosti Mlázovice. V roce 1949 se zapojil do režimem organizované Katolické akce a v diecézi patřil k jejím předním propagátorům. Za to byl odměňován materiálními výhodami (pobyt v lázních, automobil) a postupem v církevní kariéře. Již v roce 1950 se přesunul z Mlázovic do Hradce Králové. Znepřátelil si ovšem většinu ostatních duchovních a také biskup Pícha mu ani po letech nedůvěřoval. Ještě v roce 1953 jej odmítl jmenovat kanovníkem.⁷⁷⁴ Členem katedrální kapituly v Hradci Králové se Veselý stal až v roce 1962.

Zatímco Beneš s Veselým odešli z diecéze, další kněz přišel do diecéze zvenčí. Jedná se o několikrát zmiňovaného *Josefa Jelena*. Narodil se 6. února 1921 ve Strakonících

⁷⁶⁹ K Josefu Benešovi např. HANUŠ 2005a, 13; PEHR 2007, 37.

⁷⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 2.2.1955.

⁷⁷¹ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 31.3.1965.

⁷⁷² VAŠKO 1999, 312-319.

⁷⁷³ BALÍK/HANUŠ 2012, 48-49.

⁷⁷⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 4.2.1953.

v rodině malíře písma. Po maturitě na Arcibiskupském gymnáziu v Praze vstoupil do řádu redemptoristů, kde působil i jeho starší bratr Václav. Teologická studia absolvoval na řádovém učilišti v Obořišti a roku 1946 byl vysvěcen na kněze. Jeho působištěm po vysvěcení se stala Plzeň, kde se stal populárním kazatelem.⁷⁷⁵ Jeho kázání však sledovali se zájmem nejen věřící, ale také příslušníci Státní bezpečnosti. Již v létě 1947, tedy půl roku před únorovým převratem, upozornila StB v Klatovech na jeho „závadnou“ promluvu při pouti na Domažlicku.⁷⁷⁶ Dne 19. června 1949 přečetl pastýřský list „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“, který doprovodil vlastními kritickými výhradami k projevům náboženské nesvobody. Za své odvážné chování byl nejprve odsouzen k finanční pokutě a 1. října 1949 došlo k jeho zatčení. Počátkem roku 1950 proběhlo soudní přelíčení u Státního soudu, který jej odsoudil pro pobuřování ke třem letům vězení.⁷⁷⁷ Na podzim roku 1952 byl propuštěn a směl se vrátit do duchovní správy. Ovšem ne již do Plzně, nýbrž do královéhradecké diecéze. Krátce působil v Kolíně a poté byl přeložen do nedalekých Konárovic. V roce 1958 se stal administrátorem v Třebechovicích pod Orebem. Někdejší ohnivý protirežimní kazatel nyní ochotně spolupracoval se státní správou, byl aktivním členem Mírového hnutí katolického duchovenstva, při oslavách 1. máje na faře vlála československá i sovětská vlajka. Od věřících se snažil spíše izolovat, na faře v Třebechovicích například zakázal návštěvy. Kdysi jeho kázání vyhledávaly zástupy věřících i nevěřících, nyní mu prý farníci posílali anonymy a ostatní kněží ho pro jeho referáty na kněžských schůzích sarkasticky nazývali „krajským řečníkem a básníkem“. Nedůvěru státních orgánů se mu však dařilo rozptýlit jen zvolna. StB ještě v roce 1954 hodnotí jeho poměr k režimu jako vlašný. Je prý horlivým sluhou Vatikánu, i když to na sobě nedává znát.⁷⁷⁸

Dne 10. července 1961 zemřel náhle ve věku 47 let správce trutnovského arciděkanství Jan František Novák, mimochodem spolužák Josefa Toufara. Státní bezpečnost si jej vytypovala za svého spolupracovníka. Osudného 10. července 1961 byl předvolán k výslechu, kde byl zřejmě přesvědčován ke spolupráci. Podle svědectví pamětníků se vrátil na arciděkanství značně rozčilen. Odpoledne po návratu z pohřbu se náhle skácel mrtev. Oblíbeného kněze, kterému pro jeho noblesní vystupování a vznešený zjev přezdívali „Kardinál“, věřící považovali za oběť komunistického režimu. S příchodem Josefa Jeleny se atmosféra ve farnosti změnila. Dveře arciděkanství, které byly za dob Jana Nováka otevřeny každému, se rázně zavřely. Jelen většinu návštěv vyřizoval oknem. Také nájemníkům na arciděkanství – manželům Čakrtovým – doporučil, aby žádné návštěvy nepřijímali. Většinu času věnoval literární práci, často i na úkor povinností duchovního. Od většiny zdejších duchovních se lišil tím, že nosil zásadně civilní oblek, a na rozdíl od řady z nich bylo jeho ctižádostí mít v pořádku farní účetnictví. Dosavadní poněkud volnější praxi v účtování označoval za „arcichlívek“ či „arcihajzl“. Zde také zpečetil dosavadní kontakty s StB, když se 14. srpna 1962 svým podpisem zařadil mezi tajné spolupracovníky Státní bezpečnosti, zatím jako tzv. informátor. V tzv. akci FARA pomohl do vězení svému kaplanovi Františku Michálkovi, který byl v roce 1963 odsouzen na dva roky vězení. Stejně tak měl sledovat aktivity polských kněží, kteří se pokoušeli o distribuci náboženské

⁷⁷⁵ JELEN 1998.

⁷⁷⁶ VLČEK 2004, 28.

⁷⁷⁷ SKÁLA 2007, 265-285; VLČEK 2004, 302-303.

⁷⁷⁸ KAFKA 2009b, 171.

literatury do Československa. Jelen byl dokonce vyslán do Polska, kde navázal styk s tamními redemptoristy.⁷⁷⁹

Zatímco František Michálek čekal ve vazbě na soud, začínal Josefu Jelenovi nový život. Dne 15. dubna 1963 odešel z duchovní služby a přestěhoval se do Prahy, kde nastoupil jako odborný referent ve správě kulturních zařízení při ministerstvu kultury. Později pracoval jako redaktor týdeníku Květy, dramaturg Československého rozhlasu nebo zaměstnanec Svazu českých dramatických umělců. Ani práce pro StB mu však neotevřela cestu k publikační činnosti a svou lyrickou sbírku Pod sedmi pečetěmi mohl vydat teprve v roce 1968. Nové příležitosti Jelenovi přinesla až normalizace. Roku 1971 píše oslavnou báseň k 50. výročí založení KSČ „Znám onu ruku“. O rok později vydává nakladatelství Československý spisovatel jeho románovou prvotinu Stín katedrály, která je inspirována Jelenovým působením v královéhradecké diecézi. Román poměrně zdařile vystihuje některé stránky církevního života (mírové schůze, neustálé přesuny duchovních mezi farnostmi), což se však rozhodně nedá říci o postavách většiny románových hrdinů, kterým posloužili za předlohu konkrétní duchovní. Románový arciděkan Jan Návrat, jenž podobně jako Jan František Novák umírá po výslechu na bezpečnosti, je zobrazen jako cynický defraudant, který parazituje na dobročinnosti farních oveček. Trutnovského kaplana Františka Michálka, na jehož zatčení měl svůj podíl, vykreslil v románu jako odpudivého Františka Maloně, který je za svou spoluúčast na arciděkanových machinacích oprávněně postaven před soud. Zločiny na trutnovském arciděkanství pomůže odhalit hlavní románový hrdina Arnošt Vychodil, který je na arciděkanství přeložen po Návratově smrti z Komárovic. Do kultivovaného a charakterního Vychodila Jelen projektoval představy, které měl zřejmě sám o sobě.⁷⁸⁰

V období normalizace si Jelen konečně vynahradil svůj mnohaletý literární půst. Vydal řadu básnických sbírek, několik románů a množství veršovaných publikací pro děti. Publikovat nepřestal ani po politických změnách v roce 1989, které přijal velmi kriticky. V roce 1998 vydal Josef Jelen svou knihu vzpomínek, kterou nazval „Jeden z prokletých“. Stylizuje se v ní do role známého spisovatele, který stejně jako Jakub Deml nenachází pochopení v církvi a je od ní pronásledován. V knize se snaží ospravedlnit své normalizační angažmá a vyřizuje si účty s kritiky, především s Bedřichem Fučíkem, který ve svých vzpomínkách zpochybnil jeho literární i charakterové kvality.⁷⁸¹ Příliš nepřekvapuje, že se v knize nezmiňuje o spolupráci s StB ani o zatčení kaplana Michálka a svůj odchod z duchovní služby odůvodňuje zdravotními důvody. Přestože ve vzpomínkách připomíná řadu svých děl, románovou prvotinou Stín katedrály se prakticky vůbec nezabývá.⁷⁸² Poslední dílo, básnická sbírka Hledám tvář bez masky, vyšlo v roce 2004, dva roky před jeho smrtí.

⁷⁷⁹ KAFKA 2009b, 172.

⁷⁸⁰ KAFKA 2009b, 173-174.

⁷⁸¹ Bedřich Fučík (1900-1984) – literární kritik a historik, editor, překladatel, v roce 1951 odsouzen v procesu s katolickými spisovateli. O Josefu Jelenovi se letmo zmiňuje ve své knize Čtrnáctero zastavení v kapitole věnované Jakubu Demlovi. Jelen podle Fučíkova tvrzení kdysi Demla navštívil, ten ho laskavě přijal, nicméně mu dal radu: „Toho psaní, Josefe, nechte, básník nejste.“ Samotného Fučíka Jelen navštěvoval již v době teologických studií a marně se domáhal vydání svých veršů. Později se znovu setkali ve vězení, kde Fučík musel vytrpět „zostření“ trestu v podobě úmorného Jelenova básnění. Po svém propuštění Jelen vytrvale obtěžoval Fučíkovu ženu svými literárními počiny s nadějí, že na její doporučení si ho všimne Vítězslav Nezval nebo jiná literární celebrita. FUČÍK 1992, 110-111.

⁷⁸² JELEN 1998, 184.

K Benešovi, Veselému a Jelenovi můžeme přiřadit také tragikomickou figurku generálního vikáře Hronka, který ovšem za zmíněnou trojici díky svým omezeným zájmům a celkovou neschopností značně zaostával. V samotných severovýchodních Čechách s výjimkou Jelena takto krystalický případ kolaborace s komunistickým režimem v této době asi nenajdeme. S jistou výhradou bychom mohli do této skupiny zařadit například Aloise Homolu ze Stárkova nebo Jana Ježka z Bílé Třemešné, jejichž náklonnost k režimu měla zajímavé pozadí. K jejich případu se ještě vrátíme. Z mladších duchovních pak můžeme zmínit *Josefa Měšťana*, který byl vysvěcen v roce 1962. Málem se však knězem vůbec nestal, neboť kapitulní vikář se souhlasem k jeho vysvěcení váhal.⁷⁸³ Josefu Měšťanovi ctižádost rozhodně nechyběla. Už v roce 1966 na sebe upozornil, když pomohl zorganizovat schůzku mladých kněží na konzistoři, při níž přítomné seznámil s poznatky z „komise mladých“ při CMVKD. Schůzka však podle názoru zmocněnce nesplnila svůj cíl, neboť místo zamýšlené „politické“ orientace přítomní duchovní věnovali pozornost liturgické problematice. Měšťan ještě neměl tolik zkušeností, aby schůzce udal „správný“ směr a přítomný kapitulní vikář Javůrek mu v tom nijak nepomohl.⁷⁸⁴ Později se stal funkcionářem sdružení *Pacem in terris* a loajalita k režimu se mu bohatě vyplatila. V roce 1972 byl jmenován sídelním kanovníkem a roku 1975 biskupským vikářem náhodského vikariátu. Od roku 1966 až do sametové revoluce působil jako duchovní správce v Červeném Kostelci.⁷⁸⁵

Artisté

Kolaboranti plojharovského stříhu tedy tvořili poměrně úzkou skupinu duchovních. Většina duchovních se prostě snažila „přežít“ a v rámci možností vykonávat s větším či menším úspěchem pastorační péči o své farnosti. Mezi tímto „středním proudem“ a zmíněnými kolaboranty ovšem existuje určitý přechod. Tito duchovní se vyčleňují z řady trpných diváků církevní politiky, avšak stejně tak je nelze jednoduše přiřadit k Plojharovi a Benešovi. Pro nedostatek vhodnějších výrazů je budeme nazývat „artisté“. Tito kněží totiž jakoby neustále balancovali na tenké hranici mezi nezbytnými ústupky v zájmu církve a otevřenou kolaborací s režimem, kterou lze jen těžko omluvit prospěchem církve. Takové balancování ovšem mohlo snadno skončit pádem do propasti kolaborace. Do této skupiny patřila řada vikářů i funkcionářů mírového hnutí, můžeme sem jistě zařadit čtveřici, která fakticky řídila diecézi po smrti biskupa Píchy. Zatímco kapitulní vikář Javůrek se bránil překročit určité hranice, jeho konkurent a nástupce Jonáš a kancléř Henych postupně dospěli do stádia, které můžeme nazvat otevřenou kolaborací. Jak by skončil Karel Tomíček, kdyby předčasně nezemřel, můžeme jen spekulovat.

Opačný vývoj prodělal již několikrát zmíněný *Jan Šimek* (1917-1985). Nejprve nadějný spolupracovník státní moci se postupně distancoval od otevřené spolupráce s režimem a postupně se zařadil do „středního“ proudu. Pocházel z Pavlišova na Náchodsku. Po vysvěcení roku 1941 vystřídal několik kaplanských míst a v roce 1946 byl ustanoven administrátorem v Rudníku na Vrchlabsku. Stal se poslancem Okresního národního výboru ve Vrchlabí, členem Revolučního odborového hnutí a Svazu československo-sovětského přátelství, účastnil se nepovinných brigád, četl Makarenka

⁷⁸³ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 16.4.1962.

⁷⁸⁴ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 30.6.1966.

⁷⁸⁵ Schematismus diecéze královéhradecké 1977.

a jinou pokrokovou literaturu.⁷⁸⁶ Na podzim roku 1949 jako jeden z mála podepsal souhlas s platovým zákonem, v téže době pomáhal jako instruktor při výkupu zemědělských plodin.⁷⁸⁷ Na jedné vikariátní besedě v roce 1951 vyzýval ostatní duchovní k účasti na mírové manifestaci slovy: „Tak hoši, to půjdem, máme stejně v sobotu volno.“⁷⁸⁸ O Karlu Otčenáškoví, který na přelomu let 1950 a 1951 působil ve Vrchlabí, se vyjadřoval nelichotivě jako o „pošukovi“ a „Černém Římanu“. Otčenáškoví zazlival především jeho přílišné náboženské aktivity. Když mu například Otčenášek nabídl, že by si některou neděli mohli své farnosti vyměnit, Šimek to striktně odmítl. Prý by mu tam Otčenášek zaváděl „svoje novinky“. A když nutně potřeboval do kostela svíčky, zajel si raději večer k OCT do bytu, jen aby nemusel poprosit o službu Otčenáška.⁷⁸⁹ Zdá se, že si s církevním tajemníkem dobře rozuměl. Svěřoval se mu dokonce se svými pochybami o smyslu kněžského působení, církev to má prý prohrané a on by toho nejraději „nechal“.⁷⁹⁰ Za to vše si vysloužil zařazení do II. kategorie (pokrokový) a uvažovalo se dokonce i o kategorii I., vyhrazené těm nejspolehlivějším.⁷⁹¹

Přelomem se stal jeho odchod z pohraničního Rudníku do okresního města Žamberk, kam byl jako nadějný kádr přeložen v roce 1952. Nejprve měl jít do Rychnova nad Kněžnou, ale tam se mu nelíbilo. Bylo mu vyhověno a Šimek se stal administrátorem v Žamberku. Po jeho příchodu musela faru opustit sestra vězněného žambereckého děkana Jakubce, která sloužila jako hospodyně také bratrovu nástupci Františku Karlovi.⁷⁹² Zpočátku vše běželo tak, jak si církevní tajemníci naplánovali. Šimek jako „pokrokový“ kněz údajně narušil zdejší blok „reakčních“.⁷⁹³ V následujícím roce už bylo zřejmé, že Šimek naděje nesplní. Reakční duchovní ho prý mezi sebou „utopili“.⁷⁹⁴ Dokonce se uvažovalo o jeho přeložení mimo Žamberk. Šimek si pak postěžoval žambereckému církevnímu tajemníkoví, že je smolař, neboť od něho očekávali příliš mnoho a nyní jej chtějí potrestat přeložením.⁷⁹⁵ Přesto v Žamberku zůstal více než tři desetiletí a v roce 1955 se stal nejprve 1. sekretářem vikariátu žambereckého a po územní reorganizaci také ústeckoorlického vikariátu.⁷⁹⁶ Někdejší „rudý“ administrátor z Rudníku zemřel v Žamberku 4. listopadu 1985 takřka v pověsti svatosti.⁷⁹⁷

⁷⁸⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1697, seznamy duchovních 1949-1950.

⁷⁸⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT Vrchlabí z 27.11.1949.

⁷⁸⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 559, inv. č. 2321, zápis besedy duchovních 24.1.1951.

⁷⁸⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT Vrchlabí z 13.2.1951.

⁷⁹⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT Vrchlabí z 13.1.1951.

⁷⁹¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT Vrchlabí z 3.10.1949

⁷⁹² NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 29.7.1952.

⁷⁹³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.11.1952.

⁷⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 3.3.1954.

⁷⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 28.7.1953.

⁷⁹⁶ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 30.11.1955.

⁷⁹⁷ Srov. Farní zpravodaj římskokatolické farnosti Děkanství Žamberk 3/2013, 7-9: „P. Jan Šimek byl ctitelem Matky Boží, modlil se k ní denně několikrát. Uměl krásně zpívat, miloval vážnou i chrámovou hudbu. Kdo ho slyšel hrát na kytaru, nezapomene na lidové, ale i country písničky v jeho podání. S partou muzikantů si v Žamberku zahrál i na housle. Další jeho velkou láskou byly květiny, ze všeho nejvíce miloval růže. V roce 1966 se zasloužil o opravu kostela v Líšnici. Při každodenním výstupu na věž kostela, kde opravoval nátěry a kříž, jej náhodní kolemjdoucí museli obdivovat. Tady se projevil jeho další koníček, láska k výškám. „Kdybych nebyl knězem, byl bych pilotem“, říkával a tiše dodával: „Čím jsem výše, tím jsem blíže k Panbíčkoví“. Osobní život hovoří o jeho všestrannosti. Měl rád vše krásné a ušlechtilé, přitom byl velmi skromný. Miloval zvířata, jeho pes byl jeho chloubou a okrasnými ptáky se pyšnil. Do přírody velmi rád jezdil na kole nebo chodil jen tak

Podobné naděje vzbuzoval Šimkův soused z Vrchlabska, mladý administrátor v Dolním Lánově *Jan Zilvar* (1920-1975). Počátkem padesátých let se stal členem místního národního výboru i místního výboru Národní fronty, byl organizován v ROH a v JZD přijal funkci jednatele.⁷⁹⁸ Účastnil se všech režimních oslav. Za to byl přeřazen z III. kádrové skupiny do II. Někteří věřící prorežimní postoje svého kněze těžce nesli. Rodina, která měla na starosti oltář při Božím Těle, šla v červnu 1950 na slavnost raději do Vrchlabí, protože Zilvar prý věří více komunistům než církvi. Místní komunisté pak údajně postavili božítelový oltář před MNV z rudých květů.⁷⁹⁹ Podobně jako Šimek neměl ani Zilvar ideální vztahy s Karlem Otčenáškem. Tajný biskup Zilvarovi zazlíval vztah s farskou kuchařkou, s níž býval dolnolánovský duchovní vídán na tanečních zábavách.⁸⁰⁰ Také v jeho případě znamenala změna prostředí i proměnu postoje. V létě 1953 odešel z Dolního Lánova a poté, co se v roce 1955 stal Karel Tomíček kancléřem, nastoupil Zilvar jako duchovní správce v České Skalici. Církevní tajemník hodnotil jeho postoj ke státnímu zřízení jako apatický.⁸⁰¹

Bedřich Novák (1909-1981) byl po úmrtí jaroměřského děkana Františka Solničky v roce 1944 ustanoven tamním administrátorem. V roce 1948 byl však přeložen do pohraniční farnosti Horní Brusnice, což bral jako křivdu ze strany biskupa Píchy, který jej neměl v lásce.⁸⁰² Skromný a mezi lidmi oblíbený duchovní ihned zaujal královédvorského církevního tajemníka. Přestože Novák nesouhlasil s Katolickou akcí a ze solidarity s ostatními kněžími odmítal i platový zákon, hodnotil jej církevní tajemník jako pokrokového duchovního.⁸⁰³ Nevyhýbal se necírkevním aktivitám, naopak spíše vyhledával příležitosti, jak se sblížit s místním obyvatelstvem. V obci například přijal funkci finančního referenta MNV.⁸⁰⁴ V lednu 1951 se objevil na maškarním plese. Když si během zábavy sundal kolárek, byl z legrace dotázán, zda ho papež nevyloučí z církve. Novák odvětil, že mu může papež vlézt na záda.⁸⁰⁵ Navzdory Novákově společenské povaze se však církevnímu tajemníkovi nepodařilo zjistit, že by vyhledával styky se ženami.⁸⁰⁶ Jeho „pokrokovost“ měla své meze. Zásadně se vyhýbal jakékoliv účasti na aktivitách mírového hnutí duchovenstva. V roce 1950 se neúčastnil sjezdu na Velehradě, v roce 1951 odmítl jet na diecézní mírovou konferenci.⁸⁰⁷ Nenechal se zlákat ani možností vrátit se do Jaroměře, což by pro něho bylo jistě výraznou satisfakcí. Nabídku odmítl s tím, že si již v Horní Brusnici zvykl. A skutečně zde setrval až do své smrti v roce 1981. Stal se tak shodou okolností posledním duchovním správcem, který sídlil na zdejší fáře. Zatímco jeho obliba mezi věřícími byla setrvalá, ukazovalo se, že jeho „přínos“ pro lidově demokratický režim naopak nebude velký. Podle kádrového posudku z roku 1953 o výstavbu socialismu neprojevuje zájem,

s batůžkem pěšky. Měl rád stromy a v jejich stínu se modlival - vždy říkal, že ve všem máme vidět Pána, ten všechno stvořil.“

⁷⁹⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1697, seznamy duchovních 1949-1950, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 13.4.1951.

⁷⁹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 12.6.1950 a 29.11.1950.

⁸⁰⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 13.2.1951.

⁸⁰¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 1.12.1955.

⁸⁰² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 221, inv. č. 566, osobní karta B. Nováka.

⁸⁰³ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 27.9.1949.

⁸⁰⁴ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1949, hodnocení duchovních.

⁸⁰⁵ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 31.1.1951.

⁸⁰⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2618, kádrový dotazník z roku 1953.

⁸⁰⁷ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 28.5.1951.

k režimu si opravdový vztah nezískal a až na nepřátelství k biskupu Píchovi zůstal oddán církvi.⁸⁰⁸

Rebelové

Opačnou strategii než kolaboranti zvolili duchovní, kteří proticírkevní politiku státu odmítali a snažili se jí vzepřít. Někteří z nich státní orgány přímo provokovali a o následky si přímo říkali. Jiní „pouze“ nerespektovali hranice, které režim vymezil pro činnost duchovních, a s vědomím hrozícího postihu je překračovali. Jedni i druzí tedy odmítali být pasivními objekty církevní politiky. Těžko nás překvapí, že řada z nich skončila ve vězení nebo v lepším případě v dělnických profesích. U některých se režim spokojil s přeložením nebo je dokonce nechal úplně na pokoji. Je nesnadné, ne-li nemožné vystopovat vodítko, podle něhož se rozhodovalo o osudu jednotlivých duchovních. Adepty k odsouzení si vybírala StB, která jen někdy brala ohled na mínění církevních tajemníků a místních funkcionářů.

Největší počet otevřených odpůrců režimu mezi duchovními byl na Trutnovsku, proto zde také najdeme velmi vysoký počet uvězněných. *Rudolf Haluza* (1915–1973) byl v srpnu 1948 ustanoven administrátorem v Žacléři. Přesně rok poté byl zatčen při návštěvě západních Čech. Přestože nepochybně patřil k odpůrcům režimu, za jeho uvěznění může spíše alkohol. V Sokolově se totiž se svým známým stavil v nádražní restauraci a v podnapilém stavu pak pokřikoval na vojáky ať se cvičí, neboť půjdou proti Rusům. Dne 7. února 1950 byl Státním soudem v Praze odsouzen ke dvěma rokům odnětí svobody za pobuřování proti lidově demokratickému zřízení a hanobení spojeneckého státu. K tíži mu bylo přičteno zveřejnění druhého pastýřského listu proti Katolické akci.⁸⁰⁹ Z vězení byl propuštěn až počátkem roku 1952. Ačkoliv se mohl vrátit do duchovní služby, neudělal to a raději šel dobrovolně do dolů. Biskup Pícha se jej za pomoci zmocněnce snažil donutit k návratu ke kněžské službě, což se mu podařilo až po delší době.⁸¹⁰ Ani poté Haluza nijak netajil svůj odmítavý postoj k režimu, přesto byl nakonec potrestán za hospodářský přestupek.⁸¹¹ Na přelomu let 1958 a 1959 provedl nepovolenou sbírku na opravu kostela v Žacléři. Věřícím prý tvrdil, že sbírku povolil ONV. Počátkem roku 1960 mu byl proto odebrán státní souhlas na tři roky.⁸¹²

O štěstí mohl mluvit trutnovský administrátor *Antonín Kubát* (nar. 1916). Okresního církevního tajemníka Soukala rozčílilo, že na státem neuznaný svátek Petra a Pavla v roce 1953 sloužil dopoledne „provokativně“ mši, které se zúčastnilo na 40 řeholnic. Ty pak nenastoupily do zaměstnání.⁸¹³ Soukal se domluvil s nechvalně známým okresním prokurátorem Janem Líbezným, že Kubáta „zmáčknu“. Počátkem července byl skutečně zatčen. Státní bezpečnost provedla domovní prohlídku, při které našla několik údajně protistátních tiskovin. Přestože se ukázalo, že letáky byly na faře pravděpodobně ještě před příchodem Kubáta do Trutnova, nechal Líbezný Kubáta nadále ve vazbě. Ani komunistické justici však v tomto případě sloužení bohoslužby jako důvod k obvinění nestačilo. Krajská prokuratura mezi jednáním Kubáta a absencí řeholnic v zaměstnání neshledala příčinnou souvislost a nařídila zastavení trestního

⁸⁰⁸ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2618, kádrový dotazník z roku 1953.

⁸⁰⁹ ABS Praha, V-10519/Plzeň – vyšetřovací spis proti R. Haluzovi.

⁸¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.2.1953.

⁸¹¹ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za říjen 1954.

⁸¹² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1687, spis trestní komise ONV Trutnov z 8.2.1960.

⁸¹³ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva OCT Trutnov z 30.6.1953.

stíhání. Odmítla také návrh Libezného na internaci Kubáta v Králíkách. Po více než tříměsíční vazbě byl Kubát propuštěn. V Trutnově však zůstat nesměl a byl přeložen do Letohradu.⁸¹⁴ Podle vzpomínek Karla Vojáčka měl mít na jeho propuštění podíl jeden z trutnovských farníků, který pracoval na soudu.⁸¹⁵

Jaroslava Malíška (1912-1983) zavál osud z rodné Hané až do Krkonoš. Po absolvování gymnázia vstoupil do semináře v Olomouci, ale kněžská studia dokončil v Hradci Králové, kde byl v roce 1939 vysvěcen Mořicem Píchou. V září 1946 byl jmenován administrátorem v krkonošské farnosti Maršov. Oba totalitní režimy se na rodině Malíšků podepsaly. V roce 1944 byl za ilegální činnost popraven nejstarší bratr František, v roce 1949 odsoudila komunistická justice k mnohaletému žaláři nejmladšího z bratrů Vlastimila, který před uvězněním vykonával funkci okresního tajemníka Československé strany lidové v Trutnově. Spory Jaroslava Malíška s úřady začaly ještě před únorem 1948. Tehdy na něho došlo udání, že káže pro německé obyvatele v jejich mateřštině. V prvních poúnorových volbách volil veřejně bílým lístkem, v roce 1949 se veřejně postavil proti Katolické akci i proti platovému zákonu. Měl časté spory s ředitelem maršovské školy Šabakou, na něhož si stěžoval, že odstranil kříže ve třídách. Šabaka si naopak stěžoval na Malíška, že při výuce náboženství vodí děti do kostela. V jeho kázání se objevovaly narážky na režim. Není divu, že byl v kádrových posudcích označován jako vzpurný a reakční kněz. Jako jediný z okresu nebyl napoprvé přijat ke slibu duchovních a již na konci roku 1949 žádal okresní církevní tajemník o jeho přeložení. V Maršově však zůstal ještě další čtyři roky. V noci ze 7. na 8. prosince 1953 vpadla na faru v Maršově bezpečnost a zatkla Malíška i tři osoby, které se zde ukrývaly. Počátkem následujícího roku byly v souvislosti s jeho případem zatčeny ještě dominikánky Božena Knotková a Miroslava Černá, které pracovaly v místní továrně a v kostele vypomáhaly jako varhanice. Důvod k zatčení Malíška poskytly dva Poláci, kteří se na podzim roku 1953 objevili v maršovském kostele. Ti počátkem září 1953 překročili tajně hranici poblíž Sněžky a přes Československo chtěli pokračovat dále na Západ. V maršovském kostele potkali zmíněné řeholnice, které je odvedly za Malíškem. Kněz je nechal na faře přespat, věnoval jim jídlo a poradil cestu k německým hranicím. Poláci druhý den pokračovali v cestě, avšak po několika dnech putování se u Prachatic vzájemně ztratili a nezávisle na sobě byli zatčeni. Při výslechu bezpečnost zjistila, kdo jim poskytl pomoc. Maršovská fara mezitím sloužila jako azyl dalším lidem. Od poloviny listopadu se zde před StB ukrýval Antonín Břicháč z Rumburku se svou bývalou manželkou Jindrou a s družkou Gabrielou Tůmovou. Než stačili úkryt opustit a pokusit se o emigraci, byli spolu s Malíškem zatčeni. Rozsudek byl nad P. Malíškem i oběma řeholnicemi vynesena krajským soudem v Hradci Králové 13. května 1954. Prokurátor navrhol Malíškovi doživotí, nakonec dostal „pouze“ 4 roky a 9 měsíců a zákaz kněžské činnosti navždy.⁸¹⁶ Po propuštění žil Malíšek dál na faře v Horním Maršově, pracoval v místních papírnách a prováděl „nekalé rejdy“ - tedy sloužil bez státního souhlasu bohoslužby, stýkal se s místními duchovními a vyučoval zpěv.⁸¹⁷ Naštěstí onen zákaz kněžské činnosti „navždy“ skončil po roce 1968, kdy byl ustanoven administrátorem v Rudníku na Vrchlabsku. Zde také v roce 1983 zemřel.

⁸¹⁴ SOKA Trutnov, f. OP Trutnov, spis Pt 767/53.

⁸¹⁵ VOJÁČEK 2010, 27.

⁸¹⁶ KAFKA 2009a, 140-141.

⁸¹⁷ ABS, OB-186, přehled o situaci z 26.10.1960.

Jaroslav Tyrner (1914-1995) je další příslušník válečné generace kněží, kteří se narodili v době první světové války nebo těsně před ní a vysvěceni byli v období války druhé. Na Trutnovsko přichází po suspenzi populárního kněze Františka Šance v roce 1954 a ujímá se osiřelé farnosti Poříčí u Trutnova (jde mimochodem o jednu z nejmladších farností v diecézi, která byla zřízena teprve v roce 1935). Již ze svého předchozího působiště v Bykání na Kutnohorsku si přinesl nálepku reakčního kněze. Odmítal uvolnit místnosti na faře pro národní výbor, pomlouval místní JZD, bez ohlášení si zval na výpomoc jiné duchovní. Bývalí četníci mu prý dávali rady, jak proplouvat mezi zákony. Zkrátka „bigotní hlupák s nenávisí v srdci ke všemu pokrokovému (...), spojí se třeba s ďáblem, jen když bude moci škodit našemu zřízení.“⁸¹⁸ V okolních vsích míval spory s řediteli tamních škol kvůli výuce náboženství, což se mu nakonec stalo osudným. Během roku 1958 byl Václav Šesták, ředitel školy ve Chvalči upozorněn, že Tyrner zakazuje žákům nosit pionýrské šátky. Při výslechu dětí se ukázalo, že za vším stojí žák jménem Geza Hurta. Tyrner neukázněnému Gezovi uštědřil pohlavek a při tom mu zřejmě nechtěně strhl pionýrský šátek. Geza pak z pomstychtivosti navedl spolužáka, aby Tyrnera obvinili ze zákazu nosit šátek. K Tyrnerově smůle se ovšem podobné obvinění objevilo také ve škole v Radvanicích. Tamní žáci tvrdili, že jim nejen zakazoval nosit pionýrské šátky, ale dokonce je měl odrazovat od členství v Pionýrské organizaci.⁸¹⁹ Ředitelce Heleně Horčíčkové prý připadal vždy „jako had, který čeká na příležitost, jak škodit“.⁸²⁰ Nejvíce mu pak přitížila učitelka Věra Gorská, která ho špehovala skrz dveře. Ta dosvědčila, že podle Tyrnera nemají děti věřit učitelům, když jim vysvětlují vznik světa. Rozsudkem Krajského soudu v Hradci Králové ze 4. června 1959 byl odsouzen na pět let vězení, neboť „veden svým nepřátelstvím k dnešnímu lidově demokratickému zřízení při výuce římskokatolického náboženství na školách odvracel žáky od činnosti v pokrokové organizaci mládežnické Pionýru a vzbuzoval u nich nedůvěru k učitelům, když vyvracel zákonitý výklad vzniku světa a života“.⁸²¹

Malé Svatoňovice na Trutnovsku dodnes patří k nejnáměnnějším poutním místům královéhradecké diecéze. Ještě v padesátých letech je každý rok navštívilo několik tisíc poutníků. Zasluhu na tom měl i oblíbený a obětavý duchovní správce *Jan Nádvorník* (1915-1972). Jeho aktivity a popularita však dráždila místní funkcionáře i okresního církevního tajemníka. Po únoru 1948 byl „vyakčněn“ z MNV. V roce 1950 veřejně vyzýval k modlitbám za vězněné řeholníky. Jeho vinou se prý nepodařilo ustavit JZD v okolních obcích, děti odrazoval od členství v Pionýrské organizaci.⁸²² V létě 1950 se dozvěděl, že se jedná o jeho přeložení, údajně na žádost zdejších občanů. Nádvorník a věřící se vypravili 29. června na schůzi MNV, aby se zeptal, čím se provinil a jací občané si přejí jeho přeložení. Schůze byla bouřlivá, jeden z členů MNV pohrozil složením funkce, pokud bude Nádvorník přeložen. Schůze skončila až hluboko po půlnoci.⁸²³ V roce 1951 byl Nádvorník poslán na vojenskou prezenční službu. Ani po svém návratu neslevil v péči o poutní místo. Kostel byl nadále plný, při procesí vyhrávala hornická hudba, poutníky svážely autobusy ČSAD. Přes všechna opatření

⁸¹⁸ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov; ABS Praha, V-647 HK, kádrové posudky OCT Trutnov ze 17.3.1959 a ONV K. Hora ze 14.3.1959.

⁸¹⁹ KAFKA 2009a, 129-130.

⁸²⁰ ABS Praha, V-647 HK, protokol o výslechu Heleny Horčíčkové z 25.3.1959.

⁸²¹ ABS Praha, V-647 HK, rozsudek KS H. Králové T 08/59.

⁸²² KAFKA 2009a, 143-144.

⁸²³ SOkA Trutnov, f. MNV M. Svatoňovice, ukl. č. 45, inv. č. 3, zápis PZ MNV 29.6.1950.

navštěvovala výuku náboženství v polovině padesátých let polovina žáků. Koncem roku 1953 žádal jeho přeložení dokonce krajský výbor KSČ, o dva roky později si dal KCT za úkol dosadit do Svatoňovic „pokrokového“ duchovního, Státní bezpečnost si na Nádvořníka založila svazek pojmenovaný dle lidového označení Malých Svatoňovic „Studánka“, nicméně Nádvořník v Malých Svatoňovicích vydržel až do počátku šedesátých let, kdy byl zatčen a odsouzen.⁸²⁴ Vzhledem k pozornosti, jakou různé státní instituce Nádvořníkovi věnovaly, je až s podivem, jak banální obvinění nakonec muselo postačit k jeho odstranění. V polovině srpna 1960 se konala v Malých Svatoňovicích tradiční pout', jejíž součástí byla řádně ohlášená pobožnost v tzv. Mariánském sadu nad obcí, který tvoří sedm mariánských kapliček a křížová cesta. U každé kapličky měly zaznít krátké básně v podání děvčat z okolních farností. Byla mezi nimi i báseň „Útočiště hříšníků“, jejímž autorem byl profesor teologie Čeněk Tomiško (1905-1949):

„Úvozem života jdeme tak chudí,
bez jiskry nadšení s kamenem v hrudi,
s kyselým úsměvem schýlení k zemi,
do sebe zarytí, chmurní a němí,
ke zpěvu skřivánek úplně hluší,
za sebou vláčíme nejapnou duši,
v okovu nízkosti otrocky zkutou...
Kolik to v čistotě bylo nám vzato!
Vrať se k nám! Vrať se k nám, Imakuláto!

Srdce však prázdnotou nemohou zeti,
buď to v nich obloha – a nebo smetí.
Nebeským výšinám výhost jsme dali,
do chtivé náruče svíráme kaly.
Zmámeni požítkem v nečistém klínu,
s rozkoší hýčkáme hroudu a špinu.
V kolík to lilií, v kolík to poupát
dáváme zločinné hříchu se vloupat!
Sami již tonoucí strhujem v bláto.
Vrať se k nám! Vrať se k nám, Imakuláto!

Symbole čistoty, lásky a krásy,
od tebe čekáme záchranu spásy.
Ty-li svým půvabu uchvátíš nitra,
vzejdou nám červánky lepšího jitra,
zlomíme okovy duševních tísní,
vzlétneme k nebesům s jásavou písni,
na křídlech nadšení, s cílem svým jisti
za Tebou, Maria, volni a čisti.
Ó jak tu bude zas krásně a svato!
Vrať se k nám! Vrať se k nám, Imakuláto!“

Týden před poutí byl Jan Nádvořník předvolán kvůli básním do Trutnova k výslechu. Zároveň byl přednes básní zakázán s odůvodněním, že nebyly předloženy ke schválení. Básně tedy nakonec na veřejnosti vůbec nezazněly. Bezpečnost si nicméně vyžádala „odborný“ posudek církevního tajemníka Františka Seidla. Podle jeho svérázné interpretace báseň napadá socialistické zřízení za to, že „přineslo lidem útlak a ponížení,

⁸²⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 8.8.1955, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 1.6.1955, kart. 77, inv. č. 106, zprávy zmocněnce z 18.8.1953 a 5.11.1953; ABS, OB-186 HK, přehled o situaci k 26.10.1960.

že je postavilo na roveň otroctví a nikoliv svobody.“ Toto zřízení je pak břemenem, který chudý lid těžce a mlčky nese. Druhá sloka kritizuje světský život a tím lidem vlastně radí, aby žili pokorně, vyhýbali se pokroku a lepšímu životu a zůstali otroky svých pánů. Třetí sloka pak slibuje zánik socialistického zřízení a příchod svobody. Tomiško, který báseň napsal zřejmě dávno před rokem 1948, by se asi nestačil divit. V polovině února 1961 byl Jan Nádvorník zatčen a 20. března 1961 „za pobuřování proti republice a zneužití náboženské funkce“ okresním soudem v Trutnově odsouzen k 18 měsícům vězení.⁸²⁵ V květnu 1962 byl při amnestii propuštěn, ale do Malých Svatoňovic se již nevrátil.⁸²⁶ Od konce šedesátých let až do své předčasné smrti působil v duchovní správě na Jičínsku.

Výčet uvězněných „rebelů“ z Trutnovska uzavírá *František Michálek* (1913-1993). Původně se chtěl stát dominikánem, studoval krátce i v Římě. V roce 1944 byl vysvěcen na kněze královéhradecké diecéze. Roku 1952 přebírá farnost Rudník na Vrchlabsku po nám již známém Janu Šimkovi. V roce 1954 byl obviněn, že pomáhal šířit náboženské letáky, které vytvořili duchovní bez státního souhlasu František Špinler a administrátor z Hostinného Ladislav Kocián. Krajská prokuratura však tehdy jeho stíhání zastavila, i když se krajský církevní tajemník vyjádřil, že by jeho postižení bylo žádoucí. Neprokázalo se totiž, že by letáky převzaté od Kociána dále šířil.⁸²⁷ Mezitím byl ovšem do Rudníku dosazen nový duchovní, proto byl Michálek v létě 1955 přeložen jako kaplan do Trutnova.⁸²⁸ Podle vzpomínek zdejší farnice Marie Čákrtové byl „velmi dobrý a obětavý kněz, pro každého si našel čas. Navštěvoval nemocné i v nemocnici, věnoval se mládeži, ovšem vše mohl jen tajně. Udržoval přátelství s kněžskými v okolních farnostech a to bylo trnem v oku KSČ.“⁸²⁹ Svou službu bral velmi zodpovědně. Když nebyla povolena výuka náboženství v sousední vsi, vyučoval děti tajně v kostele. Okresní církevní tajemník František Seidl o něm dokonce prohlásil, že „vyučovat náboženství nebo sloužit bohoslužby půjde třeba na severní točnu“.⁸³⁰ Michálek příliš netajil svůj kritický názor na současný režim. Při kázání kritizoval v narážkách náboženskou nesvobodu v Československu, poslouchal západní rozhlas. Při svých cestách do Trutnova ho rádi navštěvovali duchovní z okolních farností, s nimiž si vyměňoval názory na současnou situaci. Nechyběly ani anekdoty:

„Jak vyřešit nedostatek potravin? Uzavřít východní hranice. Jak vyřešit nedostatek bytů? Otevřít západní hranice.“⁸³¹

Těžké časy nastaly pro Michálka po úmrtí Jana Nováka a příchodu Josefa Jelena. Nový šéf se snažil kaplana zbavit a raději by spravoval celou rozlehlou farnost sám. Znepřátelil si kvůli tomu i kapitulního vikáře Javůrka, který jeho snahy odmítal s tím, že na takovou farnost jeden kněz nestačí (však se Jelen Javůrkovi náležitě pomstil, když ho později v románu *Stín katedrály* vykreslil jako cynického, požívačného a naprosto neschopného správce diecéze). Není vyloučeno, že Jelena k tomu nevedly jen osobní antipatie, ale snaha kaplana zachránit před Státní bezpečností přeložením na

⁸²⁵ SOkA Trutnov, f. Okresní soud Trutnov, 3T 35/61.

⁸²⁶ ABS, a. č. 940842 MV – osobní spis K. Otčenášek.

⁸²⁷ SOkA Trutnov, f. OP Vrchlabí, spis Pt 3/55 Fr. Michálek a spol.

⁸²⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT Vrchlabí z 30.6.1955.

⁸²⁹ Archiv autora, vzpomínky Marie Čákrtové (nedatovaný strojopis).

⁸³⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1563, inv. č. 6658, kádrový posudek z 23.4.1959.

⁸³¹ ABS, V-1566 HK, protokol o výslechu F. Michálka z 22.2.1963.

venkovskou faru. Před vikářem Antonínem Říkovským se vyjádřil, že Michálek je chudáček, kterému by nechtěl ublížit. Státní bezpečnost ovšem Michálka bedlivě sledovala, vyhodnocovala zprávy od agentů včetně Jelena a do jeho bytu nasadila „štěnice“. V lednu 1963 byl František Michálek zatčen. Ani ve vazbě neunikl agentům. Jeho spoluvězeň, kterému se svěřoval, byl nastrčený konfident Bohouš. V únoru zatkli také jednoho z Michálkových přátel, administrátora Emila Tichého z Bernartic, který byl 16. dubna 1963 odsouzen krajským soudem v Hradci Králové za podvracení republiky k dvěma rokům odnětí svobody. Michálkův proces proběhl u téhož soudu 27. června 1963. Za šíření „štvavých relací“ zahraničního rozhlasu a „hanobení politických a hospodářských poměrů v republice“ byl odsouzen rovněž k odnětí svobody na dva roky.⁸³²

V sousedním okrese Dvůr Králové nad Labem byl velmi výraznou osobností děkan *František Resler* (1912-1985).⁸³³ Rodák z Výprachtic u Lanškrouna byl vysvěcen na kněze v roce 1937. Konec války jej zastihl v Miletíně, kde v květnových dnech vyjednával o odchodu německé posádky z města a uklidňoval rozezlené esesmany, kteří pátrali po ukradeném automobilu. Poté však místní partyzáni postříleli v lese několik německých vojáků včetně doktora teologie Julia Hevery, který Reslerovi pomáhal ve vyjednávání. Jeden z vojáků uprchl, ukryl se na faře, ale zde byl partyzány vypátrán a zastřelen. Resler se pak již do dění nezapojoval, ale koncem května 1945 pronesl kázání, v němž nazval partyzány vrahy. Někteří partyzáni ho obratem obvinili ze spolupráce s Němci a Resler byl dokonce na jeden den zadržen.⁸³⁴ Během léta byl ustanoven duchovním správcem ve Dvoře Králové a později také vikářem. Věřící si společenského kněze a výborného kazatele rychle oblíbili, také duchovní ho jako svého vikáře respektovali. V roce 1949 však přišly události kolem Katolické akce a církevních zákonů. Odpor většiny duchovních vikariátu byl přičítán vlivu Reslera a 22. září 1949 byl proto děkan zatčen.⁸³⁵ Do farnosti se vrátil koncem roku. Vysoká návštěvnost bohoslužeb a Reslerův vliv na mládež brzy přivedly krajské funkcionáře k myšlence na jeho přeložení. Zmocněnec Pešek ho chtěl umístit do Orlických hor, zástupce krajského církevního tajemníka Prášek navrhoval zapadlou pohraniční farnost Šonov na Broumovsku a předseda Prokop by jej nejraději viděl v internaci.⁸³⁶ Resler se o těchto snahách doslechl a choval se opatrněji. Nějaký čas dokonce ani nekázal.⁸³⁷ Nakonec směl ve Dvoře Králové zůstat, ale byl zbaven funkce vikáře. V úterý 7. února 1956 byl již potřetí ve svém životě zatčen a v květnu jej Krajský soud v Hradci Králové odsoudil na čtyři roky pro údajnou velezradu. Propuštěn byl po odpykání trestu začátkem roku 1960. Pracoval v zemědělství v rodných Výprachticích. Ještě v šedesátých letech se uvažovalo o jeho dalším zatčení. Do duchovní služby se již nikdy nevrátil.⁸³⁸

Naprosto ojedinělý je životní příběh *Josefa Kacálka* (1922-), který se více než osm let dokázal skrývat před Státní bezpečností.⁸³⁹ Již od mládí se zajímal o skauting a po

⁸³² KAFKA 2009b, 173.

⁸³³ Pozoruhodný život F. Reslera zaujal několik autorů, viz DUŠEK / MACKOVÁ 1996, 168-169, GILAR 2010, 5-9.

⁸³⁴ HLA VATÝ 2011, 25-54.

⁸³⁵ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 27.9.1949.

⁸³⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zápis krajské pětky z 30.12.1950.

⁸³⁷ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2581, zápis z besedy duchovních 27.6.1951, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 30.9.1951.

⁸³⁸ GILAR 2010, 9.

⁸³⁹ Vzpomínky Josefa Kacálka literárně zpracovala HOFMANOVÁ 1995. Jeho příběh stručně zmiňuje též VAŠKO 2008, 127-128.

roce 1945 se jako bohoslovec hradeckého semináře stal vedoucím katolických skautů v diecézi. Po vysvěcení v roce 1947 se stal kaplanem v Nové Pace. Již brzy po únoru 1948 se dostal do sporů s novým režimem a koncem roku byl odsouzen k podmíněnému trestu. V září 1949 byl ustanoven administrátorem v Horní a Dolní Branné.⁸⁴⁰ V nové farnosti byl oblíben. Lidem imponovalo, že chodí „lidově“ oblékaný. Na podzim 1950 však náhle zmizel. Mezi lidmi se proslýchalo, že se pokusil emigrovat a byl dopaden.⁸⁴¹ Také státní moc předpokládala, že Kacálek uprchl do zahraničí. Proto okresní prokurátor ve Vrchlabí zabavil jeho majetek.⁸⁴² Ve skutečnosti se Josef Kacálek z obav před zatčením skrýval na samotě Zabylí u Poniklé. Teprve na jaře 1959 byl „páter Fouk“, jak se v této době podepisoval v dopisech přátelům, vypátrán a zatčen.⁸⁴³ Za podvracení republiky byl odsouzen na pět let, naštěstí pro něj přišla zanedlouho amnestie. Po roce 1968 pak sloužil jako duchovní v Lanškrouně.

Novoměstský děkan a přítel Karla Otčenáška *Petr Štěpánek* (1912-2000) byl dlouhodobě považován za odpůrce režimu. Nevstoupil do Svazu československo-sovětského přátelství a také věřící se pod jeho vlivem nehrnuli do veřejných funkcí. Přes všechny snahy mu ale nebylo dlouho možné dokázat žádný delikt. Účetnictví měl v pořádku, procesí oznamoval včas.⁸⁴⁴ Zatčen byl v dubnu 1954. To vyvolalo velké pozdvižení nejen v novoměstské farnosti, ale také v sousedním Náchodě, odkud Štěpánek pocházel. Šířila se šuška, duchovní telefonovali okresním funkcionářům, proč byl Štěpánek zatčen. Mezi funkcionáři vládly obavy kvůli volbám a mnozí mínili, že zatčení mohlo několik týdnů počkat.⁸⁴⁵ V některých obcích se pak musely skutečně volby opakovat. Krajským soudem v Hradci Králové byl v procesu s Karlem Otčenáškem odsouzen na 15 let. Propuštěn byl na amnestii v roce 1960, pracoval jako dělník a později coby vrátný v nemocnici. V roce 1968 Karel Otčenášek věřil, že se ujme svého biskupského úřadu a Petr Štěpánek se měl stát jeho spolupracovníkem. Jak ale víme, Karel Otčenášek musel během normalizace opět opustit diecézi. Petr Štěpánek se vrátil do své někdejší farnosti v Novém Městě nad Metují, kterou spravoval až do roku 1990.⁸⁴⁶

„Širón“ nebo „Kanón“ – tak mu říkali jeho obdivovatelé. „Bezvýhradný sluha Vatikánu a jezuita“ – tak jej zase označovali církevní tajemníci. *Josef Blahník* (1918-1989) patří bezpochyby k nejvýraznějším postavám mezi duchovními severovýchodních Čech. Narodil se v Náchodě v rodině drobného živnostníka Jindřicha Blahníka, v roce 1943 byl vysvěcen na kněze a nastoupil jako kaplan v Úpici. Počátkem roku 1944 přichází do Červeného Kostelce a po úmrtí děkana Jaroslava Žďárka se stává administrátorem farnosti.⁸⁴⁷ Podle vzpomínek pamětníků doslova hýřil aktivitami. „Organizátor, apoštol, improvizátor – na co sáhl, to se mu dařilo“, vzpomínal později tehdejší bohoslovec Jan Pazdera.⁸⁴⁸ Pod jeho vlivem vstoupilo do semináře několik mladých farníků. Nebránil se novým věcem, jako jeden z prvních například zavedl do té

⁸⁴⁰ DUŠEK / MACKOVÁ 1996, 91-93.

⁸⁴¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 16.11.1950.

⁸⁴² SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 564, inv. č. 2431, usnesení okresního prokurátora z 2.10.1951.

⁸⁴³ ABS, f. A9, inv. č. 56, zpráva o činnosti KS MV H. Králové za rok 1959.

⁸⁴⁴ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 28.3.1954.

⁸⁴⁵ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.4.1954.

⁸⁴⁶ VLČKOVÁ 2000, 208-209.

⁸⁴⁷ K jeho osobě viz také KAFKA 2009a, 144-145.

⁸⁴⁸ Kamínky 1, 47.

doby neobvyklé večerní bohoslužby.⁸⁴⁹ Již před únorem 1948 ostře kritizoval proticírkevní opatření. V roce 1949 se jednoznačně postavil proti Katolické akci. Striktně odmítal úlitby režimu, ať se jednalo o politické školení v České Kamenici nebo přednášku k výročí znárodnění.⁸⁵⁰ Zároveň se snažil připravit na horší časy. Před zrušením hradeckého semináře ukryl v Červeném Kostelci údajně sedm beden se skripty.⁸⁵¹ Není divu, že se již na podzim roku 1949 uvažovalo o jeho přeložení.⁸⁵² V prosinci 1950 byl odsunut do pohraniční farnosti v Horním Starém Městě u Trutnova. Blahník se o přeložení dozvěděl s předstihem. Zpráva vyvolala mezi farníky obrovský rozruch. Oblíbeného duchovního se nechtěli vzdát. Navíc kolovaly pověsti, že má být internován v Želivě. Večer před farou drželi věřící hlídky, chystala se podpisová akce, pořádala se peněžní sbírka.⁸⁵³ Po jeho přeložení deputace věřících protestovala na KNV i na konzistory, šířily se zprávy, že bude stávka na závodech.⁸⁵⁴

Zanedlouho se ukázalo, že přeložení na Trutnovsko nebylo nejšťastnější. Stále si udržoval vliv v Červeném Kostelci, kam často dojížděl.⁸⁵⁵ V nové farnosti navíc údajně narušoval činnost JZD a snažil se získat školní mládež. „Jede-li do Vlčic, před obcí auto zastaví, několikrát zahouká sirénou, školní děti se seběhnou k autu, které on naloží a vozí je po obci.“⁸⁵⁶ V sousedním Javorníku začali díky němu bohoslužby navštěvovat lidé, kteří dříve do kostela vůbec nechodili.⁸⁵⁷ V dubnu 1951 byl proto přeložen mimo královéhradecký kraj do Předhradí u Skutče. Zde byl v říjnu roku 1953 zatčen a spolu s děkanem z Chrasti Josefem Křištofem a církevním tajemníkem KNV Pardubice Františkem Krádem 19. května 1954 odsouzen. Oba kněží byli obviněni, že spolupracovali s ilegálním vedením královéhradecké diecéze, reprezentovaným tajným biskupem Karlem Otčenáškem, a podpláceli tajemníka Krádra, který jim prozrazoval tajné informace o církevní politice. Josefu Křištofovi vyměřil krajský soud trest odnětí svobody v délce 8 roků, Josef Blahník s Františkem Krádem dostali o rok více.⁸⁵⁸ Blahník byl propuštěn po šesti letech a pracoval ve Východočeských dřevařských závodech v Náchodě. O jeho osobu se Státní bezpečnost i nadále zajímala, sledovala jeho styky s bývalými funkcionáři ČSL, které prý připravoval na převrat.⁸⁵⁹ Teprve koncem šedesátých let se mohl vrátit do duchovní správy. Již v padesátých letech ho někteří považovali za tajného biskupa, ve skutečnosti byl vysvěcen až v roce 1970 Felixem Davidkem. Jeho jméno se dokonce objevilo na seznamu možných kandidátů na sídelního biskupa v Hradci Králové, který předložil na přelomu šedesátých a sedmdesátých let Vatikán při jednání s Československem o obsazení biskupských stolic. Zemřel ve svém rodném Náchodě v době právě probíhající sametové revoluce.⁸⁶⁰

Ne všichni rebelové ovšem skončili za mřížemi. Někteří přišli o státní souhlas, jiní byli překládáni z místa na místo. *František Xaver Šanc* (1919-2005) byl vysvěcen v roce 1944 a od 1. října 1946 spravoval farnost v Poříčí u Trutnova. Místní funkcionáře

⁸⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 2.1.1951.

⁸⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.9.1950.

⁸⁵¹ ABS, V-1175 HK – spis proti J. Blahníkovi, výpověď Z. Holuba z 22.3.1954.

⁸⁵² ABS Praha, V-1175 HK – osobní spis proti J. Blahníkovi, dokument 1 a 5.

⁸⁵³ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zprávy OCT Náchod z 29.11.1950 a 11.12.1950.

⁸⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 2.12.1950.

⁸⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zprávy OCT Náchod z roku 1951.

⁸⁵⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4119, zápis církevní čtyřky z 20.3.1951.

⁸⁵⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 13.1.1951.

⁸⁵⁸ ABS, V-1175 HK – spis proti J. Blahníkovi.

⁸⁵⁹ ABS, f. A9, inv. č. 122, zpráva o činnosti KS MBV H. Králové za rok 1961.

⁸⁶⁰ KAFKA 2009a, 145.

dráždil svými narážkami na socialismus. Přestože v promluvách citoval pouze biblické výroky, bylo zřejmé, kam míří. Kázání o špatných prorocích či farizejích a zákonících, pod jejichž vedením národ úpěl, si komunisté správně vztáhli na sebe.⁸⁶¹ Při vyhlášení pětiletého plánu prý vyvěsil citát „Nestaví-li město Hospodin, marně se namáhají ti, kdož jej stavějí“. Patřil k velmi populárním duchovním, za jeho působení stoupla návštěvnost bohoslužeb v Poříčí o 100 %.⁸⁶² Když odmítl na jaře 1954 přečíst pastýřský list k volbám a byl biskupem suspendován, sešlo se pod peticí na jeho podporu přes 700 podpisů.⁸⁶³ Po událostech kolem voleb vypracovala StB návrh postupu proti Šancovi: najít cokoli, co by mohlo vést k jeho odstranění z duchovenské služby.⁸⁶⁴ Nebylo to ale třeba. Biskup Pícha vyhlášením suspenze Státní bezpečnost předešel. Šanc pracoval v dělnické profesi. Do duchovní služby se mohl vrátit v roce 1957, kdy kapitulní vikář Javůrek se souhlasem zmocněnce a KCT suspenzi z něho sňal.⁸⁶⁵ Stal se administrátorem v Petrovicích u Nového Bydžova, ale v šedesátých letech mu byl státní souhlas opět odebrán. Až do poloviny šedesátých let byl pod neustálým dohledem agentů Státní bezpečnosti. Informace o Šancovi zajišťovala kupříkladu nájemnice na faře v Petrovicích Velebilová, která mu prohlížela poštu.⁸⁶⁶

Eduard Broj (1906-2003) byl bratrem známého lidoveckého poslance Stanislav Broje, který byl popraven ve věznici na Borech za údajnou vězeňskou vzpouru. Eduard absolvoval teologická studia v Římě a poté působil jako středoškolský profesor a duchovní správce v Praze. V Praze ztratil státní souhlas a proto v roce 1953 odešel do královéhradecké diecéze, kde byl ustanoven administrátorem v Trutnově. Jako bratr popraveného vlastizrádce byl samozřejmě sledován s nedůvěrou.⁸⁶⁷ Při vikariátních schůzích prý rád diskutoval o mezinárodní situaci, o které byl dobře obeznámen ze zahraničních médií. Stěžoval si na špatném poměry, v nichž musely žít řeholnice v závodních internátech.⁸⁶⁸ V létě 1955 se dostal do křížku s okresním církevním tajemníkem i s jeho nadřízenými. Pobouřil ho pokyn, podle něhož učitelé nemají žáky upozorňovat na výuku náboženství. Koncem srpna se proto dostavil s vikářem Abendrothem k okresnímu církevnímu tajemníkov. Hrozil, že bude bouřit z kazatelny, pokud bude výuka náboženství takto sabotována. Okresní církevní tajemník ihned nahlásil případ na KNV a ještě týž den přijeli do Trutnova krajský církevní tajemník se zmocněncem. Broje si předvolali do kanceláře předsedy ONV. Broj, jak byl v ráži, řekl přítomným, že je lépe poslouchat Boha než lidi. Když ho krajský církevní tajemník Merta napomenul, že s ním nepřišel diskutovat, ale mluví s ním jako zástupce státní správy, Broj odvětil, že ví, s kým má tu čest. Ani hrozba ztráty státního souhlasu na něho nezabrala, prý si ten souhlas můžou klidně vzít. Když Broj označil okresního církevního tajemníka za udavače, přerostl rozhovor s Mertou v hádku. Pak prý práskl dveřmi a odešel. Celé jednání netrvalo ani deset minut. Po několika dnech se mu to rozleželo v hlavě a zaslal krajskému církevnímu tajemníkov omluvný dopis. Broj měl štěstí, že se v této době příliš nepraktikovalo odebírání státního souhlasu. Ochrannou

⁸⁶¹ ABS, a. č. 968319 MV, hlášení SNB Teplice n. M. z 29.3.1950.

⁸⁶² SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva z 13.6.1950.

⁸⁶³ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 14.7.1954; ABS, a. č. 968319 – F. Šanc, kopie podpisových archů.

⁸⁶⁴ ABS, a. č. 968319 – F. Šanc, plán operativního postupu z 26.6.1954.

⁸⁶⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.1.1957.

⁸⁶⁶ ABS Praha, a. č. 968319 – F. Šanc, agenturní zprávy.

⁸⁶⁷ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zprávy zmocněnce z 2.9.1953 a 3.3.1954.

⁸⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zprávy OCT Trutnov z let 1954-1955.

ruku nad ním držel také kanovník Karel Jonáš.⁸⁶⁹ Takto se jednalo „pouze“ o jeho přeložení. Zde však zmocněnec narazil na nečekané překážky. Krajský církevní tajemník Merta přeložení Broje odmítl s tím, že si nechce nechat „rozbít“ další okres. Vrácení Broje do pražské arcidiecéze zase kategoricky vylučovali zdejší církevní tajemníci. Když bylo konečně dohodnuto na podzim 1956 jeho přeložení do Chotěboře, přišel Broj protestovat na konzistoř. S žádným komunistou prý za kapitalismu nejednali, jak se zachází s ním. Také v Chotěboři dělal „potíže“, kritizoval vikáře i okresního církevního tajemníka. Opět mu hrozilo odebrání státního souhlasu.⁸⁷⁰ Od roku 1959 administroval faru v Bystré u Poličky.⁸⁷¹

Emigrace duchovních nebyla v padesátých letech příliš častá. Úpický kaplan *Josef Škop*, původem ze Smidar, byl v tomto směru spíše výjimkou. Jeho pokus o překročení hranic skončil na podzim roku 1957 tragicky:

„Na útěk se připravoval delší dobu tím, že se uzavíral ve své kaplance, kde si ve vaně napuštěné vodou zvykal plíce na tlak vody a kde si též tajně zhotovoval skafandr. Pro hadici ke skafandru si zajel až do Bratislavy. Nalezen byl německými rybáři v NDR, kteří jej odevzdali bezpečnostním orgánům a ti jej odevzdali naší bezpečnosti. Bylo u něho nalezeno 4300 Kčs v čsl. měně, zlaté náušnice, sedm zlatých prstenů, breviář, Písmo svaté, česko-německý slovník, prádlo a jiné.“⁸⁷²

Střední proud

Všechny předešlé skupiny spojovala aktivní reakce na proticírkevní politiku státu, ať už se snažili tuto politiku využít k vlastnímu prospěchu či k prospěchu církve (kolaboranti a artisté), nebo se jí snažili odporovat (rebelové). Velká část duchovních se k této politice stavěla pasivně. Nevyhledávala ani spolupráci, ani odpor, snažila se zkrátka přežít. Někteří se pokoušeli pastorační činnost vykonávat co nejpoctivěji, jiní reagovali na tlak státu a nedostatečnou kontrolou ze strany církevních nadřízených laxním přístupem k plnění svých povinností. Přestože se tito duchovní snažili neprovokovat státní moc, ani jim se perzekuce nevyhýbala.

Když byl *Alois Voral* (1912-1985) administrátorem v Horním Starém Městě u Trutnova, považoval jej církevní tajemník za pokrokového duchovního.⁸⁷³ Také proto byl koncem roku 1950 přeložen do Červeného Kostelce místo odbojného Blahníka. Voral do Červeného Kostelce nechtěl. Jistěji se cítil ve venkovské farnosti.⁸⁷⁴ Navíc nastupovat někam, odkud byl právě „odejit“ populární kněz, není nic záviděníhodného. Věřící v Červeném Kostelci velmi dobře pochopili pravý důvod výměny a nového kněze proto nejprve přijali s jistou nedůvěrou. Přátelská povaha Voralova a jeho zájem o zvelebení farního kostela však počáteční odstup věřících dokázaly překonat. Brzy se ukázalo, že zdánlivá pokrokovost byla jen optickým klamem, který vznikl zřejmě porovnáním mírného a nekonfliktního Voralova s rebely trutnovského okresu. Náchodský okresní církevní tajemník naproti tomu netrpěl vůči Voralovi žádnou přehnanou důvěrou, naopak jej sledoval s podezíravostí. Příčinou Voralových potíží byla živá farnost, kterou proti své vůli převzal po aktivním Blahníkovi. Vysoká míra přihlášených

⁸⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.9.1955, kart. 197, inv. č. 169, situační zpráva zmocněnce z 6.9.1955.

⁸⁷⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 II, ŘKC, kart. 22, situační zprávy zmocněnce z 7.8.1956, 27.10.1956, 16.7.1957.

⁸⁷¹ Schematismus diecéze královéhradecké 1977, 107.

⁸⁷² SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 672, inv. č. 4797, zvláštní zpráva z 20.11.1957.

⁸⁷³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 490, inv. č. 3620, situační zpráva z 19.5.1950.

⁸⁷⁴ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 11.12.1950.

na výuku náboženství i plný kostel při bohoslužbách byly sledovány s nevolí. Církevní tajemník ovšem nekladl Voralovi tento stav „za vinu“. Spíše se domníval, že Voral nejenže na věřící nemá velký vliv, ale naopak je sám ve vleku „reakčních“ věřících. Kvůli nim se pak staví vyhýbavě k volbám či k zemědělské politice. Voral jistě cítil, že Červený Kostelec je pro státní správu problematická farnost, a proto opakovaně žádal o přeložení na vesnici.⁸⁷⁵ K přemístění na menší farnost však nedošlo a jeho setrvání v Červeném Kostelci se mu stalo osudným.

Dne 3. prosince 1959 byl zatčen a v lednu 1960 odsouzen na pět let vězení.⁸⁷⁶ Zatčení vyvolalo v Červeném Kostelci okamžitou odezvu. Lidovec a člen místního národního výboru Josef Havel intervenoval u vysokých funkcionářů lidové strany, o vdově po protinacistickém odbojáři Ludmile Langerové již byla řeč. Státní bezpečnost vyšetřovala dva anonymní dopisy, které došly během prosince do adresy redakce Pochodně a vedoucího místních řezbářských dílen Josefa Bohatého, který žil v podnájmu na faře. Mezi věřícími se mělo zato, že Bohatý byl dosazen na faru, aby „hlídal“ Voralu. Neznámý pisatel, který sám sebe nazval „Lidová opozice“, Josefa Bohatého ultimativně vyzýval, aby do 12. prosince zajistil propuštění Voralu: „Tohle, co jsi zuřivě provedl, to by sis nedovolil někde na Slovensku nebo na Moravě, to bys měl rázem kudlu v zádech.“ Podobný dopis napsal zřejmě stejný autor také novinám Pochodeň. Dopis se tváří jako protest místních komunistů proti uvěznění Voralu, který „může být vzorem ostatním, ten se nepletl do politiky, ten si hleděl svého povolání, nebylo by na místě, aby soudruzi takto s ním surově naložili. To by pak nebyla žádná lidová policie, nýbrž Gestapo.“ Autor obou dopisů však nebyl nikdy vypátrán.⁸⁷⁷

Jaroslav Kaněra (1921-1990) patřil k onomu seminárnímu ročníku, který byl v roce 1950 předčasně vysvěcen biskupem Píchou. Po vysvěcení strávil více než tři roky na vojně u PTP, odkud se vrací až koncem roku 1953. Teprve nyní může nastoupit do duchovní služby a během jediného roku vystřídá čtyři štace. Nejprve mu přidělují kaplanské místo v Lomnici nad Popelkou, ale už po půl roce je v Poniklé u Jilemnice, poté v Trutnově a koncem roku 1954 se stává administrátorem v Pilníkově.⁸⁷⁸ Pilníkov byl v té době již prakticky „mrtvou“ farností. Do kostela chodilo pouze několik jednotlivců. Příchod mladého kněze zájem o bohoslužby pozvedl, do kostela začalo chodit dokonce i několik místních funkcionářů KSČ. Jinak proti němu nemohl mít okresní církevní tajemník výhrady. Jeho kázání byla „nezávadná“, pastýřské listy poslušně četl, na státní svátky vyvěšoval vlajku a na požádání vyhlašoval z kazatelny brigády.⁸⁷⁹ Proč byl tento – z pohledu jak církevních, tak státních úřadů – naprosto neproblematický, nekonfliktní a neprůbojný kněz neustále překládán z místa na místo, aby nakonec skončil ve farnosti bez věřících? Důvod je zřejmě třeba hledat v přístupu biskupské konzistoře, která měla sklony hledět zejména na mladé kněze jako na figurky na šachovnici. V tomto směru se do dnešních dnů změnilo jen málo. Jaroslav Kaněra mohl v poklidu sloužit ve své farnosti ještě další léta, kdyby nepřišla kauza trutnovského kaplana Michálka. Kaněra patřil k jeho návštěvníkům. Po Michálkově zatčení projevil tento tichý a dle mínění církevního tajemníka i některých duchovních bázlivý kněz nečekanou odvahu. Na rozdíl od jiných kněží odmítl proti obviněnému

⁸⁷⁵ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zprávy OCT Náchod z let 1953-1956.

⁸⁷⁶ SOKA Náchod, f. OS Náchod, rejstřík T 1960.

⁸⁷⁷ ABS, OB-109 HK – akce Dopisy. Viz také KAFKA 2008, 33-34.

⁸⁷⁸ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1563, inv. č. 6658, vlastní životopis z 15.1.1962.

⁸⁷⁹ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1563, inv. č. 6658, kádrové posudky; NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zprávy OCT Trutnov z 1.4.1955 a 1.6.1955.

vypovídat. Popíral, že by se u Michálka vedly řeči proti komunistickému režimu nebo se probíralo vysílání zahraničního rozhlasu.⁸⁸⁰ Za svou odvahu byl náležitě potrestán. Byl mu odebrán státní souhlas.⁸⁸¹ Do duchovní správy se již nikdy nevrátil, i když mu tuto možnost v roce 1967 kapitulní vikář Javůrek nabízel.⁸⁸² Jaroslavu Kaněrovi se při práci v továrně zhoršil zdravotní stav a po odchodu do invalidního důchodu vypomáhal ve své rodné farnosti Červený Kostelec jako zpovědník.

3.8 Farské kuchařky

Farským kuchařkám bývá v odborné literatuře věnována jen malá pozornost, ovšem zcela neprávem. Jejich vliv na chod farnosti mohl být často větší, než by se podle jejich postavení zdálo. Farní hospodyně duchovnímu často nahrazovala chybějící rodinu a v některých případech i manželku. Pokud na faře hospodařila farárova matka, sestra nebo jiná blízká příbuzná, jednalo se o ideální stav, neboť nebyl důvod ke klepům a k podezřívání z nedovolených vztahů. Naopak přítomnost mladších hospodyní vedla ke sporům s konzistory a byla samozřejmě vděčným námětem protikatolické propagandy, ne vždy neoprávněné. Církevní krize po roce 1918 ukázala jasně, že porušování celibátu nebylo zdaleka okrajovým problémem, i když údaje uváděné iniciátory vzniku nové církve byly zřejmě z propagandistických důvodů často nadsazovány. V dotazníku, který rozesílal kněžím Bohumil Zahradník-Brodský, je například uvedeno, že z patnácti kněží v náhodském vikariátu zachovávají celibát pouze dva. Pravděpodobný autor dotazníku, studnický duchovní František Fišera, sám uvedl, že vycházel částečně z pověstí, které kolují mezi věřícími. Sám Fišera měl intimní poměr s hospodyní Mertlíkovou, kterou si v únoru 1920 vzal. Rok nato téměř s celou farností přestoupil k Církvi československé.⁸⁸³ Vznik nové církve ovšem porušování celibátu v římskokatolické církvi nevyřešil, neboť zdaleka ne všichni kněží využili možnost touto cestou zlegalizovat svůj vztah k ženě. Našli se i tací, kteří nedodržování celibátu ani příliš netajili. Výše zmíněný Petr Štěpánek vzpomínal, že působil koncem třicátých let ve farnosti, kde měli dva duchovní u sebe své děti.⁸⁸⁴ V roce 1957 kaplan Josef Němeček oznámil z kazatelny, že jeho kuchařka čeká dítě.⁸⁸⁵ To ovšem nijak nebránilo v jeho církevní kariéře. Roku 1962 se stal duchovním správcem v Havlíčkově Brodu a vydržel zde až do nástupu biskupa Otčenáška. Takové jednání pochopitelně vyvolávalo ve farnostech pohoršení, nicméně vůči jejich partnerkám a dětem byl takový postoj jistě čestnější než přístup jiných kněží, kteří své intimní styky tajili a ke svým dětem se odmítali hlásit.

Po milostných dobrodružstvích duchovních samozřejmě pozorně pátrala jak Státní bezpečnost, tak církevní tajemníci. Taková znalost se dala dobře zužitkovat, ať už k nátlaku na duchovního nebo pro účely proticírkevní propagandy. Nečekané potíže takový vztah přinesl Jaroslavu Novosadovi, který se v jednu chvíli dostal do kleští mezi biskupa a svou hospodyni. Vysvobození mu – jaký paradox – přineslo zatčení Státní bezpečností. *Jaroslav Novosad* (1919–1994) byl na kněze vysvěcen roku 1944 a ustanoven kaplanem v Hlinsku. Zde se seznámil s Vlastou Šafránkovou a styky s ní

⁸⁸⁰ ABS Praha, V-1566 HK, protokol o výslechu J. Kaněry z 14.2.1963.

⁸⁸¹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1562, inv. č. 6650, situační zpráva za rok 1963.

⁸⁸² Archiv autora, dopis kapitulního vikáře Jaroslavu Kaněrovi z 11.10.1967.

⁸⁸³ KÁBRT 2008, 72-74.

⁸⁸⁴ Kamínky 3, 51-52.

⁸⁸⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zpráva zmocněnce z 5.1.1957.

nepřerušil ani později, kdy byl přemístěn do Koclěrova na Královédvorskú. V lednu 1950 se Vlastě Šafránkové narodila dcera. Novosad se k otcovství dobrovolně přihlásil. O rok dříve se ovšem na koclěrovské faře začal odvíjet ještě jiný příběh. Počátkem roku 1949 se zde před Státní bezpečností ukryl bývalý bohoslovec Ladislav Lopour, který se obával zatčení kvůli letákům, jež v létě roku 1948 v semináři s vědomím svých nadřízených rozmnožoval. Novosad Lopoura ukryl u rodičů na Moravě. Aby bylo vše ještě komplikovanější, Lopour v době skrývání navázal milostný vztah s Novosadovou sestrou. Po Vánocích 1949 se oba milenci přemístili k Novosadovi na faru do Koclěrova.⁸⁸⁶ Družka s dítětem, bohoslovec prchající před Státní bezpečností a těhotná sestra, vypovězená otcem z domu – není divu, že takovou porci obtíží musel Jaroslav Novosad občas kompenzovat alkoholem. Jednou ho opilého zastihl okresní církevní tajemník. Novosad prý církevního tajemníka objímal se slovy: „Vy jste dobrý chlap, ale stejně vám nevěřím.“⁸⁸⁷

K dosavadním starostem přibyla další – v září 1950 se měl přestěhovat na faru do Králík, kde byl krátce předtím zatčen farář Václav Filip se svým kaplanem. Důvodem přeložení byly problémy koclěrovského JZD. Někteří rolníci vstup do družstva odmítali a místní ženy si při rozorávání mezi lehaly před orače. Za viníka byl označen Novosad. Nakonec sám vstoupil do JZD a orodovat za něho přišel zástupce družstva, ale jeho přeložení to už nezabránilo.⁸⁸⁸ Do Králík se s ním přestěhovala sestra, která zde zanedlouho porodila. Až do podzimu 1951 se na králícké faře občas vyskytoval také Lopour. Poté až do svého zatčení žil u své matky na faře v Krchlebech na Čáslavsku, kam za ním odešla i Novosadova sestra. V Krchlebech se jí narodilo druhé dítě. Po odchodu sestry a Lopoura si k sobě vzal coby farní hospodyni Vlastu Šafránkovou s jejich dcerou.⁸⁸⁹ Nějakou dobu Novosadovi porušování církevních i státních zákonů procházelo. Státní bezpečnost zřejmě o jeho kontaktech s Lopourem neměla tušení. Biskup Pícha zase alespoň navenek nevěnoval pozornost zprávám o jeho vztahu s ženou. Když si koncem roku 1951 stěžoval před biskupem bývalý králícký farář Filip na Novosadovo okaté porušování celibátu, biskup ho odbyl s tím, že si Filip jen hledá záminku, jak se vrátit do své bývalé farnosti.⁸⁹⁰ Ve skutečnosti byl zřejmě biskup o jeho vztahu informován, ale snažil se celou záležitost zahrát do autu. Věděl totiž o ukrývání Lopoura a obával se prozrazení celé záležitosti, do níž byl zapleten i bývalý vicerektor semináře Josef Buryšek. Snad doufal, že Novosad vyřeší situaci sám a vztah s hospodyni ukončí. O dva roky později však biskupovi s Novosadem došla trpělivost. 27. ledna 1954 odeslal ostrý dopis, v němž požaduje, aby Novosad do měsíce Šafránkovou i s dcerou vypověděl z fary, přerušil s nimi jakékoliv styky a zavázal se, že jako svou hospodyni si vybere osobu starší čtyřiceti let. „Vytáčky a jakékoli výmluvy nebo omluvy předem zamítám“, vzkazuje Pícha Novosadovi. Nešťastný administrátor obratem zasílá Jeho Excelenci dopis, v němž vysvětluje svou složitou situaci. Rád by poslechl. Když se však dozvěděla o příkazu biskupa jeho hospodyně, zhroutila se

⁸⁸⁶ ABS, V-231 HK.

⁸⁸⁷ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1954, zpráva OCT z 3.4.1950.

⁸⁸⁸ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 30.9.1950; NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zpráva zmocněnce z 9.9.1950.

⁸⁸⁹ ABS, V-231 HK, protokoly o výpovědi J. Novosada z 13.2.1954 a L. Lopoura z 12.2.1954, zpráva OCT Žamberk z 20.2.1954.

⁸⁹⁰ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 13.12.1951.

a začala vyhrožovat, že raději nahlásí bezpečnosti, jak to bylo s úkrytem Lopoura. Novosad tak neprozřetelně svěřil informaci o Ladislavu Lopourovovi papíru.⁸⁹¹

Dopis, který do Hradce Králové pošta doručila 4. února, se dostal do nepravých rukou. Dne 9. února je Novosad zatčen. Ve stejný den se objevují příslušníci StB na faře v Krchlebech. Tvrdí, že mají pro Lopoura vzkaz od Novosada. Lopourova matka i družka ale statečně zapírají, že by na faře někdo byl. Při prohledávání fary je však Lopour objeven a zatčen.⁸⁹² Ukázalo se však, že jejich činy jsou promlčené, proto byli oba v květnu 1954 propuštěni.⁸⁹³ Zanedlouho po návratu z vazby byl Novosad biskupem Píchou suspendován.⁸⁹⁴ Státní bezpečnost se však s propuštěním Novosada a Lopoura nesmířila a obvinila je ze zapojení do protistátní skupiny. 30. listopadu 1954 je Krajský soud v Hradci Králové poslal do vězení na 14 a 13 měsíců.⁸⁹⁵ Po propuštění pracoval Jaroslav Novosad jako zedník v JZD. Počátkem roku 1957 z něho kapitulní vikář Javůrek sňal suspenzi a od 1. dubna Novosad nastoupil do litoměřické diecéze.⁸⁹⁶ Zde působil jako duchovní správce farností Benešov nad Ploučnicí a Hošťka a od roku 1963 administroval faru v Hrobu, kde také v roce 1994 zemřel. V roce 1966 byl dokonce někdejší outsider jmenován osobním děkanem.⁸⁹⁷

Složitě vztahy mezi duchovními a jejich hospodyněmi nemůžeme zužovat jen na otázku celibátu. I v případech naprosto počestného soužití mohla mít hospodyně na jednání duchovního zásadní vliv. Ilustrovat to můžeme opět případem z dob církevní krize na počátku dvacátých let. V Machově na Broumovsku zjitřená doba proti sobě postavila mladého a populárního kaplana Hulínského, který zanedlouho přestoupil k Církvi československé, a faráře Khunta, který byl dle všeobecného mínění pod vlivem své sestřenice, farní kuchařky Gabriely Hrazánkové. Když byl populární Hulínský představenými z Machova odvolán, obrátil se hněv místních nikoliv proti faráři, nýbrž především proti jeho hospodyně. Khunt obdržel společný dopis starostů Machova a okolních obcí, v němž je vyzýván, aby poslal svou hospodyně pryč, jinak nemohou ručit za klid. Hrazánková skutečně následujícího dne odešla z Machova.⁸⁹⁸

Tvůrci církevní politiky si v době po Velehradské konferenci, kdy intenzivně uvažovali o podobě organizace pro katolické duchovní, všimli také farních kuchařek. Na podzim roku 1950 byl svolán sjezd farských hospodyň do Prahy. Důvěrníci za královéhradecký kraj byla zvolena jistá Hermína Kořínková z Bílé Třemešné.⁸⁹⁹ Na 13. prosinec byla svolána i krajská schůzka hospodyň. Ač bylo pozváno osmnáct žen, dostavily se jen čtyři – Kořínková, dále hospodyně z Horní Brusnice, Hořic a Libáně. Malá účast byla přičítána nevhodnému termínu, neboť před Vánocemi mají hospodyně nejvíce práce. Navzdory malému počtu účastnic však prý proběhla velmi rušná diskuze. Další schůzka měla být svolána v lednu, ale nejsou žádné zprávy, že by se v těchto aktivitách pokračovalo.⁹⁰⁰

⁸⁹¹ ABS, V-231 HK, posvazek Novosad, dopisy M. Píchy z 27.1.1954 a J. Novosada z 31.1.1954.

⁸⁹² ABS, V-231 HK, zpráva o zatčení L. Lopoura z 10.2.1954.

⁸⁹³ ABS, V-231 HK, návrh na propuštění.

⁸⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 3.6.1954.

⁸⁹⁵ ABS, V-231 HK, rozsudek KS H. Králové T 22/54. K případu J. Novosada viz také PLACHÝ 2005, 51-52.

⁸⁹⁶ NA, MŠK, sign. 47 II ŘKC, kart. 22, situační zprávy zmocněnce z 5.1.1957 a 4.4.1957.

⁸⁹⁷ Za informace o místech působení J. Novosada v litoměřické diecézi děkuji tamnímu kancléři a svému příteli Mgr. Miloslavovi Markovi.

⁸⁹⁸ KÁBRT 2008, 40-41.

⁸⁹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 31.10.1950.

⁹⁰⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, hlášení KCT H. Králové z 15.12.1950.

Hermína Kořínková se narodila v roce 1896. Vystudovala odbornou školu v Hořicích, provdala se, ale brzy ovdověla.⁹⁰¹ V roce 1930 si ji vzal do Bílé Třemešné jako farní hospodyně děkan *Jan Ladislav Ježek* (1884–1953). Ten si v době první světové války prošel službou polního kuráta a tříletým ruským zajetím. V roce 1920 se stal administrátorem v Bílé Třemešné. Zde se o slovo důrazně hlásila nově vznikající církev československá, k níž přešel i Ježkův předchůdce Stanislav Kordule. Katolíci se ve farnosti Bílá Třemešná ocitli ve výrazné menšině. Za takových okolností neměl o beneficium žádný duchovní zájem a Ježek zde zůstal jako provizorní správce několik let, než byl v roce 1924 řádně ustanoven farářem.⁹⁰² Po roce 1948 Hermína Kořínková vstoupila do KSČ a výrazně se angažovala v prorežimních aktivitách. Mírný a nemocemi sužovaný děkan Ježek se dostal zcela pod její vliv a církevní tajemník toho náležitě využíval.⁹⁰³ Když bylo třeba, aby v létě 1950 získal Ježka na Velehradskou konferenci, přesvědčil nejprve Kořínkovou. Ta pak Ježkovi řekla: „Důstojnosti, to by bylo krásné, ještě jsme tam nebyli. Nemyslete si však, že vás tam pustím samotného.“ Ježek se skutečně nechal přesvědčit a jen nemoc znemožnila jeho (jejich) odjezd na Velehrad.⁹⁰⁴ Na podzim už byl zdrav natolik, že se mohl se svou hospodyní zúčastnit oslav narozenin prezidenta Gottwalda v Armádním divadle. Předseda KSČ v Bílé Třemešné pak požádal nadšenou Kořínkovou, aby o oslavách poreferovala na stranické schůzi.⁹⁰⁵ Po smrti děkana Ježka v roce 1953 Kořínková pracovala jako kuchařka v mateřské škole.⁹⁰⁶

Podobnou dvojici tvořila i hospodyně Netíková a kněz *Alois Homola* (1914–1991). Homola byl vysvěcen roku 1938. Přestože byl české národnosti, narukoval roku 1942 do německé armády. Po pobytu na východní frontě z armády dezertoval, na podzim roku 1943 byl v Jihlavě zatčen a od počátku roku 1944 až do konce války byl vězněn v koncentračním táboře Dachau.⁹⁰⁷ Po válce byl jmenován administrátorem ve Stárkově, kde jsme se s ním setkali v roli propagátora Katolické akce. K povolnosti vůči poučovacímu režimu jistě přispívala zkušenost z koncentračního tábora i pocit viny za službu u Wehrmachtu, velký vliv je ale nutné přičíst především jeho hospodyně, která byla podobně jako Kořínková aktivní členkou KSČ. Homola byl kněz mírné povahy, který si jen s obtížemi zjednával respekt svého okolí. Katastrofální byly jeho hodiny náboženství. Žáci mu prý napouštěli do klobouku vodu a při výuce dělali takový hluk, že se v sousední třídě nedalo učit.⁹⁰⁸ Prorežimního duchovního si nevážili ani místní funkcionáři, kteří mu dokonce počátkem roku 1953 nevydali ani potravinové lístky. Tehdy vzala situaci do svých rukou hospodyně Netíková a dostavila se ke krajskému církevnímu tajemníkovi, kterého žádala o přeložení do jiné farnosti.⁹⁰⁹ Homola však ve Stárkově zůstal až do roku 1955, kdy byl přeložen do Českého Meziříčí. Ani zde neměl jednoduchou pozici. Nastupoval po velmi oblíbeném Janu Cimburkovi, který byl z farnosti odklizen do pohraničí. Netíková se předvedla jako uvědomělá členka strany

⁹⁰¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1963, dotazník z 6.11.1950.

⁹⁰² SOkA Trutnov, f. FÚ B. Třemešná, pamětní kniha 1836–1938, s. 332.

⁹⁰³ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1952, popis farnosti B. Třemešná.

⁹⁰⁴ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 5.7.1950.

⁹⁰⁵ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 443, inv. č. 1944, situační zpráva OCT z 29.11.1950.

⁹⁰⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2619, průzkum farnosti B. Třemešná v roce 1954.

⁹⁰⁷ DRAŽAN / JUZA 2004, 167–1968.

⁹⁰⁸ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Broumov z 25.6.1952.

⁹⁰⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.3.1953.

a při první příležitosti upozornila okresního církevního tajemníka na Cimburkův zápis ve farní kronice, kde popisoval důvod svého přeložení.⁹¹⁰ Homola ve farnosti působil až do roku 1975, kdy odešel do důchodu.⁹¹¹

Farní hospodyně nebylo radno si pohněvat. Poznal to královédvorský děkan František Resler. Hospodyně Šmídové se nelíbily jeho kontakty s mladými studentkami. Když svůj názor dala najevo, Resler jí údajně odpověděl: „Vám po tom nic není, stará babo.“ Načež se hospodyně se svými starostmi ochotně svěřila církevnímu tajemníkovi.⁹¹² O dva roky později církevnímu tajemníkovi udala, že Resler nechává hostie duchovnímu bez státního souhlasu.⁹¹³ Podobné případy ovšem nebyly jen výsadou hospodyň. V roce 1953 dal administrátor ve Vamberku Alois Sedlařík výpověď zdejšímu varhaníkovi Narcisu Novákovi, na něhož si farníci stěžovali pro jeho neurvalé chování. Varhaník kněze obratem udal u církevního tajemníka, že se v kostele zpívají protirežimní písně. Případ šetřila i Státní bezpečnost. Pikantní je, že hlavní odpůrkyní varhaníka byla členka KSČ, zpěvačka Šejnová.⁹¹⁴

4. Řeholníci a řeholnice

„Klásterů je tu strašná spousta. Všude se pášou víceméně neplechý protistátní. My máme tisíc a jeden důvod, abychom tomu učinili přítrž. Chceme postupně koncentrovat ty řády, abychom je měli více pod dozorem, víc pod rukou, aby nebyly tak rozlezlé, jako jsou teď. A jako vedlejší produkt této operace bude, že dostaneme přece nějaké místnosti. To neznamená, že si je můžete okamžitě zabírat. Počkejte, až vám to církevní úřad povolí.“⁹¹⁵

Takto výstižně shrnul Klement Gottwald v únoru 1950 na zasedání ÚV KSČ postoj strany k řeholím. Důvodů, proč zakročit proti řeholním řádům a kongregacím, bylo více. Řádové komunity byly uzavřené, zvenčí těžko přístupné a do značné míry autonomní i vůči místním církevním autoritám. Jejich počty nebyly zanedbatelné. V době Gottwaldova projevu mělo v Československu žít 2 528 řeholníků ze 42 řádů a 11 896 řeholnic z 56 řádů.⁹¹⁶ Pro režim, větrící ve všem špionáž, byly nepřijatelné čilé kontakty s představenými v Římě. Mnozí členové řádů patřili k intelektuální elitě katolické církve. A jak správně Gottwald připomněl, řeholím patřilo množství objektů, které by státní správa mohla využít k jiným účelům. Předehrou k zákroku proti řeholím byl politický monstrproces s představiteli mužských řádů na přelomu března a dubna 1950. Jen několik dní po jeho ukončení začala Akce K, při níž bylo v tzv. centralizačních a internačních klášterech soustředěno 2 376 řeholníků z celého Československa.⁹¹⁷

Obdobné opatření se chystalo i proti řeholnicím. Avšak vzhledem k jejich mnohonásobně vyšším počtům a momentální nepostradatelnosti v nemocnicích a sociálních ústavech musel být postup mnohem diferencovanější. V létě roku 1950 se režim zaměřil především na řeholnice, které působily ve školství a obecně mezi mládeží. Tyto řádové sestry byly podobně jako řeholníci soustředěny v centralizačních klášterech (Akce Ř). Naprostý zmatek však zatím panuje v tom, kolik řeholnic vlastně

⁹¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 27.4.1955.

⁹¹¹ SVATOŇOVÁ 2010, 53-54.

⁹¹² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z roku 1952.

⁹¹³ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 2.9.1954.

⁹¹⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 210, inv. č. 540; NA, f. SÚC, kart. 62, inv. č. 103, situační zpráva OCT Rychnov z 30.9.1953 a 28.11.1953.

⁹¹⁵ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 400.

⁹¹⁶ BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994, 361.

⁹¹⁷ KAPLAN 1993, 120.

bylo v Československu tímto způsobem postiženo. Údaje jednotlivých autorů se pohybují mezi 2 500 až 4 400.⁹¹⁸ Známy katolický vtíp o tom, že ani Pán Bůh neví, kolik je vlastně ženských řeholních řádů a kongregací, můžeme parafrázovat v tom smyslu, že ani čeští historici neznají počet internovaných řeholnic. V témže roce musely řehole propustit všechny novicky a přijímání dorostu nebylo povolováno. K opuštění místa bydliště musely mít řeholnice povolení církevního tajemníka. V následujících letech se stát pokoušel různými způsoby rozbít soudržnost ženských řeholí a přesvědčit alespoň část řeholnic k odchodu do civilu. Na červenec 1953 pak bylo připraveno nejradikálnější opatření. V rámci tzv. Akce B mělo dojít k rozpuštění všech ženských řádů. Jen několik dnů před zahájením byla akce kvůli neklidné situaci ve východním bloku i v samotném Československu odvolána.⁹¹⁹

4.1 Mužské řády a kongregace

V severovýchodních Čechách se před rokem 1950 nacházela většina mužských řeholních domů královéhradecké diecéze. Zdaleka nejvýznamnější bylo samozřejmě broumovské opatství, k němuž před druhou světovou válkou náleželo pod vedením opata Dominika Prokopa přes 30 kněží a několik fráterů.⁹²⁰ Jedna část duchovních působila v duchovní správě, druhá na řádovém gymnáziu. Broumovské opatství se zásluhou opata Prokopa stalo v meziválečném období centrem liturgické obnovy. Klášter byl také zázemím německého akademického spolku Quickborn.⁹²¹ Pohnuté osudy opatství za války a především po ní popsal podrobně břevnovský opat Anastáz Opasek.⁹²² Za války byli někteří řeholníci uvězněni v koncentračním táboře Dachau. Po válce byli brutálně zavražděni dva benediktini na šonovské faře. Později musela většina řeholníků německé národnosti v čele s opatem Prokopem odejít ze země. Dobrovolně odešli i ti, kteří získali status antifašisty. V klášteře zůstalo jen několik starších řeholníků: bývalý ředitel řádového gymnázia Vincenc Maiwald, podpřevor Edmund František Hanusch a profesor František Sommernitz, za války vězněný. Na okolních farách působili Theobald Birke a Arnošt Hlawatschke. Na ostatní fary byli „zapůjčeni“ řeholníci z Břevnova. S obnovou klášterní komunity pak vypomohlo pět Čechoameričanů v čele s převorem Janem Cherferm. V roce 1949 tak na Broumovsku působilo jedenáct benediktinských kněží a tři fráteri.⁹²³ Soužití Čechoameričanů a místních benediktinů ovšem nebylo bezproblémové. Počátkem roku 1950 udal P. Šroufek (jeden ze „zapůjčených“ břevnovských řeholníků) a profesor Sommernitz Čechoameričany, že rozprodávají klášterní majetek.⁹²⁴ Zanedlouho však byla komunita fakticky zlikvidována. Čechoameričanům nebylo jednoduše prodlouženo povolení k pobytu a museli odejít z Československa.⁹²⁵

Při zmíněné Akci K sloužil areál broumovských benediktinů jako jeden z tzv. centralizačních klášterů. Byl určen pro premonstráty, těšitele, dominikány, kapucíny, křižovníky a maltézske rytíře. Celkem sem bylo svezeno téměř 300 řeholníků.

⁹¹⁸ Srov. KAPLAN 1993, 121; TESARŮ 2005, 27.

⁹¹⁹ TESARŮ 2005, 31-33.

⁹²⁰ *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos reginae-gradecensis* 1936, 283-286.

⁹²¹ ŠEBEK 2005, 58.

⁹²² OPASEK 1997, 121-132.

⁹²³ *Schematismus duchovenstva diecése královéhradecké na rok 1947*, 306-307; *Schematismus duchovenstva diecése královéhradecké na rok 1949*, 273-275.

⁹²⁴ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 8.3.1950.

⁹²⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 165, inv. č. 390.

Naopak benediktini z Broumova mohli dál zůstat na svých místech a dále spravovali přidělené farnosti. Na podzim 1950 začala likvidace centralizačního tábora. Mladší řeholníci byli posláni na vojnu k PTP, ostatní odjeli do Hejnic a Králík. Staří a nemocní byli umístěni v charitních domovech v Opočně a na Moravci.⁹²⁶ Klášter pak sloužil k soustředění řeholnic. Jako jejich zpovědník působil jeden z původních obyvatel kláštera – profesor Sommernitz.⁹²⁷ Řeholníci se sem v padesátých letech ještě jednou na chvíli vrátili. Pro neschopnost komunálních a národních podniků zajistit nezbytné opravy v klášteře byla do Broumova přivezena „brigáda“ internovaných řeholníků, kteří klášter opravovali.⁹²⁸

Na pomezí Moravy a Čech na Hoře Matky Boží u Králík leželo další významné centrum řeholního života. Původní klášter servitů spravovali od roku 1883 redemptoristé. Před druhou světovou válkou zde působilo osm duchovních a několik bratří laiků. Podobně jako v Broumově znamenal odsun německých řeholníků velkou komplikaci. Fungování domu nadále zajišťovali tři duchovní a dva laici.⁹²⁹ V dubnu 1950 se klášter změnil v centralizační tábor pro redemptoristy z celé republiky. Do nevelkého kláštera bylo nastěhováno přes 200 osob, ovšem již brzy musel být stav snížen na 166 řeholníků. Řeholníci byli využíváni především na práce v zemědělství. Osazenstvo se neustále měnilo. Mladší řeholníci byli odesíláni k PTP, naopak do Králík se přemístili příslušníci jiných řádů z rušených centralizačních klášterů.⁹³⁰ Nedobrovolní obyvatelé kláštera se stávali předmětem soucitu svého okolí. Když byl zatčen administrátor z Králík Jaroslav Novosad, bylo jednomu z řeholníků povoleno zajišťovat ve farnosti pohřební obřady. Řeholník míval na sobě sešlé oblečení a rozbité gumáky, takže mu věřící museli věnovat novou obuv.⁹³¹ V roce 1956 do Králík přibyli řeholníci ze zrušeného internačního tábora v Želivě. Centralizační klášter v Králíkách byl zrušen až v roce 1960 jako poslední zařízení tohoto typu.⁹³²

Ostatní klášterní komunity v severovýchodních Čechách byly oproti oběma predešlým výrazně menší. V augustiniánském klášteře ve Vrchlabí žili v době první republiky už jen dva duchovní.⁹³³ Po roce 1945 převzal správu kláštera mladý řeholník *Cyril Látal* (nar. 1919), který sem přišel z pražského konventu sv. Tomáše.⁹³⁴ Se správou kláštera mu vypomáhal bratr laik František Oujezdský. Cyril Látal byl hodnocen jako reakční duchovní. V době bojů o Katolickou akci prohlásil, že se raději nechá zavřít, než by zradil církev. V červenci 1949 přečetl exkomunikační dekret s komentářem biskupa Píchy. V klášteře bez vědomí MNV ubytoval dvě německé rodiny.⁹³⁵ Mezi věřícími byl oblíbený. Dětem promítal filmy a v klášteře pro ně zařídil ping-pongový stůl. V klášteře byli ubytováni také studenti. Uvažovalo se o jejich přemístění do jiné části kláštera, aby byl „paralyzován“ vliv Látalova na studenty.⁹³⁶ Když byl na jaře 1950 Látal z Vrchlabí odstraněn, dostavilo se několik věřících protestovat na

⁹²⁶ VLČEK 2003, 90-91.

⁹²⁷ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 29.1.1954.

⁹²⁸ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Broumov z 26.9.1952.

⁹²⁹ *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos reginae-gradecensis 1936*, 287-288; *Schematismus duchovenstva diecese královéhradecké na rok 1949*, 278-279.

⁹³⁰ VLČEK 2003, 91-93.

⁹³¹ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 31.3.1954.

⁹³² VLČEK 2003, 93-94.

⁹³³ *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos reginae-gradecensis 1936*, 288.

⁹³⁴ SOkA Trutnov, f. ZŠ Míru Vrchlabí, školní kronika 1946-1953, životopis P. Látal.

⁹³⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 481, inv. č. 1721, osobní spis Cyril Látal.

⁹³⁶ Na, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 1.3.1950.

okresní národní výbor a jeden z učitelů začal sbírat podpisy na jeho podporu.⁹³⁷ Klášter měl v této době plné změn celkem štěstí. Již od roku 1941 bylo jeho první patro pronajato Krkonošskému muzeu.⁹³⁸ Po roce 1950 převzalo muzeum celý areál. Barokní kostel s dochovaným původním vybavením později sloužil jako muzejní depozitář. Vážnější ohrožení přišlo v osmdesátých letech, kdy chtěli tvůrci nové expozice vystěhovat původní barokní mobiliář a kostel využít pro filmový program.⁹³⁹

Františkánský klášter v nedalekém Hostinném měl namále již v době Josefa II. V roce 1785 byl úředně zrušen a jeho knihovna odvezena do Prahy. O čtyři roky později byl klášter obnoven. Tehdy jej obývalo 22 duchovních a pět laiků.⁹⁴⁰ Před druhou světovou válkou bychom v konventu našli tři duchovní a čtyři bratry laiky. Většina z nich byla české národnosti, proto po záboru Sudet nacistickou říší klášter opustili.⁹⁴¹ Po válce se jeden z laiků do kláštera vrátil. Tehdy byl jako představený kláštera – kvardián do Hostinného vyslán mladý františkán *Alois Jaroslav Moc* (1918-1995). Na výpomoc měl další dva kněze. Ke klášteru tehdy patřil ještě exerciční dům.⁹⁴² Po roce 1948 patřil Alois Moc k odvážným kritikům nového režimu. V roce 1948 volil bílým lístkem. V době střetů církve a státu kvůli Katolické akci v létě 1949 přečetl oba pastýřské listy i exkomunikační dekret. Za svou odvahu byl v říjnu toho roku zatčen a 10. ledna 1950 odsouzen k sedmi letům vězení.⁹⁴³ Ostatní františkáni byli v rámci Akce K přemístěni do centralizačních klášterů. P. Anselm Miroslav Kopecký byl z internace poslán na vojenskou službu k PTP. Počátkem roku 1954 Vyšší vojenský soud v Praze odsoudil skupinu mladých františkánů za to, že udržovali kontakty s ostatními řeholníky, pokračovali ve studiích, sloužili tajně bohoslužby, zkrátka pokračovali v řádovém životě. Anselm Kopecký byl v procesu odsouzen na dva a půl roku vězení.⁹⁴⁴

Opuštěný klášter byl přidělen do správy Náboženské matice. Nejprve sloužil jako centralizační tábor pro řeholnice z kongregace Nejsvětější svátosti, které koncem roku 1951 odešly do Meziměstí na Broumovsku.⁹⁴⁵ V roce 1953 byl kostel uzavřen a dán k dispozici ministerstvu výkupu jako sklad. Kapacita kostela byla odhadnuta na 200 vagonů.⁹⁴⁶ V následujícím roce zahájil národní podnik Umělé vlákno Rudník se souhlasem biskupa Píchy a s vědomím místního administrátora Kociána adaptaci kostela na sklad. Dělníci začali rozebírat kostelní lavice. Otevřenými dveřmi však jejich počínání zaregistrovalo několik věřících žen. Duchovní na vikariátní schůzi pak prováděnou adaptaci zkritizovali. Okresní církevní tajemník nechtěl riskovat v předvolební době nepřijemnosti. Na jeho návrh byly práce přerušeny.⁹⁴⁷ Později byl

⁹³⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT z 10.5.1950.

⁹³⁸ BARTOŠ 1983, 15.

⁹³⁹ BARTOŠ 1994, 23.

⁹⁴⁰ BLASCHKA 1927, 253-259.

⁹⁴¹ *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos reginae-gradecensis* 1936, 288; *Catalogus dioeceseos reginae gradecensis* 1943, 400.

⁹⁴² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 165, inv. č. 390; SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1696.

⁹⁴³ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 481, inv. č. 1721, osobní spis Alois Moc.

⁹⁴⁴ VAŠKO 2007, 86.

⁹⁴⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 480, inv. č. 1696, zpráva OCT pro Náboženský fond z 24.11.1950.

⁹⁴⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 556, korespondence OCT Vrchlábí a KCT H. Králové.

⁹⁴⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT Vrchlábí z 13.3.1954;

kostel skutečně národním podnikem vyklizen a zdejší mobiliář rozvezen do jiných církevních objektů.⁹⁴⁸ Klášter využíval Velkoobchod obuví Gottwaldov rovněž jako sklad.⁹⁴⁹ Počátkem šedesátých let byl celý klášter ohrožen demolicí. Město mělo být totiž zatopeno nově plánovanou vodní nádrží. Nesmyslné rozhodnutí bylo naštěstí zrušeno a také pro klášter se našla záchrana. Koncem šedesátých let byla v kostele z iniciativy ředitele trutnovského muzea Vašíčka umístěna expozice odlitek antických soch ze sbírek Ústavu pro klasickou archeologii Univerzity Karlovy.⁹⁵⁰ Před několika lety prošel celý areál generální rekonstrukcí a v objektu kláštera dnes sídlí městské muzeum a knihovna.

Kapucínský klášter v Opočně spravoval po roce 1945 pouze jediný řeholník, kvardián Vladimír Jindřich Lakomý. Při Akci K byl klášter přeměněn na ústav pro přestárlé řeholníky pod správou České katolické charity. O více než padesát řeholníků z různých řádů se staralo sedm školských sester.⁹⁵¹ Klášter však byl zoufale přeplněný, proto bylo v roce 1951 zařízení přestěhováno do Moravce u Nového Města na Moravě.⁹⁵² Do opočenského kláštera byl přemístěn z Hradce Králové ústav pro hluchoněmé dívky.⁹⁵³ Bývalý kvardián Lakomý se stal zповědником u řeholnic v Broumově.⁹⁵⁴

Milosrdní bratři spravovali v severovýchodních Čechách dva ústavy: slavný Šporkův hospital v Kuksu a nemocnici v Novém Městě nad Metují, kde sedm řádových bratří pečovalo o více než osmdesát nemocných.⁹⁵⁵ V březnu 1939 obsadilo hospital v Kuksu německé vojsko. Milosrdní bratři museli odejít a v objektu byla zřízena vojenská nemocnice. Konvent zde již nikdy nebyl obnoven.⁹⁵⁶ Osud Kuksu byl jen slabou předzvěstí blížící se pohromy. V létě roku 1941 byl hospitálský řád na území protektorátu nacisty násilně rozpuštěn. Do konventu v Novém Městě podobně jako jinam přišlo 8. července 1941 gestapo, aby oznámilo rozpuštění řádu a konfiskaci jeho majetku. Pacienti byli propuštěni nebo odvezeni do okolních nemocnic. Příslušníci řádu si museli hledat civilní zaměstnání. V následujícím roce byl zatčen bratr František Pechal, neboť „odcizil“ rádio, které patřilo dříve řádu a nyní podléhalo konfiskaci. Byl vězněn na Pankráci a poté musel do Říše na nucené práce. Němci odvezli z konventu velké množství vybavení a budovy zůstaly po zbytek války prázdné. V roce 1945 byla činnost milosrdných bratří v Novém Městě obnovena. Nejnutnější vybavení sehnali od sponzorů a z konfiskací majetku německých obyvatel nedaleké Olešnice v Orlických horách.⁹⁵⁷ Milosrdní bratři byli jediným řeholním společenstvím, které nebylo postiženo opatřením proti mužským řádům v roce 1950. Měla to být jakási satisfakce za perzekuci řádu nacisty. Během padesátých let však byla většina představitelů řádových domů uvězněna a zbylí bratři z nemocnic odstraněni.⁹⁵⁸ Jako jeden z prvních byl zlikvidován

NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, situační zpráva zmocněnce z 4.8.1953.

⁹⁴⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT z 7.8.1957, ukl. č. 790, inv. č. 4004, žádost FÚ Rudník z 10.2.1960.

⁹⁴⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT z 1.11.1957.

⁹⁵⁰ Krkonoše. Časopis správy Krkonošského národního parku č. 3, 1970, 28; Krkonoše č. 2, 1988, 34.

⁹⁵¹ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 4.12.1950.

⁹⁵² VLČEK 2004, 94.

⁹⁵³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 556, protokol ONV Dobruška z 26.11.1951.

⁹⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov.

⁹⁵⁵ KOUDELKOVÁ 2013, 64.

⁹⁵⁶ HORŇÁKOVÁ 2007, 42-43.

⁹⁵⁷ KOUDELKOVÁ 2013, 69-75.

⁹⁵⁸ VLČEK 2004, 78-79.

konvent v Novém Městě nad Metují. Tehdy byl představeným konventu nám již známý František Pechal. V dubnu 1951 byl zatčen a v následujícím roce odsouzen na dva roky vězení za údajné finanční machinace. Vyhlášení rozsudku u Okresního soudu v Novém Městě nad Metují bylo přítomno několik věřících, kteří podle církevního tajemníka převora ještě litovali, místo aby potrestání schvalovali.⁹⁵⁹ Konvent byl zanedlouho po zatčení převora vyklizen, zařízení i pacienti převezeni do charitního ústavu v Teplicích nad Metují a budovu v červenci roku 1951 převzalo hodinářské učiliště.⁹⁶⁰

Pro úplnost dodejme, že v době druhé světové války a několik let poté působila v Trutnově kongregace Pallotínů. Poslední člen odešel v roce 1949, tedy ještě před zahájením Akce K. Jejich dům pak využíval MNV Trutnov pro bytové účely. V domě však zůstala kaple, kde v roce 1950 začal trutnovský administrátor Josef Novák sloužit mše pro veřejnost, především pro školní mládež.⁹⁶¹ V roce 1954 byla kaple uzavřena, což vyvolalo protesty místních farníků.⁹⁶²

Likvidace mužských řádů v severovýchodních Čechách byla téměř dokonalá. Po roce 1989 byla obnovena jediná z původních řeholních komunit – redemptoristé na Hoře Matky Boží u Králík. Kláštery ve Vrchlabí, v Hostinném, v Opočně a Novém Městě nad Metují slouží jiným účelům. Ani ve slavném broumovském opatství nesídlí benediktini. Objevují se však nová řeholní společenství, jejichž členové přicházejí ze Slovenska a z Polska. Na děkanství v Dobrušce sídlí Misijní společnost sv. Vincence z Pauly, v Holohlavech Misionáři Svaté Rodiny.⁹⁶³

4.2 Řeholnice tolerované

V období mezi lety 1850-1950 zažívají ženské řeholní řády a kongregace velmi dynamický rozvoj. Na jeho počátku bylo v královéhradecké diecézi pouhých 19 řeholnic, kdežto na jeho konci více než 700!⁹⁶⁴ Vrchol nastal v období druhé světové války, kdy žilo v diecézi takřka 900 řeholnic.⁹⁶⁵ Po odsunu části německých sester v poválečném období poklesl jejich počet na 730. Řeholnice v severovýchodních Čechách byly odsunem poměrně značně poznamenány. Zatímco v době druhé světové války zde působilo na 250 řeholnic, na konci čtyřicátých let pouze 140. Zanikl velký konvent voršilek v Hostinném, které zde vedly dívčí školy, penzionát i sirotčinec.⁹⁶⁶ Část rozsáhlého komplexu byla po válce odprodána Krkonošským papírnám, jedna z budov konventu se využívala jako exerciční dům.⁹⁶⁷ Boromejky musely opustit nemocnice v Broumově a Trutnově a ponechaly si pouze Hostinné. Z Vrchlabí odešly křížové sestry, některá zařízení musely opustit i sestry sv. Hedviky. Více než polovina ze zbylých sester pracovala na konci čtyřicátých let ve čtyřech nemocnicích (Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Hostinné a Žacléř), čtvrtina v sociálních ústavech (především v domovech pro seniory) a zbytek v různých školských a dětských zařízeních (mateřské

⁹⁵⁹ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 30.4.1952.

⁹⁶⁰ HORNÁKOVÁ 2007, 86-87.

⁹⁶¹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 165, inv. č. 392, korespondence Arciděkanského úřadu Trutnov a KNV.

⁹⁶² NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za duben 1954.

⁹⁶³ Katalog královéhradecké diecéze ke dni 15.12.2005, Hradec Králové 2005, 128-129.

⁹⁶⁴ Podrobněji k rozvoji ženských řádů a kongregací v královéhradecké diecézi PETRÁČEK 2008, 540-544.

⁹⁶⁵ Catalogus dioeceseos Reginae-Gradecensis 1943. Hradec Králové 1943, 463.

⁹⁶⁶ Řádové školy v Hostinném byly zrušeny nacisty již v roce 1939. Viz LESÁKOVÁ 1963, 1.

⁹⁶⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1696, hlášení ze 17.12.1949.

školy, dětské útulky, ozdravovny). O nemocnice se dělily zmíněné boromejky, šedé sestry, opavské františkánky a sestry sv. Hedviky. Posledně jmenované také spolu se sestrami Nejsvětější svátosti pečovaly o sociální ústavy. Školská zařízení byla doménou školských sester de Notre Dame.⁹⁶⁸

Zásah proti ženským řeholím v roce 1950 odnesly v severovýchodních Čechách prakticky jen školské sestry de Notre Dame, které musely opustit svá zařízení. Naprostá většina řeholnic ve zdravotnictví a sociálních službách mohla zatím zůstat. Ba co víc. V průběhu padesátých let přibývala zařízení, která zaměstnávala řeholnice. Bylo zřízeno několik nových sociálních ústavů ve správě České katolické charity⁹⁶⁹ (domov důchodců v Žampachu na Žamberecku, ústav pro hluchoněmé ženy v Opočně), ale o řeholnice stála i státní zařízení (domovy důchodců ve Stárkově a v Kuksu, ústav pro hluchoněmé Hoříčky aj.). Řeholnice se vracely na některá místa, která opustily zpravidla po odsunu německých řeholnic (domov důchodců ve Vrchlabí).⁹⁷⁰ O přidělení řeholnic žádalo dokonce vedení dětské léčebny v Janských Lázních, které využilo přechodného politického uvolnění v roce 1956. Přestože ředitel lázní dostal od SÚC předběžný souhlas, řeholnice do dětské léčebny nepřišly. Proti se postavila místní organizace KSČ a také trutnovský církevní tajemník Seidl neskrýval své rozhořčení: nejprve se snažili, aby děti v léčebně „uchránili“ před výukou náboženství, a nyní by vše hodili přes palubu jen proto, že si „někdo v Praze myslí, že se kolo dějin zastavilo“ a snaží se využít momentální „zvláštní situace“ po XX. sjezdu KSSS.⁹⁷¹ V případě příchodu řeholnic do charitního ústavu v Teplicích místní funkcionáři nebyli tak striktně proti, žádali ovšem odchod místního duchovního Jana Herzána, který byl pokládán za „reakční“ osobu.⁹⁷²

Tento paradoxní stav, kdy na jedné straně z určitých zařízení stát řeholnice vytlačoval a na druhé straně jejich působnost rozšiřoval, byl výsledkem souhry několika faktorů. Stát neměl v této době dostatek ošetrovatelského a zdravotnického personálu, k čemuž částečně přispívala preference průmyslu a podceňování služeb. Neplatila také rovnice jedna řeholnice – jedna civilní ošetrovatelka. Řeholnice byly díky řádové disciplíně a celibátu schopné přizpůsobit svůj čas potřebám ústavu, zatímco civilní personál vyžadoval pravidelné směny, nárok na dovolenou, na mateřskou dovolenou či na ošetřování dětí. Uvádí se, že za dvě řeholnice byly potřeba tři civilní pracovnice.⁹⁷³ Dalším faktorem byl „nadbytek“ řeholnic, který vznikl po odstranění části sester z původních působišť během Akce Ř. Ukazovalo se, že jejich umístění v centralizačních kláštřích a závodních internátech není optimální. Proto byly postupně přesouvány do sociálních služeb. V polovině padesátých let tak působilo v severovýchodních Čechách v sociálních službách a ve zdravotnictví kolem 180 řeholnic, tedy více než před rokem 1950.⁹⁷⁴

Situace se začala měnit ke konci padesátých let, kdy dochází k postupnému odchodu řeholnic z dosavadních ústavů. Nejprve to postihlo řeholnice ve školách a domovech

⁹⁶⁸ Catalogus dioeceseos Reginae-Gradecensis 1943. Hradec Králové 1943, 401-404; Schematismus duhovenstva diecése královéhradecké na rok 1949, 289-312.

⁹⁶⁹ K vývoji České katolické charity v královéhradecké diecézi viz PAUKRT 2005, 75-87.

⁹⁷⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 619, inv. č. 1811, statistické výkazy řeholnic, kart. 628, inv. č. 1837, výkazy řeholnic.

⁹⁷¹ NA, f. SÚC, kart. 109, inv. č. 131, stanovisko OCT Trutnov k umístění řeholnic z 9.6.1956.

⁹⁷² NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 28.2.1955.

⁹⁷³ TESAŘ 2005, 38-40.

⁹⁷⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 619, inv. č. 1811, statistické výkazy řeholnic z roku 1955.

pro postiženou mládež, což byla jediná školská zařízení, kde byla jejich přítomnost dosud tolerována. Propouštění se týkalo především ústavů pro hluchoněmé.⁹⁷⁵ Na sklonku roku 1957 tak muselo odejít 17 školských sester de Notre Dame z domova pro hluchoněmé na Hoříčkách.⁹⁷⁶ Podobně se zvyšoval tlak na odchod řeholnic ze zdravotnických zařízení. Roku 1957 odešly šedé sestry z kožní léčebny v Novém Městě nad Metují.⁹⁷⁷ V roce 1958 dostaly výpověď řeholnice z nemocnice v Žacléři.⁹⁷⁸ Počátkem roku 1962 měly odejít řeholnice z plicní léčebny v Hostinném, ale na naléhání vedení ústavu byl jejich odchod odložen, neboť nebyl dostatek vhodných civilních ošetřovatelek.⁹⁷⁹

Na osud řeholnic měla vliv také výrazná reorganizace České katolické charity na přelomu padesátých a šedesátých let. Charita byla před rokem 1960 velmi významnou nestátní organizací. Jen v severovýchodních Čechách spravovala deset zařízení.⁹⁸⁰ Tyto ústavy vedly často samy řeholnice a nacházely zde útočiště státu nepohodlné osoby (bývalí řeholníci, duchovní bez státního souhlasu aj.). V roce 1960 byla většina těchto zařízení zestátněna a Charitě byly ponechány jen ústavy, které sloužily výhradně církevním osobám. Jednalo se tedy o jakési domovy důchodců pro kněze a řeholnice.⁹⁸¹ V severovýchodních Čechách byly zřízeny tři takové ústavy, které se oficiálně nazývaly charitní domovy. V roce 1958 byl založen domov pro sestry Nejsvětější svátosti v bývalé škole v Dolních Albeřicích na úpatí Krkonoš.⁹⁸² V roce 1960 byl pro sestry Neposkvrněného početí P. Marie využit dosavadní internační klášter u Králík.⁹⁸³ K podobným účelům sloužil již několik let i centralizační klášter v Broumově. Pro tyto domovy byly záměrně vybírány lokality v někdejších Sudetech a s výjimkou Broumova také mimo města. Během šedesátých let pak řeholnice odcházely z „normálních“ domovů důchodců. Ne vždy se jednalo o tlak ze strany státu. Jelikož řeholnice nesměly přijímat novicky, docházelo k přirozenému stárnutí kongregací. Stále více práceschopných řeholnic tak muselo pečovat o své starší spolusestry.⁹⁸⁴ Některé kongregace tento úbytek postihl již dříve. Počátkem roku 1956 musela po více než čtyřiceti letech rezignovat na péči v domově důchodců v Lamperticích na Trutnovsku kongregace sv. Hedviky, neboť neměla dostatek sester pro svůj provinční dům v Břežanech.⁹⁸⁵ Kongregace sester Nejsvětější svátosti žádala už od roku 1955 o uvolnění svých řeholnic z domova důchodců ve Vrchlabí.⁹⁸⁶ Proti tomu se však stavělo vedení domova, protože řeholnice byly oblíbené a jejich odchod by byl pro ústav ztrátou.⁹⁸⁷ V roce 1960 službu ve Vrchlabí převzaly opavské františkanky, avšak

⁹⁷⁵ TESAŘ 2005, 36.

⁹⁷⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1837, výkaz řeholnic za okres Náchod z 1.2.1958.

⁹⁷⁷ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1837, výkaz řeholnic za okres Dobruška z 5.2.1958.

⁹⁷⁸ KAFKA 2009a, 157.

⁹⁷⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1577, inv. č. 6714.

⁹⁸⁰ Jednalo se o domovy důchodců v Teplicích n. M. (přestěhovaný z Nového Města nad Metují), Opočně, Žirčí, Černožicích, Zámělu, Pilníkově, Rokytnici v O. h. a Žampachu, rekreační objekt v Janských Lázních a klášter Broumov.

⁹⁸¹ TESAŘ 2005, 43; SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1679.

⁹⁸² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1837, korespondence ČKCH a KNV H. Králové.

⁹⁸³ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT východočeského kraje z 17.10.1960.

⁹⁸⁴ TESAŘ / KUŘINOVÁ 2005, 192.

⁹⁸⁵ SÜSENBEKOVÁ 2005, 112.

⁹⁸⁶ NA, f. SÚC, kart. 109, inv. č. 131, sdělení SÚC pro KCT H. Králové z 17.2.1955.

⁹⁸⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 695, inv. č. 3130, sdělení vedoucího z 15.11.1957.

i ony musely brzy své členky z domova stáhnout.⁹⁸⁸ Mezi dobrovolnými odchody ze sociálních služeb je výjimečný případ, který se stal v domově důchodců v Polici nad Metují. Počátkem roku 1953 dostala výpověď představená zdejších sester Nejsvětější svátosti. Ze solidarity s ní daly výpověď i ostatní řeholnice a raději odešly do závodního internátu v Meziměstí.⁹⁸⁹

I úředníci socialistického státu museli uznat nesmírnou obětavost a pracovitost, jakou řeholnice prokazovaly ve zdravotnictví a v sociálních ústavech. „Jejich práci by naše ženy nedělaly“, přiznal trutnovský církevní tajemník na adresu řeholnic v domově důchodců v Lamperticích.⁹⁹⁰ Královédvorský církevní tajemník se při neohlášené inspekci v Domově sv. Josefa dozvěděl, že sestry si raději odeprou oběd a jedí suchý chléb, pokud by se na někoho z obyvatel domova nedostalo. Informaci měl od ženy československého vyznání, která jistě nebyla zaujata ve prospěch řeholnic.⁹⁹¹ V Teplicích nad Metují se po příchodu řeholnic viditelně zlepšila péče o seniory a čistota.⁹⁹² Řeholnice bývaly zpravidla oblíbené u vedení ústavů i u pacientů. Když se v plicní léčebně v Hostinném rozšířila poplašná zpráva o odchodu řeholnic, ihned vznikla podpisová akce pacientů na podporu řádových sester.⁹⁹³ Také ředitel léčebny nešetřil superlativy: boromejky mají minimální absence, jsou vždy k dispozici, obětavé, přestože některé z nich jsou nemocné.⁹⁹⁴ V souladu s dobovou zálibou v socialistickém soutěžení organizovala Česká katolická charita od poloviny padesátých let soutěž mezi svými ústavu.⁹⁹⁵ Jestliže bylo účelem soutěže zvyšovat kvalitu péče v ústavech, pak to řeholnice neměly věru zapotřebí.

Vůči socialistickému režimu byly řeholnice od počátku nedůvěřivé a své názory přenášely někdy i na osoby, o něž pečovaly. V domově důchodců v Polici nad Metují údajně zakazovaly chovancům číst Rudé právo.⁹⁹⁶ Hrozba vystěhování z dosavadních působišť po roce 1950 a opakované zvěsti o rozpuštění řádů je učinily opatrnějšími. Podobně jako duchovní se naučily konat nezbytné úlitby režimu. Začaly se účastnit nejrůznějších povinných schůzí a politických školení, vstupovaly do ROH, až na výjimky podepisovaly mírová prohlášení a chodily k volbám.⁹⁹⁷ V Domově sv. Josefa v Žirči řeholnice při besídce pro chovance zařadily báseň od Marie Pujmanové i pochod Rudý prapor a při místní spartakiádě v roce 1955 vařily pro 400 cvičenců.⁹⁹⁸ Když náhodské řeholnice podepsaly v roce 1951 mírovou výzvu, prohlásila prý jedna z nich na adresu internovaných řeholnic z Broumova, které podepsat odmítly: „Husy hloupý, kdyby měla přijít válka a padat bomby, nebudou mít ani čas, aby se pomodlily.“⁹⁹⁹ Existovaly však i výjimky. V plicní léčebně v Hostinném boromejky v roce 1954

⁹⁸⁸ TESAŘ / KUŘIMOVÁ 2005, 192.

⁹⁸⁹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 31.3.1953.

⁹⁹⁰ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 13.3.1954.

⁹⁹¹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1954, protokol z inspekční cesty 16.3.1950.

⁹⁹² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.9.1955.

⁹⁹³ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zprávy OCT z 30.3.1954 a 30.4.1954.

⁹⁹⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 695, inv. č. 3130, dopis ředitele léčebny Hostinné z 4.12.1957.

⁹⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 8.12.1955

⁹⁹⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 526, průzkum OCT Broumov z 4.9.1952.

⁹⁹⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové 1955-1956.

⁹⁹⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 5.8.1952 a 6.6.1955.

⁹⁹⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 28.6.1951.

odmítly volit.¹⁰⁰⁰ Z léčebny proto musely odejít dvě řeholnice, které byly považovány za původkyně volebního bojkotu. Ostatní boromejky byly po jejich odchodu vůči požadavkům na zapojení do nejrůznějších socialistických rituálů poněkud vstřícnější: připravovaly výzdobu, účastnily se oslav Mezinárodního dne žen, zapojovaly se do diskuzí na schůzích a podepsaly mírovou výzvu.¹⁰⁰¹

S pracovním nasazením řeholnic ve zdravotnictví i v sociálních ústavech tedy mohly být státní orgány spokojeny, stejně tak s tím, jak se přizpůsobily momentálním politickým poměrům. Starosti ovšem nadále dělalo jejich náboženské působení. Zejména řeholnice v nemocnicích byly neustále obviňovány, že nutí pacienty k přestupům ke katolické víře. V rychnovské nemocnici prý takto proti vůli příbuzných donutily stařenku opustit Církev československou.¹⁰⁰²

Nemalý rozruch vyvolalo obrácení smrtelně nemocného komunisty Josefa Müllera na podzim roku 1951. Tento horník z Malých Svatoňovic ve svých čtyřiceti letech onemocněl a těsně před smrtí požádal o návštěvu kněze. Vrcholem všeho pak byl církevní pohřeb, který údajně svatoňovický kněz Nádvořník agitačně zneužil. Takto popsal celý případ přímý účastník pohřbu a člen OAV NF A. Tomek:

„Byl to dobrý pracovník, příslušník KSČ, hned od roku 1948 byl členem MAV NF v Malých Svatoňovicích, byl členem MNV, Sokola atd. Bylo na něho vždy spolehnoutí, nikdy nezradil, až najednou dva dny před smrtí. (...) Vypravuje se, že jeptišky – ošetřovatelky v náchodské nemocnici přiměly na smrt nemocného muže, aby přestoupil opět k církvi římskokatolické a nechal se zaopatřit. Jmenovaný byl také členem Krematoria a i to mu bylo rozmlučeno a měl normální pohřeb do země.

A což teprve ten lišácký farizejský proslov kněze Nádvořníka nad jeho rakví. Privil doslovně: Byla noc a najednou mě volá telefon z Náchoda a žádá mě nějaký pan Müller, abych ihned přijel do nemocnice jej zaopatřit. Jel jsem a řekli jsme si toho mnoho s panem Müllerem a pan Müller se projevil jako ten nejčestnější muž na světě.

Pan farář Nádvořník dovede velice pěkně působit na dav a ten také dovedl rozplakati a jen my zúčastnění komunisté jsme neplakali a řekli jsme si, že už je nejvyšší čas náchodské jeptišky poučiti, jaká je jejich činnost v nemocnici, protože podobných případů bylo více. Co se týká té čestnosti soudruha Müllera, jsem toho názoru, že komunista musí býti tvrdý i ve smrti, jak nám to ukázali naši soudruzi v koncentračních táborech.

(...) Účast na pohřbu byla veliká, a jak by také ne, když komunista – bezvěrec najednou přestoupí k víře. Tolik asi uvádím o celé komedii, která se s našim příslušníkem odehrála v Náchodě a která zas papežence posílila v boji proti nám.“¹⁰⁰³

Celou záležitost pak musel z podnětu svého trutnovského kolegy přešetřit náchodský církevní tajemník. Ukázalo se, že tvrzení o nátlaku řeholnic na nemocného muže bylo neopodstatněné. Dva komunisté, kteří leželi s Müllerem na pokoji, dosvědčili, že k církvi přestoupil při plném vědomí a bez jakéhokoli nátlaku.¹⁰⁰⁴ Zanedlouho řešil církevní tajemník stížnosti rodičů, že se děti musí v náchodské nemocnici modlit u jídla.¹⁰⁰⁵ Vzhledem k náboženskému zápalu řeholnic se nelze divit, že bylo pokládáno za úspěch, když se vzdaly některé ze svých zvyklostí. Na jaře roku 1955 tak krajský

¹⁰⁰⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT Broumov z 31.5.1954 a 1.12.1954.

¹⁰⁰¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 695, inv. č. 3130, zpráva OCT o řeholnicích v Hostinném z 13.4.1955.

¹⁰⁰² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Rychnov z 28.6.1952.

¹⁰⁰³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4118, zpráva o pohřbu komunisty Müllera 15.10.1951.

¹⁰⁰⁴ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 8.12.1951.

¹⁰⁰⁵ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 2.8.1952.

církevní tajemník hlásí, že se šedé sestry v rychnovské nemocnici začaly stravovat společně s nemocničním personálem v závodní jídelně a „bez modlení“.¹⁰⁰⁶

Řeholnice se velmi bránily postupnému odstraňování kaplí a křížů ze zdravotnických a sociálních ústavů, které probíhalo od první poloviny padesátých let. V roce 1953 přišla o svou kapli rychnovská nemocnice a mezi pacienty (prý na popud řeholnic) se proti opatření objevila podpisová akce.¹⁰⁰⁷ Koncem roku 1954 byla zrušena kaple také v plicní léčebně v Hostinném, do které sestry vodily děti a pacientky, které nemohly do kostela ve městě. Aby se zmírnily protesty řeholnic, bylo vybavení kaple přeneseno do malé místnosti, kde si sestry mohly zřídit kapli pouze pro vlastní potřebu. Zároveň byly z pokojů odstraněny kříže, za což jedna z pacientek správci léčebny „hrubě vynadala“. Pacientky v jiném pokoji si stěžovaly, že je obraz zavěšený místo kříže v noci straší. Správce jim musel vysvětlovat, že obraz visel dříve ve vlhké místnosti a dřevo rámu nyní v teple pracuje.¹⁰⁰⁸ V kožní léčebně v Novém Městě nad Metují byla kaple zrušena v roce 1955 a místo ní zřízena společenská místnost.¹⁰⁰⁹ Složitější bylo zrušit kaple v charitních ústavech. Zámeckou kapli v Žampachu si díky řeholnicím a jejich zpovědníkovi oblíbili místní věřící natolik, až to vyvolalo pozornost krajského církevního tajemníka. Když Charita odmítla kapli pro veřejnost uzavřít, snažil se znemožnit návštěvy kaple „ze zdravotních důvodů“.¹⁰¹⁰ Po čase byla skutečně kaple uzavřena. Kontakty s místním obyvatelstvem však měly pro jednu z řeholnic osudné následky. Jmenovala se Helena Linetová a k jejímu příběhu se ještě vrátíme později.

Vztahy mezi duchovními a řeholnicemi bývaly obvykle přátelské. Kněží vykonávali funkci zpovědníka, na přání řeholnic navštěvovali i jejich svěřence v nemocnicích a sociálních ústavech. Našla se však i výjimka. Velmi nepřátelský vztah se vyvinul mezi sestrami Nejsvětější svátosti v Žirči a místním administrátorem Emanuele Kuchařem. Za jeho předchůdce se řeholnice staraly o farní kostel. Ten je stavebně součástí bývalé jezuitské rezidence, jež byla později přestavěna na zámeček. V roce 1938 byl v zámečku zásluhou preláta Jana Soboty zřízen Domov sv. Josefa, o nějž se staraly zmíněné řeholnice.¹⁰¹¹ Kuchař po svém nástupu v roce 1951 nerespektoval zavedené zvyklosti. Nevyhověl žádosti řeholnic, aby se slavnost Božího Těla konala venku. Odmítal při bohoslužbách svítit elektrickým světlem, takže si řeholnice stěžovaly, že šetří na Pánu Bohu. Kuchař je na oplátku obviňoval, že si hodlají přivlastňovat jeho pravomoc duchovního správce. Chtěly by prý určovat, kdy má být kázání, omítají mu vydat klíče od kostela, bohoslužebné náčiní i mešní roucha. Protože je nechce poslouchat, řeholnice se mu údajně mstí: štvou proti němu chovance domova, přemlouvají je, aby se k němu nechodili zpovídat. Kuchař dokonce na řeholnice zaslal stížnost na konzistoř. O názory řeholnic sice nestál, ale jejich péči o svou osobu neodmítal. Stravoval se v Domově sv. Josefa, avšak i zde mu prý řeholnice dávaly najevo své nepřátelství: nechávaly ho schválně čekat při obědě a na Vánoce nedostal zákusek a čaj. Kuchaře si ale neoblíbili ani ostatní duchovní. Považovali ho za „vlasteneckého“ kněze. Navíc měl ještě jeden podstatný zlozvyk: rád navštěvoval pohostinství. Zřejmě v alkoholu utápěl své osobní problémy, mezi něž patřilo

¹⁰⁰⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1955.

¹⁰⁰⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.8.1953.

¹⁰⁰⁸ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 695, inv. č. 3130, zpráva plicní léčebny Hostinné z 28.12.1954.

¹⁰⁰⁹ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 27.4.1955.

¹⁰¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.3.1955.

¹⁰¹¹ SOKA Trutnov, f. Domov důchodců Dvůr Králové nad Labem, pamětní kniha Domova sv. Josefa.

onemocnění TBC.¹⁰¹² Náklonnost k alkoholu se mu stala osudnou. V opilosti s dalšími kumpány hodili kámen do bytu, kde spalo dítě. Proto byl v roce 1955 přeložen do Robous na Jičínsku. Při vizitaci počátkem roku 1956 jej vikář našel v hospodě, kde ho opilý Kuchař urážel. Proto byl biskupem suspendován, což přivítali ostatní duchovní, kteří se za Kuchařovy výstřelky styděli a reptali, že za politické přestupky jsou biskupem trestáni, ale takové jednání se toleruje. Překvapivě se ovšem za Kuchaře postavili občané z Robous v čele s předsedou MNV, kteří se osobně dostavili k biskupovi. Snažili se ukázat duchovního v lepším světle a celou kauzu líčili jako vikářovu mstu. Suspenze byla po několika měsících z Kuchaře sňata, ale musel se opět přestěhovat, tentokrát do Těchonína na Žamberecku.¹⁰¹³

4.3 Řeholnice internované

Zatímco většina řeholnic byla z výše uvedených důvodů v roce 1950 ponechána na svých místech, menší část musela opustit svá dosavadní působiště a byla svezena do soustředovacích klášterů jako pár měsíců předtím řeholníci. V severovýchodních Čechách byly takto postiženy školské sestry de Notre Dame. Jejich dětský útulek v Kostelci nad Orlicí byl uzavřen již v roce 1949. Také osud mateřské školy v Rychnově nad Kněžnou byl ohrožen ještě před celostátní akcí proti řeholnicím, neboť MNV se nelíbilo, že řeholnice děti vodí do kostela.¹⁰¹⁴ To při návštěvě mateřské školy v Červeném Kostelci na jaře roku 1950 okresní církevní tajemník nešetřil pochvalnými slovy:

„Musíme konstatovat k jejich chvále, že udržují naprostou čistotu a pořádek a že počet dětí se zvětšuje a že do jisté míry změnilo řeholní sestry i směr výchovy. Při poslední návštěvě loňského roku vítaly nás děti pozdravem Pochválen buď Ježíš Kristus!, při včerejší návštěvě už jenom Dobrý den. Zřejmě se snaží přizpůsobit dnešním poměrům.“¹⁰¹⁵

Na podzim 1950 však musely i zde řeholnice předat mateřskou školu civilním zaměstnancům. Při jejich odchodu se s řeholnicemi přišly rozloučit stovky lidí a přes noc prý kdosi některým místním funkcionářům KSČ na oplátku vytloukl okna.¹⁰¹⁶ Ve stejné době musely školské sestry opustit také mateřskou školu v Rychnově nad Kněžnou a dětské domovy v Opočně a v Kostelci nad Orlicí. Kongregace Nejsvětější svátosti musela opustit dětský útulek v Orličné u Letohradu.¹⁰¹⁷

Na území královéhradeckého kraje byly zřízeny dva centralizační kláštery, oba v severovýchodních Čechách a oba pochopitelně v bývalých Sudetech. Kolem padesáti řeholnic z kongregace Nejsvětější svátosti z Českých Budějovic bylo umístěno ve františkánském klášteře v Hostinném. Jejich stěhování probíhalo v noci z 31. srpna na 1. září 1950.¹⁰¹⁸ Z jejich příchodu počátkem září 1950 nebyl vrchlabský církevní tajemník nijak nadšený a psal dotčeně krajskému církevnímu tajemníkovi v Českých Budějovicích:

¹⁰¹² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2556, situační zprávy OCT z 30.5.1952 a 1.12.1953.

¹⁰¹³ NA, f. SÚC, kart. 197, inv. č. 169, situační zprávy zmocněnce z 4.7.1955, 5.3.1956, 6.8.1956.

¹⁰¹⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, zpráva OCT Rychnov z 25.5.1950.

¹⁰¹⁵ NA, f. SÚC, kart. 57, hlášení OCT Náchod z 11.3.1950.

¹⁰¹⁶ NA, f. SÚC, kart. 57, hlášení OCT Náchod z 30.9.1950.

¹⁰¹⁷ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 526, urgence odměn zmocněnkyně při soustředování řeholnic ze 14.3.1951.

¹⁰¹⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1696, reorganizace ženských řádů.

„Nasadili jste nám sem pěkný hnízdo. Teď nám chodí po Hostinném a jsou věčně v kostele, tam zpívají a dělají si nějaké mše samy a tím strhly i ty, kteří již do kostela přestali chodit.“

Účast na bohoslužbách se díky tomu prý zvýšila na dvojnásobek. Proto žádá, aby jim z Českých Budějovic poslali jejich vlastního kněze, kterého jim slíbili. Řeholnice tak budou mít bohoslužby v klášterním kostele a nebudou chodit mezi ostatní věřící.¹⁰¹⁹ Celá akce nesla známky improvizace. Nesouhlasily seznamy sester, které měly přijet. Nebyly doručeny všechny jejich věci a církevní tajemník musel upomínat jihočeské kolegy: „Těž jim ještě pošlete ty jejich osobní cajky, co tam mají, neb mně o ně stále upomínají.“¹⁰²⁰ Pro řeholnice nebyla zajištěna předem žádná práce a teprve po jejich příjezdu církevní tajemník vyjednával zaměstnání v místních papírnách. Řeholnice nejprve chtěly pracovat pro továrnu v prostorách kláštera, pak souhlasily s prací v továrně, pokud budou na samostatném sále, ale nakonec musely přijmout práci mezi ostatními dělníky. Místní komunisté postavení sester vůbec nechápali a v době před nástupem do továrny je kritizovali, že se „flákají“, zatímco jejich ženy musí do práce.¹⁰²¹ Při nástupu do zaměstnání je přivítali členové Československého svazu mládeže zpěvem. Závod si jejich práci chválil. Také místní komunisté snad byli konečně spokojeni, nasazení řeholnic na těžkou manuální práci naopak kritizovali věřící.¹⁰²² Soustředovací klášter v Hostinném byl zrušen v létě roku 1952 a sestry se přestěhovaly do internátu v Meziměstí na Broumovsku.¹⁰²³

Mnohem významnějším centralizačním klášterem se stalo benediktinské opatství v Broumově, kde bylo soustředěno zprvu kolem 460 voršilek a školských sester de Notre Dame.¹⁰²⁴ Více než polovina školských sester byla zaměstnána mimo klášter, především v místních textilkách. Další školské sestry i voršilky vykonávaly práce pro továrny přímo v klášteře.¹⁰²⁵ Nárazově byly využívány i na zemědělské práce. V roce 1951 mohlo přechodně několik řeholnic pracovat dokonce na administrativních pozicích a v závodních jeslích, což si kvůli nedostatku pracovních sil vymohl podnik Veba.¹⁰²⁶ Podmínky v klášteře byly katastrofální. Chybělo uhlí, proto se topilo jen v jídelně, kam se večer sestry chodily ohřívat. V části, kde bydlelo 150 voršilek, netekla voda, takže se nedaly ani používat záchody. Chyběla jim také vhodná pračka a některé sestry neměly ani vlastní peřiny.¹⁰²⁷ Podobné problémy narušovaly provoz kláštera i v následujících letech. Nedařilo se vyřešit zásobování vodou, do střechy zatékalo. Po zdech vedly elektrické dráty bez izolace, takže se proud ztrácel a řeholnice platily vysoké účty za elektřinu. Počátkem roku 1952 došlo kvůli vadné elektroinstalaci k výbuchu, při kterém

¹⁰¹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1696, dopis OCT Vrchlabí z 6.9.1950.

¹⁰²⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1696, dopis OCT Vrchlabí z 6.9.1950.

¹⁰²¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT Vrchlabí z 26.9.1950.

¹⁰²² SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1694, situační zpráva OCT Vrchlabí z 26.10.1950.

¹⁰²³ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 2.8.1952.

¹⁰²⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 16.11.1950.

¹⁰²⁵ Koncem roku 1950 pracovalo 100 školských sester v n. p. Veba, 8 v místní nemocnici a dalších 6 v jiných organizacích. 57 vykonávalo práci v klášteře pro n. p. Meta Police nad Metují. Další 125 školských sester nebylo zaměstnáno, jednalo se o staré a nemocné sestry a také o řeholnice, které pečovaly o domácnost (kuchyň apod.). 66 voršilek pracovalo v klášteře pro n. p. Úpolen Úpice. NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 28.11.1950.

¹⁰²⁶ ŠTĚPÁNOVA 1993, 174.

¹⁰²⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 2.1.1951.

shořely dráty a spadl lustr.¹⁰²⁸ Broumovský církevní tajemník na tyto problémy vytrvale upozorňoval. Hrozilo, že kvůli nedostatečnému vytápění řeholnice onemocní a nebudou moci pracovat v továrnách. Musel brát ohledy i na veřejné mínění. Místní se prý na nedostatky „dívají politicky“.¹⁰²⁹

Později se celkový počet sester v klášteře snížil zhruba na 300, ale zvýšil se počet řeholních komunit. K školským sestřím a českým voršilkám přibýly velké skupiny šedých sester, dominikánek II. a III. řádu, kongregace sv. Kříže, Neposkvrněného početí a slovenských uršulinek (voršilek). Kromě toho tu žily malé komunity rytířek, premonstrátek, alžbětinek a karmelitek.¹⁰³⁰ Při takové koncentraci řeholnic z různých komunit zákonitě docházelo k určitým třenicím. Většina řeholí chovala nedůvěru k šedým sestřím pro jejich vstřícnější postoj ke státní politice. Určitá rivalita byla cítit také mezi českými voršilkami a slovenskými uršulinkami. Slovenské řeholnice zde neměly vlastní představenou a ne vždy byly ochotné poslouchat Češku Vondráškovou.¹⁰³¹

V polovině roku 1952 nastoupila do kláštera nová referentka Marie Divoká, která měla zkušenosti s církevní politikou z práce v krajském výboru Katolické akce. Broumovský církevní tajemník si cenil jejích taktických schopností, kterým přičítal udržení relativního klidu mezi tak velkým množstvím řeholnic. Řeholnice ji prý zpočátku nenáviděly, ale během několika měsíců s ní začaly spolupracovat. Divoká byla hodnocena jako „politicky vyspělá“. Byla předsedkyní místního výboru KSČ a členkou okresního výboru Obránců míru.¹⁰³² Od 1. září 1953 převzala správu kláštera Česká katolická charita. Vedoucí kláštera zůstala i nadále Marie Divoká. Materiální podmínky řeholnic se poněkud zlepšily. Zatímco Náboženská matice jako dosavadní správce kláštera slibovala dva roky nový varný kotol pro kuchyň, Charita jej dodala během dvou týdnů. Během několika týdnů zajistila i opravu střechy, zlepšilo se zásobování i stravování. Charita navíc řeholnicím částečně přispívala na stravu.¹⁰³³

Po soustředění části řeholnic v centralizačních kláštorech přistoupil SÚC k dalšímu experimentu. Mladší sestry byly odděleny a umístěny v tzv. *závodních internátech*. Od tohoto kroku si jeho původci slibovali vytržení mladších řeholnic z vlivu jejich starších spolusester, což mělo přispět k rychlejšímu rozhodnutí k odchodu do civilního života. Jako u mnoha dalších opatření v církevní oblasti se zde stýkaly ideologické i praktické důvody. Řízení a udržování centralizačních klášterů bylo samozřejmě velmi složité a nákladné. Navíc nebylo jednoduché pro všechny práceschopné řeholnice sehnat práci v okolí kláštera. Naproti tomu internáty se daly zřídit právě tam, kde byly pracovní síly zapotřebí nejvíce. A to bylo zejména v závodech lehkého průmyslu v pohraničí, které se kvůli odsunu německého obyvatelstva a preferenci těžkého průmyslu neustále potýkaly s nedostatkem pracovníků.

Závodní internáty byly zřizovány také v královéhradeckém kraji, všechny bez výjimky v severovýchodních Čechách. Koncentrovány byly především v okrese Trutnov, kde v letech 1951–1953 vzniklo 13 internátů, v nichž bylo soustředěno více

¹⁰²⁸ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 5.2.1952.

¹⁰²⁹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 29.12.1950.

¹⁰³⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 619, inv. č. 1811, statistické výkazy řeholnic za rok 1955.

¹⁰³¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.6.1955.

¹⁰³² NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 4.9.1952; SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 516, průzkum v Charitním ústavu Broumov z 18.11.1953.

¹⁰³³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 516, průzkum v Charitním ústavu Broumov z 18.11.1953.

než 500 řeholnic.¹⁰³⁴ Většinu řeholnic zaměstnávaly závody národního podniku Texlen, obyvatelky úpického internátu pracovaly v Jutě a školské sestry z Vlčic byly zaměstnány ve zdejší výzkumné zemědělské stanici. Na Broumovsku byl v Meziměstí internát pro sestry Nejsvětější svátosti. Pro voršilky fungoval nějakou dobu internát v Hynčicích. V roce 1953 vznikly pro školské sestry a rytířky internáty v Olivětině a Polici nad Metují. Celkem se v internátech na Broumovsku nacházelo asi osmdesát řeholnic, které zaměstnávaly místní textilky Veba a Meta.¹⁰³⁵ Další internát byl zřízen pro vincentky, Dcery Božského Vykupitele a rytířky v Hajnici na Královédvorsku. Šedesátka řeholnic pracovala převážně v národním podniku Juta Úpice.¹⁰³⁶ Krátce fungoval také internát v Dolním Lánově na Vrchlabsku, kde bylo v roce 1952 umístěno více než 100 řeholnic z různých řádů. Podobně jako v případě centralizačního kláštera v Hostinném si ani tentokrát neodpustil vrchlabský církevní tajemník kritiku nadřazených úřadů:

„Soudruzi, Dolní Lánov je zemědělská obec, kde je hodně zemědělců slovenské národnosti, tudíž i hodně nábožensky založených. (...) To, že se tam nyní dala taková spousta jeptišek, je jako pěst na oko, když jde jejich průvod každé ráno do kostela.“¹⁰³⁷

Místní děti prý dokonce poklekají a křížují se, když potkají řeholnici.¹⁰³⁸ Podle názoru vrchlabského církevního tajemníka by měly všechny řádové sestry přemístit z Dolního Lánova do kláštera v Hostinném, kde by měly k dispozici vlastní kostel a byly by tak izolovány od obyvatel. Nakonec se vše vyřešilo k jeho spokojenosti. Sestry se postupně přestěhovaly do internátů na Trutnovsku.¹⁰³⁹

Nad řeholnicemi v internátech bděly tzv. referentky. Jednalo se o spolehlivé pracovnice závodů, které řeholnice sledovaly, podávaly o nich pravidelná hlášení a pomocí individuálních rozhovorů i společných diskuzí, nástěnek a tiskovin je měly „připravit na civilní život“. Zpočátku řeholnice referentku obvykle ignorovaly a snažily se jí vyhýbat, odmítaly s ní diskutovat o politice. Některé komunity se prý pokoušely v internátu referentce vyhradit tu nejhorší místnost, nejlépe suterenní a zpravidla nevytápěnou, aby se na internátu zdržovala co nejméně. Teprve postupem času byly ochotnější s referentkami komunikovat. Také některé referentky začaly být k sestrami vstřícnější: urgovaly opravy na internátech, občas se sester zastaly na závodech. I když důvěru většiny řeholnic nikdy neziskaly, přesto se vyskytlo několik případů, kdy se „pokrokovější“ sestry tajně chodily referentce svěřovat a při té příležitosti ji informovaly o dění v internátech. Mezi sestrami z kongregace Dcer božské lásky se

¹⁰³⁴ Tři internáty se nacházely v Trutnově-Poříčí (Dcery božské lásky, voršilky), jeden byl přímo v Trutnově na Polské třídě (sestry sv. Kříže a sestry Nejsvětější svátosti), dva internáty stály v Trutnově-Horním Starém Městě (Misijní sestry a školské sestry de Notre Dame), další internáty byly v Libči (boromejky), Voletinách (původně v Bernarticích), ve Svobodě nad Úpou (dominikánky a sestry sv. Kříže), v Úpici (školské sestry de Notre Dame a řád Německých rytířů), v Horním Maršově (boromejky a dominikánky), Temném Dole (kongregace Neposkvrněného početí Panny Marie, Dcery božské lásky a dominikánky) a ve Vlčicích (školské sestry de Notre Dame). Viz KAFKA 2009a, 154.

¹⁰³⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 619, inv. č. 1811, statistické výkazy řeholnic za rok 1955.

¹⁰³⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2608, situační zprávy referentky.

¹⁰³⁷ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 526, dopis OCT Vrchlábí z 16.2.1952.

¹⁰³⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 558, inv. č. 2295, průzkum internátu v Dolním Lánově ze 17.7.1952.

¹⁰³⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zprávy OCT z 1.10.1952 a 1.12.1953.

dokonce vyskytly takové, které samy referentce radily, jak nejlépe rozbít soudržnost jejich komunity.¹⁰⁴⁰

Materiální podmínky v internátech byly podobně jako v broumovském klášteře často svízelné. Budovy internátů bývaly ve špatném stavu a mnohdy se zařizovaly teprve za provozu. Když boromejky přijely v roce 1952 do bývalého hostince v Libči u Trutnova, našly zde kromě postelí pouze dvě židle. Nebylo zde ani nádobí. Než si mohly přivést vlastní vybavení z Prahy, vařily v laboru a seděly na prkně položeném přes dva kbelíky.¹⁰⁴¹ V trutnovském internátu na Polské třídě byla špatná okna, do budovy zatékalo a slibovaná výstavba koupelny se neustále odkládala. V budově navíc žili další nájemníci, kteří se sestrami vyvolávali spory.¹⁰⁴² V bývalé škole v Horním Starém Městě zamrzalo kvůli nedostatku topiva vodovodní potrubí a mezi školskými sestrami řádila chřipková epidemie.¹⁰⁴³ Obyvatelé i spolupracovníci v závodech řeholnice litovali. V jednom ze závodů na Trutnovsku se dokonce stalo, že zaměstnanci mezi sebou udělali na řeholnice sbírku.¹⁰⁴⁴

V letech 1952-1953, kdy počet řeholnic v severovýchodních Čechách kulminoval, se v internátech nacházelo kolem 600 řeholnic. K tomu můžeme připočítat přes 300 řeholnic v broumovském klášteře a necelé dvě stovky v nemocnicích a sociálních ústavech a vyjde nám, že se zde v této době nacházelo přes 1000 řeholnic, tedy více, než kolik kdy v historii žilo v celé královéhradecké diecézi. K tomu připomeňme, že naprostá většina těchto řeholnic byla soustředěna v okresech Trutnov a Broumov.

Pokusme se nyní srovnat působení internovaných řeholnic s těmi, které mohly zůstat dál ve svém původním oboru. Ukázali jsme si, že řeholnice v sociálních ústavech byly chváleny za svou pracovitost. Dokázaly se celkem přizpůsobit i politickým poměrům, vadila pouze jejich náboženská horlivost. Také pracovní morálka řeholnic z centralizačních klášterů a závodních internátů byla vysoce hodnocena, třebaže na rozdíl od svých šťastnějších spolusester musely dělat nejen práci, kterou si ne zvolily, ale často i práci těžkou, kterou nikdo jiný dělat nechtěl. Podnik Texlen hlásil koncem roku 1951 na ministerstvo lehkého průmyslu:

„Vcelku jsme s nimi spokojeni a byli bychom velmi rádi, kdyby jich bylo jednou tolik a kdyby u všech našich zaměstnanců byla taková pracovní morálka a čistota na pracovišti.“¹⁰⁴⁵

Našli se také mistři, kteří se řeholnicím snažili vyjít vstříc. Když byl jeden takový v podniku Meta Police nad Metují odvolán z funkce pro neplnění plánu, dostavily se školské sestry na závodní schůzi, kam jinak nechodily, aby ho mohly hájit.¹⁰⁴⁶

Pouze jedna zásadní věc kalila vzájemné vztahy mezi závody a řeholnicemi – sestry odmítaly pracovat o církevních svátcích a o nedělích. Sice nabízely, že si zameškané dny napracují, ale vedení závodů nechtělo nebo možná ani z technických důvodů nemohlo takovou dohodu přijmout. První takový případ v severovýchodních Čechách je doložen v závodním internátě v Úpici, kde školské sestry odmítly pracovat na svátek

¹⁰⁴⁰ KAFKA 2006, 111.

¹⁰⁴¹ MACOURKOVÁ 2012, 62.

¹⁰⁴² SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4135, kt 673, inv. č. 4807, situační zpráva z internátu Polská.

¹⁰⁴³ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kt 575, inv. č. 4135, situační zpráva z internátu Horní Staré Město z 26.2.1954.

¹⁰⁴⁴ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva OCT z 30.10.1951.

¹⁰⁴⁵ SOKA Trutnov, f. Texlen n. p. Horní Staré Město (nezpracováno), hlášení z 28.11.1951.

¹⁰⁴⁶ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 31.3.1955.

Všech svatých v roce 1951.¹⁰⁴⁷ Řeholnice z Broumova nenastoupily do práce při slavnosti Božího Těla v roce 1952.¹⁰⁴⁸ Od roku 1953 o církevních svátcích již nepracovala většina závodních internátů. Vedení závodů se snažilo řeholnice přimět k práci sankcemi. Za každý neodpracovaný den strhávalo dva dny dovolené, snižovalo jim přiděly topiva i některých druhů zboží nebo je přeřazovalo na horší práce.¹⁰⁴⁹ O celozávodních dovolených musely pracovat. Veba Olivětín kupříkladu poslala v létě roku 1955 řeholnice na řepnou brigádu.¹⁰⁵⁰ Teprve počátkem šedesátých let se podnik Veba Broumov dohodl s tamními řeholnicemi, že si mohou církevní svátky napracovat jindy.¹⁰⁵¹

Naprosto ojedinělý pak byl případ krádeže, který však byl náležitě propagačně využit. Na podzim roku 1953 řeholnice z kongregace Dcery Božského Vykupitele odnesla z továrny JUTA v Úpici trochu přize. Když se ztráta přize zjistila, byl na závodu vyvěšen plakátek s vyobrazením řeholnice, která v jedné ruce drží desatero a druhou rukou krade. Řeholnice žádaly odstranění plakátu, když jim nebylo vyhověno, plakát strhly samy. Pobouření řeholnic bylo o to větší, že se jednalo o sestru, s níž měly samy již delší dobu problémy. Kvůli sporům s představenou ji už dříve vyloučily ze společného stravování. A zatímco musely sklízet v továrně ostudu, kterou způsobila, ona sama si odjela na léčení do Janských Lázní.¹⁰⁵²

Tak jako v továrnách neztratily svou pracovitost, nesnížilo nové prostředí ani jejich náboženský zápal. Církevní tajemníci v Trutnově a Broumově si opakovaně stěžovali, že tam, kde jsou umístěny řeholnice, stoupá návštěvnost bohoslužeb.

„Církevně politická situace na okrese zůstává skoro beze změn až na obce, kde jsou ubytovány řeholní sestry. Ve všech těchto obcích, tj. Úpice, Horní Staré Město, Svoboda n. Ú. a Poříčí se značně zvedla za poslední měsíc návštěva kostela, kam jeptišky chodí zpívat. Řeholnice svým skromným vystupováním nacházejí u věřících čím dál tím větší obliby a lid je začíná litovat proto, že musí manuálně pomáhat ve výrobě. V samotné Úpici stoupla docházka do kostela nejméně o 50 %.“¹⁰⁵³

Řeholnice si všimaly zejména dětí, které zvaly na bohoslužby a do internátů. Z broumovského kláštera prý vedoucí Marie Divoká ani nestačila děti vyhánět.¹⁰⁵⁴ Také na pracovištích se někdy řeholnice snažily o evangelizaci. Vedení závodu Juta Úpice tak muselo zasahovat proti vincentkám z internátu v Hajnici, které údajně „nábožensky ovlivňovaly“ mladá děvčata z Moravy.¹⁰⁵⁵ Ale řeholnice z Hajnice nezůstaly jen u svých spolupracovnic z továrny. Zaskočenému královédvorskému církevnímu tajemníkovi předaly medailonek s pokynem, ať se k němu denně modlí. Navíc mu slíbily, že mu k tomu ještě opíší nějaké modlitby.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁴⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva OCT z 3.12.1951.

¹⁰⁴⁸ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 25.6.1952.

¹⁰⁴⁹ Viz např. SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva OCT z 29.5.1953, kart. 575, inv. č. 4135, situační zpráva z internátu Poříčí Hrad z 28.7.1954.

¹⁰⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 1.9.1953.

¹⁰⁵¹ ŠTĚPÁNOVÁ 2001, 418.

¹⁰⁵² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 1.12.1953, inv. č. 2608, zprávy referentky internátu Hajnice za listopad a prosinec 1953.

¹⁰⁵³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 574, inv. č. 4111, situační zpráva OCT z 4.1.1952.

¹⁰⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.6.1955.

¹⁰⁵⁵ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2608, situační zpráva referentky internátu Hajnice za únor 1953.

¹⁰⁵⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 29.11.1952.

V pracovitosti ani náboženské horlivosti tedy nebyl mezi řeholnicemi „tolerovanými“ a řeholnicemi z centralizačních klášterů a internátů žádný podstatný rozdíl. V čem se však lišily, to byl přístup k prorežimním aktivitám. Zatímco řeholnice ze zdravotnických a sociálních institucí se podobně jako duchovní prorežimních aktivit většinou účastnily, internované sestry mnohdy odmítaly třeba i četbu Rudého práva nebo poslech rozhlasu. Je to pochopitelné. Zatímco posledně jmenované už neměly téměř co ztratit, nad řeholnicemi z ústavů a nemocnic stále visela hrozba přemístění. 9. května 1952 se odmítly řeholnice z internátu v Hajnici zúčastnit pietní vzpomínky s tím, že „Rusům zpívat nebudou“.¹⁰⁵⁷ Řeholnice v Broumově, které pro Chráněné družstvo vyšívaly paramenta, odmítaly vyrábět standarty s budovatelskými hesly.¹⁰⁵⁸

Nejvýraznějším projevem protirežimního odporu se staly volby do národních výborů v květnu 1954, přestože organizátoři předvolební agitace vynaložili velkou námahu, aby řeholnice k účasti přesvědčili. Se sestrami diskutovali referentky i církevní tajemníci, navštěvovali je agitátoři i církevní hodnostáři, v některých internátech se objevil dokonce ředitel závodu, předseda volební komise nebo samotný kandidát. Sestry většinou na veškeré přesvědčování reagovaly mlčením nebo poukazem na to, že volby jsou přece svobodné. V Broumovském klášteře při návštěvě pražského kapitulního vikáře Stehlíka a kanovníka Beneše prý sestry „seděly jako sfingy“ a pokud promluvily, tak ve smyslu: „Nejsme svobodné, jsme uvězněné.“¹⁰⁵⁹ Do přesvědčovací kampaně v internátu misijních sester v Horním Starém Městě byli zapojeni i vojáci z trutnovské posádky, kteří jim přišli zahrát na harmoniku a vyzvat je k návštěvě voleb. Ale „sestry odpověděly, že nejsou svobodné, aby jim tam někdo vyhrával, a zavřely všechny okna a dveře.“¹⁰⁶⁰ Vážně nebraly ani pohovor u biskupa Píchy. Přestavená školských sester Mazancová z Broumova prý prohlásila, že biskup je starý chudák, kterému někdo něco namluvil a který už ani neví, jaké zákony vlastně platí.¹⁰⁶¹ V Polici nad Metují ještě v den voleb vysílal místní rozhlas tuto výzvu:

„Občany našeho města jistě bude zajímat, že k volbám v našem městě se již dostavilo plných 97 % obyvatel. Scházející 3 % tvoří převážně řeholní sestry, které se k volbám dosud nedostavily. My ženy a matky se ptáme, zda se ony svým postojem chtějí postavit po bok západních válečných paličů, jejichž cílem je zničit naši krásnou vlast, zničit naše domovy, zahubit naše děti. Ptáme se, zda se jejich postoj srovnává s křesťanskou morálkou, zda cítí v srdci lásku k lidem a dětem. Věříme pevně se všemi poctivými občany našeho města, že najdou správnou cestu a budou volit kandidáty NF. V případě, že nikoliv, pozná naše celá veřejnost, že stojí v táboře nepřátel lidu, amerického imperialismu a vysoké vatikánské církevní šlechty. My matky chceme dobrým slovem na ně působit, aby pochopily, že život našich dětí, kterým ony připravují hrůzy války, je nám nade vše drahý.“¹⁰⁶²

Relace byla vysílána v době, kdy řeholnice šly z kostela do internátu. Když se k volbám nedostavily, chystaly se prý autorky zmíněné relace na řeholnice, aby je vyházel i s nábytkem na ulici.

V celém Československu volilo v květnu 57,3 % řeholnic, v rámci internátů to však bylo pouze 12,85 %.¹⁰⁶³ V Broumovském klášteře přišlo k volbám jen 41 % řeholnic.

¹⁰⁵⁷ SOKA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 31.7.1952.

¹⁰⁵⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.11.1952.

¹⁰⁵⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

¹⁰⁶⁰ SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4135, situační zpráva internátu misijních sester z 27.5.1954.

¹⁰⁶¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.5.1954.

¹⁰⁶² NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 28.5.1954.

¹⁰⁶³ TESAR 2005, 35.

V závodních internátech volily pouze sestry v Meziměstí a ve Voletinách. Ostatní internáty volby bojkotovaly.¹⁰⁶⁴ Cyrilometodějky z Voletin usilovaly již delší dobu o odchod z továrny do charitních ústavů. Po volbách se jim na přímluvu trutnovského církevního tajemníka jejich přání splnilo.¹⁰⁶⁵ Také řeholnice v Meziměstí získaly za vstřícný postoj určité výhody. Počátkem roku byla například v jejich internátě zrušena pozice referentky.¹⁰⁶⁶

Při podzimních volbách do Národního shromáždění změnila taktiku státní orgány i řeholnice. Nekonal se žádná agitace jako při předchozích volbách. Navzdory tomu byla účast mezi řeholnicemi vyšší. V českých zemích volilo 86,4 % řeholnic. V závodních internátech se účast výrazně zvýšila: volila více než polovina řeholnic.¹⁰⁶⁷ V severovýchodních Čechách volby bojkotovaly pouze boromejky z internátů ve Svobodě nad Úpou a Voletinách u Trutnova, misijní sestry z Horního Starého Města a Dcery božské lásky z Poříčí.¹⁰⁶⁸ Školské sestry v Olivětině a Polici nad Metují vyslaly k volbám jednu zástupkyni, která přinesla rezoluci s odůvodněním, proč nemohou volit. Předseda ONV Broumov proto porušil doporučení SÚC, aby se za „reakčními“ řeholnicemi nechodilo, a rozjel se do internátu v Polici. Jeho mise však byla podle očekávání církevního tajemníka neúspěšná. Řeholnice se prý chovaly drze a předsedovi se vysmívaly.¹⁰⁶⁹ Ostatní zvolily jinou taktiku. K volbám se dostavily v hojném počtu, avšak za plentou volební lístky zneplatnily. Přestože se jednalo o hlasování tajné, volební komise dokázaly volební lístky od řeholnic identifikovat, neboť sestry obvykle volily za sebou. Někde byly řeholnice jedinými voliči, kteří nevolili „manifestačně“, ale za plentou, takže bylo evidentní, od koho neplatné hlasy pochází.¹⁰⁷⁰ Z broumovského kláštera se dostavilo přes 90 % řeholnic, ale téměř dvě třetiny z nich volily neplatně.¹⁰⁷¹ Podobně se zachovala většina řeholnic z internátů na Trutnovsku.¹⁰⁷²

Strategie jednotlivých řeholních komunit vůči státní politice se tedy poněkud lišila. Tyto diference byly státními úřady pozorně sledovány a využívány. „Kladným“ řeholím byly poskytovány určité výhody, jak jsme viděli v případě sester z Voletin a Meziměstí. Naopak „reakční“ řády, které byly pokládány za iniciátory bojkotu voleb a dalších prorežimních aktivit, byly postihovány překládáním do jiných internátů, snižováním přidělů, výměnou zповědníků apod. Tyto rozdíly byly patrné zejména v broumovském klášteře. Za iniciátora většiny protirežimních výstupů byla považována velká skupina školských sester de Notre Dame. Proto se vedoucí Marie Divoká snažila po svém nástupu v roce 1952 přeložit několik „nejreakčnějších“ školských sester z Broumova. Oficiálně se jednalo o žádost severočeského závodu Benar. Ale řeholnice to prokoukly a odejít odmítly. Divoká se dožadovala pomoci SÚC a vyhrožovala dokonce rezignací, pokud ji nepodpoří.¹⁰⁷³ Během roku 1953 se Divoké podařilo komunitu školských sester rozdělit. Část byla umístěna v závodních internátech na Broumovsku, část na státních

¹⁰⁶⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 18.5.1954.

¹⁰⁶⁵ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 18.5.1954.

¹⁰⁶⁶ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 26.4.1955.

¹⁰⁶⁷ TESAR 2005, 37.

¹⁰⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za listopad 1954.

¹⁰⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.11.1954.

¹⁰⁷⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4135, situační zpráva internátu Svoboda z 30.11.1954.

¹⁰⁷¹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.11.1954

¹⁰⁷² NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za listopad 1954.

¹⁰⁷³ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, korespondence M. Divoké a SÚC.

stacích mimo okres.¹⁰⁷⁴ Zbytek školských sester byl z kláštera vystěhován po květnových volbách v roce 1954. Jejich odjezd do Oseka se nepodařilo utajit a před klášterem se shromáždilo asi padesát místních obyvatel.¹⁰⁷⁵ Za protipól školských sester v Broumově byly považovány šedé sestry. Když byla počátkem roku 1954 uspořádána v klášteře sbírka na Koreu, šedé sestry pomáhaly přesvědčovat ostatní komunity a samy přispěly největší částkou.¹⁰⁷⁶ Na podzim 1954 volily téměř jako jediné manifestačně. Ostatní komunity se jim „odvděčily“ tím, že v roce 1956 odmítly pozvání na oslavu 100. výročí založení kongregace šedých sester.¹⁰⁷⁷

Navzdory uvedeným výjimkám byly řeholnice z centralizačních klášterů a internátů jedinou významnou církevní skupinou, která se dokázala postavit režimu takovému způsobem na odpor. Proč to dokázaly právě řeholnice? Klíč k odpovědi můžeme hledat v jejich množství a dobré organizovanosti komunit. Státní moc, představovaná především muži, nedokázala efektivně čelit „ženským“ způsobům odporu a vážně narušit soudržnost a solidaritu komunit, přestože se o to od počátku snažila. Prvním takovým pokusem bylo, jak jsme si ukázali, samotné zřízení závodních internátů. V létě roku 1952 byla nařízena internace vyšších řeholních představených v klášteře v Hejnicích. Tato akce postihla také závodní internáty v severovýchodních Čechách, kde proběhla v sobotu 28. června bez vážných incidentů. V Broumově se však řeholnice shromáždily a snažily se odvozu představených zabránit. Nenaplnily se však obavy ze stávků a řeholnice nastoupily do práce.¹⁰⁷⁸

Přesně rok poté mělo dojít při tzv. Akci B k úplnému rozpuštění mužských i ženských řeholí. S likvidací souhlasil i kněz a ministr zdravotnictví v jedné osobě Josef Plojhar, ačkoliv právě jeho resortu by to přineslo těžko překonatelné obtíže. Přestože se jednalo o tajnou akci, přípravy neunikly pozornosti řádových sester. O zrušení řeholí se mluvilo poloveřejně v továrnách i v nemocnicích.¹⁰⁷⁹ Po nepokojích v NDR vláda raději celou akci odložila. Podle mínění církevních tajemníků byly mnohé sestry z odvolání akce údajně zklamány, neboť si přály z řehole odejít, ale samy se to bály učinit. Evidentně však šlo o ojedinělé případy. Naopak v komunitách vládlo z odvolání akce veselí a řeholnice se chovaly sebevědoměji. Dá se předpokládat, že by řada řeholnic v případě uskutečnění akce nařízení o rozpuštění řádů nerespektovala. Když si v létě 1953 přijeli někteří rodiče pro své dcery do kláštera v Broumově a do internátu v Olivětině, mladé řeholnice s nimi odmítly odjet.¹⁰⁸⁰ O rok později se k myšlence rozpuštění řeholí stát vrátit. Mělo jít především o likvidaci „reakčních“ komunit, které nešly ke květnovým volbám. První pokusy však skončily totálním neúspěchem. Řeholnice se odmítly převléknout do civilního šatu a místo toho odjely v řádovém oděvu ke svým příbuzným. Také u ministrů zdravotnictví i lehkého průmyslu zvítězil pragmatismus a oba rozpuštění řeholí nepodpořili. Nechtěli přijít o levnou pracovní sílu. Po těchto zkušenostech již stát o násilné rozehnutí ženských řeholí neusiloval.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁴ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 6.7.1953.

¹⁰⁷⁵ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.9.1954.

¹⁰⁷⁶ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 29.1.1954.

¹⁰⁷⁷ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.1.1956.

¹⁰⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.7.1952.

¹⁰⁷⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.7.1953.

¹⁰⁸⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.8.1953.

¹⁰⁸¹ KAPLAN 2005, 612-613.

Administrativní pokusy o rozložení řeholních komunit byly kombinovány s ideologickým působením. V Broumově a internátech byla řeholnicím doslova vnucována vhodná literatura, tisk či přednášky. To vše je mělo přesvědčit o radostném životě v socialistické společnosti a vytrhnout je ze stereotypu řádových povinností. Nebylo však snadné řeholnice přimět, aby věnovaly pozornost „světským záležitostem“.

„Zvláště teď před Vánocemi byly sestry všemu světskému nepřístupny. To bylo jen samé shánění kytiček a svíčiček a kdoví co všechno, aby to měl Ježíšek pěkné. Jde to hodně na nervy. Připomíná mně to dobu temna.“¹⁰⁸²

Dokonce i velmi schopná a iniciativní vedoucí Marie Divoká u sester v Broumově narazila, a to i u těch, od nichž by to nečekala. V létě roku 1955 měl být v klášteře promítnut německý film. Řeholnice se však postavily jednotně na odpor. Největším překvapením pro Marii Divokou bylo, že do bojkotu filmu se zapojila i sestra Paula z šedých sester. Tato řeholnice, kterou pokládala za jednu z „nejpokrokovějších“, se dokonce chystala napsat žádost na ústředí Charity, aby od promítání filmů bylo příště upuštěno. Projekce se nakonec zúčastnilo pouhých 14 řeholnic z více než 300. Podle broumovského církevního tajemníka se ukázalo, že kladný postoj ke státu nemají ani šedé sestry či alžbětinky. Jsou to podle něho „prodejné řeholnice“, které kladný postoj pouze předstírají, aby získaly výhody.¹⁰⁸³

V roce 1954 začalo být patrné, že závodní internáty nesplnily svůj nejdůležitější účel – přimět řeholnice k odchodu do civilu. Navíc se přidávaly další problémy. Když byla odvolána Akce B a když nepřišly ani výraznější sankce za odmítnutí volit, autorita referentek a církevních tajemníků se mezi řeholnicemi ještě více snížila. Už nebyli schopni kontrolovat jejich aktivity ani pohyb. V létě 1954 prý čtyři řeholnice z internátu ve Svobodě nad Úpou nahlásily, že jedou na pohřeb. Ve skutečnosti jich jelo deset. Jindy řeholnice odjely a už se nevrátily. Referentky byly zmatené, neměly přehled o směrnicích SÚC, řeholnice prý byly často informovanější než ony.¹⁰⁸⁴ V letech 1954–1955 byla proto zrušena většina internátů v severovýchodních Čechách.¹⁰⁸⁵ Sestry byly přestěhovány do charitních ústavů nebo do zbylých internátů. V roce 1956 byl zrušen poslední trutnovský internát Poříčí – Hrad, který obývaly řeholnice z kongregace Dcery božské lásky.¹⁰⁸⁶ Na nátlak místní organizace KSČ v Úpici byly v roce 1957 propuštěny řeholnice ze závodu Juta v Úpici. V roce 1958 mohly odejít sestry Nejsvětější svátosti z Meziměstí.¹⁰⁸⁷ Internát ve Svobodě nad Úpou byl zrušen zřejmě někdy v roce 1959 a jako poslední byly k 15. březnu 1960 propuštěny i školské sestry ve Vlčicích.¹⁰⁸⁸

Likvidace internátů a odchody sester do charitních ústavů však narážely na neochotu závodů propouštět osvědčené pracovnice. Texlen v Trutnově musel provést na žádost

¹⁰⁸² SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4135, situační zpráva z internátu Horní Staré Město z 29.12.1953.

¹⁰⁸³ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.6.1955.

¹⁰⁸⁴ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov za červenec – září 1954.

¹⁰⁸⁵ V roce 1954 byly zrušeny internáty školských sester v Trutnově – Horním Starém Městě, voršilek v Trutnově Poříčí, boromejek v Libči, dále internáty v Horním Maršově, Temném Dole a Hajnici. V roce 1955 ukončily činnost internáty misijních sester v Trutnově – Horním Starém Městě, Dcer božské lásky v Trutnově – Poříčí, voršilek v Trutnově na Polské třídě, boromejek ve Voletinách, školských sester v Polici nad Metují a v Olivětině.

¹⁰⁸⁶ SOkA Trutnov, f. Texlen n. p. Horní Staré Město (nezpracováno), zpráva o přemístění řeholnic z 23.8.1956.

¹⁰⁸⁷ URBANOVÁ 2005, 287.

¹⁰⁸⁸ KAFKA 2009a, 155.

SÚC přesvědčovací akci ředitelů jednotlivých závodů, aby postupně uvolňovaly řeholnice z továren.¹⁰⁸⁹ Ani poté to ovšem nešlo hladce, jak se přesvědčily například boromejky. V roce 1954 opustily onu budovu v Libči, kde po svém příjezdu musely sedět na kbelicích a vařit v lavoru. Přestěhovaly se do internátu ve Voletínách, odkud byly předtím propuštěny do charitních ústavů sestry sv. Cyrila a Metoděje za svůj kladný postoj při volbách. Když počátkem roku 1955 závod konečně vyhověl žádostem a nechal část boromejek odjet do charitních domovů, dožadovaly se odchodu i zbylé sestry. Bylo jim slíbeno, že po dovolených je závod uvolní. V létě se však boromejky dozvěděly, že si je závod v Libči ponechá i nadále. Odmítly tedy nastoupit do práce a doufaly, že je závod přece jen propustí. Místo toho se však musely 11. srpna 1955 znovu stěhovat, tentokrát do internátu v Trutnově na Polské třídě. Ze závodu mohly odejít teprve koncem roku.¹⁰⁹⁰

Když se po volbách v roce 1954 jednalo o odchodu školských sester z Broumova, představitelé okresu a KSČ to vítali, zatímco ředitel závodu Veba prohlásil propuštění řeholnic za katastrofu.¹⁰⁹¹ Internát v Olivětině měl být počátkem roku 1955 zrušen a v budově měla sídlit národní škola. Závod ovšem propuštění sester protahoval. Řeholnice dělaly nejhorsí práce, na které nikdo nechtěl. Místo vystěhování řeholnic navíc závod naplánoval, že do internátu nastěhuje ještě mladé dělnice. S tím ovšem broumovský církevní tajemník nemohl souhlasit. Neustále se snaží, aby řeholnice co nejméně ovlivňovaly místní obyvatelstvo, a nyní jim strčí mladé dívky přímo pod nos?¹⁰⁹² Nakonec byl dohodnut kompromis. Závod uvolní budovu internátu pro školu. Ponechá si několik školských sester, které se přestěhují na prázdnou faru v nedalekých Ruprechticích. Tak se i stalo. Když si pak řeholnice vlastním nákladem faru opravily, chtěl po nich církevní tajemník, aby platily nájemné. To pochopitelně odmítly.¹⁰⁹³

Za dramatických okolností se odehrál odchod sester kongregace Dcer božské lásky z internátu Poříčí čp. 128 v létě roku 1955. Dne 10. června totiž vedení závodu v Poříčí bez předchozího upozornění zrušilo sestřím z tohoto internátu samostatnou šatnu, kterou dosud používaly, a při příchodu do práce jim bylo řečeno, že mají nyní chodit do společné šatny s civilními dělníky. Řeholnice odmítly nastoupit do práce a vyslaly své zástupce k řediteli. Ten jim však řekl, že pokud se jim to nelíbí, tak je ze závodu propustí. Mezitím se mezi dělníky šířila fáma, že se jich sestry štítí. Byla svolána schůze úsekových důvěrníků, kde se hlasovalo o propuštění sester. Někteří dělníci prohlašovali, že budou pracovat raději 12 hodin denně, jen aby řeholnice zmizely. Propuštění bylo potvrzeno i na jednání za účasti zástupců závodu, církevního tajemníka a sester, které slibovaly, že zameškanou dobu napracují. Nepomohlo ani následné jednání na SÚC v Praze. Za řeholnice se přimlouvala i referentka, která mezi propuštěnými sestrami měla navíc několik nadějných adeptek na odchod do civilního života. Řeholnice odjely do podniku Seba Tanvald a ty, kterých se propuštění netýkalo, se přestěhovaly do internátu Poříčí – Hrad. V Texlenu v Poříčí si však brzy uvědomily unáhlenost svého rozhodnutí. Pracovité řeholnice ve výrobě chyběly, plán se neplnil a dělníci se prý

¹⁰⁸⁹ NA, f. SÚC, kart. 109, inv. č. 131, sdělení n. p. Texlen Trutnov - H. S. Město pro SÚC z 30.12.1954.

¹⁰⁹⁰ KAFKA 2006, 114.

¹⁰⁹¹ NA, f. SÚC, kart. 77, inv. č. 106, zápis z porady týkající se opatření vůči reakčním řeholnicím z 25.9.1954.

¹⁰⁹² NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zprávy OCT Broumov z 28.2.1955 a 30.5.1955.

¹⁰⁹³ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zprávy OCT Broumov z 30.6.1955 a 31.8.1955.

začali mezi sebou hádat, kdo vlastně hlasoval pro odchod sester. Také ředitel Texlenu v Libči litoval, že o tom nevěděl dříve, že by sestry v závodě zaměstnal.¹⁰⁹⁴

Počet řeholnic v klášteře Broumov naopak narůstal. V roce 1959 zde žilo 370 řeholnic. Část z nich pracovala až do roku 1966 v n. p. Veba, ostatní vyráběly pro Českou katolickou charitu.¹⁰⁹⁵ Na přelomu padesátých a šedesátých let se projevovalo utužování církevní politiky také v klášteře. Vrátnice byla obsazena civilním zaměstnancem, v klášterním kostele neprobíhaly žádné bohoslužby pro veřejnost a styk řeholnic s veřejností byl tak omezen.¹⁰⁹⁶ Broumovský klášter později sloužil jako charitní domov pro dominikánky.¹⁰⁹⁷

Politiku vůči řeholnicím lze považovat za neúspěšnou. Komunitní život fungoval i ve ztížených podmínkách centralizačních klášterů a závodních internátů, nepomohla ani internace představených. Navzdory nátlaku a slibovaným výhodám nedošlo k masovým odchodům řeholnic do civilu. V roce 1954 například broumovský církevní tajemník uvádí, že v okrese žijí čtyři bývalé řeholnice, které odešly z broumovského kláštera či ze závodních internátů.¹⁰⁹⁸ Všechny odcházející řeholnice musely podepsat prohlášení, že nebudou poslouchat své řeholní představené a nosit řádový šat. Takové prohlášení přinesl církevní tajemník k podpisu sestře z kongregace Dcery božské lásky, která odjela z internátu v Poříčí domů na Slovensko. Jaké bylo překvapení církevního tajemníka, když řeholnice odmítla prohlášení podepsat. Domů prý odjela jen proto, aby se postarala o nemocného otce. Po jeho smrti se vrátí opět k ostatním.¹⁰⁹⁹ Během krátkého období uvolnění po roce 1968 mohly řehole legálně posílit své řady novými členkami. Po nástupu normalizace došlo také k budování tajných komunit.¹¹⁰⁰

4.4 Řeholnice vězněné

Pobyt v centralizačních kláštorech a závodních internátech můžeme přiřadit k široké škále mimosoudní perzekuce, která byla uplatňována vůči různým skupinám obyvatel (tábory nucených prací, vojenská služba v PTP, násilné přesídlování kulaků apod.). Ve srovnání s duchovními a řeholnicemi se méně často ocitaly před soudem. V českých zemích bylo během padesátých let podle odhadů odsouzeno 120–150 řeholnic, obvykle k trestům ve výši 2–5 let.¹¹⁰¹

V severovýchodních Čechách je zaznamenán případ dvou dominikánek *Boženy Knotkové (Bohdanky)* a *Miroslavy Černé (Malvíny)*, odsouzených v již zmiňovaném procesu s maršovským administrátorem Jaroslavem Malíškem. Obě žily původně v internátu v Temném Dole a po jeho zrušení se M. Černá odstěhovala do Broumova a B. Knotková s ostatními dominikánkami do Horního Maršova čp. 120. Tam byla také Božena Knotková v roce 1954 na výroční den „vítězného února“ zatčena. Mezi řeholnicemi vypukl velký rozruch. Podle hlášení referentky Šlégrové byly prý sestry „drzé a sprosté“, hromadně zastavovaly stroje a dávaly najevo, že důvodům zatčení

¹⁰⁹⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 673, inv. č. 4807, situační zpráva z internátů v Poříčí 28.6.1955.

¹⁰⁹⁵ ŠTĚPÁNOVÁ 2001, 420.

¹⁰⁹⁶ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

¹⁰⁹⁷ Schematismus diecéze královéhradecké 1977, 203.

¹⁰⁹⁸ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 29.10.1954.

¹⁰⁹⁹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1837, sdělení KCT H. Králové pro Slovenský úřad pro věci církevní z 14.6.1955.

¹¹⁰⁰ TESAŘ 2005, 47-57.

¹¹⁰¹ VLČEK 2005, 67.

nevěří.¹¹⁰² Dokonce referentku podezřívaly, že za zatčením sestry Bohdanky stojí ona. Věděly totiž, že posílá církevnímu tajemníkovi pravidelná hlášení.¹¹⁰³ Téhož dne byla vylákána z broumovského kláštera sestra Malvína, aby byla zatčena bez přítomnosti ostatních sester. Když se k dominikánkám zpráva o osudu jejich spolusestry donesla, shlukly se v kanceláři vedoucí Marie Divoké, „tropily nepěkné scény“ a podobně jako sestry v Maršově podezřívaly vedoucí, že má v zatčení sestry Malvíny prsty.¹¹⁰⁴ Některé chtěly jít protestovat na okresní sekretariát KSČ.¹¹⁰⁵ Třicetiletá Malvína i dvaadvacetiletá Bohdanka byly v květnu 1954 Krajským soudem v Hradci Králové odsouzeny k sedmi měsícům vězení za nepřátelské jednání proti republice.¹¹⁰⁶ Trest si odpykávaly v ženské věznici v Pardubicích. Zde působil obávaný dozorce „Sultán“, který oběma sestrám vyhrožoval, že se do kláštera nevrátí. Naštěstí se jeho výhrůžky nevyplnily a obě řeholnice se 25. září mohly připojit ke spolusestrám do Broumova.¹¹⁰⁷

O dva roky později vyvolal mezi dominikánkami podobné vzrušení náhlý odjezd sestry *Marie Cahlové* z internátu ve Svobodě nad Úpou. Sestry protestovaly, proti byl i vedoucí závodu, kde byla zaměstnána, ale „soudruh z Plzně“ byl neústupný. Nařídil, aby Cahlová byla během dvou hodin připravena na odjezd. Později se ukázalo, že nešlo o zatčení, ale řeholnice byla určena, aby se starala o někdejšího významného politika Mons. Jana Šrámka, který tehdy umíral v internaci v Roželově pod Třemšínem.¹¹⁰⁸

V roce 1955 byla obžalována boromejka *Ludmila Řihová* z plicní léčebny v Hostinném. Spolu s administrátorem Ladislavem Kociánem měla na stroji opisovat náboženský leták, který jim diktoval kněz bez státního souhlasu František Špinler (je to ta samá kauza, v níž měl být původně mezi obžalovanými i administrátor v Rudníku František Michálek). Okresní soud ve Vrchlabí však vzal v úvahu její obhajobu, že při psaní letáku nepostřehla žádné protistátní výroky. Proto byla soudem osvobozena. František Špinler byl odsouzen k sedmi měsícům vězení, Ladislav Kocián ke čtyřem.¹¹⁰⁹

Dne 19.3.1960 otiskl východočeský deník Pochodeň soudničku o odsouzené řeholnici, která děvčatům půjčovala náboženské knihy a pěstovala v nich nenávisť ke státnímu zřízení.

„Za narušování výchovy školní mládeže, kterou kolem sebe rafinovaně soustřeďovala, hanobení družstva, půjčování literatury s protistátním zaměřením byla odsouzena na dva a půl roku do vězení.“

Článek končil ponaučením, že naše zřízení dovoluje každému vyznávat víru, ale nesmí ji zneužívat proti státu.¹¹¹⁰ Řeholnice se jmenovala *Helena Linetová*, v kongregaci školských sester sv. Františka obdržela jméno Pia. Pocházela ze Žiliny z chudé rodiny. Prostředky na studia na obchodní akademii si opatřovala prací o prázdninách. V roce 1946 byla přijata do komunity školských sester v Žilině. Působila jako učitelka náboženství. Roku 1950 byla s ostatními sestrami odvezena do

¹¹⁰² SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4135, situační zpráva z internátu Horní Maršov z roku 1954.

¹¹⁰³ ABS, V-207 HK, protokol o domovní prohlídce z 4.2.1954.

¹¹⁰⁴ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 26.2.1954.

¹¹⁰⁵ ABS, V-207 HK, protokol o domovní prohlídce z 4.3.1954.

¹¹⁰⁶ ABS, V-207 HK, rozsudek KS H. Králové T 4/54.

¹¹⁰⁷ Kamínky 1, 35.

¹¹⁰⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 673, inv. č. 4807, situační zpráva z internátu Svoboda n. Ú. z 16.4.1956; HÜBNEROVÁ 2005, 110.

¹¹⁰⁹ SOkA Trutnov, f. OP Vrchlabí, Pt 3/55 – F. Michálek a spol.

¹¹¹⁰ Pochodeň 19.3.1960.

centralizačního kláštera a v roce 1951 poslána do textilní továrny v Šumperku. Od roku 1955 pracovala v domově důchodců v Žampachu.¹¹¹¹ Tehdy ještě byla ústavní kaple přístupná pro veřejnost, což místní věřící hojně využívali, aby nemuseli v neděli do farního kostela v sousední Písečné. Sestra Pia se díky tomu seznámila s několika děvčaty. V ústavní zahradě si s nimi hrála a vyprávěla jim pohádky. Později jim půjčovala knihy a český misálek, aby porozuměly průběhu mše, která se tehdy ještě konala v latině. Zkoušela je z toho, co se naučily při hodinách náboženství, a vysvětlovala, čemu nerozuměly. Vyprávěla jim o řeholním životě a z legrace začala dávat děvčatům „řeholní“ jména. S některými zřejmě mluvila i o tom, že by se jednou staly také řeholicemi.¹¹¹²

Jedna ze zapůjčených knih, vydaná v roce 1936 kongregací školských sester, se jmenovala Dospívajícím dívkám. Mravoučné vyprávění o zkažené moderní Ele a nezkažené dívce jménem Lidka mělo čtenářky varovat před nástrahami světa. V knížce vystupuje i svobodná knihovnice Blažena, která najde smysl života v pomoci druhým. Na straně 142 se nachází odstavec, v němž Státní bezpečnost odhalila protistátní zaměření:

„Blažena přišla i na to, že je potřeba občas pohovořit i s prادلnou, poněvadž její muž, komunista, ji popletl hlavu frázemi, které po něm opakovala domnívající se, že jimi možno spasit svět chudých lidí...“

Představená jí později styky s děvčaty zakázala, nicméně Pia se s nimi scházela až do doby, kdy byla kaple pro veřejnost uzavřena.¹¹¹³ Koncem roku 1959 byla sestra Pia zatčena a 18. února 1960 Krajským soudem v Hradci Králové odsouzena na dva a půl roku vězení.¹¹¹⁴

Zřejmě největší proces s řeholicemi ze severovýchodních Čech se odehrál u krajského soudu v roce 1957. Tehdy byly odsouzeny tři schönstattské sestry k trestům od dvou do čtyř let. Souběžně s tím probíhalo líčení s jejich pražskými spolusestrami. Schönstattské sestry působily od roku 1948 v budějovické diecézi. Počátkem roku 1951 byly státními úřady vyzvány, aby odešly do civilu. Na rozdíl od většiny ostatních řeholic uposlechly a dosavadní komunitu opustily. Část odešla do Prahy, část do Nového Města nad Metují a jeho okolí, kde si našly civilní zaměstnání. Na těchto místech v menších skupinkách dál tajně pokračovaly v řeholním životě až do onoho roku 1957. Poté byla činnost mnohem složitější. Sestry byly sledovány bezpečností, nesměly společně bydlet, měly problémy se získáním zaměstnání, nicméně i v těchto podmínkách se dařilo život komunitě udržet.¹¹¹⁵

¹¹¹¹ ABS, V-811 HK, protokoly o výsledku H. Linetové.

¹¹¹² ABS, V-811 HK, protokoly o výsledku svědkyň.

¹¹¹³ ABS, V-811 HK, protokol o výsledku E. Čarnogurské.

¹¹¹⁴ ABS, V-811 HK, rozsudek KS H. Králové T 04/60.

¹¹¹⁵ ČASTORÁLOVÁ / VALENTOVÁ 2005, 153-162.

III. NEKATOLICKÉ CÍRKVE

1. Vztahy mezi církvemi

Vztahy mezi církvemi v českých zemích byly před rokem 1948 napjaté, někdy vyloženě nepřátelské. Z historických i věroučných důvodů vládlo napětí zejména mezi římskokatolickou církví na straně jedné a ostatními církvemi na straně druhé. Zřejmě nejhorší vztahy panovaly mezi katolickou církví a Církví československou. Odstup od událostí, které vedly na počátku dvacátých let ke vzniku Církve československé a které katolíci vnímali jako křivdu a zradu, byl příliš malý. Československá církev naproti tomu chápala katolickou církev jako zpátečnickou organizaci a relikv minulosti. Zapomenuty nebyly ani ambice čechoslováků stát se hlavní národní církví. V Církvi československé působil dosud mnoho těch duchovních, kteří byli vysvěceni jako římskokatoličtí kněží a jejichž vztah k bývalé církvi byl zatížen mnoha osobními křivdami a vnitřními zápasy. O mnoho vstřícnější však nebyl ani poměr katolické a Českobratrské církve evangelické. Nejrozšířenější evangelické periodikum Kostnické jiskry v roce 1946 opakovaně evangelíky varovalo před volbou lidové strany a doporučovalo, aby si raději vybral některou ze socialistických stran včetně strany komunistické. Dát svůj hlas lidovcům znamená dát jej katolické církvi, varovaly své čtenáře Kostnické jiskry.¹¹¹⁶

Konflikty mezi katolíky a nekatolíky o používání bohoslužebných prostor či pohřbívání na konfesních hřbitovech se sice obešly bez násilí, typického pro dvacátá léta, avšak pokračovaly i po roce 1945.¹¹¹⁷ V roce 1947 požádala nově ustanovená náboženská obec Církve československé ve Vrchlabí o přidělení nepoužívané kaple, jež byla součástí šlechtické hrobky rodu Czernin-Morzínů. Rada ONV žádosti vyhověla a kapli církvi v září předala k užívání. Proti tomu se ihned ozval děkanský úřad i biskupská konzistoř. Odvolávaly se na rozhodnutí Nejvyššího správního soudu z dvacátých let, tedy z období největších sporů o kostely. Podle těchto rozhodnutí musela být respektována vůle vlastníka, který budovu věnoval pro kultové účely katolické církve, čímž na ni přešlo dispoziční právo. Nejprve se zdálo, že katolická církev svou při vyhraje. Zemský národní výbor v Praze, k němuž se konzistoř a děkanský úřad odvolaly, rozhodl koncem roku 1947 v jejich prospěch. Státní správa podle něho nemá právo bez souhlasu katolické církve s kaplí disponovat. ONV ve Vrchlabí ovšem nadále ponechal kapli v užívání Církve československé. Argumentoval logicky tím, že katolická církev má ve Vrchlabí k dispozici dva kostely, kdežto Církev československá žádné vlastní prostory nemá. Po únoru 1948 pak ministerstvo školství a osvěty rozhodlo, že názor Zemského národního výboru není pro ONV závazný. Shodou okolností přípis ministerstva z 9. dubna 1948 podepsal za ministra bývalý duchovní Církve československé dr. Ekart.¹¹¹⁸

Mezi nekatolickými církvemi vyvolával napětí zejména zabavený majetek německé evangelické církve. V Prostředním Lánově na Vrchlabsku, tak jako na mnoha jiných místech, užívaly někdejší luteránský kostel s farou společně Církev československá a Českobratrská církev evangelická. Na konci roku 1946 však ve společné správní komisi vypukl spor. Zástupci CČS obvinili evangelického faráře Josefa Hornycha

¹¹¹⁶ MATĚJKA 2007, 311.

¹¹¹⁷ Spory mezi katolickou církví a nově vzniklou Církví československou o používání chrámů v severovýchodních Čechách po roce 1920 popsal zevrubně KÁBRT 2008.

¹¹¹⁸ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 171, inv. č. 441, spor o užívání kaple ve Vrchlabí.

z Valteřic, že svévolně disponuje s částí majetku bývalé církve, a žádali jeho předání do správy společné komise. Evangelíci kontrovali, že nejsou povinni nic vracet, neboť oni jako konfesně spřízněná církev právem spravují majetek německých evangelíků, který Církev československá užívá jen „z milosti“. Naopak obvinili zástupce Církve československé, že ve skutečnosti mají sami zájem na uchvácení celého dědictví po německých luteránech. Celý spor musely řešit státní orgány, které jednoznačně odmítly nároky Českobratrské církve evangelické jako bezpředmětné, neboť podle nich se nemůže žádná církev považovat za právní nástupkyni německých evangelíků. Později byly objekty v Postředním Lánově přiděleny do užívání Církve československé.¹¹¹⁹

Tyto ostudné a trapné spory neutichly ani po roce 1948 tváří v tvář nastupujícímu ateistickému režimu. Církev tak samy dávaly státu příležitost, aby jako arbitr stál mezi nimi a zasahoval do jejich záležitostí. V Žamberku na jaře roku 1951 požádala Církev československá o propůjčení zámecké kaple, než si upraví vlastní prostory v bývalé synagoze. Biskupská konzistoř ovšem žádost zamítla, neboť katolická farnost prý kapli využívá a její výzdoba není vhodná pro nekatolické kultury.¹¹²⁰ V téže době probíhal i spor o používání hřbitova v Sopotnici na Rychnovsku. Na zdejší konfesním hřbitově, který náležel katolické církvi, bylo již dříve vyhrazeno místo pro pohřbívání nekatolíků. Časem však již vyhrazené místo nepostačovalo, a proto v roce 1951 požádal farní úřad ČČS o rozšíření místa. Příznačné je, že stejně jako v žamberském případě nežádala přímo zástupce katolické církve jako vlastníky či správce, nýbrž místní správní úřady. Na základě této žádosti místní národní výbor rozhodl, že občané mohou být pohřbíváni na celém hřbitově bez ohledu na svou konfesi. Proti tomu ovšem vzápětí protestoval katolický administrátor a podal odvolání k ONV v Rychnově nad Kněžnou. Vyvracel argumenty Církve československé, že je v oddělení pro nekatolíky málo volných hrobových míst, a dodával, že jinověrci mají přece možnost zřídit si svůj hřbitov.¹¹²¹ Spory o hřbitovy byly definitivně vyřešeny v polovině padesátých let předáním hřbitovní správy místním národním výborům. Ve Slatině na Náchodsku vypukl v roce 1952 spor o zvonici. Věřící Církve československé žádali, aby se na zdejší zvonici vyzvánělo umíráčkem také při jejich pohřbech. Domnívali se, že zvonice je obecní. Když se ukázalo, že o stavbu pečuje katolická farnost, spor se podařilo urovnat.¹¹²²

Na Náchodsku a Jaroměřsku docházelo mezi katolickou a československou církví k pokusům o přetahování věřících. Katolíci prý k těmto účelům využívali například ošetřovatelky Červeného kříže, které navštěvovaly nemocné věřící Církve československé.¹¹²³ V tradiční baště ČČS ve Studnici u Náchoda prý docházelo z těchto důvodů ke sporům mezi kuchařkou katolického faráře a československým farářem Mojžíšem. Obvykle prý vyhrávala kuchařka.¹¹²⁴ Také na Smiřicku, kde působili československý farář Josef Pecina a katolický administrátor Josef Turek, docházelo k nápadně vysokým přestupům věřících z jedné církve do druhé. „Vypadá to, jako kdyby tito dva duchovní uzavřeli mezi sebou socialistické soutěžení“, vtipkoval jaroměřský církevní tajemník Vacek.¹¹²⁵

¹¹¹⁹ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 320, inv. č. 898, korespondence ČČS a ČCE s ONV 1947-1948.

¹¹²⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 556, stanovisko konzistoře z 28.8.1951.

¹¹²¹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 218, inv. č. 553, odvolání FÚ Spotnice z 15.5.1951.

¹¹²² NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 5.3.1952.

¹¹²³ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 28.6.1951.

¹¹²⁴ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 2.8.1952.

¹¹²⁵ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 6.6.1950.

Představitelé nekatolických církví po určitou dobu žili v iluzi, že proticírkevní politika komunistického státu je a bude zaměřena pouze vůči katolíkům. Domnívali se, že sami dokázali najít s režimem jakýsi modus vivendi. K represím na katolících mlčeli, pokud je přímo neschvalovali. Antikomunistické postoje papeže Pia XII. a české hierarchie nechápali jako důsledek světonázorového rozporu mezi křesťanstvím a ateistickým komunismem, ale jako pouhou politiku. V březnu 1950 na společné schůzi svorně odmítli nepřátelský postoj katolické církve vůči komunistickému Československu a údajnou snahu Vatikánu sjednotit církve proti komunismu. „Jsme pro ekumenické vztahy, mezi sebou je pěstujeme. Vatikán nemá ducha křesťanského ekumenismu, ale cíle politické“, poznamenal si po jednání patriarcha Kovář.¹¹²⁶

Mezi duchovními a věřícími Církve československé v severovýchodních Čechách se projevovalo dokonce jakési uspokojení nad problémy, do nichž se katolická církev dostávala. Když na konci roku 1950 probíhal monstrproces¹¹²⁷ s katolickými hodnostáři, neskrývali prý věřící CČS radost a odsuzovali zradu souzených duchovních. Poukazovali na to, že jejich duchovním se nic podobného stát nemůže. Duchovní CČS si od procesu slibovali zvýšené přestupy věřících z katolické církve.¹¹²⁸ Radost a ujišťování, že u nich něco takového nepřichází v úvahu, vyjadřovali příslušníci CČS při každé podobné aféře, například při zatčení děkana z Nového Města nad Metují Petra Štěpánka.¹¹²⁹ Nekatolické církve se tak – stejně jako o tři desetiletí dříve – naivně domnívaly, že na potížích katolíků mohou jen vydělat. Stejně jako se za první republiky bez rozpaků spojovaly s vysloveně protináboženskými organizacemi typu Volná myšlenka, tak také nyní byly ochotné podpořit komunistický stát v jeho tažení proti nenáviděné církevní konkurenci. A stejně jako po roce 1918 netušily, že pro mnohé nově získané členy jsou jen přestupní stanicí k bezvěrectví, tak ani po roce 1948 si nechtěly připustit, že po „římanech“ přijdou na řadu i ony.

Katolická církev se tak ocitla ve svém sporu se státem v téměř dokonalé izolaci. V zájmu spravedlnosti musíme dodat, že z velké části vlastní vinou. Katoličtí představitelé o spolupráci s ostatními církvemi – dokud tu možnost měli – nijak výrazně neusilovali. Setkání křesťanských církví na Žofíně 2. února 1948 zůstalo ojedinělou událostí, která na další vztahy církví neměla viditelný dopad.¹¹³⁰ Také katoličtí duchovní i věřící se místo usmíření vyčerpávali pokračováním starých konfesních sporů. Učitelky katolického náboženství s despektem mluvily o „bludaři“ Husovi a o Církvi československé, jenž prý byla založena v hospodě.¹¹³¹ Jejich nekatoličtí kolegové kontrovali barvitým líčením Koniášova řádění a života katolických prelátů, parazitujících donedávna na úkor pracující třídy.¹¹³²

Patriarcha CČS František Kovář, který lavíroval mezi proklamovanou loajalitou komunistickému státu a vnitřní nedůvěrou k němu, věřil ještě v roce 1949 ve zmírnění

¹¹²⁶ HRDLIČKA 2007, 370-371.

¹¹²⁷ V monstrprocesu bylo dne 2. prosince 1950 odsouzeno k vysokým trestům devět katolických osobností (např. olomoucký světící biskup Stanislav Zela, břevnovský opat Anastáz Opasek, strahovský opat Stanislav Jarolímek). V roce 1951 pak na monstrproces navázala série dalších procesů.

¹¹²⁸ Např. NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, průzkum OCT Náchod o veřejném mínění během procesu s velezrádnými představiteli katolické církve z 2.12.1950.

¹¹²⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.4.1954.

¹¹³⁰ VAŠKO 2004, 63-64.

¹¹³¹ Srov. např. NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 11.3.1950.

¹¹³² SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT Vrchlabí z 29.1.1951.

a demokratizaci režimu.¹¹³³ Tyto naděje se zhroutily nejpozději v roce 1952, kdy ministr Václav Kopecký veřejně ohlásil zahájení boje proti náboženství. KSČ ztratila zájem využívat věřící členy KSČ jako pátou kolonu v církvích. Nyní je naopak vybízela, aby opustili církev a své děti odhlásili z výuky náboženství. Podobně byl vyvíjen tlak na učitele a další státní zaměstnance. Množila se opatření, která měla přimět občany k odklonu od náboženství. Všechny velké církve byly nepříjemně překvapeny, jak snadno se mnozí vzdávali svého vyznání, když to ohrožovalo jejich kariéru nebo budoucnost jejich dětí. Církvi se dotklo zejména drastické omezování výuky náboženství. Zvláště citelně byla zasažena Církev československá. Ve východočeské diecézi na podzim roku 1952 docházelo na výuku náboženství o 40 % dětí méně než v předchozím školním roce.¹¹³⁴ Daleko od pravdy nebyl krajský církevní tajemník v Hradci Králové, když označil úbytek dětí z ČČS za katastrofální. Duchovní této církve prý projevovali značné zklamání, neboť se domnívali, že budou mít stále nějaké výjimky.¹¹³⁵ Na Náchodsku se církevní tajemník podívoval, že právě ČČS má největší úbytek dětí, přestože se jim duchovní velmi věnují. Katoličtí duchovní dle jeho názoru pro děti nedělají nic a žáci na hodinách náboženství jim tolik neubývají.¹¹³⁶ Někteří nekatoličtí duchovní se dotčeně dotazovali církevních tajemníků, proč jsou házeni do jednoho pytle s „římány“.¹¹³⁷

Právě tehdy se objevují první náznaky ekumenického sblížení mezi katolíky a nekatolíky. Ještě koncem roku 1952 náhodský církevní tajemník hlásí, že katolíci a ČČS mezi sebou vedou úporný boj o děti a přesvědčují rodiče, aby své potomky přihlásili právě na jejich náboženství.¹¹³⁸ Během roku 1953 však zaznamenal, že ustaly dříve tak časté hádky mezi věřícími různých vyznání. Katolíci prý dokonce navštěvují biblické hodiny Církve československé a naopak příslušníci Církve československé v místech, kde nemají vlastní bohoslužby, chodí na katolické.¹¹³⁹ Určitá „výpomoc“ mezi oběma církvemi byla zaznamenána zejména v České Skalici. Katolický vikář Tomíček obhajoval před úřady československého duchovního Kouta, kterému byl za údajné fyzické trestání žáků udělen zákaz vyučování náboženství.¹¹⁴⁰ Naopak českoslovenští věřící podpořili katolíky, když SNB zakázala tradiční trasu velikonočního průvodu.¹¹⁴¹ O spolupráci s katolíky se koncem roku 1952 pokusil také čínorodý československý farář J. Pleskot v Žamberku, který ještě v dubnu téhož roku prohlašoval, že papež je lump.¹¹⁴² Vybral si k tomu ovšem špatného partnera, nám již známého Jana Šimka, kterého prý přesvědčoval slovy: „Pane kolego, je nutno spolupracovat, podívejte, jaké trosky nám tu nechali.“ Šimek však o podobnou spolupráci nestál a jednání Pleskota udal církevnímu tajemníkovi.¹¹⁴³

Státní moc z podobných projevů rodičů se ekumenismu pochopitelně radost neměla a bedlivě je sledovala. Církevní tajemník v Broumově tak zaznamenal i drobnou příhodu během okrskového dne Církve československé v Broumově, která se odehrála

¹¹³³ HRDLIČKA 2007, 353.

¹¹³⁴ HRDLIČKA 2007, 397.

¹¹³⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.9.1952.

¹¹³⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Náchod z 5.9.1952.

¹¹³⁷ Srov. NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.2.1954.

¹¹³⁸ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Náchod z 4.12.1952.

¹¹³⁹ NA, fond SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační hlášení OCT Náchod z 4.3.1953.

¹¹⁴⁰ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační hlášení OCT Náchod z 3.5.1953.

¹¹⁴¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační hlášení OCT Náchod z 8.4.1953.

¹¹⁴² NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř 30.4.1952.

¹¹⁴³ NA, f. SÚC, kt. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT Hradec Králové z 4. 11. 1952.

v květnu 1953. Účastníci akce byli na prohlídce broumovského kláštera, kde je prováděla řádová sestra. Při odchodu z kláštera se s ní prý loučili velmi srdečně, což církevní tajemník vyhodnotil (v zásadě správně) jako důsledek boje proti společnému nepříteli.¹¹⁴⁴ Svědkem prvních pokusů o ekumenické sblížení mezi katolickou a československou církví se stal také městy Machov na Broumovsku. Zatímco se jejich dědové a otcové ve dvacátých letech přeli o kostel a násilím odvezli dva katolické kněze z obce, místní katolická a československá mládež se z iniciativy zdejších duchovních o Vánocích v roce 1955 spojila do jednoho hudebního sboru a zpívala o půlnoční v katolickém kostele i československém sboru.¹¹⁴⁵

Zatímco ke zlepšení vztahů mezi katolíky a nekatolíky musel přijít impuls zvenčí, určitá spolupráce mezi nekatolickými církvemi probíhala samozřejmě již před rokem 1952. Iniciátorem byla zejména Českobratrská církev evangelická, z jejíhož popudu vznikl roku 1927 Svaz evangelických církví. Již od roku 1905 také pracoval spolek Kostnická jednota, který sdružoval ekumenicky orientované protestanty. V těchto snahách se pokračovalo i po roce 1945. Vzájemné kontakty evangelických církví přinesly v roce 1955 ovoce v podobě nově založené Ekumenické rady církví, k níž v roce 1963 přistoupila též Církev československá a o dva roky později také církev pravoslavná.¹¹⁴⁶

Ekumenická spolupráce mezi nekatolíky probíhala i v severovýchodních Čechách. Členové Českobratrské církve evangelické z Potštejna chodívali běžně na bohoslužby Jednoty bratrské a naopak členka Jednoty bratrské v nedalekém Vamberku vedla nedělní školu Českobratrské církve evangelické. Ne každému se to ovšem zamlouvalo. Chrudimský seniorát žádal, aby evangelíci z Potštejna byli místo farního sboru v Třebechovicích pod Orebem přičleněni ke sboru v Brandýse nad Orlicí, který jim prý lépe zajistí duchovní péči. To potštejnští odmítli. Stejně tak vamberečtí evangelíci nesouhlasili se změnami v nedělní škole, aby nebyly narušeny dobré vztahy s Jednotou bratrskou.¹¹⁴⁷ Koncem roku 1951 dal československý farář Hančil k dispozici Husův sbor v Jaroměři místním evangelíkům, kteří neměli ve městě vlastní bohoslužebný prostor.¹¹⁴⁸ Podobná výpomoc mezi církvemi existovala i na jiných místech. Po roce 1952 nabývá dosavadní spolupráce na větší intenzitě. Na podzim roku 1953 například evangelíci a baptisté uspořádali společnou bohoslužbu v Broumově, na které se sešlo kolem 500 věřících.¹¹⁴⁹ V polovině padesátých let se společné bohoslužby Českobratrské církve evangelické a menších nekatolických církví staly běžným jevem.¹¹⁵⁰

2. Církev československá

Vznik této církve souvisí se specifickou situací v Československu po roce 1918. Jedním z rodičů, kteří tuto církev přivedli na svět, byli reformě naladěni katoličtí duchovní, kteří byli frustrováni dlouhodobým nepochopením ze strany církevních

¹¹⁴⁴ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, zpráva o průběhu okrskového dne 17.5.1953.

¹¹⁴⁵ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 29.1.1955. K okolnostem a průběhu vzniku ČČS v Machově viz KÁBRT 2008, 40-53.

¹¹⁴⁶ BALCAR/HÁJEK/ŠOUREK/VALEŠ 1969, 58-61.

¹¹⁴⁷ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 524, zápis ze schůze kazatelských stanic ČCE z Kostelce n. O., Vamberka a Rychnova n. K. z 25.10.1950.

¹¹⁴⁸ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 4.12.1951.

¹¹⁴⁹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 28.10.1953.

¹¹⁵⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.10.1955.

představených. Druhým z rodičů byla protikatolická atmosféra, v české společnosti pěstovaná již v dobách rakouské monarchie, nyní ještě umocněná válečným utrpením. Katolická církev byla v očích nejednoho Čecha chápána jako spoluviník strádání českého národa. Z politických důvodů nepřátelství ke katolické církvi přizívovala také část národních elit. Povzbuzena úspěchem vánočních bohoslužeb, sloužených na některých místech v češtině, založila skupina reformních kněží novou církev, která měla splnit jejich dlouhodobé požadavky, demokratizaci církve počínaje a odstraněním povinného celibátu konče. Během prvního roku se k církvi přihlásilo více než půl milionu věřících a církev se stala druhou největší náboženskou organizací ve státě.¹¹⁵¹

Velmi silný ohlas našla Církev československá také v českojazyčných částech severovýchodních Čech. Můžeme dokonce mluvit o tom, že severovýchodní Čechy byly pro tuto církev jednou z nejdůležitějších bašt v rámci celého státu. Na Královédvorskú a Polickú patřila k církvi čtvrtina obyvatel, na Náchodsku se jednalo zhruba o 30 % obyvatel a na Úpicku a Jaroměřsku získala církev více než třetinu obyvatel. V některých městech a obcích bylo zastoupení československé církve ještě vyšší a katolická církev zde ztratila svou majoritu. Ve městech Dvůr Králové nad Labem, Úpice či Hronov byly počty katolíků a československých věřících zhruba vyrovnané. V Jaroměři, v Bílé Třemešné na Královédvorskú, v Machově na Polickú a v některých dalších obcích českoslovenští věřící dokonce vysoce převážili nad katolickým obyvatelstvem.¹¹⁵²

Po roce 1945 může církev československá rozšířit svou činnost také do někdejších německojazyčných oblastí, kde měla dosud pouze nepatrné zastoupení. Vznikají nové náboženské obce v Trutnově a v Broumově. Do okresního města Vrchlabí v někdejších Sudetech se přesouvá sídlo náboženské obce z českého „vnitrozemí“ – z Dolní Kalné. Obvod této náboženské obce je tak rozsáhlý (zahrnuje celý okres), že musí být v roce 1952 rozdělena. Vzniká tak nová náboženská obec Hostinné.¹¹⁵³ Na počátku padesátých let má královéhradecká diecéze v severovýchodních Čechách takřka třetinu svých náboženských obcí a působí zde dvě pětiny všech duchovních.

2.1 Církev v krizi

Církev československá si během pouhých tří desítek let, které uplynuly od jejího vzniku v roce 1920, dokázala na české náboženské scéně vybudovat skutečně impozantní pozici. Měla zhruba jeden milion členů a patriarcha František Kovář optimisticky očekával, že se počet věřících ještě zdvojnásobí.¹¹⁵⁴ Podobně jako další církve si získala respekt díky statečnému postoji řady svých duchovních i laiků během nacistické okupace a jejich zapojení do odboje. Z téměř tří stovek duchovních se jich během války podílelo na odbojové činnosti 57. Polovina z nich prošla věznicemi a koncentračními tábory a sedm zde zahynulo.¹¹⁵⁵ Ze severovýchodních Čech byl pro svou spolupráci s odbojovou organizací Obrana národa vězněn vamberecký farář Josef Mojžíš.¹¹⁵⁶ Svou spolupráci s odbojem zaplatila životem rodina Burdychova z Červenokostelecka, která na své usedlosti poskytla úkryt parašutistovi Jiřímu Potůčkovi z výsadku Silver A.

¹¹⁵¹ Z poměrně početné literatury ke vzniku ČČS srov. např. MAREK 2000.

¹¹⁵² Statistický lexikon obcí v zemi České. Praha 1934, 426-31.

¹¹⁵³ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 559, inv. č. 2303.

¹¹⁵⁴ HRDLIČKA 2007, 353.

¹¹⁵⁵ HRDLIČKA 2007, 292.

¹¹⁵⁶ DRAŽAN / JUZA 2004, 231.

Po roce 1948 jí v mnoha směrech státní představitelé vycházeli vstříc, neboť jí pokládali za protiváhu k římskokatolické církvi. Po letech hostování na evangelické teologické fakultě získala v roce 1950 vlastní fakultu, jež nesla Husovo jméno. Co se nepodařilo ani v dobách první republiky, povedlo se nyní. Úspěch vynikne zejména ve srovnání s katolickou církvi, jejíž početné teologické instituty byly ve stejném roce redukovány na pouhé dvě fakulty v Praze a Bratislavě. Podporu nacházela církev i na regionální úrovni. V roce 1951 například církevní trojka ve Vrchlabí podpořila zřízení náboženské obce v Hostinném, neboť se jim jevila jako vhodná protiváha k aktivitám zdejších katolíků.¹¹⁵⁷

Již brzy se však mělo ukázat, že zdánlivě mohutná stavba jménem Církev československá stojí na nepevných základech. Představitelé církve netušili, jak slabá je identifikace mnoha věřících s církvi a že po několika letech ateistické propagandy zbude z milionové členské masy pouhé torzo. Bezprostředně po skončení války se církev rozdělila na několik proudů podle svého vztahu ke komunistické ideologii. Radikální levice v čele s Františkem Roháčem, Františkem Hubem a Václavem Ekartem se plně přikláněla ke komunistické ideologii, což mnozí stvrdili členstvím v KSČ. Socialistický střed byl reprezentován především patriarchou Františkem Kovářem a demokratická opozice se soustředila kolem periodika Svoboda svědomí.¹¹⁵⁸ Tón udávala především radikální levice, která využila skutečnosti, že církev byla od smrti patriarchy Procházky v roce 1942 řízena prozatímními správci. Již v květnu provedli v církvi „převrat“, když pozastavili činnost ústřední rady i diecézních rad. Jimi vytvořená Ústřední národní správa s požehnáním ministerstva školství a osvěty převzala do svých rukou vedení církve. Pod záminkou očisty církevních struktur od kolaborantů zasahovala i proti demokraticky smýšlejícím osobnostem, aby posílila prokomunistickou orientaci církve. Proti uzurpaci moci touto skupinou se postavily některé diecéze. Správce východočeské diecéze František Fišera označil vznik Ústřední národní správy za nezákonný. Činnost Ústřední národní správy skončila řádným sněmem církve v roce 1946, nicméně členství v tomto orgánu se pro většinu jejích členů stalo odrazovým můstkem k další kariéře. PhDr. Miroslav Novák se stal pražským biskupem, další našli po únoru 1948 svoje uplatnění ve státních službách včetně SÚC.¹¹⁵⁹

Po únoru 1948 se církev pod vedením umírněného patriarchy Kováře přihlásila k novému režimu. Ať už to bylo myšleno upřímně nebo jen jako taktika, štěstí to církvi nepřineslo, jen prohloubení vnitřních rozporů. Část představitelů radikální levice své vazby na církev omezila nebo zcela přerhala. Živnostníci a zemědělci vyjadřovali nesouhlas s církevní podporou združstevňování a znárodňování. Již v létě 1948 uvažoval patriarcha Kovář nad schizofrenní pozicí své církve: „Pro jedny jsme komunistická a zpolitizovaná církev, druhým jsme neurčitá, málo jasná a ne dost komunistická církev.“¹¹⁶⁰ Totéž si v průběhu doby začali uvědomovat i další. Lapidárně to vyjádřil duchovní Václav Žďárský z Vrchlabí: Levicovní příslušníci podle něho do kostela nechodí, protože ztratili víru, pravcoví do kostela také nechodí, protože vytýkají církvi levicovost.¹¹⁶¹ Podobně to viděl i dlouholetý farář ve Dvoře Králové Bohuslav Hnízdo, který církevnímu tajemníkovi sdělil: „Kdybychom naše věřící vedli proti lidově

¹¹⁵⁷ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2290, zápis církevní trojky z 10.4.1951.

¹¹⁵⁸ HRDLIČKA 2007, 339.

¹¹⁵⁹ HRDLIČKA 2007, 296-312; HRDLIČKA 2010, 74-89.

¹¹⁶⁰ HRDLIČKA 2007, 329.

¹¹⁶¹ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT Vrchlabí z 26.2.1951.

demokratickému zřízení, možná že i návštěvy v kostele by byly větší.“ Hned však alibisticky dodal, že o takové návštěvy samozřejmě nestojí a nedovolí, aby se pod rouškou náboženství ve sboru provozovala reakční politika.¹¹⁶²

K jednotě nepřispívaly ani teologické diskuze, které vytvářely napětí mezi ústředím církve v čele s patriarchou Kovářem a biblicky orientovanými teology na Husově fakultě. Velmi zjednodušeně řečeno: Kovář usiloval o zachování takového rázu církve, jaký jí vtiskl zakladatel Karel Farský. Mladí teologové naopak chtěli církev posunout blíže k tradičnímu protestantskému proudu. Tyto spory se odrážely i v otázce ekumenické orientace.¹¹⁶³ Zatímco dosud se CČS orientovala na mezinárodní asociaci tzv. svobodných církví International Association for religious freedom (IARF), úsilí biblických teologů ji přibližovalo ke Světové radě církví, založené v roce 1948. Ke vstupu Církve československé do Světové rady církví došlo až za Kovářova nástupce Miroslava Nováka v roce 1963.¹¹⁶⁴

Vnitřní nesváry, nedostatečné ideové ukotvení církve, slabá sounáležitost některých věřících se svou církví, u některých spojená jistě i s nechutí platit církevní daň, to vše sehrálo svou úlohu po roce 1952, kdy režim přestává skrývat své skutečné záměry s náboženstvím a zahajuje systematickou ateizaci společnosti. V roce 1950 se při sčítání lidu hlásilo v královéhradeckém kraji k církvi zhruba 20 % obyvatel, což představovalo asi 120 000 věřících.¹¹⁶⁵ V roce 1953 však na církev připadá více než jedna třetina všech výstupů z církví. Během jednoho roku tak církev v kraji ztratila 4 % svých věřících. Je pravda, že v absolutních číslech vystoupilo daleko více věřících z římskokatolické církve, na kterou připadala více než polovina všech výstupů. Vzhledem k velikosti katolické církve se však jednalo pouze o 2 % jejich věřících.¹¹⁶⁶ V některých okresech ztráty Církve československé přesahovaly dokonce i v absolutních číslech odchody z církve katolické. Na Jaroměřsku opustilo v roce 1953 CČS téměř 400 věřících, zatímco katolíků ubylo o padesát méně. Na Náchodsku byl rozdíl mezi oběma církvemi ještě větší.¹¹⁶⁷

Daleko horší než odchod některých „matrikových“ věřících byl pro církev pokles žáků na výuce náboženství. Nešlo jen o to, že tyto ztráty byly statisticky ještě mnohem vyšší než v případě odhlášek z církve. Církev především přicházela o možnost vychovávat ve víře podstatnou část dětí svých věřících, což dále oslabovalo identifikaci mnoha rodin s církví a nevěstilo pro budoucnost nic dobrého. Během pouhých dvou let se státním úřadům podařilo výrazně omezit počet dětí přihlášených na výuku náboženství. Zatímco před rokem 1952 navštěvovala hodiny náboženství naprostá většina školních dětí, na podzim 1953 to již nebyla ani polovina všech žáků. Církev československá v královéhradeckém kraji během této doby ztratila dvě třetiny svých žáků. Díky úbytku dětí na výuce musela skončit i většina učitelů náboženství této církve.¹¹⁶⁸

¹¹⁶² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT D. Králové z 30.4.1954.

¹¹⁶³ HRDLIČKA 2007, 391-393.

¹¹⁶⁴ HRDLIČKA 2010, 178.

¹¹⁶⁵ NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, rozbor církevně politické práce v KNV H. Králové z 10.11.1954.

¹¹⁶⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.1.1954.

¹¹⁶⁷ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 514, roční výkazy OCT za rok 1953.

¹¹⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zpráva KCT H. Králové o akci „VN“ z 27.9.1953.

Snížovala se návštěvnost bohoslužeb a jiných shromáždění. V roce 1954 na výroční shromáždění náboženských obcí přicházela maximálně jedna desetina věřících.¹¹⁶⁹ Někteří věřící dávali o Vánocích a Velikonocích přednost katolickým bohoslužbám, které se jim zdály přitažlivější. To nebyla pro Církev československou dobrá vizitka, vždyť její otcové si právě na liturgii tolik zakládali a českojazyčné mše na Vánoce 1919 se staly jedním z podnětů vzniku této církve. V polovině padesátých let se navíc objevila snaha vytlačit československé bohoslužby ze školních budov, které v menších obcích poskytovaly zpravidla jedinou možnost, aby se mohli věřící setkat.¹¹⁷⁰ Mnozí duchovní i věřící byli touto situací frustrováni. Výuku zbylých žáků někteří duchovní zanedbávali. Šířila se dokonce šuška, že církev má být rozpuštěna.¹¹⁷¹

Část duchovních však nerezignovala a snažila se hledat účinné pastorační metody, které by masový odklon věřících od církve zastavily, respektive aktivizovaly zbylé členy. Duchovní navštěvovali rodiny, rozesílali pozvánky na církevní akce, pořádali bohoslužby pod širým nebem. Dobrou příležitostí k posílení sebevědomí byly oslavy založení náboženských obcí nebo otevření nových, kdy účast hostů z jiných farností posílila tenčící se zástup místních věřících. V květnu 1953 uspořádal náchodský okrsek okrskový den v Broumově, na který přijelo asi tisíc účastníků. Aby zabránil masivnější účasti mládeže, uspořádal Československý svaz mládeže v Broumově filmové představení.¹¹⁷² Podobná byla účast při otevření nového sboru v Doudlebech na Rychnovsku.¹¹⁷³ Oblíbené bývaly duchovní koncerty ve sborech, někdy spojené ještě s bohoslužbou. Pořádaly se i zájezdy na místa, která jsou významná pro dějiny nekatolických církví (Betlémská kaple, Kunvald). Zde ovšem duchovní naráželi často na problémy, neboť podle interních instrukcí neměl Čedok ani národní podnik ČSAD přidělovat autobusy pro církevní zájezdy. Některým se však tato omezení dařila překonat. Josefu Hanzlíčkovi z Hostinného se dařilo vyjízdet s věřícími i několikrát ročně a vrchlabský církevní tajemník se marně snažil zájezdům zamezit.¹¹⁷⁴ Hanzlíček byl totiž režisérem divadelního kroužku při ČSAD Hostinné.¹¹⁷⁵ Jiní duchovní autobusy objednávali přes prostředníky, například přes funkcionáře závodních rad v továrnách.¹¹⁷⁶

Největší zájem duchovních se soustředil pochopitelně na pastorační práci dětí a mládeže, které vlivem radikálního omezování výuky náboženství ztrácely kontakt s církví. K tomu využívali tradiční nedělní školu a dětské besídky, pro starší pak přípravu na biřmování. Tím pochopitelně křížili záměry církevní politiky státu. Státní úřady nešly sice tak daleko, že by tyto aktivity zakázaly, pověřily však Československý svaz mládeže a Pionýra, aby v neděli organizoval vlastní akce, které by děti odlákaly. V náchodském okrese sportovní akce a filmová představení takto připravily nedělní školy údajně o dvě třetiny dětí. Duchovní se tomu snažili čelit tím, že přesouvali nedělní školu na všední den, ale ani to se nesešlo s velkým úspěchem.¹¹⁷⁷

Donkichotská snaha duchovních však odliv členů z církve nezastavila ani v relativně příznivém období kolem roku 1955, kdy se církevní politika státu poněkud zmírnila,

¹¹⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.4.1954.

¹¹⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové za říjen 1955.

¹¹⁷¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.12.1953.

¹¹⁷² NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, zpráva o průběhu okrskového dne ČČS 17.5.1953.

¹¹⁷³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.7.1955.

¹¹⁷⁴ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 695, inv. č. 3125, hlášení zájezdů a bohoslužeb.

¹¹⁷⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT z 29.7.1955.

¹¹⁷⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.6.1953.

¹¹⁷⁷ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 1.4.1955.

natož po roce 1957, kdy stát vůči církvím opět přitvrdil. Počet členů nadále klesal (např. v roce 1955 opustilo církev v kraji 4 000 členů) a na konci padesátých let setrvalo v církvi v rámci kraje 90 000 věřících. Od roku 1950 tedy církev ztratila téměř čtvrtinu členů.¹¹⁷⁸ Jinak než jako katastrofu pak lze stěží nazvat situaci ve výuce náboženství. Ještě v polovině padesátých let navštěvovalo v rámci kraje hodiny československého náboženství více než 6000 žáků.¹¹⁷⁹ Ve školní roce 1958/1959 to bylo už jen 1785 dětí a o rok později se v celé – dosud ještě masové – církvi našlo pouhých 503 žáků, kteří byli ochotni navštěvovat výuku náboženství. Ve městě Hradec Králové, kde byla vůbec největší náboženská obec v kraji, se v roce 1959/1960 přihlásily na náboženství jen čtyři děti. Na celém trutnovském okrese s třemi živými farnostmi se přihlásilo 30 dětí. Ještě před rokem zde bývalo na hodinách náboženství přes dvě stě žáků.¹¹⁸⁰ Církev zrozená z krize se sama ocitla ve vážné krizi.

2.2 Biskup a diecézní rada

Podívejme se nyní blíže na jednotlivé části církevní struktury. Královéhradecká (dříve východočeská) diecéze měla po provedené reorganizaci v roce 1950, kdy některé její části byly přičleněny k sousedním diecézím, celkem 250 000 členů v 80 náboženských obcích.¹¹⁸¹ V diecézi přes její zmenšení tedy žila zhruba jedna čtvrtina všech členů církve. Působilo zde 82 duchovních a kazatelů, 39 katechetů a 56 pomocných učitelů náboženství.¹¹⁸²

V čele diecéze stál od roku 1945 biskup *Jan Amos Tabach (1891-1971)*. Zvolen byl sice již v roce 1941 po úmrtí Stanislava Kordule, avšak protektorátní ministerstvo školství a národní osvěty jeho volbu nepotvrdilo.¹¹⁸³ Původně byla biskupská funkce doživotní, ale v roce 1946 sněm církve omezil funkci biskupa na sedm let. Když byl na tento záměr biskup Tabach ještě před sněmem upozorněn, řekl, že byl vždy proti doživotnosti a tuto změnu na sněmu podpořil.¹¹⁸⁴ To ještě netušil, že právě proti němu bude tato novinka v padesátých letech použita. Přestože se biskup snažil pounorovému režimu vyhovět, ve veřejných projevech nešetřil chválou komunistické vlády a věřící vyzýval k budovatelskému úsilí, byl hodnocen jako kádrově nejslabší biskup.¹¹⁸⁵ Podléhal prý vlivu své manželky, jejíž vztah k režimu byl nepřátelský. Skvrnou na jeho kádrovém profilu byly výroky při abdikaci prezidenta Beneše, kdy kritizoval postup komunistů vůči prezidentovi.¹¹⁸⁶

Po uplynutí svého funkčního období v roce 1953 proto musel rezignovat a SÚC vsi vyhlédl do funkce biskupa jiného kandidáta. Jednalo se o předsedu libereckého okrsku *Bohumila Skalického (1905-1965)*.¹¹⁸⁷ Skalický byl v minulosti členem sociální

¹¹⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1956; f. MŠK, sign. 57 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

¹¹⁷⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1956.

¹¹⁸⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 600, inv. č. 1672, zpráva o přihlašování dětí do vyučování náboženství z 30.9.1959.

¹¹⁸¹ Horní Posázaví přešlo do nově vzniklé diecéze brněnské a Kolínsko bylo připojeno k pražské diecézi.

¹¹⁸² Schematismus královéhradecké diecéze Církve československé husitské, 16.

¹¹⁸³ Schematismus královéhradecké diecéze Církve československé husitské, 17.

¹¹⁸⁴ HRDLIČKA 2007, 304.

¹¹⁸⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 2.1.1951.

¹¹⁸⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, kádrový posudek z ledna 1950.

¹¹⁸⁷ Bohumil Skalický se narodil jako nejmladší ze sedmi dětí v rodině zaměstnance lihovaru v Novém Bydžově. Po středoškolských studiích pracoval jak zemědělský dělník a poštovní praktikant. Vystudoval Husovu evangelickou fakultu a po vysvěcení v roce 1927 působil jako duchovní Církve

demokracie, za níž působil v MNV Nová Paka. Po únoru 1948 se stal místopředsedou místního akčního výboru Národní fronty, ještě před sloučením sociální demokracie s KSČ z ní vystoupil a vstoupil do komunistické strany.¹¹⁸⁸ Kádrově tedy vyhovoval a SÚC se postaral o to, aby neměl protikandidáta a jeho zvolení bylo hladké.¹¹⁸⁹ Přes všechny přípravy však nebyl průběh voleb zcela jednoznačný. Když v jednotlivých okrscích probíhaly nominace kandidátů, získal Skalický jasnou podporu pouze v těsně nadpoloviční většině okrsků. Jednalo se o okrsky Nová Paka, Turnov, Pardubice a samozřejmě domovský okrsek Liberec. V Pardubicích mu k vítězství dopomohl pouze fakt, že oblíbený pardubický farář Mojmir Beneš se předem kandidatury vzdal. V České Lípě jej podpořila polovina duchovních, ostatní hlasovali pro jaroměřského Hančila.¹¹⁹⁰ Stejně dopadl v náchodském okrsku, kde Skalického odpůrci tvrdili, že si k biskupskému úřadu již dlouhodobě „prošlapává cestičku“.¹¹⁹¹ A v královéhradeckém okrsku jaroměřský farář Hančil dokonce nad Skalickým zvítězil. Hančil se však kandidatury zřekl, a tak byla cesta pro Bohumila Skalického připravena.¹¹⁹² Při volbě pak Skalický jako jediný kandidát dosáhl bez problémů většiny hlasů, nikoli však všech, jak zněla původní úmluva mezi okrsky.¹¹⁹³ Státní správa byla s výkony nového biskupa spokojena. Krajský církevní tajemník si pochvaloval, že Skalický mezi duchovními otevřeně a důsledně hájí spolupráci církve s režimem.¹¹⁹⁴

Jeho členství v KSČ, které mu dopomohlo k biskupské funkci, se však paradoxně stalo zdrojem jeho potíží. Nejenže vadilo některým členům církve, ale také funkcionáři strany začali být nespokojeni, že mají ve svých stranických řadách biskupa. Zatímco dříve členové KSČ měli tvořit jakousi „pátou kolonu“ ve svých církvích, po roce 1952 naopak neměl být člen strany zatížen „náboženskými předsudky“. V polovině roku 1955 si biskupa Skalického předvolal předseda KNV v Hradci Králové a prohlásil, že Skalický si musí vybrat, zda bude biskupem a nebo členem KSČ.¹¹⁹⁵ O něco později pak na něm kterýsi stranický funkcionář žádal, aby odchod ze strany navíc veřejně ohlásil na plenárním zasedání OV KSČ a přítomným soudruhům vysvětlil, proč nemůže být jako duchovní členem strany. Takové ponížení Skalický pochopitelně odmítl a krajskému církevnímu tajemníkovi si postěžoval, že by si tím jen vysloužil v církvi posměch od těch, kterým bylo jeho členství v KSČ trnem v oku.¹¹⁹⁶ Bohumil Skalický byl zvolen biskupem i v roce 1960, své druhé funkční období však nedokončil. Po dlouhé nemoci v

československé v Hradci Králové (1927-1928), Jilemnici (1828-1929), Bílé Třemešné (1929-1939), Holicích (1939-1944), Nové Pace (1944-1951) a Liberci (1951-1953). Byl otcem tří dětí. Za války podporoval perzekvované rodiny v Holicích a byl kvůli tomu vyslýchán gestapem. NA, f. MŠK, sign. 47 IV CČS, podklady k udělení souhlasu k volbě B. Skalického biskupem v roce 1953 a 1960.

¹¹⁸⁸ Po roce 1945 byl členem místního výboru sociální demokracie v Nové Pace a předsedou dělnické akademie. Po vstupu do KSČ zastával funkci kulturně propagačního referenta, byl frekventantem okresní politické školy. Členy KSČ byla i jeho manželka a tři sourozenci.

¹¹⁸⁹ NA, f. SÚC, kart. 115, inv. č. 136, volba biskupů CČS (podklady pro kolegium SÚC).

¹¹⁹⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 IV CČS, záznam o jednání diecézní osobní komise 25.3.1953 v Hradci Králové. Na okrskových konferencích podpořilo Skalického celkem 70 duchovních z 94, pro Hančila hlasovalo 18.

¹¹⁹¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 4.3.1953.

¹¹⁹² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 11.4.1953.

¹¹⁹³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.5.1953.

¹¹⁹⁴ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.7.1955.

¹¹⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.6.1955.

¹¹⁹⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 8.12.1955.

roce 1965 zemřel. Již v době jeho nemoci byl ustanoven správcem diecéze *Josef Pochop*, který byl po smrti Skalického zvolen novým biskupem.¹¹⁹⁷

Měnil se také vztah státních struktur k diecéznímu tajemníkovi *Vladimíru Václavíkovi*. V době působení biskupa Tabacha byl chválen, že biskupa dobře vede ke spolupráci s režimem.¹¹⁹⁸ Při volbě nového biskupa se však vůči němu objevuje kritika. Před státními úředníky prý vystupuje jako pokrokový a spolehlivý, před duchovními se však chová „alibisticky“.¹¹⁹⁹ Čímž je patrně myšleno, že před duchovními se choval méně jako oddaný služebník režimu a více jako služebník církve. Později mu bylo kladeno za vinu, že při instalaci biskupa Skalického nezabránil projevům nesouhlasu během řeči zástupců SÚC a Národní fronty.¹²⁰⁰ Přestože tlak na jeho odstoupení rostl, Václavík ve funkci vydržel do roku 1960. K jeho odstranění bylo využito té okolnosti, že východočeská diecéze měla dva tajemníky. Jeho místo bylo tedy jednoduše zrušeno jako nadbytečné. Biskup Skalický se za tajemníka, který byl státními úřady považován za nejaktivnějšího a ideově nejpevnějšího činitele v diecézi, nepostavil a s jeho odvoláním souhlasil. Václavík odmítl nastoupit do duchovní správy a odešel do civilního zaměstnání.¹²⁰¹

Dalším důležitým orgánem diecéze byla diecézní rada, v níž byli ve stejném poměru zastoupeni duchovní i laici. Tento poměr byl zachován také ve vedení rady: předsedou rady byl biskup, místopředsedou laik. V době Tabachova působení byl místopředsedou bývalý učitel na obchodní akademii František Pokorný z Turnova. Krajský církevní tajemník bedlivě sledoval kádrový profil členů rady a bez jeho svolení nikdo nemohl být do rady zvolen. Farář Jan Štukbauer ze Semil byl po únoru 1948 vyloučen se Sokola pro své „reakční“ názory. Při volbě nové diecézní rady v roce 1950 byl proto nahrazen vhodnějším duchovním.¹²⁰² Výhodou bylo pochopitelně členství v KSČ. V roce 1950 byli v radě dva členové KSČ. Laik František Ševc byl knihařem v Dobrušce. Původně byl členem sociální demokracie a po jejím sloučení přešel do KSČ, kde se stal funkcionářem v místní organizaci. Členem komunistické strany byl také broumovský farář Bohumil Svoboda. Koncem roku 1950 po reorganizaci diecéze byla zvolena nová diecézní rada, v níž bylo rovněž několik členů KSČ: farář Bedřich Klouček z Trutnova či nám již známý budoucí biskup Skalický.¹²⁰³ V roce 1952 byl v doplňovacích volbách zvolen do diecézní rady další člen KSČ, stavitel František Krušina z Bílé Třemešné. Jako poúnorový člen strany a bývalý podnikatel ovšem nebyl považován za zcela spolehlivého.¹²⁰⁴

2.3 Okrsky

Tak jako jsou katolické diecéze rozděleny na vikariáty, skládá se diecéze Církve československé z okrsků. Do severovýchodních Čech zasahovaly tři okrsky. Do hradeckého okrsku patřilo Jaroměřsko, Rychnovsko a Žamberecko, k náhodskému

¹¹⁹⁷ Schematismus královéhradecké diecéze Církve československé husitské, 17.

¹¹⁹⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 2.1.1951.

¹¹⁹⁹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.3.1953.

¹²⁰⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.6.1953.

¹²⁰¹ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT VČ z 17.10.1960.

¹²⁰² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, kádrové posudky, kandidátní listina diecézní rady z 18.4.1950.

¹²⁰³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 170, inv. č. 423, zápis diecézního shromáždění z 5.11.1950.

¹²⁰⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 210, inv. č. 540, zpráva o doplňovacích volbách do diecézní rady z 19.4.1952.

okrsku náležely náboženské obce na Náchodsku, Broumovsku, Dobrušsku a Úpicku. Novopacký okrsek pak zahrnoval Trutnovsko, Vrchlabsko a Královédvorsk. ¹²⁰⁵ Původně existoval ještě jaroměřský okrsek, který byl při zmíněné reorganizaci diecéze v roce 1950 zrušen a rozdělen mezi hradecký a náchodský. Okresní církevní tajemníci se snažili do vedení okrsku dosadit vhodné duchovní, ovšem neobešlo se to bez komplikací. V náchodském okrsku v roce 1952 dostali při volbě nejvíce hlasů Adamec z Police nad Metují, Mojžíš ze Studnice a Babický z Červeného Kostelce. Protože první dva byli pro OCT nepřijatelní, prosadil si u biskupa výběr Babického. Ten sice dostal ve volbě méně hlasů než oba jeho konkurenti, navíc měl problémy s alkoholem, avšak církevní tajemník měl při výběru jasno: „Není to žádné eso, ale není tak pokrytecky nábožný jako ti druzí.“ ¹²⁰⁶ Méně úspěšný byl církevní tajemník z Jaroměře při volbě předsedy hradeckého okrsku v roce 1950. Snažil se zabránit zvolení jaroměřského Hančila a místo něho prosadit „pokrokovějšího“ Josefa Pecinu ze Smiřic, avšak marně. ¹²⁰⁷

Okrskové besedy duchovních této církve nejlépe splňovaly představy církevních tajemníků, kteří je srovnávali zejména s besedami katolických kněží. Duchovní CČS obvykle ochotně diskutovali nad budovatelskými tématy, což církevní tajemníci brali jako doklad toho, že českoslovenští duchovní nejsou tak odtrženi od života jako katolíci. ¹²⁰⁸ Přesto všechno je patrná snaha udržet alespoň částečně duchovní ráz těchto setkání. Na besedách se tak kromě chvály mírového úsilí a budování zemědělských družstev také četlo z Písma a uvažovalo nad teologickými otázkami. Někdy na schůzi přijel někdo z teologické fakulty, jindy si připravil teologický referát někdo z místních duchovních. V dubnu roku 1952 byl v královéhradeckém okrsku pověřen vypracováním referátu novokněz Josef Tuček z Josefova. Ještě plný vědeckého nadšení z fakulty ovšem neodhadl časové možnosti okrskové schůze. Když před shromáždění předstoupil s několikastránkovým referátem o papežství, zavládlo v auditoriu upřímné zděšení. Za všechny se vyjádřil farář Pleskot ze Žamberku: „Snad nechceš, chlapče, abychom toto zde všechno vyslechli. To zde budeme sedět až do rána.“ Je prý od něho hezké, že jim chce oživit znalosti z fakulty, ale všichni prý vědí, že papež je lump. Ať jim tedy referát rozmnoží a oni si jej o dovolené nebo při odpočinku na brigádě přečtou. Tuček byl nakonec nucen svůj pracně vyhotovený referát podstatně zkrátit. ¹²⁰⁹

Situace v jednotlivých okrscích se lišila. Jestliže poměry v hradeckém a novopackém okrsku byly z hlediska státu uspokojivé, pak podobná idyla rozhodně nevládla v okrsku náchodském. Nešlo jen o potíže s výběrem předsedy okrsku, kdy musel církevní tajemník vzít zavděk problematickým Babickým. Problémy se objevovaly i na besedách duchovních, které prý často postrádaly socialistickou náplň. V květnu 1951 duchovní řešili, proč musí jejich věřící platit církevní daň, zatímco katolíci ne. Přimět je k diskuzi o mezinárodní situaci však církevní tajemník nedokázal. ¹²¹⁰ Snahu vyloučit politiku ze setkání duchovních zaznamenal církevní tajemník i v roce 1953. Navíc si povzdechl, že jsou zrovna tak záludní jako katolíci. Když musel na chvíli opustit jednací místnost, duchovní přerušili hovor a věnovali se věcem, které si chtěli vyřešit bez církevního

¹²⁰⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart.210, inv. č. 534, přehled duchovních z 7.4.1952.

¹²⁰⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart.208, inv. č. 515, situační zpráva OCT Náchod z 5.9.1952.

¹²⁰⁷ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 2.12.1950.

¹²⁰⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.2.1954.

¹²⁰⁹ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 30.4.1952.

¹²¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, zápis z okrskové schůze duchovních CČS konané 21.5.1951.

tajemníka.¹²¹¹ Na besedách náchodského okrsku se objevila i kritika ústředí Církve československé a údajně došlo i ke znevažování Státního úřadu pro věci církevní. Na podzim roku 1953 duchovní kritizovali některé metody v církvi, které podle nich odporují evangeliu. Vadilo jim také preferování osob, u nichž se posléze ukázalo, že neměli skutečnou víru a církev opustili. Duchovní také v tomto smyslu zaslali ústřední radě petici.¹²¹² Krajský církevní tajemník v těchto akcích viděl skrytý odpor vůči duchovním, kteří jsou členy KSČ. Zmíněného znevažování Státního úřadu pro věci církevní se měl dopustit farář Pelda z Broumova, když s určitou ironií líčil, jak se ho kterýsi pracovník tohoto úřadu snažil přesvědčit, že Kristus neexistoval.¹²¹³

Situace se nezlepšila ani později, kdy byl předsedou náchodského okrsku zvolen farář Josef Kosinka z Nového Města nad Metují. Ač se původně projevoval jako „pokrokový“ duchovní, postupem času se pouštěl do stále odvážnější kritiky poměrů ve státu i v církvi. Měl být předsednictví v okrsku zbaven, ale protože za ním stáli ostatní duchovní a sám rezignovat odmítl, muselo se najít jiné řešení. Přeložení faráře Kosinky do jiné náboženské obce, které bývalo obvyklým způsobem odstranění nepohodlného duchovního, se biskup zřejmě neodvážil. Počátkem šedesátých let tedy provedl reorganizaci celého okrsku, k němuž byly připojeny náboženské obce z Jaroměřska a Trutnovska. Naopak Nové Město přesunul do jiného okrsku, a tím konečně dosáhl Kosinkovy rezignace. Novým předsedou byl zvolen přijatelnější Hančil z Jaroměře.¹²¹⁴

2.4 Duchovní a jejich postoj k režimu

Jako celek byli duchovní Církve československé ke komunistickému státu nepoměrně vstřícnější než katolíci. Proto také režim necítil potřebu budovat v této církvi žádnou obdobu Mírového hnutí katolického duchovenstva, neboť to nebylo zapotřebí. Navzdory tomu není možné tvrdit, že měli všichni duchovní k režimu kladný vztah. Také v Církvi československé se našli duchovní s velmi kritickým pohledem na socialistický stát. Zpočátku se jednalo spíše o výjimky, ale s postupujícím potlačováním církevního života se jejich počet zvyšoval.

Prototypem duchovního podle představ KSČ byl bezesporu trutnovský farář *Bedřich Klouček (1909-1954)*. Tento rodák z Nové Paky byl jako jediný ze všech duchovních trutnovského okresu zařazen do kádrové skupiny I. Dříve členem sociální demokracie, později KSČ, prošel stranickými prověrkami v roce 1950. Byl členem Svazu československo-sovětského přátelství a předsedou okresního výboru Obránců míru. Svou „uvědomělost“ dával najevo dobrovolnou účastí na všech manifestacích a též na zemědělských brigádách. Jeden týden věnoval dokonce práci v dolech, aby prý načerpal přímo na pracovišti poznatky pro svá kázání. Ta byla vedena vždy v pokrokovém duchu. Také v radě starších prosazoval své názory, i když mnozí reptali, že místo o budování by se mělo při bohoslužbách mluvit spíše o duchovních věcech. Také Kloučkovy dcery následovaly otce politicky i profesně. Byly členkami Československého svazu mládeže, jedna se stala laickou kazatelkou a druhá odešla na teologická studia. V dubnu 1954 Klouček z Trutnova odchází na místo tajemníka diecézní rady, vzápětí však v poměrně mladém věku umírá.¹²¹⁵

¹²¹¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, zápis z okrskové besedy duchovních ČČS konané 4.5.1953.

¹²¹² HRDLIČKA 2010, 149.

¹²¹³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.11.1953.

¹²¹⁴ JINDRA 2007, 102; ABS, OB-173, agenturní zprávy z let 1961-1962.

¹²¹⁵ KAFKA 2009a, 150.

Církev československá měla mezi svými duchovními nejvíce komunistů. V roce 1950 mělo stranickou knížku 84 duchovních, po stranických čistkách a odchodech některých levicových radikálů z církve zůstalo mezi duchovními 56 komunistů.¹²¹⁶ Členem strany byl i pražský biskup a pozdější patriarcha Miroslav Novák a samozřejmě již zmíněný královéhradecký biskup Skalický. Členy KSČ byli kromě trutnovského Bedřicha Kloučka také další duchovní v severovýchodních Čechách. *Josef David* spravoval náboženskou obec v Bílé Třemešné. Kromě členství v komunistické straně byl i jednatelem Svazu československo-sovětského přátelství a členem místního akčního výboru.¹²¹⁷ Aktivně se spolu s manželkou zapojoval do mírových akcí a na škole vedl technický kroužek.¹²¹⁸ Jeho hodnocení kolísalo mezi kádrovou skupinou I a II. Po zániku sociální demokracie vstoupil do KSČ také *Miroslav Exner*, který do roku 1950 spravoval náboženskou obec ve Velkém Vřešťově.¹²¹⁹ Řadou funkcí v církvi i ve veřejném životě byl ověnčen broumovský duchovní *Bohumil Svoboda*, jehož členství v KSČ jsme zmiňovali již v souvislosti s diecézní radou. Exner i Svoboda si za svůj bezvýhradný souhlas s poúnorovou politikou vysloužili zařazení do nejlepší kádrové skupiny I.¹²²⁰

Své oddané stoupence našel poúnorový režim i mezi nestraníky. Nadšeným obdivovatelem Sovětského svazu byl prý pomocný duchovní v Náchodě *Karel Paděra*.¹²²¹ Při okrskových besedách byly jeho referáty pochvalně hodnoceny okresním církevním tajemníkem. Během mírových akcí a voleb byl mezi duchovními náchodského okrsku nejaktivnější. Ostatní na jeho aktivismus asi trochu spoléhali. Když přišla výzva k zapojení do výborů Obránců míru, vymluvil se náchodský duchovní Hodek, že do výboru nemusí, neboť je tam přece Paděra.¹²²² Členem strany nebyl ani *Josef Pecina*, farář ve Smiřicích na Jaroměřsku, v KSČ byla ovšem jeho manželka. Sám Pecina byl podle jaroměřského církevního tajemníka Vacka „správný chlap“, který má dobrý poměr k socialistickému režimu.¹²²³ Kázání má v lidově demokratickém duchu a je prý pod vlivem okresního tajemníka OV KSČ.¹²²⁴ Proto jej také Vacek navrhoval na předsedu hradeckého okrsku. Zajímavým případem je kazatel *Karel Brodský*. Původně působil ve službách Českobratrské církve evangelické, ale v roce 1949 se stal kazatelem Církve československé v Machově na Broumovsku.¹²²⁵ Broumovského církevního tajemníka Brunclíka si získal svou nenáročností. Neúčtoval si cestovní náhrady za dojíždění na výuku náboženství, přestože měl kvůli chybějícímu vzdělání výrazně nižší plat než ostatní duchovní. Církevní tajemník se dokonce angažoval v jeho prospěch v záležitosti zvýšení platu. Brodský se domníval, že za neochotou církve zvýšit jeho plat stojí nechuť některých církevních činitelů k jeho pokrokovému postoji.¹²²⁶ Tedy perzekuce prorežimního duchovního v církvi, která je na všech úrovních prostoupena sympatizanty režimu a členy KSČ? Velmi zvláštní představa. V polovině padesátých let

¹²¹⁶ JINDRA 2010, 100.

¹²¹⁷ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 522, inv. č. 2616, seznam duchovních podle pokrokovosti z 15.3.1951.

¹²¹⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 8.12.1955.

¹²¹⁹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1949, hlášení OCT z let 1949-1950.

¹²²⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, kádrový posudek z 10.2.1950.

¹²²¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 1.4.1955.

¹²²² NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, zápis z okrskové schůze duchovních z 31.5.1951.

¹²²³ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 2.12.1950.

¹²²⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, kádrový posudek z 10.2.1950.

¹²²⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, evidenční karta.

¹²²⁶ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 5.2.1952 a 4.9.1952.

na Brodského přišlo udání, že pohlavkuje děti při výuce náboženství a zakazuje nosit do hodiny pionýrské šátky. Brodský si proto zavolal do třídy ředitele a vyzval ho, aby se děti sám zeptal, co je na těchto obvinění pravda. Za vyšetřováním opět viděl ruku svých nepřátel uvnitř církve.¹²²⁷

U některých duchovních se však časem ukázalo, že s jejich veřejně proklamovanou „pokrokovostí“ to není tak žhavé. *Josef Babický* po svém přeložení z Benešova u Prahy do Červeného Kostelce se projevoval jako prorežimní duchovní.¹²²⁸ Aktivně se zapojoval do nejrůznějších oslav a průvodů, byl členem okresního výboru Obránců míru a při volbách v roce 1954 byl jmenován do volební komise.¹²²⁹ Jak už také víme, v roce 1952 si jej církevní tajemník Petřík prosadil jako předsedu náchodského okrsku. Časem ovšem Petřík dospěl k poznání, že Babický je sice na veřejnosti i před církevním tajemníkem největším zastáncem poúnorového režimu, všechno chválí, jakmile se ale dostane k alkoholu, je rázem po loajalitě. Také před církevním tajemníkem se občas prý podřekne, že se vším nesouhlasí.¹²³⁰

V případě katolických duchovních jsme se v rámci severovýchodních Čech setkali jen s několika málo skutečnými příznivci režimu, zato „reakčních“ kněží, kteří otevřeně vyjadřovali nesouhlas s poúnorovou politikou, zde působila celá řada. U Církve československé byla situace přesně opačná. Rebely typu Josefa Blahníka či Jaroslava Malíška bychom tu našli jen výjimečně. V celé Církvi československé bylo počátkem padesátých let označeno za vyložené „reakční“ třicet duchovních.¹²³¹ V severovýchodních Čechách šlo snad o tři nebo čtyři duchovní. Nejhorší kádrové ohodnocení měl *Antonín Spůra* z Police nad Metují¹²³², o mnoho lépe na tom nebyl ani *Bořivoj Čihal* z Králík. Ten po úmrtí prezidenta Gottwalda odmítl během obřadů zařadit pietní vzpomínku, přestože jej o to prý věřící žádali.¹²³³ *Vlastimil Kejklíček* byl původně pomocným duchovním v Trutnově a později farářem ve Rtyni v Podkrkonoší. Už v Trutnově na sebe upoutal pozornost OV KSČ, když v červenci 1949 při oslavách svátku Jana Husa při kázání narážel na nesvobodu a na politické zneužívání Husova odkazu. Navíc jako syn továrníka údajně kritizoval i znárodnění. Jeho postavení se ještě zhoršilo, když se stal farářem ve Rtyni v Podkrkonoší. Tato náboženská obec na rozdíl od nedaleké Úpice a Trutnova totiž vůbec nevykazovala známky potřebné „pokrokovosti“. Kromě samotného duchovního a rady starších dělala příslušným činitelům starost zejména zdejší mládež. Nezapojovala se do akcí Československého svazu mládeže a místo toho navštěvovala biblické hodiny. Vina byla kromě Kejklíčka dávana i několika dívkám, dříve členkám Sokola a Junáka, které se odmítly zapojit do ČSM a působily „reakčně“ i na ostatní mládež církve. Během krátké doby Kejklíček ze Rtyně – snad na vlastní žádost – odešel na jiné působiště.¹²³⁴

Ke kritikům režimu můžeme zařadit i *Antonína Peldu*. Tento pozoruhodný duchovní původně působil v Praze-Braníku. V době okupace patřil ke skupině duchovních, která byla v opozici vůči protektorátnímu vedení církve, za což mu hrozilo kárné řízení.¹²³⁵

¹²²⁷ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 30.1.1956.

¹²²⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 16.11.1950.

¹²²⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 14.4.1954.

¹²³⁰ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, kart. 477, inv. č. 1931, kádrový posudek OCT z 9.12.1955.

¹²³¹ JINDRA 2013, 102.

¹²³² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, kádrový posudek z 10.2.1950.

¹²³³ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 29.6.1953.

¹²³⁴ KAFKA 2009a, 151.

¹²³⁵ JINDRA 2013, 97.

V roce 1946 se stal duchovním správcem pro mládež při ústřední radě. V roce 1950 byl spolu s několika dalšími „nepohodlnými“ duchovními přeložen mimo Prahu. Novým působištěm Antonína Peldy se stal pohraniční Broumov v královéhradecké diecézi.¹²³⁶ Ve středně velké náboženské obci, která měla kolem dvou tisíc členů, rozvíjel početné aktivity. Zval si do Broumova významné osobnosti církve jako byl teolog Otto Rutrle nebo první děkan Husovy teologické fakulty František Hník.¹²³⁷ V parku před Husovým sborem zavedl sobotní koncerty žáků hudební školy, po nichž následovala pobožnost.¹²³⁸ Jeho působení v Broumově však kalily spory s kazatelkou Beckovou. Kvůli tomu se prý obec rozdělila na dva tábory a část rady starších rezignovala. Rozpory, které musel řešit i biskup Skalický, skončily odchodem kazatelky.¹²³⁹

Kromě obou skupin radikálních stoupenců a odpůrců režimu i v Církvi československé existoval pochopitelně jakýsi pomyslný střed, kam můžeme zařadit jak duchovní, kteří se zkrátka pasivně přizpůsobili poměrům, tak ty, kterým šlo v první řadě o prospěch církve a o její náboženské poslání. Tuto skupinu pastoračně velmi aktivních duchovních nazvěme třeba *horlivci*. Zatímco u římskokatolických duchovních byl podobný náboženský zápal zpravidla spjat s odporem vůči ateistickému režimu, náboženští horlivci v ČČS se obvykle v prvních letech vůči poučovací politice státu nijak nevymezovali a mnozí z nich byli ať už právem či neprávem považováni za skutečné stoupence soužití křesťanství a socialismu. Obvykle se také snažili využít své veřejné aktivity ve prospěch své církve, jak jsme to již viděli v případě Josefa Hanzlíčka či Vladimíra Václavka. Působili v různých osvětových institucích a komisích, pod jejichž hlavičkou pořádali kulturní akce ve svých sborech, díky účasti na nejrůznějších brigádách získávali oblibu i mezi nečleny církve. Jak se s postupem času obracela státní politika stále více proti nekatolickým církvím, stávali se také tito duchovní k režimu kritičtější. Také pro stát, který usiloval o omezování náboženství, se jejich snaha zachovat co nejširší činnost církve stávala stále nepříjemnější a byla příčinou zásahů proti těmto duchovním.

Ukázkovým případem takového vývoje je *Josef Kosinka* z Nového Města nad Metují, který své prozření nakonec zaplatil životem. Rodák z Vysokova u Náchoda se chtěl stát vojenským pilotem, později se však pod vlivem studnického faráře Františka Fišery rozhodl pro studium teologie a v roce 1937 byl vysvěcen na kněze Církve československé. Od roku 1946 až do své smrti pak působil v Novém Městě nad Metují.¹²⁴⁰ Tak jako mnozí duchovní Církve československé se stavěl k poučovacímu režimu smířlivě, dokonce byl v rámci náchodského okrsku hodnocen jako jeden z nejpokrokovějších. Při školení počátkem roku 1951 prý nebylo možné přítomné členy rad starších přesvědčit o správnosti znárodnování živností. Teprve farář Kosinka situaci zachránil. Vyrukoval s náboženskými argumenty a těmi odpůrce znárodnování umlčel.¹²⁴¹ Jako jeden z mála v náchodském okrsku se prý snažil pracovat „v socialistickém duchu“ na poradách duchovních, kde přednášel socialisticky zaměřené referáty a v diskuzi pohotově reagoval na politické problémy.¹²⁴² Ochotně se také zapojoval do veřejného života. Pracoval v komisích národního výboru, pomáhal při

¹²³⁶ JINDRA 2011, 32-33.

¹²³⁷ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 5.2.1952.

¹²³⁸ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 29.6.1954.

¹²³⁹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zprávy OCT Broumov z roku 1954.

¹²⁴⁰ JINDRA 2007, 100-101.

¹²⁴¹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, zpráva OCT Náchod o školení rad starších z 6.3.1951.

¹²⁴² NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 4.2.1952.

organizování brigád.¹²⁴³ Při tom všem však nezanedbával pastorační činnost. Naopak, konal bohoslužby v řadě okolních obcí, kde to bylo možné, a nejen mezi věřícími své církve si získal značnou oblibu.¹²⁴⁴ Po roce 1952 však začíná být jeho aktivismus hodnocen se stále větším podezřením. „Příliš aktivní na pořádání všech možných akcí“, zní ohodnocení Dobrušského církevního tajemníka.¹²⁴⁵ Při žních prý pomohl kulakovi v Nahořanech, ale JZD nepomohl, žaluje církevní tajemník jindy.¹²⁴⁶ Také vztah Kosinky k režimu se mění. Ač sám dříve přednášel na schůzích prorežimní příspěvky, na podzim 1953 uvádí do rozpaků profesora Františka Hníka, když mu při přednášce v Novém Městě nad Metují klade nepříjemné otázky ohledně vztahu církve a státu.¹²⁴⁷ V roce 1957 na konferenci předsedů okrskových rad už otevřeně kritizuje servilní postoj své církve vůči státu, která se stala „chvostem politiky“.¹²⁴⁸ Následky se dostavily postupně. Počátkem šedesátých let byl zbaven funkce předsedy okrsku, jak bylo řečeno výše. V době normalizace byl donucen odejít do důchodu. A zanedlouho poté byl dne 10. června 1974 zatčen pro nedovolené podnikání. Při výrobě betonových krypt pro ukládání hřbitovních urn prý nadsazoval náklady, a tím se obohacoval. Z vězení se již nevrátil. Po měsíci stráveném ve vazbě za dosud nevyjasněných okolností zemřel.¹²⁴⁹

Podobnou kombinaci prorežimních a náboženských aktivit jako u faráře Kosinky nalezneme také u *Oldřicha Seiferta* v Úpici. Vycházel dobře s místními stranickými funkcionáři, zúčastňoval se všech oficiálních manifestací a oslav, zapojoval se do práce MNV, vystupoval zkrátka jako „pokrokový“ duchovní. Rada starších se skládala vesměs z příslušníků KSČ, církevní mládež se zapojovala v Československém svazu mládeže. Přesto už od počátku Seiferta sledovaly státní orgány s nedůvěrou. Vyčítaly mu, že v roce 1948 po pohřbu prezidenta Beneše vyzýval k četbě jeho paměti.¹²⁵⁰ Na pracovním stole má prý bustu T. G. Masaryka a ve sboru „podezřelou kombinaci hesel“ – masarykovské „Věrní zůstaneme“ a pod tím Fučíkovo „Lidé bděte“.¹²⁵¹ Je prý největším agitátorem pro československou víru v rámci trutnovského okresu, „náboženský fanatik“, který se chápe všech prostředků ve prospěch církve, neváhá využít i své funkce v MNV.¹²⁵² Koncem padesátých let se k nepřízni církevního tajemníka přidaly ještě osobní problémy, následkem čehož Seifert na přelomu let 1959 a 1960 žádal o přechod do jiné náboženské obce. To mu nebylo umožněno, proto rezignoval na místo faráře a odešel do civilního zaměstnání.¹²⁵³

2.5 Duchovní jako objekt církevní politiky

Církev československá se v padesátých letech nacházela nepochybně v odlišné situaci než církev římskokatolická. Zatímco stav katolických duchovních byl decimován vězněním, odebíráním státního souhlasu a katastrofálním nedostatkem kněžského dorostu, českoslovenští duchovní takové problémy zpravidla neměli. Husova teologická

¹²⁴³ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 14.2.1951.

¹²⁴⁴ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 30.11.1953.

¹²⁴⁵ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška za leden a únor 1955.

¹²⁴⁶ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 31.7.1954.

¹²⁴⁷ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 31.10.1953.

¹²⁴⁸ JINDRA 2007, 101-102.

¹²⁴⁹ JINDRA 2007, 102-105.

¹²⁵⁰ KAFKA 2009a, 151.

¹²⁵¹ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 1.4.1955.

¹²⁵² NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zprávy OCT Trutnov za říjen 1954 a za prosinec 1955.

¹²⁵³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1563, inv. č. 6658; ABS Praha, OB-173, instruktáž 9.7.1959.

fakulta dodávala dostatek mladých duchovních, kteří dokázali nahrazovat případné úbytky. Občas docházelo k dobrovolným odchodům z duchovní služby. Někdy se tak stávalo z důvodů existenčních, kdy duchovní kvůli lepšímu zabezpečení rodiny přešel do lépe placeného civilního zaměstnání. Jindy se mohlo jednat o rozčarování z poměrů v církvi, jak se to stalo mladému novokněži *Josefu Tučkovi*. Ze studií přišel pln mladistvého elánu a čerstvě nabytých vědomostí – vzpomeňme na epizodu z okrskové porady, kde vyděsil ostatní duchovní svým obsáhlým referátem o papežství. Na jaře roku 1952 převzal duchovní správu v Josefově u Jaroměře.¹²⁵⁴ Nadšený kněz se však zřejmě dostal do osobních sporů s předsedou okrsku Janem Hančilem. V létě téhož roku se dozvěděl, že má být přeložen do severočeského Varnsdorfu. Za svým přemístěním viděl vliv Hančila. Znechucen odešel ze služeb církve a přijal místo učitele v Žamberku.¹²⁵⁵ Větší problém pro církev představovala povinná vojenská služba, které po zrušení úlev pro duchovní podléhali všichni mladší duchovní. V severovýchodních Čechách se jednalo o faráře Seiferta z Úpice, Nepilého z Hronova, Buchara z Rychnova nad Kněžnou a kazatele Slámu z Jaroměře. Všichni tito duchovní byli v letech 1952–1953 vyřazeni z duchovní správy.¹²⁵⁶ Jindřicha Slámu navíc církev ztratila natrvalo. Během vojenské služby u něho nadšení pro duchovenskou dráhu ochladlo a po návratu z armády nastoupil do zaměstnání v uhelných dolech v Malých Svatoňovicích. Uvažoval dokonce o práci ve Sboru národní bezpečnosti, která mu byla údajně nabízena.¹²⁵⁷

Církev československá nebyla vzhledem ke svému nekonfliktnímu vztahu se státem vystavena systematické perzekuci. Během padesátých let bylo uvězněno pouze 10 duchovních a 11 dalších ztratilo státní souhlas.¹²⁵⁸ V severovýchodních Čechách nebyl v tomto období uvězněn žádný československý duchovní, jediný zdejší případ zatčení (zmíněný Josef Kosinka) se odehrál až počátkem normalizace. Jistou formou trestu se podobně jako u katolických duchovních stávalo překládání do jiných náboženských obcí. Protože v Církvi československé nefungoval žádný státní zmocněnec, formálně se překládání dělo pouze z rozhodnutí diecézních orgánů, ovšem za spolupráce církevních tajemníků a mnohdy jistě na jejich přímý popud.

Náchodská náboženská obec patřila k největším v severovýchodních Čechách. Hlásilo se k ní přes osm tisíc členů.¹²⁵⁹ Na podzim 1951 v Náchodě vyvolala rozruch zpráva o plánovaném přeložení dlouholetého faráře a „horlivce“ *Jaroslava Hodka*. Stejně jako katolíci v obdobných situacích začali věřící ČCS organizovat delegace, které u místních funkcionářů protestovaly proti Hodkovu odchodu. Při návštěvě biskupa se věřící dožadovali ujištění, že oblíbený duchovní v Náchodě zůstane.¹²⁶⁰ Přesto byl Hodek po několika měsících přeložen do Dobrušky.¹²⁶¹ Problém s aktivním farářem se pochopitelně pouze přesunul jinam. Ospalá atmosféra, která v dobrušské náboženské obci panovala za jeho předchůdce Soukupa, se výrazně změnila. Hodek obnovil pravidelné bohoslužby v okolních obcích, které jeho předchůdce zanedbával. Za pomoci

¹²⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 30.4.1952.

¹²⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zprávy OCT Jaroměř z 1.7.1952 a 30.9.1952.

¹²⁵⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 210, inv. č. 534, žádost o ustanovení nových duchovních ze 7.4.1952.

¹²⁵⁷ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zprávy OCT Jaroměř z 29.12.1953 a 13.1.1954.

¹²⁵⁸ JINDRA 2013, 102.

¹²⁵⁹ KÁBRT 2008, 82.

¹²⁶⁰ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 8.12.1951.

¹²⁶¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 15.9.1951 a 4.4.1952

novoměstského Kosinky pořádal pod hlavičkou Československého červeného kříže a jiných organizací přednášky a koncerty. Vyhledával činnosti, které by mohly k církvi přitáhnout mládež: dětské besídky, biblické hodiny, chrámový sbor.¹²⁶²

Z podobných důvodů byl přeložen i *Jan Pleskot*. Agilní farář ze Žamberku nevynechal žádnou příležitost, jak pozvednout činnost církve. Organizoval zájezdy, sháněl peníze, zprostředkoval dokonce prodej ovoce. K prospěchu církve neváhal využívat veřejné funkce: jako delegát výboru Obránců míru organizoval bez vědomí Národní fronty mírové besedy, v roce 1954 se snažil prosadit na kandidátku do voleb národních výborů.¹²⁶³ V létě roku 1952 se mu navzdory nepřízni okresního církevního tajemníka podařilo uspořádat církevní slavnost v nedalekém Kunvaldu, který je znám jako místo vzniku Jednoty bratrské. Na slavnost přijelo sedm duchovních a na sedm set věřících z různých nekatolických církví. Pleskot nezapomněl ani na prodej upomínkových předmětů. Někteří přítomní se prý podívovali, že slavnost pořádá československý farář a nikoliv Českobratrská církev evangelická či Jednota bratrská, které se pokládají za přímé pokračovatelky historické Jednoty bratrské.¹²⁶⁴ Značné úsilí věnoval Pleskot přestavbě bývalé synagogy na církevní sbor, který byl slavnostně otevřen roku 1953 rovněž za účasti zástupců nekatolických církví.¹²⁶⁵ Těžce nesl viditelný úpadek církve, masové odchody členů církve i laxní přístup některých duchovních. Zaznamenali jsme jeho pokus navázat spolupráci s katolickým „kolegou“ koncem roku 1952. Na podzim roku 1953 jej rozohnila teologická diskuze, která následovala po přednášce doktora Mánka z Husovy teologické fakulty. Pleskot označil teologické debaty za zbytečnost, za „zlaté řetězy“, které církev nezachrání. Zatímco se tu zamotávají do teologických úvah, dav věřících, o který jde především, jim řídne pod rukama.¹²⁶⁶ V roce 1956 byl příliš horlivý duchovní přeložen ze Žamberku na Liberecko.¹²⁶⁷

Poněkud jiné pozadí měl odchod faráře *Jaroslava Kouta* z České Skalice. Na spory s církevním tajemníkem měl zaděláno už od roku 1951. Tehdy si prý věřícím postěžoval, že mu církevní tajemník vyčítá jeho promluvy o Masarykovi. Když se věřící otázali, kdo že to je ten tajemník, odvětil, že je to zámečník či obráběč kovů, který nemá do náboženství co mluvit.¹²⁶⁸ Na jaře roku 1953 se před třídou, kde vyučoval náboženství, ozval hluk. Vyšel před dveře a žáky napomenul. Jednoho z nich také vytahal za uši. K jeho smůle se jednalo o syna stranického funkcionáře. Kout dostal zákaz vyučování náboženství a začaly se šířit zprávy o jeho odchodu. Za Kouta přišli intervenovat věřící včetně členů KSČ.¹²⁶⁹ Pro diecézní radu bylo postavení Kouta v České Skalici nadále neudržitelné a navzdory akcím věřících rozhodla o jeho přeložení. Kout však odmítl Českou Skalici opustit a jmenovací dekret do jiné obce vrátil zpět. Po tomto demonstrativním projevu neposlušnosti požádala diecézní rada o

¹²⁶² NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z let 1952-1956.

¹²⁶³ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 30.11.1953 a 31.3.1954.

¹²⁶⁴ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 30.6.1952.

¹²⁶⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.8.1953.

¹²⁶⁶ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 29.10.1953.

¹²⁶⁷ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 2.5.1956.

¹²⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 8.12.1951.

¹²⁶⁹ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 8.4.1953.

odnětí státního souhlasu, což se také stalo.¹²⁷⁰ Kout odešel ze služeb církve a stal se zaměstnancem Východočeských uhelných dolů.¹²⁷¹

Když tedy pomineme ojedinělé odchody duchovních, vojenskou službu v letech 1952–1953 či vynucené překládání příliš aktivních duchovních, nemusela Církev československá narozdíl od katolíků čelit vážným problémům s obsazením farností. To se však mění na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy stát přitvrzuje svou politiku vůči ČČS. Krajský církevní tajemník začal cíleně snižovat stav československých duchovních. Tam, kde byli ve farnosti dva duchovní, musel zpravidla jeden z nich odejít.¹²⁷² Duchovní správu v Trutnově vedli manželé Brázdilovi. Přestože se jednalo o velkou náboženskou obec, která zahrnovala více než polovinu tehdejšího trutnovského okresu, bylo rozhodnuto o propuštění Naděždy Brázdilové. Nakonec však, zřejmě po dohodě mezi manželi, odešel ze služeb církve Brázdil a manželka zůstala v duchovní správě.¹²⁷³

V této době musela být kvůli úbytku duchovních sloučena duchovní správa v několika náboženských obcích. Po odchodu Oldřicha Seiferta z církevních služeb nebyl do Úpice přidělen nový duchovní a početnou náboženskou obec spravoval rtyňský farář. Podobně byla náboženská obec v České Skalici administrována ze sousední Studnice.¹²⁷⁴ A stejný osud potkal náboženskou obec ve Vrchlabí. Zde působil ve druhé polovině padesátých let farář *Václav Štěpánek*, kterého můžeme podobně jako Seiferta řadit ke skupině „horlivců“. Často navštěvoval věřící, snažil se za nimi dostat i do nemocnice. Po prvním roce jeho působení se v náboženské obci zvýšil počet církevních sňatků.¹²⁷⁵ Snažil se upevnit zejména víru dětí. Pořádal biblické hodiny, dětské besídky i besedy s biřmovanci, poctivě zajišťoval výuku náboženství i v nejdlehlších školách.¹²⁷⁶ Jeho pastorační aktivity se jevily jako stále nebezpečnější. Podle vrchlabského církevního tajemníka se sice tváří jako loajální duchovní, ve skutečnosti se však zajímá jen o náboženský život a například zcela vynechává nejrůznější schůze. Sledovány byly zejména jeho aktivity v Prostředním Lánově, kde se prý opíral o reakční živly a z rady starších se dokonce pokoušel odstranit členy KSČ. Zprávy o jeho činnosti získával církevní tajemník také od Štěpánkova kolegy Ferdinanda Tichého, který jako duchovní ve výslužbě žil v Prostředním Lánově a příležitostně vypomáhal ve vrchlabské náboženské obci.¹²⁷⁷ V roce 1959 oznámil Štěpánek svůj odchod z církevních služeb.¹²⁷⁸ V době svého působení upozorňoval na velkou rozlohu náboženské obce, která i po oddělení Hostinného zůstávala značná. Neúspěšně proto navrhoval osamostatnit Dolní Kalnou nebo do Vrchlabí přijmout nového duchovního.¹²⁷⁹ Po Štěpánkově odchodu došlo k pravému opaku. Vrchlabí bylo spravováno z Hostinného, takže celý okres nyní obhospodařoval jediný duchovní.

¹²⁷⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 4.8.1953 a 4.9.1953.

¹²⁷¹ SOkA Náchod, f. ONV Náchod, kart. 477, inv. č. 1111, výkaz duchovních mimo službu (nedatováno, cca 1956).

¹²⁷² NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

¹²⁷³ KAFKA 2009a, 152.

¹²⁷⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1688, územní organizace.

¹²⁷⁵ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT Vrchlabí z 27.1.1956.

¹²⁷⁶ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT Vrchlabí z 30.5.1955.

¹²⁷⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT Vrchlabí z 29.5.1956.

¹²⁷⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 790, inv. č. 4012.

¹²⁷⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, vyjádření OCT k ustanovení dalšího duchovního, 13.1.1956.

3. Českobratrská církev evangelická

Českobratrská církev evangelická byla vlastně jen o málo starší souputnicí Církve československé. Vznikla koncem roku 1918, kdy došlo ke sloučení kalvínské i luterské větve českých evangelíků.¹²⁸⁰ Novodobé dějiny evangelické církve jsou však pochopitelně daleko starší než samotná Českobratrská církev evangelická a sahají přinejmenším k tolerančnímu patentu císaře Josefa II. Evangelické farnosti (sbory) vznikaly v českých zemích v několika etapách. První období je nazýváno příznačně „toleranční“, neboť nekatolíci byli tehdy opravdu pouze tolerováni, nikoli zrovnoprávněni s katolickým vyznáním. Jejich činnost byla po mnoha stránkách omezena, dozorem katolických farářů počínaje a stavebními předpisy při budování modliteben konče. Reformovaní evangelíci vytvořili v severovýchodních Čechách samostatný český sbor v Klášteře nad Dědinou (1782), který zůstal nadlouho také jediným reformovaným sborem v oblasti. Čeští luteráni se soustřeďovali především v Rokytínku u Hronova, Šonově u Nového Města a Bohuslavicích nad Metují. Samostatný sbor však v žádné z těchto obcí nevytvořili, neboť nesplnili nutné podmínky, čili alespoň 500 duší nebo 100 rodin. Byli tedy přiřazeni ke sboru v Černilově, kde získali v roce 1785 statut filiálních sborů.¹²⁸¹ Němečtí luteráni založili v roce 1784 sbor v Rudníku.¹²⁸² V roce 1861 přinesl tzv. protestantský patent zrovnoprávnění nekatolických církví. Odstranění nejružnějších omezení se v následujících letech projevil početním nárůstem evangelických sborů. Na Dobrušsku se osamostatnily české luterské sbory v Bohuslavicích nad Metují (1869) a Šonově u Nového Města nad Metují (1878). Český reformovaný sbor vznikl v Semonicích na Jaroměřsku (1867). Významná skupina reformovaných evangelíků na Hronovsku se sboru dočkala až roku 1885.

Navzdory určitému pokroku však evangelíci stále představovali v rámci české společnosti spíše okrajovou a víceméně uzavřenou skupinu, což dobře vyjadřuje volba sídla sborů převážně v menších obcích. Pro německé evangelíky bylo významné především období na sklonku 19. století, kdy z německých zemí přišlo hnutí Los von Rom s výraznými nacionalistickými rysy. Jeho představitelé tvrdili, že správný Němec by měl být luterán. Hnutí mělo určitý úspěch a díky pomoci ze zahraničí vzniklo několik nových sborů (Trutnov, Vrchlabí, Hostinné, Lánov, Broumov, Králíky).¹²⁸³ Zároveň však přispělo k rozkolu mezi českými a německými evangelíky. Ten vyvrcholil právě po roce 1918 založením samostatné české a německé evangelické církve. Zatímco němečtí evangelíci jsou v této době již za svým zenitem, v české společnosti začíná přestupová vlna, z níž profituje i Českobratrská církev evangelická. Díky tomu vznikají střediska náboženského života též v oblastech, které nepatřily k tradičním

¹²⁸⁰ Luteránství a kalvinismus jsou hlavními proudy reformace. Luterské církve (v rakouské monarchii označované jako církve augsburského vyznání) se hlásí k Martinu Lutherovi, kdežto kalvinisté (neboli církve helvetského vyznání) se odkazují především na švýcarského reformátora Jana Kalvína. Kromě určitých věroučných rozdílů je jejich nejviditelnějším rozlišovacím znakem postoj k liturgii. Rozchod kalvinistů s předreformační bohoslužbou byl mnohem radikálnější. Jejich modlitebny jsou obvykle strohé, bez výzdoby, bez oltářů. Kalvinismus se rozšířil kromě Švýcarska do Francie, Nizozemí, Skotska a Uher. Luteránství převažuje v německých a skandinávských zemích. V českých zemích se kalvinismus ujal zejména mezi českými evangelíky a luteránství naopak mezi německými.

¹²⁸¹ BROŽ 2002, 153 a 180. Za doplňující informace děkuji Mgr. Vojtěchu Kábrtovi, který v současnosti zpracovává dějiny protestantů v severovýchodních Čechách.

¹²⁸² LOUDA 2007, 532.

¹²⁸³ LOUDA 2007, 533.

protestantským enklávám. Jde například o farní sbor ve Dvoře Králové nebo kazatelské stanice v Letohradu a Kostelci nad Orlicí. Pro rostoucí skupiny českých evangelíků v Sudetech zřizuje valteřický sbor kazatelské stanice v Trutnově a ve Vrchlabí.¹²⁸⁴

Po roce 1945 se situace evangelíků výrazně mění. Německá evangelická církev je úředně rozpuštěna a její majetek konfiskován. Českobratrská církev evangelická se musí podobně jako Církev československá postarat o ty členy, kteří míří za vidinou lepšího života do pohraničí. Vznikají proto samostatné sbory v Trutnově (1947) a Vrchlabí (1948) nebo kazatelské stanice v Králíkách (1946) a Broumově (1950). Často využívají zkonfiskované budovy německé církve, ale svou konfesní sounáležitost s německými předchůdci ve vypjaté poválečné atmosféře příliš nezdůrazňují. Po roce 1950 pokračují snahy o povýšení některých kazatelských stanic na samostatné sbory. Snahy broumovských evangelíků podpořili místní funkcionáři. Proti nebyl dokonce ani okresní církevní tajemník. Krajský církevní tajemník však žádost zamítl. Pro ustavení samostatného sboru požadoval alespoň 1000 věřících, tedy dvojnásobek toho, co žádala josefinská monarchie. Na Broumovsku však bylo pouze 750 evangelíků.¹²⁸⁵ Stejně tak zamítl sloučení kazatelských stanic Kostelec nad Orlicí, Rychnov nad Kněžnou a Vamberk do samostatného sboru.¹²⁸⁶ Příznivější situace nastává až v roce 1956, kdy stát poněkud zmírňuje svou protináboženskou politiku. Samostatného sboru se tak dočkal nejen Broumov a Kostelec nad Orlicí, ale také Králíky a Letohrad. Liberálnější přístup státu k církvím měl však své meze. Krajský církevní tajemník svolil k ustavení čtyř samostatných sborů jen proto, že už fakticky jako samosprávné jednotky fungovaly a měly vlastního duchovního. Zřizování zcela nových náboženských středisek však striktně odmítl.¹²⁸⁷ Po roce 1956 byl tedy v každém z okresů v severovýchodních Čechách alespoň jeden farní sbor. Těžištěm českých evangelíků však nadále zůstávalo Dobrušsko se svými třemi sbory. Šlo o jediný okres, kde byl v roce 1950 podíl evangelíků v populaci vyšší než 5 %.¹²⁸⁸

3.1 Církev v ulítě?

Na únor 1948 reagovala Českobratrská církev evangelická podobně jako většina ostatních nekatolických církví vstřícně. Jaký byl ale skutečný poměr ke komunistickému režimu? Podobně jako v katolické či československé církvi také mezi evangelíky existovala pochopitelně široká škála postojů k režimu od nadšených přívrženců přes pragmatické přitakávače až po vyložené odpůrce, takže je velice nesnadné stanovit něco jako celkový poměr církve k režimu. Pokud však vezmeme v úvahu postoje vedení církví, duchovenstva a nejaktivnějšího jádra věřících, pak můžeme stanovit alespoň převažující tendence. Z tohoto úhlu pohledu se jeví katolická církev po roce 1948 celkem jednoznačně jako protivník režimu a Církev československá jako jeho spojenec. Českobratrská církev evangelická pak stojí velmi blízko Církve československé, i když její postoj k novému zřízení je o něco méně nadšený. Mohli bychom ho označit jako pragmatický, možná až fatalistický. Velmi dobře to vystihl

¹²⁸⁴ LOUDA 2007, 534.

¹²⁸⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 523.

¹²⁸⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 524.

¹²⁸⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.5.1956.

¹²⁸⁸ BOHÁČ 1999, mapa 85.

hořický kurátor Fiala, když v roce 1950 prohlásil: „Sloužil jsem věrně císaři pánu za Rakouska, první republiky a budu sloužit věrně i dnešnímu zřízení.“¹²⁸⁹

Sympatie evangelíků k poúnorovému režimu však nebyly pouze plodem nějakého momentálního oportunismu. Svě kořeny měly již v předválečných kontaktech mladých evangelíků a marxistů zejména na půdě mládežnické organizace YMCA. K dalšímu sbližování docházelo během druhého odboje. Po roce 1948 tvořili v mnohém staršovstvu jeho významnou část právě členové KSČ, mnohdy bývalí členové národně socialistické strany.¹²⁹⁰ Nejinak tomu bylo v severovýchodních Čechách. Ve Vrchlábí tvořilo šest členů KSČ téměř polovinu staršovstva. Tři z nich vstoupili do KSČ hned po válce, další tři až po únoru 1948.¹²⁹¹ V Semonicích na Jaroměřsku byla v KSČ většina staršovstva i duchovní Bohumil Lopour.¹²⁹²

Československá církev evangelická však podobně jako Církev československá uměla svou vstřícnost k režimu šikovně vyměnit za nejrůznější výhody. Dokázala též využívat prorežimní aktivity ve svůj prospěch. Jako názorný příklad uvádí historik Ondřej Matějka brigádnické hnutí a mírové závazky. V roce 1951 při příležitosti dvaasedmdesátých narozenin J. V. Stalina si vyučující a posluchači evangelické fakulty dali mírový závazek, že zpracují 10 000 hesel do nové příručky k Bibli kralické. Jak ironicky píše Ondřej Matějka, „dílo, které by velkého Stalina jistě nesmírně potěšilo, se zdařilo.“¹²⁹³ Podobně jako u duchovních Církve československé se i na evangelíky objevovaly opakované stížnosti, že své veřejné funkce v národních výborech a jině využívají ve prospěch církve.¹²⁹⁴ Narozdíl od katolické či československé církve pak měli za sebou bohatou menšinovou zkušenost z dob rakouské monarchie, kterou dokázali zúročit i v období komunistické diktatury. Dokázali využívat skuliny v systému proticírkevních opatření.¹²⁹⁵ Tak se v létě roku 1954 podařil královéhradeckému seniorovi Pellarovi husarský kousek. Vymohl si od krajského církevního tajemníka pro královéhradecký farní sbor svolení k návštěvě bratří ve Dvoře Králové nad Labem, spojenou s vycházkou na Zvičinu. Jaké bylo nemilé překvapení církevního tajemníka, když se ukázalo, že bratrská návštěva jela do Dvora pěti zvláštními vagóny, na nichž byly umístěny cedule s nápisem „Nedělní škola ČCE“, a celková účast dosáhla 400 věřících včetně dětí.¹²⁹⁶

Stejná minoritní tradice, která církvi pomáhala k adaptaci na nepříznivé podmínky, ji však vedla také k určité uzavřenosti vůči vnějšímu světu, a to navzdory všemu, co bylo výše řečeno o spolupráci se socialistickým státem. Již v roce 1950 se objevuje důraz na práci ve sborech a po roce 1952 se tato tendence stahovat se do vlastního ghetta posiluje. „Věřící této církve žijí v jakési ulitě a podle mého přesvědčení je jim jedno, jaké zřízení existuje“, všímá si trutnovský církevní tajemník Svatoš v roce 1955.¹²⁹⁷ Stále zřetelnější je také opatrný distanc, který mnozí evangelíci ke státu projevují.¹²⁹⁸ Na

¹²⁸⁹ MATĚJKA 2007, 316.

¹²⁹⁰ MATĚJKA 2007, 312-315.

¹²⁹¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 481, inv. č. 1731, složení staršovstva ČCE Vrchlábí v roce 1950.

¹²⁹² NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 31.5.1952; SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 159, inv. č. 366, kádrový posudek B. Lopoura z 10.2.1950.

¹²⁹³ MATĚJKA 2007, 317-318.

¹²⁹⁴ NA, MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT východočeského kraje ze 17.10.1960.

¹²⁹⁵ MATĚJKA 2007, 308.

¹²⁹⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.7.1954.

¹²⁹⁷ NA, f. SÚC, kart. 64, inv. č. 103, situační zpráva OCT Trutnov z 1.3.1955.

¹²⁹⁸ Srov. např. NA, f. SÚC, kart. 191, inv. č. 156, rozbor církevně politické práce KNV H. Králové

vlastní kůži to pocítil například krajský církevní tajemník Merta na konferenci evangelických duchovních, kde přednesl stejný referát jako krátce předtím na konferenci Církve československé. Zatímco v případě Církve československé jeho referát provázela zájem a potlesk, evangeličtí duchovní tajemníka vyslechli „s mrazivým chladem a mlčením“. Senior Pellar¹²⁹⁹ Mertovi poděkoval, ale nepodpořil referát výzvou ke spolupráci církve s režimem, jak se očekávalo. Politiku státu nepodpořil ani přítomný profesor teologické fakulty Josef Souček.¹³⁰⁰

Jistá uzavřenost a soudržnost církevních obcí jistě napomáhala tomu, že ztráty věřících nebyly takového rozsahu jako u Církve československé. Během roku 1953 ztratila ČCE v rámci královéhradeckého kraje 2,5 % věřících, zatímco Církev československá 4 %.¹³⁰¹ Menší ztráty zaznamenávala také v případě výuky náboženství. Na podzim roku 1953 sice přišla v rámci kraje zhruba o polovinu žáků, ale pak se tempo poklesu zpomalilo. Ve školním roce 1954/1955 navštěvovalo hodiny evangelického náboženství 1384 dětí, podobně tomu bylo i v roce následujícím.¹³⁰² V roce 1958/1959 se však na výuku náboženství přihlásilo pouze 764 dětí evangelického vyznání. A podobně jako v případě Církve československé zásadní zlom přišel v roce následujícím. Na podzim roku 1959 totiž na výuce náboženství zůstalo pouhých 312 dětí, tedy ani ne čtvrtina těch, co chodily na výuku ještě v polovině padesátých let (jak už ovšem víme, mnohem početnější Církev československá měla v kraji jen o 200 žáků více).¹³⁰³ Existují však náznaky, že tento razantní pokles mohl být částečně vyvolán samotnými duchovními. Již dříve projevovali někteří z nich přání, aby se výuka přenesla ze škol na fary. Na podzim roku 1959 měl třebechovický farář a pozdější královéhradecký senior Miroslav Brož veřejně vyzývat rodiče, aby děti nepřihlašovali na školní výuku náboženství, ale vodili je raději do nedělních besídek mládeže.¹³⁰⁴

3.2 Sbory a kazatelské stanice

V předchozích kapitolách zazněly pojmy jako sbory, kazatelské stanice či senior. Pojdme se na ně nyní podívat podrobněji. Podobně jako další jmenované církve měli také evangelíci několikastupňovou organizační strukturu. Základní jednotkou církve byl farní sbor. Jeho nejvyšším orgánem bylo sborové shromáždění, do něhož patřili všichni dospělí členové sboru, pokud nebyli zbaveni hlasovacího práva. Sbor spravovalo sborovým shromážděním volené staršovstvo, v jehož čele stál duchovní (kazatel) a laik (kurátor). Kazatelem byl obvykle farář, který mohl mít k ruce ještě pomocného duchovního – vikáře. V čele sboru ale mohl stát i vikář, přestože ještě nesplnil náležitosti předepsané faráři (věk, farářská zkouška), ale stál pod dohledem zkušeného faráře z jiného sboru. Kromě těchto kazatelů, kteří církevní službu vykonávali jako své stálé povolání, existují ještě tzv. ordinovaní starší, což jsou duchovní, kteří svou službu

z 10.11.1954.

¹²⁹⁹ Senior je představitel seniorátu, tedy středního článku církevní organizace. Podrobněji viz následující kapitola.

¹³⁰⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 6.3.1954.

¹³⁰¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.1.1954.

¹³⁰² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zprávy KCT H. Králové z 7.10.1953, 6.10.1954 a 7.10.1955.

¹³⁰³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 600, inv. č. 1672, zpráva KCT H. Králové o výuce náboženství z 30.9.1959.

¹³⁰⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 600, inv. č. 1672, zpráva KCT H. Králové o výuce náboženství z 30.9.1959.

vykonávají vedle svého civilního povolání. Některé kazatelské činnosti mohli vykonávat též neordinovaní pomocní kazatelé. Také oni se lišili podle toho, zda svou službu vykonávali jako své povolání (diakon) nebo vedle svého běžného zaměstnání (laický kazatel). Protože sbor obvykle zahrnoval velké území, byly na vzdálenějších místech zřizovány tzv. kazatelské stanice. Záležitosti kazatelské stanice spravoval výbor, který byl podřízen staršovstvu. Větší kazatelské stanice mívaly vlastního duchovního – vikáře (např. Králíky, Broumov). Vedle farních sborů existovaly dříve ještě filiální sbory (podřízené jinému sboru), které však byly po roce 1953 transformovány buď na kazatelské stanice nebo na samostatné farní sbory (Letohrad).¹³⁰⁵

Českobratrská církev evangelická se od katolické a do značné míry i vůči Církvi československé lišila silnějším postavením laiků, což je dáno jejím presbyterně-synodním uspořádáním. Katolická církev je postavena přísně hierarchicky. V padesátých letech ještě v českých diecézích neexistovaly ani zárodky nějaké farní samosprávy. Duchovní správce byl ve farnosti prakticky neomezeným pánem, což samozřejmě nebylo takovým problémem, pokud se kněz o farnost staral dobře. Jakmile ale kněz pastorační provádl nevhodně nebo ji úplně zanedbával, případně ve farnosti chyběl úplně, náboženský život farního společenství začal pochopitelně stagnovat. Toho pak využíval komunistický stát, který právě výměnami a odstraňováním duchovních ochromil život řady katolických farností. Stejnou politiku pak prováděl i na vyšší úrovni, kdy ovládnutím několika málo osob (biskupa, kapitulního či generálního vikáře, kancléře) dokázal výrazně ovlivnit život celé diecéze. V Církvi československé měli formálně laici daleko větší vliv. Spolu s duchovními volili biskupy, měli své zástupce v ústřední radě i na úrovni diecézí. Chod náboženských obcí řídila spolu s farářem

¹³⁰⁵ Církevní zřízení, řád pro kazatele, volební řád usnesené XI. synodem Českobratrské církve evangelické v Praze 31. října 1953. Praha 1954, 13-15, 23.

laická rada starších. Reálně však byla váha biskupů a duchovních mnohem větší, než by svědčily oficiální proklamace. Náboženský život byl podobně jako v katolické církvi fakticky závislý na schopnostech duchovního. V tomto směru si Církev československá přinesla ze své katolické tradice mnohem více, než si byla ochotná přiznat.

Naproti tomu byla evangelická staršovstva a sborová shromáždění skutečnými reprezentanty svých sborů. K jejich významné pravomoci patřila volba farářů a vikářů.¹³⁰⁶ Rozložení zodpovědnosti za sbor mezi duchovní a laiky přinášelo církvi v době komunistické vlády nezanedbatelné výhody. Tehdejší proticírkevní politika se zaměřovala především na duchovní, jejichž prostřednictvím se snažila ovlivňovat činnost církve a postoje věřících. Stát se pochopitelně snažil kontrolovat také laické orgány. Volba členů staršovstva podléhala podobně jako ustanovení duchovního státnímu schválení, bedlivě se sledovalo, jaký postoj zaujímají k socialistickému zřízení. Přesto nemohla být tato kontrola stejně efektivní jako u duchovních. Navíc se ukazovalo, že i zdánlivě spolehliví členové staršovstva z řad KSČ myslí často více na prospěch církve než na zájem státu a strany.¹³⁰⁷

Rozdíly v roli duchovního mezi Církví československou a Českobratrskou církví evangelickou můžeme dobře demonstrovat na příkladu Dvora Králové nad Labem. V čele početné náboženské obce stál oblíbený farář Bohuslav Hnízdo, který zdejší Církev československou ještě jako římskokatolický katecheta v roce 1920 zakládal.¹³⁰⁸ K ruce měl pomocného duchovního Karpíška. V padesátých letech však byla činnost náboženské obce značně paralyzována nemocí faráře Hnízda, kterého Karpíšek nedokázal nahradit. Návštěvnost bohoslužeb klesala a věřící ztráceli o činnost církve zájem. Českobratrská církev evangelická na tom byla co se duchovního týče daleko hůře. Koncem roku 1949 předčasně zemřel farář Stanislav Růžička. V následujícím roce sice nastoupil mladý farář Emanuel Huml, ale za dva roky byl povolán na vojnu. Okresní církevní tajemník však s údivem zjišťoval, že činnost evangelického sboru nepřítomnost duchovního nijak neomezila. Sbor si dokázal zajistit pravidelné bohoslužby i nedělní školu pro děti. Všechny aktivity bývaly slušně navštíveny.¹³⁰⁹

Silná pozice staršovstva vůči duchovnímu mohla mít také určité nevýhody. Jejich vzájemné neshody mohly v některých případech vést až k omezení činnosti sboru. V roce 1950 nastal rozkol ve staršovstvu v Letohradu kvůli vikáři Václavu Hrubému a kazatelskou stanicí musela vést správní komise, jmenovaná královéhradeckým seniorátem. Za rozkolem údajně stála „reakční“ část staršovstva, které vadily Hrubého prorežimní postoje.¹³¹⁰ Hrubý poté odešel do západních Čech a do Letohradu nastoupil nový duchovní.¹³¹¹ Koncem padesátých let se zkomplikovala také situace v trutnovském sboru. Proti faráři Josefu Staňkovi vznikla mezi věřícími opozice. Někteří si dokonce na Staňka chodili stěžovat k církevnímu tajemníkovi a žádali ho o zákrok proti němu. Kvůli sporům nemohlo být ustanoveno staršovstvo a seniorát do sboru dosadil nucenou správu. Spor však byl na rozdíl od Letohradu urovnán a Staňek zůstal trutnovským farářem až do svého odchodu do důchodu v roce 1975.¹³¹²

¹³⁰⁶ Církevní zřízení, řád pro kazatele, volební řád usnesené XI. synodem Českobratrské církve evangelické v Praze 31. října 1953. Praha 1954, 14-15.

¹³⁰⁷ Srov. SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlábí, ukl. č. 481, inv. č. 1731, staršovstvo ČCE Vrchlábí.

¹³⁰⁸ Srov. KÁBRT 2008, 66.

¹³⁰⁹ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zprávy OCT z roku 1954.

¹³¹⁰ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 16.11.1950.

¹³¹¹ BALCAR/HÁJEK/ŠOUREK/VALEŠ 1969, 160.

¹³¹² KAFKA 2009a, 152.

3.3 Seniorát

Středním článkem v církevní struktuře byly senioráty, které jsou jakousi obdobou katolických a československých diecézí. Jsou však mnohem menší a nejsou rozděleny na žádné další okrsky či vikariáty. Většina sborů v severovýchodních Čechách náležela ke královéhradeckému seniorátu, pouze Žamberecko leželo na území chrudimského seniorátu. Po reorganizaci v roce 1952 se hranice seniorátu kryly do značné míry s územím královéhradeckého kraje.¹³¹³ Podobně jako v případě sborů bylo nejvyšším orgánem seniorátu seniorátní shromáždění neboli konvent, jehož členy byli zástupci staršovstev, kazatelé a delegáti vyslaní učitelé náboženství. Mezi zasedáními konventu řídilo seniorát zastupitelstvo (všichni kazatelé a kurátoři sborů) a seniorátní výbor volený konventem. Ve výboru zasedali dva duchovní (senior a konsenior) a dva laici (seniorátní kurátor a jeho náměstek).¹³¹⁴

Královéhradeckým seniorem byl od roku 1945 Štěpán Pavlinec, dlouholetý farář významného černilovského sboru. V roce 1951 jej v čele seniorátu vystřídal královéhradecký farář a švagr profesora Hromádky *Jan Amos Pellar (1905-1982)*. Pellar byl vzdělaný, jako mnozí evangeličtí duchovní udržoval kontakty s protestanty v zahraničí. Byl dobrý kazatel, náboženský život v jeho farnosti se rozvíjel. Po únoru 1948 se zastával vyakčněných osob, ale své protisocialistické smýšlení údajně dovedl maskovat. Církevní tajemník krajského výboru Národní fronty Cerman jej označil za nebezpečného protivníka, doslova za „evangelického jezuitu“.¹³¹⁵ Později však státní správa nedůvěru vůči němu zmírnila a svolila, aby se stal seniorem. Snad na tom mohl mít podíl i jeho příbuzenský poměr s profesorem Hromádkou.

Krajský církevní tajemník si vzájemnou spolupráci zpočátku velmi pochvaloval. Pellar býval častým hostem v kanceláři církevního oddělení KNV a úzkostlivě dbal na to, aby se nedostal do rozporu se státní mocí.¹³¹⁶ Změnou státní politiky vůči nekatolickým církvím po roce 1952 byl Pellar jistě jako většina nekatolických duchovních zklamán. Dřívější časté návštěvy u církevního tajemníka ustaly, ochabla i jeho aktivita v pořádání mírových besed pro duchovní. O to více energie věnoval organizování nejrůznějších shromáždění, jako byl zmíněný zájezd na Zvičinu.¹³¹⁷ Přesto se asi jen těžko smířoval s poznáním, že duchovní nekatolických církví jsou vytlačováni na okraj společnosti podobně, jako se to již dříve stalo mnoha katolickým kněžím. Na vlastní kůži to zažil v roce 1956, kdy městský výbor KSČ v Hradci Králové zamítl přijetí jeho syna na lékařskou fakultu. Pellar si posteskl, že je házen do jednoho pytle s „římskými flandáky“.¹³¹⁸ Navzdory výhradám církevního tajemníka vůči Pellarově aktivitám zastával úřad seniora až do roku 1969. V roce 1957 ve volbě porazil své protikandidáty Bohumila Potměšila z Hronova a Bohumila Lopoura ze Semonic. Při volbě v roce 1963 již žádného protikandidáta neměl.¹³¹⁹ Ač musel za dlouhá léta v úřadu ztratit veškeré iluze o záměrech státu vůči nekatolickým církvím, snažil se i nadále

¹³¹³ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 209, inv. č. 523, oznámení SÚC 29.4.1952.

¹³¹⁴ Církevní zřízení, řád pro kazatele, volební řád usnesené XI. synodem Českobratrské církve evangelické v Praze 31. října 1953. Praha 1954, 15-17.

¹³¹⁵ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, kádrový posudek na J. A. Pellara, nedatováno [1948].

¹³¹⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.6.1952.

¹³¹⁷ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z roku 1955.

¹³¹⁸ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1956.

¹³¹⁹ NA, MŠK, sign. 47 IV ČCE, kart. 44, státní souhlas pro volbu seniora.

vycházet s představiteli státní správy v dobrém. Když mu krajský církevní tajemník Václav Jonáš oznámil, že navštíví vánoční bohoslužbu, jeho reakce byla prý následující: „To bude velmi krásné, pane tajemníku, hned jak vás tam uvidím, půjdu si pro vás a posadím si vás vedle sebe.“ Jonáš sice tuto poctu odmítl, nicméně zkušený Pellar věděl, jak se tajemníkovi zavděčit jinak. Své vánoční kázání věnoval výhradně boji za mír.¹³²⁰

3.4 Kazatelé

Když jsme se v minulých kapitolách zabývali katolickými a československými duchovními severovýchodních Čech, pokusili jsme se zmapovat jejich nejčastější strategie vůči komunistické moci. Na základě tohoto poznání jsme pak rozlišili několik základních „typů“ duchovních (rebelové, artisté atd.). Podobně budeme postupovat i u evangelických duchovních. V jejich případě však máme k dispozici příliš malý „vzorek“, proto si naše zjištění nemohou činit nárok na nějakou obecnější platnost.

Podobně jako v jiných církvích zde byla skupina duchovních, které lze považovat za prorežimní. Byli to pochopitelně již zmínění *Bohumil Lopour* ze Semonic a *Václav Hrubý* z Letohradu. Oba byli členy KSČ a oba byli označováni za nejpokrokovější duchovní v rámci svého okresu. Za pokrokové byli považováni také broumovský vikář František Mach¹³²¹, farář Stanislav Růžička ze Dvora Králové nad Labem¹³²² i jeho nástupce *Emanuel Huml*. Huml absolvoval jako řada jiných evangelických duchovních studijní pobyt v zahraničí. Byl dobrým kazatelem, o farnost se staral svědomitě. Mezi farníky byl oblíben, i když některým jeho „pokrokovost“ prý poněkud vadila. Rád diskutoval s církevním tajemníkem o politických událostech a zapojil se do činnosti okresního výboru Obránců míru. Ani jeho pokrokovost jej nezachránila před nástupem na základní vojenskou službu, takže farní sbor po dva roky osiřel.¹³²³ Ve Dvoře Králové setrval až do své smrti v roce 1988, v osmdesátých letech vykonával též funkci královéhradeckého seniora.¹³²⁴

Většina ostatních evangelických duchovních se takto „pokrokově“ neprojevovala. Všímal si pouze svých církevních povinností, režimu příliš nepomáhali, ale ani mu nijak neškodili. Takový byl třeba již zmíněný *Josef Staněk*, který spravoval v letech 1947 až 1975 sbor v Trutnově. Jako absolvent studií ve Francii a ve Velké Británii udržoval i později kontakty s protestanty v evangelických zemích. V roce 1959 mu však bylo zakázáno pokračovat v korespondenci se Švýcarskem, odkud mu byla dosud zasílána náboženská literatura.¹³²⁵

Některé nevyhraněné duchovní se snažili církevní tajemníci získat na svou stranu. V Bohuslavicích nad Metují působil od roku 1947 *Milan Štěpán Pavlinec*, syn zmíněného černilovského faráře a seniora Štěpána Pavlince. M. Š. Pavlinec musel podobně jako jiní mladší duchovní absolvovat vojenskou službu. Po návratu do Bohuslavic si ho církevní tajemník zavazoval různými drobnými službami, ať už se jednalo o obstarání paliva na topení nebo intervenci za vyřízení otcova důchodu.¹³²⁶

¹³²⁰ NA, MŠK, sign. 47 IV ČCE, kart. 44, zpráva KCT H. Králové o návštěvě bohoslužeb z 2.1.1964.

¹³²¹ NA, f. SÚC, kart. 48, inv. č. 103, situační zpráva OCT Broumov z 5.2.1952.

¹³²² SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 444, inv. č. 1949, hlášení OCT z roku 1949.

¹³²³ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zprávy OCT 1951-1954, ukl. č. 522, inv. č. 2618, kádrový dotazník z roku 1953.

¹³²⁴ BROŽ 2002, 132.

¹³²⁵ KAFKA 2009a, 152.

¹³²⁶ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 28.3.1954.

Roku 1956 přešel Pavlinec do poděbradského seniorátu a po sovětské okupaci v roce 1968 emigroval do Švýcarska.¹³²⁷

Jednoznačné odpůrce režimu bychom v severovýchodních Čechách v padesátých letech mezi evangelickými duchovními nenašli, nicméně bylo zde několik z hlediska státní politiky problematických kazatelů. Byl to třeba *Bohumír Opočenský*, který v roce 1928 převzal po svém otci Oskarovi významný sbor v Klášteře nad Dědinou. V roce 1942 byl jako spolupracovník Obrany národa zatčen a do konce války vězněn v koncentračním táboře Dachau. Po návratu do Kláštera se ujal znovu práce ve sboru. Kromě toho pracoval v organizacích, které sdružovaly bývalé politické vězně. Po únoru 1948 byl krátce členem okresního akčního výboru, avšak brzy na všechny veřejné funkce rezignoval. Dobrušský církevní tajemník sledoval jeho aktivity s rostoucí nelibostí: Opočenský prý pořádá přednášky, aby nalákal věřící do sboru, přesvědčuje děti k návštěvě výuky náboženství, provozuje ilegální lékařskou praxi, přátelí se s katolickým duchovním Cimburkem. Svou situaci si klášterský farář komplikoval občasnými spory s okolím, což církevní tajemník přičítal jeho náklonnosti k alkoholu. V této souvislosti můžeme připomenout již zmíněný výstup na veřejné schůzi v roce 1954, kdy napadl referenta okresního národního výboru Kupku pro údajnou kolaboraci v době okupace. V roce 1957 odešel Opočenský do penze.¹³²⁸ Ani jeho nástupce *Jan Šimsa* však státním orgánům nevyhovuje. Zaměřuje se na práci s dětmi, pro které pořádá výlety do hor, divadelní představení i vánoční besídky.¹³²⁹ V roce 1963 odchází do brněnského seniorátu. Na počátku normalizace ztrácí státní souhlas a později je dokonce krátce vězněn.¹³³⁰

Také vrchlabský kazatel *Josef Kovář* se jevil jako problematický duchovní. Jeho vztah ke státu sice označil okresní církevní tajemník za loajální, nicméně Kovář prý více miluje církev a od politiky si udržuje odstup.¹³³¹ Postupně se na Kováře vrší stížnosti. Tu nechtěl povolit skládku uhlí na sborovém pozemku, tu zase na svátek Mistra Jana Husa nemluvil dosti budovatelsky a jeho projev prý vyzněl jako agitace pro evangelickou církev.¹³³² Přestože je mu již přes třicet let, je povolán k vojenské službě. Po dvou letech se vrací do Vrchlabí a „s jistou dávkou fanatismu“ svědomitě pečuje dál o tamní sbor. Snaží se udržet v církvi děti, cestuje po celém okrese, aby žáci nezůstali bez výuky náboženství. Plánuje stavbu kostela.¹³³³ Občas mu pohrozí ztrátou státního souhlasu, nicméně ve sboru působí jako kazatel až do roku 1983.¹³³⁴

Evangeličtí kazatelé byli v jiné situaci než katoličtí kněží. Zatímco počet katolických duchovních klesal, v Českobratrské církvi evangelické byl v padesátých letech kazatelů dostatek.¹³³⁵ S výjimkou let 1952-1953, kdy byli mladší kazatelé povolováni na vojenské cvičení, byly sbory řádně obsazené. Kazatelé byli řádnými a obvykle dlouholetými správci svých sborů, nikoliv dočasnými administrátory, jak se stávalo v katolické církvi stále více pravidlem. Nevýhodou proti katolickým farnostem samozřejmě byly velké

¹³²⁷ BROŽ 2002, 374.

¹³²⁸ MATĚJKA 2000, 96-97, DRAŽAN / JUZA 2004, 240, KAFKA 2009c, 149.

¹³²⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 I, kart. 3, situační zpráva KCT VČ z 24.1.1962.

¹³³⁰ BROŽ 2002, 387.

¹³³¹ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 480, inv. č. 1697, seznam duchovních okresu Vrchlabí pro StB z 26.6.1950.

¹³³² SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 558, inv. č. 2294, situační zpráva OCT z 30.7.1951.

¹³³³ SOkA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 693, inv. č. 3103, situační zpráva OCT Vrchlabí z 27.1.1956, ukl. č. 790, inv. č. 3997, zpráva o religiozitě (nedatováno, kolem roku 1960).

¹³³⁴ KOVÁŘ / LOUDA 2000, 18.

¹³³⁵ NA, f. MŠK, sign. 47 IV ČCE, zpráva synodního seniora o stavu církve na synodu v roce 1956.

obvody sborů, často o velikosti celého okresu, které vedly k neustálému cestování duchovního mezi kazatelskými stanicemi a školami. Evangelický kazatel zpravidla míval velkou oporu ve staršovstvu (pokud s ním nebyl ve příi) i ve svých rodinách. Mnozí z rodinných příslušníků byli navíc zapojeni do církevních služeb. Známe také fenomén celých kazatelských rodů, kdy se duchovní povolání dědilo z otce na syna (Molnárové, Opočenští). Manželka Bohumíra Opočenského Růžena byla jednou z prvních absolventek Husovy teologické fakulty. Svému manželovi vypomáhala s výukou náboženství a v době, kdy byl uvězněn v koncentračním táboře, fakticky vedla sbor místo něho.¹³³⁶ Také syn Milan zůstal ve službách církve a od roku 1954 působil na Komenského teologické fakultě v Praze.¹³³⁷ Taktéž manželka trutnovského kazatele Miloslava Staňková vystudovala teologii v Praze a v Paříži. Kromě péče o dvě dcerky vypomáhala manželovi jako učitelka náboženství. Aby pomohla zajistit rodině finanční příjem, nastoupila nejprve jako úřednice JZD a v roce 1955 jako učitelka na škole ve Voletínách u Trutnova. Na konci školního roku 1956/1957 však byl její pracovní poměr na škole pod záminkou nedostatečné kvalifikace rozvázn.¹³³⁸ Lépe si v očích církevního tajemníka vedly jejich dcery, které se čile zapojovaly do veřejného života, a tím prý na svého otce pozitivně působily. V tomto případě nehrozilo, že by dcery šly ve šlépějích svých rodičů. Starší z nich Erika byla funkcionářkou Československého svazu mládeže, navštěvovala politická školení, četla stranický i mládežnický tisk, zapojovala se do školních brigád. Vzhledem k tomu dostala v roce 1954 doporučení ke studiu na vysoké škole. Později okresní církevní tajemník doporučoval Eriku Staňkovou po studiu umístit na vzdálený závod, aby se dostala z vlivu rodičů. Vedení závodu jí bude muset vzhledem k jejímu původu věnovat „patřičnou péči“.¹³³⁹

4. Menší církve a náboženské společnosti

Severovýchodní Čechy byly spolu s celou královéhradeckou diecézí již v předtolerančním období oblastí nábožensky velmi neklidnou. Blízkost saských a slezských hranic umožňovala návštěvy náboženským emisarům, kteří posilovali víru tajných nekatolíků. Počáteční nadšení z tolerančního patentu u mnoha vystřídalo zklamání z povolených církví, jejichž nauka i náboženská praxe se mnohdy radikálně rozcházela s představami českých nekatolíků. Ve východních Čechách vznikají sektářské komunity, označované jako náboženští blouznivci.¹³⁴⁰ Během druhé poloviny 19. století sice toto sektářství fakticky mizí, ale nový impuls k hledání náboženských alternativ dodali zahraniční misionáři. Jejich vliv padl v severovýchodních Čechách na úrodnou půdu. V druhé polovině 19. století zde vznikl v rámci českých zemí vůbec první sbor obnovené Jednoty bratrské i svérázná komunita „balcaráků“, která se později začlenila do Svobodné reformované církve (později přejmenovaná na Jednotu českobratrskou, dnes Církev bratrská). V německojazyčném Broumově vznikl jeden z prvních baptistických sborů v Čechách, od dob první republiky na několika místech čile působili adventisté.

¹³³⁶ MATĚJKA 2000, 96.

¹³³⁷ BROŽ 2002, 372.

¹³³⁸ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 673, inv. č. 4806, osobní spis M. Staňkové.

¹³³⁹ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 1563, inv. č. 6658, osobní spis J. Staňka.

¹³⁴⁰ K tomu viz NEŠPOR 2004.

4.1 Obnovená Jednota bratrská

Počátky Jednoty bratrské jsou nerozlučně spjaty s oblastí severovýchodních Čech, a to jak v případě historické Jednoty, tak v případě té novodobé. Za místo nejstarších počátků Jednoty je považován Kunvald na litickém panství, odkud se církev šířila do Čech i na Moravu. Během pobělohorské rekatolizace z českých zemí mizí. V 18. století založili potomci českobratrských exulantů na statcích svého ochránce hraběte Zinzendorfa kolonii zvanou Ochranov (Herrnhut), kde vytvořili vlastní církev, která se hlásila k původní Jednotě bratrské. Z Ochranova začali záhy odjíždět misionáři do Asie i do zámoří. Výsledkem je celosvětová církev, která se označuje jako *Unitas fratrum* či *Moravian Church*.¹³⁴¹ Do českých zemí se mohla církev vrátit až po přijetí tzv. protestantského patentu. Díky činnosti misionářů byl roku 1870 založen první sbor v Potštějně na Rychnovsku, který byl o dva roky později následován sborem v severočeské Dubé. Teprve v roce 1880 došlo ke státnímu uznání nové církve pod názvem Evangelická církev bratrská.¹³⁴² Během deseti let, které uplynuly od založení ke státnímu uznání, se potštejnský sbor z původních 27 členů rozrostl na 174 věřících. Podařilo se mu zakoupit dům, který byl přestavěn na modlitebnu. Své filiálky a kazatelské stanice zřídil v Čermné, Lanškrouně, Rychnově, Vamberku i německojazyčných Čenkovicích.¹³⁴³ Církev se v českých zemích šířila velmi nerovnoměrně, až na výjimky bylo její působení omezeno na severní a východní Čechy.¹³⁴⁴ Z tohoto důvodu bylo její ústředí situováno v Nové Pace.

Koncem 19. století se v rodině potštejnského kazatele narodil malý chlapec, který se po druhé světové válce stal výraznou osobností Jednoty bratrské. *Karel Reichel* navštěvoval bratrské gymnázium v Horní Lužici, avšak později odešel do Prahy jako praktikant v knihkupectví. V Praze si pak otevřel vlastní podnik. V roce 1937 však vstupuje do služeb Jednoty bratrské a vrací se jako kazatel do rodného Potštejna. Kvůli poslechu zahraničního rozhlasu a šíření nepřátelských zpráv je v roce 1942 i se svou manželkou zatčen a do konce války vězněn. Místo něho působí v Potštějně kazatel Gustav Zvěřina, ale i ten je koncem roku 1944 zatčen za ukrývání parašutisty Josefa Žižky z výsadku Barium. Po válce Reichel odchází jako kazatel do Ústí nad Orlicí a roku 1948 je zvolen biskupem. Až do roku 1956 však nadále pečuje o sbor v Ústí nad Orlicí, poté odchází jako duchovní správce pražského sboru.¹³⁴⁵

Podobně jako v jiných protestantských církvích je nejvyšším orgánem církve synod, který se schází jednou za tři roky. Synod pak volí tříčlennou Úzkou radu. Radě v letech 1947-1968 s výjimkou krátkého mezidobí předsedal biskup Reichel. Dalším členem a tajemníkem byl *Radim Kalfus*, který sídlil v ústředí církve v Nové Pace. Biskup se věnoval především svému pražskému sboru a práci v Kostnické jednotě. Řízení církve přenechával prakticky tajemníku Kalfusovi, což se občas stávalo terčem kritiky duchovních. Oba dva se zcela přizpůsobili církevní politice KSČ, za což se jim od státu dostávalo plné podpory. Tajemník Kalfus se zapojil jak do výboru Obránců míru, tak do

¹³⁴¹ FILIPI 1998, 150-151.

¹³⁴² NEŠPOR 2010b, 215-217.

¹³⁴³ PLEVA 2000, 111-113.

¹³⁴⁴ Po druhé světové válce měla Jednota bratrská 12 sborů v severních Čechách nebo na pomezí středních a severních Čech (Česká Lípa, Dubá, Huntířov, Jablonec nad Nisou, Koberovy, Liberec, Mladá Boleslav, Rovensko pod Troskami, Tanvald, Turnov, Ujkovice, Železný Brod), 3 ve východních Čechách (Nová Paka, Potštejn, Ústí nad Orlicí) a po jednom v Praze, v západních Čechách (Dobřív) a na Moravě (Holešov).

¹³⁴⁵ DRAŠAN / JUZA 2004, 262-263, 334.

Svazu československo-sovětského přátelství, kde organizoval kulturní akce.¹³⁴⁶ Jako třetího člena Úzké rady se státní úřady snažily dosadit podobně prorežimního duchovního, což se v zásadě dařilo. Pouze na synodu v Ústí nad Orlicí v roce 1958 se režie vymkla státu z rukou a převahu získali kritici dosavadního vedení církve. Předložená kandidátní listina s návrhy členů Úzké rady nebyla na první pokus schválena. Většina duchovních pak v diskusi kritizovala jak biskupa Reichela, tak tajemníka Kalfuse. Při druhém pokusu byli sice oba zvoleni, ale místo státem podporovaného kazatele Vladimíra Habra z Jablonce nad Nisou se do Úzké rady dostal zástupce opozice Halama z Mladé Boleslavi. Kalfus s biskupem Reichlem odmítli na protest volbu přijmout, ale po domluvě přítomného krajského církevního tajemníka z Pardubic se svých funkcí ujali.¹³⁴⁷ Na následujícím synodu, který zasedal o tři roky později v Nové Pace, však proběhla volba bez problémů a členy Úzké rady se stalo státem předem schválené trio Reichel – Kalfus – Habr.¹³⁴⁸ Klid v Jednotě však vydržel jen několik let. Vnitrocírkevní opozice se znovu nahlas ozvala před synodem v roce 1967 a podrobila Úzkou radu kritice.¹³⁴⁹

Na přelomu padesátých a šedesátých let se Jednota bratrská těšila pozornosti světové Unitas fratrum. V roce 1957 se měly konat oslavy pětistého výročí založení Jednoty a současně s tím i generální synod Unitas fratrum. Původně se uvažovalo o soustředění těchto akcí do Ochranova v tehdejší Německé demokratické republice. Místo bylo ale poškozeno za druhé světové války, proto se synod uskutečnil v USA a oslavy v Československu. Hosté z celého světa v rámci oslav zavítali také do Kunvaldu, kde kvůli tomu na poslední chvíli probíhala rekonstrukce stavení, které sloužovalo jako sbor původní Jednoty.¹³⁵⁰ V roce 1960 zažil svých několik dní slávy také Potštejn, kde si Jednota bratrská připomněla 90 let od obnovy církve v českých zemích. Pro zahraniční delegáty byly připraveny opět zájezdy na historická místa spjatá s Jednotou a J. A. Komenským. Konference měla být poněkud zvláště zakončena návštěvou právě probíhající spartakiády.¹³⁵¹ O sedm let později byl Potštejn vybrán jako místo jednání generálního synodu Unitas fratrum.¹³⁵²

Jednota bratrská mohla jako dědička Komenského církve těžit ze zájmu souvěrců po celém světě, ovšem v domácím prostředí byla spíše popelkou. Církevní tajemníci v královéhradeckém kraji hodnotili její vliv na okolí jako minimální. Oproti jiným malým denominacím byla vnímána jako neproblematická církev, která je vstřícná k požadavkům režimu a jejíž duchovní to s náboženskými aktivitami tolik nepřehánějí. Občasné snahy vyjít ze svého maličkého ghetta a po vzoru jiných církví se prezentovat před širší veřejností pomocí mimonáboženských akcí byly rychle a snadno duchovním rozmluveny.¹³⁵³ Tak tomu bylo i ve sboru v Potštejně. Kazatel *Jan Dušek* byl rychnovským církevním tajemníkem hodnocen jako svědomitý a pokrokový. Ochotně vyhověl každému nařízení, účastnil se prorežimních mírových akcí či prvomájových průvodů. Byl členem Úzké rady a údajně si myslel dokonce na úřad biskupa. V roce

¹³⁴⁶ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.2.1954.

¹³⁴⁷ NA, f. MŠK, sign. 47 IV JB, zpráva KCT Pardubice o konání synodu ze dne 20.11.1958.

¹³⁴⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 IV JB, informační zpráva o konání synodu v roce 1961.

¹³⁴⁹ KAPLAN 2008, 121.

¹³⁵⁰ NA, f. MŠK, sign. 47 IV JB, příprava světových oslav v roce 1957.

¹³⁵¹ NA, f. MŠK, sign. 47 IV JB, koncepce oslav 90. výročí obnovení Jednoty bratrské z 7.11.1959.

¹³⁵² NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT východočeského kraje z 26.4.1967.

¹³⁵³ NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zprávy KCT H. Králové z 22.7.1959 a 17.10.1960.

1955 odešel do penze.¹³⁵⁴ Rovněž jeho nástupce *Jan Niebauer* se rovněž jevil jako bezproblémový duchovní, jehož politické názory jsou „zdravé“ a „jako dělník má kladný poměr k výstavbě socialismu“.¹³⁵⁵ Když se církevní tajemník postavil proti tomu, aby církev pořádala vlastivědnou přednášku pro veřejnost, ihned poslechl a tento nápad opustil.¹³⁵⁶

Potštejnský sbor se dočkal pádu socialistického státu i jeho proticírkevní politiky. O to více začaly Jednotu bratrskou ohrožovat vnitrocírkevní konflikty. Ve sporech se potštejnský sbor přiklonil k několika severočeským sborům, které se od vedení Jednoty distancovaly a přičlenily se k Českobratrské církvi evangelické. Vytvořily zde samostatný seniorát, nazývaný ochranovský. I nadále se hlásí ke světové *Unitas fratrum*.¹³⁵⁷

4.2 Jednota českobratrská (Církev bratrská) a baptisté

Jednota českobratrská se sice svým názvem hlásila k české reformaci, ale na rozdíl od obnovené Jednoty bratrské nemělo toto označení žádné historické opodstatnění. Jednota českobratrská vznikla díky působení amerických misionářů. Ti našli ohlas zejména u členů reformované církve, mezi nimiž se v druhé polovině 19. století šířila nespokojenost s tehdejší stavem církve. Někteří duchovní žádali po vzoru zahraničních kalvínských církví demokratizaci církve, větší samostatnost jednotlivých sborů a především nezávislost církve na státu. Když neuspěli na půdě reformované církve, část z nich se rozhodla vytvořit vlastní církev. První sbor Svobodné reformované církve vznikl v roce 1880 v Praze, ale už za několik let vznikají první sbory také v severovýchodních Čechách. Roku 1888 je založen sbor v České Skalici a v roce 1894 také sbory v Náchodě a Trutnově. Nová církev byla téměř výhradně záležitostí českojazyčných reformovaných protestantů. Německojazyčný sbor v Trutnově byl naprostou výjimkou.¹³⁵⁸ Trutnovský sbor však nebyl jediným unikátem, který v severovýchodních Čechách najdeme. V Bystrém na Dobrušsku vznikl sbor zcela domácího původu, který byl podle svého zakladatele Jana Balcara nazýván „balcaráci“. Tento sbor, inspirovaný svobodným reformovaným hnutím, vznikl již v roce 1870. Proto je také považován za nejstarší sbor svobodné reformované církve, k níž se však připojil až začátkem devadesátých let 19. století po smrti svého lídra.¹³⁵⁹ Svobodná reformovaná církev přijala po vzniku Československé republiky název Jednota českobratrská, kterým se označovala až do roku 1967. Od té doby používá název Církev bratrská.

Podobně jako zahraniční misionáři napomohli rozkolu v reformované církvi, jehož výsledkem byl vznik svobodné reformované církve, způsobili zase jiní misionáři rozkol

¹³⁵⁴ NA, f. SÚC, kart. 62, inv. č. 103, situační zpráva OCT Rychnov n. K. z let 1953-1955.

¹³⁵⁵ NA, f. SÚC, kart. 62, inv. č. 103, situační zpráva OCT Rychnov n. K. z 30.11.1955.

¹³⁵⁶ NA, f. SÚC, kart. 62, inv. č. 103, situační zpráva OCT Rychnov n. K. z 2.5.1956.

¹³⁵⁷ Viz oficiální internetové stránky ochranovského seniorátu <http://www.evangnet.cz/cce/seniorat/ochranovsky> a <http://www.jednotabratska.cz>.

¹³⁵⁸ NEŠPOR 2004, 225-228.

¹³⁵⁹ Jan Balcar (1832-1888), rodák z Horní Radechové na Náchodsku, který kolem sebe v padesátých letech shromažďoval kroužek svých stoupenců, pro něž pořádal vlastní náboženská shromáždění. Záhy tato komunita opouští katolickou církev a vstupuje do reformované církve. Zde ovšem Balcar nenachází příliš pochopení. Ve Vratislavi se seznamuje se svobodným reformovaným hnutím a roku 1868 se svými stoupenci vystupuje také z reformované církve. Roku 1870 je holandskou staroreformovanou církví ordinován na kazatele. Se svými stoupenci se usadil v Bystrém. K osobě Jana Balcara viz NEŠPOR 2004, 224-225; MACH 2000, 99-101.

mezi svobodnými reformovanými a založení baptistické církve. Prapočátky baptistické misie ovšem spadají už do padesátých let 19. století a jsou spjaty se severovýchodními Čechami. Od roku 1858 dojížděl do německojazyčného Broumova z pruského Slezska baptistický kazatel Magnus Knappe. Další misionář August Meereis získal pro baptistickou víru jednoho z následovníků Jana Balcara Jindřicha Novotného (1846-1912). Ten byl sice nedávno ordinován na kazatele svobodné reformované církve, ale v roce 1885 se nechal baptisty pokřtít. Téhož roku s několika stoupenci opustil svobodnou reformovanou církev a založil první baptistický sbor na Vinohradech. Počátkem 20. století vzniká také samostatný sbor v Broumově. Po vzniku Československé republiky se podobně jako ostatní nekatolické církve baptisté snažili zdůraznit svou údajnou sounáležitost s českou reformací a přijali název Bratrská jednota Chelčického, který v roce 1949 změnili na Bratrská jednota baptistů.¹³⁶⁰

Počátkem padesátých let 20. století měla Jednota českobratrská v královéhradeckém kraji 800 věřících, kteří patřili ke sborům v Hradci Králové, Náchodě, České Skalici a Bystrém. Vzhledem k malému množství věřících považovali krajští funkcionáři počet placených kazatelů za nadbytečný a navrhovali jejich radikální redukci.¹³⁶¹ V pozdějších letech se tento záměr povedlo částečně uskutečnit, když byl náchodský sbor změněn na filiální a přičleněn ke sboru v České Skalici.¹³⁶² Ke sborům patřila hustá síť kazatelských stanic. Mnohé z nich konaly svá setkání v soukromých bytech, což státní správě komplikovalo jejich kontrolu. Proto se církevní tajemníci snažili počet těchto stanic omezit.¹³⁶³

V daleko skromnějších poměrech působili baptisté. Vzhledem k tomu, že jejich členská základna v severovýchodních Čechách zůstávala omezena prakticky jen na sudetské Němce, byl pro ně poválečný odsun téměř likvidační. Počátkem padesátých let měli v celém královéhradeckém kraji pouze mezi padesáti a šedesáti členy. Jednalo se o Němce, kteří směli v Československu zůstat, a několik českých reemigrantů z Volyně. Soustředění byli především na Broumovsku, Vrchlabsku a Rychnovsku. V roce 1950 požádalo ústředí Bratrské jednoty baptistů o obnovení sboru v Broumově, do jehož obvodu by spadal celý kraj. Krajský církevní tajemník Tomášek se postavil rezolutně proti, jelikož nemohl pochopit, proč by měl stát platit kazatele, který pečuje o několik málo věřících. Navrhoval, aby byli baptisté z kraje připojeni ke sboru v Pardubicích. Přes jeho nesouhlas však SÚC ustavení sboru v Broumově roku 1951 schválil.¹³⁶⁴

Sbory Jednoty bratrské i broumovský sbor baptistů žily svým vlastním životem, své okolí prakticky neovlivňovaly, a proto obvykle nevzbuzovaly zvláštní zájem státního aparátu. Narozdíl od Jednoty bratrské se však jejich kazatelé zpravidla stavěli velmi rezervovaně k požadavkům církevních tajemníků na spolupráci a veřejnou angažovanost.¹³⁶⁵ Když byl kupříkladu kazatel Bohumil Příb z Bystrého požádán, aby vyzval věřící k pomoci při sklizni i na úkor nedělních bohoslužeb, odvětil, že Bůh jim požehná, i když nebudou sklízet úrodu v neděli a udělají to raději ve všední den za

¹³⁶⁰ POSPÍŠIL 1989, 77-79; NEŠPOR 2010b, 229-230.

¹³⁶¹ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zápisy církevní pětky z 14.2.1951 a 15.2.1951.

¹³⁶² SOkA Náchod, f. ONV Náchod, kart. 477, inv. č. 1933, návrh kandidátky staršovstva z 4.1.1956. Ke sboru v České Skalici tak patřily tři filiální sbory – Náchod, Úpice a Trutnov.

¹³⁶³ NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT východočeského kraje z 17.10.1960.

¹³⁶⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 171, inv. č. 437, systemizace sboru BJB (1950), kart. 209, inv. č. 523, systemizace sboru BJB (1951).

¹³⁶⁵ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 5.2.1954.

horšího počasí.¹³⁶⁶ Podobně se k veřejným aktivitám stavěli věřící.¹³⁶⁷ Relativně nejvstřícnější byl sbor Jednoty bratrské v České Skalici, ale také tam se pod vlivem jiných kazatelů postupně začali stranit veřejného života.¹³⁶⁸ Na sílící protináboženskou agitaci a šikanování věřících však začala zejména Jednota českobratrská reagovat snahami o pořádání masovějších akcí za účasti členů jiných církví i veřejnosti. Církevní tajemníci se snažili udržet církve uvnitř modliteben, avšak ne vždy se jim to dařilo. V roce 1959 se církvi například podařilo pronajmout v České Skalici sokolovnu a za početné účasti věřících v ní uskutečnit sborový den.¹³⁶⁹

4.3 Adventisté a Křesťanské sbory

První říjnový den roku 1952 nic netušící zástupce adventistů navštívily speciální komise ONV, které jim přečetly výměr o zastavení činnosti církve. Komise se poté přesunuly do církevních prostor, kde začaly se soupisem majetku. Součástí akce totiž byla konfiskace církevního jmění. Tak začala tzv. Akce A, která poslala na čtyři roky Církve adventistů sedmého dne do ilegality.

Adventisté i Křesťanské sbory představují v církevní politice státu po roce 1948 určitou anomálii. Jak jsme uvedli výše, státní správa po přijetí církevních zákonů rozdělila veškeré náboženské společnosti na církve státem uznané a na tzv. sekty, jejichž činnost nebyla až do roku 1989 povolena. Adventisté a Křesťanské sbory (ještě spolu s Novoapoštolskou církví) tvoří jakýsi přechodný typ, neboť po určitou dobu se ocitly ve společnosti nepovolených „sekt“, avšak časem se směly zařadit mezi legální církve.

Obě církve vznikly v první polovině 19. století v atmosféře silně ovlivněné apokalyptickým očekáváním konce světa. V českých zemích se poprvé objevují krátce před první světovou válkou. Pro adventisty je typický důraz na některá ustanovení Starého zákona. Nejviditelnější z jich je zachovávání soboty jako svátečního dne, čímž se liší od většiny křesťanských denominací. Křesťanské sbory, nazývané někdy Sbory věřících v Krista (nebo podle svého zakladatele Johna Nelsona Darbyho „darbysté“) ve snaze přiblížit se prvním křesťanům odmítají všechny církevní instituce. Neznají ordinované kazatele jako jiné protestantské církve, nemají žádné církevní autority. Církve tvoří volná sdružení, která se scházejí ke společným bohoslužbám. Sbory zásadně nevedou žádné matriky členů. Tyto specifické rysy obou církví se počátkem padesátých let staly zámkou k přechodnému zákazu jejich činnosti.¹³⁷⁰

Adventisté se v severovýchodních Čechách šířili v meziválečném období a první sbory zde vznikají na přelomu dvacátých a třicátých let (např. Vamberk, Náchod).¹³⁷¹ Počátkem padesátých let bylo v královéhradeckém kraji napočítáno asi 200 věřících.¹³⁷²

¹³⁶⁶ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška za leden a únor 1955.

¹³⁶⁷ NA, f. SÚC, kart. 49, inv. č. 103, situační zpráva OCT Dobruška z 27.2.1954.

¹³⁶⁸ NA, f. SÚC, kart. 57, inv. č. 103, situační zpráva OCT Náchod z 30.3.1954.

¹³⁶⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT východočeského kraje z 17.10.1960.

¹³⁷⁰ FILIPI 1998, 168-174. Tato specifika působila rovněž jako určitá bariéra mezi oběma církvemi a většinou ostatních nekatolických konfesí, které na adventisty a Křesťanské sbory shlížely s jistým despektem. V roce 1963 se tak vedení Křesťanských sborů muselo ohrazovat proti nepřesným a z jejich hlediska dehonestujícím údajům ve skriptech Husovy bohoslovecké fakulty. Ve skriptech byli údajně popisováni jako „negativní živel“, jejich ústava je „primitivní“. Autor skript ThDr. Kaňák navíc jejich církvi připisuje rysy letničního hnutí, s nímž nemají nic společného. Viz NA, f. MŠK, sign. 47 IX Křesťanské sbory, dopisy ústředního výboru Křesťanského sboru z 12. a 14.5.1963.

¹³⁷¹ EJEM 2000, 131.

¹³⁷² NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, zápis církevní pětky z 14.2.1951.

Podobně jako u jiných malých církví se poukazovalo na malou vytíženost kazatelů. Trutnovský Petr Gajdušek prý pro nadbytek času navštěvuje ženy v domácnosti v době, kdy jsou jejich manželé v práci, dělá z nich „úplné fanatiky a blbce“, a tím rozvrací rodiny.¹³⁷³ Z těchto důvodů byla počátkem roku 1951 provedena redukce sborů. Celý královéhradecký kraj nyní tvořil jednu náboženskou obec se sídlem v Hradci Králové, která zahrnovala řadu kazatelských stanic.¹³⁷⁴ Dosavadní kazatelé většinou nastoupili do civilních zaměstnání a v církvi působili nadále jako neplacení laičtí kazatelé.¹³⁷⁵

Mnozí kazatelé církve adventistů pocházeli z dělnického prostředí, mezi členy byla také řada komunistů, proto byli adventisté některými církevními tajemníky označováni za pokrokovou církev.¹³⁷⁶ Podobně jako členové obdobných malých církví se vyznačovali vzorným rodinným životem a dobrou pracovní morálkou. Adventisté navíc vzhledem ke svému důrazu na zdravý životní styl patřili k propagátorům abstinence.

Zatímco adventisté v královéhradeckém kraji žili běžným církevním životem, stahovala se v Praze nad církví mračna. V únoru 1951 byl zrušen výnos ministerstva školství z roku 1947, který děti adventistů osvobozoval od sobotní výuky. Na jaře téhož roku byla provedena násilná výměna členů vedení církve. Ani to však nestačilo bývalému duchovnímu Církve československé Vladimíru Ekartovi, který jako náměstek SÚC pro nekatolické církve začal z vlastní iniciativy připravovat návrh na zastavení činnosti adventistů. Hlavními důvody pro zásah vůči církvi byly sobotní absence žáků a pracujících. Politický sekretariát ÚV KSČ Ekartův návrh v srpnu 1952 přijal a rozhodl o zastavení činnosti církve k 1. říjnu 1952. Nadšen úspěchem své iniciativy navrhoval Ekart pozastavení činnosti dalších malých církví, k čemuž naštěstí nedošlo.¹³⁷⁷

Zákaz činnosti přišel pro vedení církve i pro věřící jako blesk z čistého nebe. Ještě během roku 1952 se činnost adventistů v severovýchodních Čechách zdárně rozvíjela. V dubnu byly dokončeny úpravy prostor pro novou modlitebnu v Jaroměři, jejíhož slavnostního otevření se účastnilo na 120 osob.¹³⁷⁸ Ve Slatině nad Zdobnicí zakoupili pozemek, kde plánovali postavení zcela nové modlitebny.¹³⁷⁹ Osudného 1. října 1952 tedy zástupci církve neskrývali své překvapení. Výnosu se však podřídili bez odporu a konfiskovaný majetek vydali. V Trutnově dokonce ještě dodatečně přihlásili hudební nástroje a peněžní hotovost, jež nebyly objeveny při soupisu. Svou situaci dotčeně srovnávali s katolickou církví, která se podle nich již mnohokrát zapojila do protistátní činnosti a doposud dál vykonává svou činnost.¹³⁸⁰ Podle mínění duchovních z jiných církví – alespoň tak to tvrdil rychnovský církevní tajemník – si zákaz adventistů zavínili

¹³⁷³ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 492, inv. č. 3652, osobní spis P. Gajduška.

¹³⁷⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 210, inv. č. 535, oznámení SÚC o schválení náboženské obce z 29.1.1951. V severovýchodních Čechách byly kazatelské stanice v Náchodě, Rychnově nad Kněžnou, Rokytnici v Orlických horách, Trutnově a Vrchlábí a diaspory ve Rtyni v Podkrkonoší a v Jaroměři.

¹³⁷⁵ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 23.12.1950.

¹³⁷⁶ Kazatel z Jaroměře Vladimír Oháňka byl vyučený zámečník, kazatel ze Rtyně v Podkrkonoší Antonín Kulda byl horník, kazatel z Rokytnice v Orlických horách byl vyučený lakýrník.

¹³⁷⁷ PIŠKULA 2007, 97-109.

¹³⁷⁸ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 30.4.1952.

¹³⁷⁹ NA, f. SÚC, kart. 67, inv. č. 103, situační zpráva OCT Žamberk z 29.7.1952.

¹³⁸⁰ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 575, inv. č. 4124, zpráva OCT Trutnov o zastavení činnosti církve adventistů.

sami. Uspokojení nad pozastavením činnosti adventistů prý projevoval zejména kazatel Jednoty bratrské v Potštejně Jan Dušek.¹³⁸¹

Adventisté navenek výnos respektovali, ve skutečnosti ovšem pokračovali tajně v činnosti. Scházeli se o sobotách v menších skupinách v soukromých bytech, kde společně probírali Bibli. Okresní církevní tajemníci o tom věděli, ale nemohli s tím příliš nic dělat.¹³⁸² Jaroměřský církevní tajemník dokonce jedno adventistické setkání navštívil. Kromě kávy, bábovky a Bible však nenašel nic, na základě čeho by takovou činnost mohl zakázat.¹³⁸³ Zákaz církve navíc nevyřešil hlavní jablko sváru mezi adventisty a státem. Adventisté totiž ani poté neposílali děti v sobotu do školy a odmítali sobotní práci. Zatímco školní absence představovaly pro děti adventistů těžko řešitelný problém, dospělí potíže se slavením soboty obvykle neměli. Závody se adventistům snažily spíše vyhovět a v sobotu jim dávaly volno. Adventisté totiž ochotně chodili na mimořádné směny v neděli a podniky na nich ještě ušetřily, neboť jim nemusely vyplácet zvláštní příplatek za práci ve svátek. Navíc se jednalo o velmi pracovité zaměstnance, mezi nimiž bylo i několik úderníků. A pokud jim závod sobotní absence náhodou nechtěl tolerovat, sehnali si prostě jiné zaměstnání.¹³⁸⁴

Kromě potíží se sobotou adventisté jiné konflikty se státní mocí neměli. V rámci královéhradeckého kraje se jednalo řádově pouze o stovky věřících, vesměs dělníků a drobných rolníků. Proto se krajský církevní tajemník přimlouval, aby stát adventistům vyšel vstříc.¹³⁸⁵ To se v době politického „oteplení“ skutečně stalo a výnosem ministerstva školství a kultury ze září 1956 byla činnost církve opět povolena.¹³⁸⁶ V královéhradeckém kraji byly zřízeny sbory v Hradci Králové a v Trutnově. K trutnovskému sboru náležely kazatelské stanice v Náchodě, Vrchlabí, Rtyni v Podkrkonoší a Březové u Broumova.¹³⁸⁷ Obnovu činnosti komplikoval nedostatek bohoslužebných prostor, neboť konfiskovaný majetek nebyl církvi navrácen. Kde se nepodařilo získat místnost, scházeli se věřící v soukromých bytech jako dosud. Museli však každé takové setkání hlásit na ONV.¹³⁸⁸ Ani několik let od obnovy církve však neměla většina kazatelských stanic vlastní místnost. Setkávání v soukromých bytech však církevním tajemníkům znesnadňovalo kontrolu činnosti, proto sami žádali místní národní výbory, aby adventistům vhodné místnosti propůjčily.¹³⁸⁹

I po obnově činnosti církve však zůstávala nedořešena otázka sobotního vyučování. Již během složitých jednání o obnově církve v roce 1956 představitelé adventistů odmítali dát záruky, že členové církve budou posílat děti v sobotu do škol. Nakonec se stát spokojil se slibem církevních vyjednávačů, že kazatelé budou působit na věřící, aby děti sobotní docházku dodržovaly. Nové církevní vedení si však uvědomovalo, jaké spory mezi věřícími může tento slib učinit, a proto neustále odkládalo jeho zveřejnění. Až postihy některých rodičů a zvýšený tlak ze strany ministerstva školství přiměl vedení

¹³⁸¹ NA, f. SÚC, karet. 62, inv. č. 103, situační zpráva OCT Rychnov n. K. za říjen 1952.

¹³⁸² NA, f. SÚC, kart. 112, inv. č. 132, zpráva KCT H. Králové z 5.12.1955.

¹³⁸³ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 30.1.1953.

¹³⁸⁴ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 30.6.1953; SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1836, zpráva o adventistech a návrh řešení KCT H. Králové z 5.12.1955.

¹³⁸⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1836, zpráva o adventistech a návrh řešení KCT H. Králové z 5.12.1955.

¹³⁸⁶ Podrobně k problematice obnovy církve PIŠKULA 2007, 122-134.

¹³⁸⁷ SOkA Trutnov, f. ONV Trutnov, kart. 672, inv. č. 4797, oznámení povolení činnosti církve adventistů 15.12.1956.

¹³⁸⁸ NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

¹³⁸⁹ NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT východočeského kraje z 17.10.1960.

církve, aby se k otázce postavila čelem.¹³⁹⁰ V únoru 1958 – tedy více než rok po obnově činnosti – Ústřední rada církve vyzvala oběžníkem věřící k dodržování zákonů. Děti nejsou plnoprávními členy církve, vysvětlovala, proto na ně není třeba striktně uplatňovat sobotní omezení.¹³⁹¹ Přesto někteří rodiče i nadále raději riskovali trestní postih, než by své dítě poslali v sobotu do školy. Někde nepomohla ani domluva kazatele. Jinde naopak ignorovali doporučení ústředí samotní kazatelé, za což jim hrozilo odnětí státního souhlasu. Kvůli sobotním absencím svých dětí byl předvolán k pohovoru na krajský národní výbor i trutnovský kazatel Hvězdoslav Petr.¹³⁹² Přes značné úsilí se ani v následujících letech nepodařilo přimět všechny adventisty, aby sobotní docházku do školy dodržovali.¹³⁹³

Křesťanské sbory (darbysté) se v severovýchodních Čechách vyskytovaly zejména v okolí Jaroměře a Dvora Králové, v Záměli na Rychnovsku, v Žamberku a v Jablonném nad Orlicí. Hlásila se k nim asi stovka věřících.¹³⁹⁴ Neměli vlastní modlitebny a scházeli se v soukromých bytech, kde jednou týdně konali jednoduché bohoslužby. Kromě toho ještě někde mívali ve všední den tzv. biblické hodiny.¹³⁹⁵ Spolu s adventisty, baptisty a dalšími patřili mezi náboženské společnosti, které před rokem 1949 nevystupovaly jako státem uznané církve, nýbrž byly organizovány na spolkovém základě. Chtěly si tak zachovat maximální nezávislost na státu. Zatímco adventisté, baptisté či Jednota českobratrská byli po přijetí církevních zákonů postaveni na roveň již dříve uznávaným církvím, Křesťanské sbory spolu s dalšími menšími církvemi pokračovaly v činnosti jako dosud na spolkové bázi. Až do roku 1951 byla jejich činnost tolerována. Ještě v březnu 1951 církevní trojka ve Dvoře Králové povolila celostátní setkání darbystů, jehož se na místním gymnáziu účastnila asi stovka věřících z celé republiky.¹³⁹⁶

Na počátku roku 1951 se ministerstvo vnitra rozhodlo rozpustit všechny náboženské spolky. Tím měla být legální základna pro všechny státem neuznané církve zlikvidována a náboženskou činnost směly v budoucnu vyvíjet pouze dosud uznané církve. Jedinou výjimkou měly být právě Křesťanské sbory. Podobně jako adventisté pracovala řada darbystů v dělnických profesích. Vykazovali dobrou pracovní morálku a někteří patřili mezi úderníky. Věřící z řad zemědělců vzorně plnili povinné dodávky. Byli mezi nimi i členové KSČ. Proto se církevní tajemníci vyslovovali spíše proti zákazu jejich činnosti. Obávali se, že zákaz naruší jejich dosavadní loajalitu k režimu a povede pouze k tomu, že svou činnost budou nadále provozovat ilegálně, a tedy bez dozoru státní správy.¹³⁹⁷ Ministerstvo vnitra proto uvažovalo, že Křesťanské sbory budou uznány jako další církev. Nakonec však ministerstvo zamýšlenou výjimku neučinilo a jeho výnos z 26. dubna 1951 o zákazu náboženských spolků se vztahoval

¹³⁹⁰ PIŠKULA 2007, 139-143.

¹³⁹¹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 600, inv. č. 1674, oběžník ÚR CASD (nedatováno).

¹³⁹² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 591, inv. č. 1593, hlášení jednotlivých OCT z listopadu a prosince 1958.

¹³⁹³ NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT východočeského kraje z 24.1.1962.

¹³⁹⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1836, zpráva o sborech věřících a návrh řešení KCT H. Králové z 5.12.1955.

¹³⁹⁵ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 18.5.1950; SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, protokol s J. Hyskem z 16.7.1951.

¹³⁹⁶ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT D. Králové z 31.3.1951.

¹³⁹⁷ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, zápis církevní trojky Jaroměř z 25.3.1951; SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, situační zpráva OCT z 31.1.1951 a 28.5.1951.

i na Křesťanské sbory.¹³⁹⁸ V následujících měsících byli místní představitelé darbystů předvoláváni na okresní národní výbory, kde s nimi byly sepsány protokoly o likvidaci sborů.¹³⁹⁹

Po definitivním zákazu činnosti se i nadále navštěvovali, někteří chodili na bohoslužby Jednoty českobratrské nebo Českobratrské církve evangelické. Podobně jako v případě adventistů doporučoval krajský církevní tajemník vzhledem k jejich sociálnímu složení, dobré pracovní morálce a zanedbatelnému počtu povolení činnosti.¹⁴⁰⁰ Činnost darbystů byla legalizována počátkem roku 1956.¹⁴⁰¹ V královéhradeckém kraji však byla postížena řadou omezení. Pro celý kraj byl ustanoven pouze jeden neordinovaný kazatel, který v souladu s tradicí Křesťanských sborů vykonával své povolání vedle civilní profese. Byly povoleny pouze tři kazatelské stanice (Žamberk, Jablonné nad Orlicí a Jičín). Zřízení dalších stanic na Jaroměřsku nebo Žamberecku krajský církevní tajemník nepovolil. Konání nedělních bohoslužeb se nemohlo přesouvat z místa na místo, což při značné rozptýlenosti členů působilo obtíže, neboť věřící byli nuceni dojíždět na velké vzdálenosti.¹⁴⁰²

Část darbystů však zřejmě dohodu církve se státem nerespektovala, neboť v rozporu s jejich přesvědčením příliš omezovala svobodu sborů. Raději zůstali mimo oficiální struktury a pokračovali v praxi nepovolených náboženských setkání. K této části darbystů náležela i královédvorská skupina, označovaná úřady jako Křesťanské sdružení.¹⁴⁰³ Její ústřední postavou byl již od dob první republiky pekař Josef Hýsek, jehož pekařskou profesi i roli v rámci náboženské skupiny převzal syn Josef.¹⁴⁰⁴ V bytě Josefa Hýska mladšího se odehrávala zakázaná nedělní shromáždění, kde se četla Bible kralická, kázalo se a zpívaly žalmy. Překladatel Výzkumného ústavu v Pardubicích Vlastimil Cyprián jim dodával překlady zahraničních náboženských periodik. Koncem roku 1959 Josefa Hýska, Vlastimila Cypriána a dva další členy skupiny ze Dvora Králové a Jaroměře zatkla Státní bezpečnost. K zatčeným byl dodatečně ještě přidán sedmdesátiletý Josef Kašpar z Kolínska, který dosud objížděl náboženská shromáždění po celé republice a objevoval se i ve Dvoře Králové nad Labem. V březnu roku 1960 Krajský soud v Hradci Králové odsoudil pěti zatčených k trestům odnětí svobody od dvou do čtyř let. Oficiálně ovšem nebyli potrestáni za náboženskou činnost, nýbrž „za podvracení republiky“, které mělo spočívat v šíření štvavé literatury a v organizování protistátních schůzek, krytých „rouškou nepovolené náboženské sekty“.¹⁴⁰⁵ Ve skutečnosti o žádné skutečné odpůrce režimu nešlo. Všichni byli zaměstnavatelem chváleni jako vzorní pracovníci, ochotně se zapojovali do brigád a socialistických soutěží.¹⁴⁰⁶ Mezi věřícími této skupiny byli dokonce členové KSČ. Některé z nich jejich stranická knížka zachránila před vězením. Byli „pouze“ předvoláni k pohovoru, kde je

¹³⁹⁸ HEMZA 2012, 37-39.

¹³⁹⁹ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, zápis církevní trojky Jaroměř z 18.9.1951; SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, protokol s J. Hýskem z 16.7.1951.

¹⁴⁰⁰ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 628, inv. č. 1836, zpráva o sborech věřících a návrh řešení KCT H. Králové z 5.12.1955.

¹⁴⁰¹ KAPLAN 2008, 627.

¹⁴⁰² NA, f. MŠK, sign. 47 I, situační zpráva KCT H. Králové z 22.7.1959.

¹⁴⁰³ NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 7.4.1956.

¹⁴⁰⁴ SOkA Trutnov, f. ONV D. Králové, ukl. č. 521, inv. č. 2586, protokol s J. Hýskem z 16.7.1951, f. OÚ D. Králové, policejní přihlášky z roku 1941.

¹⁴⁰⁵ SOA Zámorsk, f. KP H. Králové, kart. 100, spis 1 Kv 57/59.

¹⁴⁰⁶ SOA Zámorsk, f. KP H. Králové, kart. 214, spis 1 KR 23/72.

pracovníci StB zastrašovali, aby upustili od další náboženské činnosti.¹⁴⁰⁷ Zatímco například u mnoha katolických duchovních mělo odsouzení za podvracení státu jakési reálné jádro (veřejná kritika náboženských poměrů, odmítání prorežimních projevů apod.), v případě těchto politicky neutrálních nebo dokonce prorežimně orientovaných osob bylo jejich obvinění z nepřátelství k socialistickému režimu jednoznačně pouhou konstrukcí. Můžeme tedy obrátit znění rozsudku krajského soudu v tom smyslu, že obžalovaní byli pod záminkou protistátní činnosti odsouzeni za své náboženské přesvědčení.

4.4 Pravoslavní

České pravoslaví se nenarodilo pod šťastnou hvězdou. Jeho počátky sahají do poslední třetiny 19. století, kdy v Praze začala působit neoficiální ruská pravoslavná misie. Navzdory proruským sympatiím české společnosti se nenaplnily vize o „návratu“ českého národa k pravoslaví a nákladně adaptovaný chrám sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí navštěvovalo koncem 19. století pravidelně pouze několik jednotlivců. Pravoslavní duchovní se navíc potýkali s rakouskou byrokracií, která byla nedůvěřivá vůči všemu ruskému. Teprve počátkem 20. století se podařilo pod názvem Pravoslavná beseda ustavit první sdružení českých pravoslavných a zanedlouho byli ještě posíleni skupinou českých starokatolíků, kteří se cítili nesví v převážně německé církvi. Přes tuto posilu zůstávali čeští pravoslavní nepočetnou komunitou, která čítala pouhých pár stovek věřících.¹⁴⁰⁸ Oproti skromným počátkům v době monarchie přineslo období první republiky určitý rozvoj českého pravoslaví, zároveň ovšem došlo k vážným sporům uvnitř samotné církve, která se fakticky rozdělila na dvě soupeřící skupiny. První z nich vznikla na půdě někdejší Pravoslavné besedy. Její hlavou se stal Antonín Vrabec, který se kvůli nezájmu srbské pravoslavné církve obrátil na cařihradského patriarchu. Ten Vrabce vysvětil jako biskupa Sawatije. Druhá skupina měla původ v Církvi československé a orientovala se na srbskou pravoslavnou církev. Její představitel Matěj Pavlík byl vysvěcen na biskupa a přijal jméno Gorazd. Zatímco jádro Sawatijovy skupiny bylo v Praze, Gorazdovi pravoslavní působili především na Moravě. Faktická existence dvou pravoslavných skupin, z nichž jedna byla podřízena cařihradskému patriarchátu a druhá srbské církvi, byla pro stát nežádoucí. Proto donutil Sawatijovy i Gorazdovy stoupence k dohodě. Spory však přetrvávaly i nadále a vyústily v převzetí pražské pravoslavné obce Gorazdovými stoupenci. Sawatij se však se svou porážkou nesmířil, funkce se nevzdal a marně usiloval o svou rehabilitaci. Spory ukončilo až násilné rozpuštění církve v roce 1942 nacisty a zatčení obou protagonistů – Sawatije i Gorazda.¹⁴⁰⁹

V době první republiky zahrnovala pražská náboženská obec s výjimkou Tábora celé Čechy. Do správy pražské obce náležela také pravoslavná komunita v Josefově u Jaroměře, která vznikla ve dvacátých letech z iniciativy továrníka Vladislava Čerycha. Bohoslužby vykonávali pražští duchovní ve školní třídě. V roce 1932 se opět na návrh továrníka Čerycha rozhodlo o postavení kaple, která byla ještě téhož roku v parku před někdejší Jaroměřskou bránou postavena a v září biskupem Gorazdem posvěcena.¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁷ ABS, f. A9, inv. č. 83, vyhodnocení činnosti KS MV H. Králové za rok 1960.

¹⁴⁰⁸ MAREK 2010, 243-260.

¹⁴⁰⁹ MAREK / BUREHA 2008, 42-114.

¹⁴¹⁰ Kronika veřejné pravoslavné kaple sv. Jiljí v Josefově z let 1932-1966. Dostupná na http://pravoslavnihk.cz/dejiny/kronika_jilji.html.

Po druhé světové válce byla pravoslavná církev v Čechách a na Moravě obnovena a dokonce ještě výrazně posílena příchodem volyňských Čechů.¹⁴¹¹ Díky tomu bylo nejen obnoveno 12 předválečných farností, ale vzniklo 47 nových obcí.¹⁴¹² Také v severovýchodních Čechách byly usídleny některé rodiny z Volyně. Koncem čtyřicátých let vznikla samostatná církevní obec v Josefově¹⁴¹³ a v roce 1950 církevní obec v Hradci Králové.¹⁴¹⁴ Josefovská obec měla spravovat severní polovinu královéhradeckého kraje a své pobočky měla v Broumově a Trutnově. Náleželo k ní asi 2500 věřících.¹⁴¹⁵ Obvod Hradecké obce se táhl od Nové Paky a Jičina až po Králíky. Jenomže královéhradecká obec pravděpodobně nebyla nikdy obsazena duchovním, takže starost o pravoslavné v celém kraji padla na duchovního v Josefově.

Ale ani s obsazením farnosti v Josefově to nebylo jednoduché. Josefovskou obec v roce 1949 krátce spravoval kněz Vasil Mardák. V květnu 1950 byl na kněze vysvěcen místní farník Mikuláš (Nikolaj) Oborský a v srpnu se stal duchovním správcem farnosti. Bývalý voják carské armády se zřejmě do Československa dostal jako emigrant počátkem dvacátých let. V Hořicích vystudoval Vyšší hospodářskou školu. Zaměstnání našel v Josefově, kde se také oženil.¹⁴¹⁶ Po příchodu do Josefova se stal aktivním členem místní pravoslavné komunity kolem továrníka Čerycha.¹⁴¹⁷ Ujal se organizace stavby kaple sv. Jiljí a své zkušenosti využil i při úpravách pravoslavného chrámu v Praze.¹⁴¹⁸ Po příchodu Rudé armády v roce 1945 byl sovětskou bezpečností jako potenciální nepřítel SSSR zajištěn a několik dní vyšetřován. Když měl být vysvěcen, představitelé české pravoslavné církve si u místního akčního výboru Národní fronty ověřovali, že proti němu nebude námitek. Také před udělením státního souhlasu k duchovenské činnosti byla provedena konzultace s jaroměřským církevním tajemníkem. Církevní tajemník i další okresní funkcionáři usoudili, že vzhledem k malému počtu pravoslavných nemůže činnost Oborského nijak uškodit. Oborský byl navíc upozorněn, že pokud nebude se státní správou vzorně spolupracovat, jako duchovní končí. A Oborský se snažil. V roce 1950 uspořádal sbírku na Koreu a odpracoval 30 brigádnických hodin v JZD. Také v roce 1951 se vzorně účastnil všech mírových akcí, opět brigádničil v zemědělském družstvu a aktivně pomáhal se zřízením památníku rudoarmějců v Josefově.¹⁴¹⁹ Jeho účast na slavnostním odhalení památníků na podzim téhož roku se mu však stala osudnou. Na jeho přítomnost si stěžovali funkcionáři místní KSČ Kočička a Janata. Ti pak celou záležitost rozvířili, označovali ho za nepřítele pracující třídy a do roka byl Oborský bez státního souhlasu.¹⁴²⁰ Paradoxem je, že zmíněný Kočička byl členem akčního výboru Národní fronty, který ještě před Oborského vysvěcením vyslovil souhlas s jeho duchovenskou činností.

¹⁴¹¹ Jednalo se o potomky českých emigrantů, kteří se v druhé polovině 19. století usídlili v ruské říši a většina z nich přijala pravoslaví.

¹⁴¹² MAREK / BUREHA 2008, 406.

¹⁴¹³ Josefov byl po roce 1948 sloučen s Jaroměří a používalo se pro něho označení Jaroměř II. Proto je také někdy uváděna náboženská obec v Jaroměři.

¹⁴¹⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 171, inv. č. 431, souhlas SÚC se zřízením církevní obce.

¹⁴¹⁵ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 171, inv. č. 433, žádost náboženské obce v Josefově z 13.11.1950, kart. 208, inv. č. 517, zpráva OCT Jaroměř z 8.9.1953.

¹⁴¹⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1685, osobní spis M. Oborského.

¹⁴¹⁷ Kronika veřejné pravoslavné kaple sv. Jiljí v Josefově z let 1932-1966.

¹⁴¹⁸ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1685, osobní spis M. Oborského.

¹⁴¹⁹ SOA Zámorsk, f. KV NF H. Králové, kart. 9, inv. č. 76, kádrový posudek M. Oborského od OCT Jaroměř z 14.11.1951.

¹⁴²⁰ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 29.11.1952.

Přestože krajský i okresní církevní tajemník neměli proti Oborskému námitek, nechtěli další spory s Kočičkou a spol. a Oborského raději obětovali. Neuskutečnil se nakonec ani plánovaný přechod Oborského do církevní obce v Ústí nad Labem a místo toho nastoupil jako skladník do zemědělských stavebních závodů.¹⁴²¹

Josefovská církevní obec na několik let osiřela a péči o ní a její filiálky si museli rozdělit duchovní z širokého okolí. Do Josefova zajížděl jednou měsíčně duchovní Vasil Stryžak z Pardubic, do Trutnova a do Broumova jezdili duchovní z Kolína a Lanškrouna.¹⁴²² Nepřítomnost duchovního měla negativní dopad na život církevní obce. Místní věřící navíc stárli a vymírali a volynští Češi to měli do Josefova z vesnic daleko.¹⁴²³ K oživení církevního života nepřispíval příliš ani pardubický duchovní Vasil Stryžak. Pohřby museli místo něho většinou zajišťovat duchovní Církve československé.¹⁴²⁴ Při bohoslužbách prý Stryžak mluvil i na vkus církevního tajemníka spíše jako politruk než jako duchovní. Není divu, že kvůli takovému kázání se volyňským Čechům nechtělo vážit náročnou cestu do Josefova.¹⁴²⁵ Správa pražské arcidiecéze proto žádala o státní souhlas pro čerstvě vysvěceného kněze Votočka, který měl být ustanoven v Josefově. Třebáže krajský církevní tajemník tvrdil, že má zájem Josefovskou farnost obsadit, Votočkovi souhlas neudělil.¹⁴²⁶ Úsilí o obsazení farnosti v Josefově však neustávalo. V roce 1954 předseda pravoslavné obce v Hradci Králové Rudolf Hrdý žádá prezidenta republiky o návrat Oborského do duchovní služby, avšak jeho prosba je zamítnuta.¹⁴²⁷ O rok později žádá o totéž a se stejným výsledkem pražská eparchiální rada. Když se však ukázalo, že ustanovení jiného duchovního není proveditelné, neboť pro něho není ubytování, a když doporučení dala Oborskému jako svému vzornému členu také místní odbočka Svazu československo-sovětského přátelství, mohl se v roce 1956 vrátit do duchovní správy. Již v roce 1959 však státní souhlas opět ztratil.¹⁴²⁸ Od počátku roku 1960 byl ustanoven v Josefově nový duchovní, který spravoval také obec v Hradci Králové.¹⁴²⁹

Pravoslavní byli spolu s Církví československou považováni za nejloajálnější církev v komunistickém Československu. Již bezprostředně po obnovení své činnosti v roce 1945 se českoslovenští pravoslavní přeorientovali ze srbské církve na ruskou, což bylo roku 1946 stvrzeno volbou ruského duchovního Jelevferije pražským arcibiskupem.¹⁴³⁰ Po roce 1948 byla pravoslavná církev ze strany státu protěžována, i když na příkladu Josefova můžeme doložit, že ne vždy stát vycházel pravoslavným beze zbytku vstříc. V roce 1950 byla zřízena pravoslavná teologická fakulta a zásluhou státu se výrazně zvýšil počet věřících. Došlo k tomu násilným rozpuštěním řeckokatolické církve a převodem jejích věřících i duchovních do pravoslavné církve.¹⁴³¹ Církev se tak

¹⁴²¹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1685, osobní spis M. Oborského.

¹⁴²² SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 517, zpráva OCT Jaroměř z 8.9.1953.

¹⁴²³ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 29.5.1954.

¹⁴²⁴ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 517, zpráva OCT Jaroměř z 8.9.1953.

¹⁴²⁵ SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 29.9.1953.

¹⁴²⁶ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 208, inv. č. 517, žádost eparchiální rady Praha z 14.7.1953, kart. 2010, inv. č. 533, korespondence eparchiální rady Praha a KCT H. Králové z roku 1953; NA, f. SÚC, kart. 40, inv. č. 102, situační zpráva KCT H. Králové z 4.8.1953.

¹⁴²⁷ NA, f. SÚC, kart. 53, inv. č. 103, situační zpráva OCT Jaroměř z 13.1.1954.

¹⁴²⁸ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1685, osobní spis M. Oborského.

¹⁴²⁹ SOA Zámorsk, f. KNV H. Králové, kart. 604, inv. č. 1683, oznámení KCT H. Králové z 7.1.1960.

¹⁴³⁰ MAREK / BUREHA 2008, 401.

¹⁴³¹ Počátky řeckokatolické církve neboli uniatů na území habsburské monarchie spadají do roku 1646, kdy několik desítek ortodoxních duchovních uznalo autoritu papeže a položilo tak základy k svěbytné

pouhým administrativním rozhodnutím rozrostla z dosavadních 57 000 duší na více než 300 000 věřících. Českoslovenští pravoslavní díky tomu v roce 1951 dosáhli splnění svého přání. Získali tzv. autokefalitu, stali se tedy podobně jako ruská či srbská církev samostatnou církví.¹⁴³² Státem nadekretovaný nárůst věřících však pravoslavné církvi štěstí nepřinesl. Místo očekávaného rozvoje musela řešit další vnitřní krize. Mnozí věřící se navíc po roce 1968 vrátili do obnovené řeckokatolické církve a obě církve čekal vyčerpávající boj o kostely.

V severovýchodních Čechách se ovšem žádný nárůst věřících nekonal, neboť rozpuštěná řeckokatolická církev byla především východoslovenskou záležitostí. Přesto i sem dolehly následky násilného sloučení obou církví. Více než sto řeckokatolických duchovních, kteří odmítli přestoupit k pravoslaví, bylo za trest umístěno do českého pohraničí. Na Trutnovsko a Vrchlabsko tak bylo deportováno několik těchto duchovních, aby zde pracovali v místním průmyslu. Celkem logicky byli státními úřady považováni za nepřátele socialistického státu, který je připravil o církev, a proto byla jejich činnost bedlivě sledována a kontakty se Slovenskem omezovány. Podobně se v rámci osídlování pohraničí ocitli v tomto regionu řeckokatoličtí věřící, kteří byli donuceni přestoupit k pravoslaví. Pobytu v Čechách někteří využívali k přechodu do římskokatolické církve, což jim doma na Slovensku nebylo umožněno.¹⁴³³

církvi, která je součástí katolické církve, ale zachovává si vlastní podobu liturgie a některé zvyklosti (například svěcení ženatých mužů). Po roce 1945 byla tato církev v zemích sovětského bloku postupně likvidována. V Československu byly od počátku roku 1950 vytvářeny tzv. návratové výbory, které měly přesvědčovat řeckokatolické kněze a věřící k přestupu na pravoslaví. 28. dubna 1950 proběhl zmanipulovaný Prešovský soubor (sněm), který schválil připojení řeckokatolické církve k pravoslaví. Jeho průběh byl však tak nepřesvědčivý, že i SÚC váhal uznat jeho legitimitu a církev prohlásil za rozpuštěnou až poté, co byla sliby i hrozbami přesvědčena nadpoloviční účast řeckokatolických duchovních. K likvidaci řeckokatolické církve viz např. BARNOVSKÝ 2001.

¹⁴³² MAREK / BUREHA 2008, 415-420.

¹⁴³³ KAFKA 2009a, 149-150.

ZÁVĚR

Aktuální podobu církevní politiky určovalo úzké vedení KSČ, její provádění měl na centrální úrovni na starosti především Státní úřad pro věci církevní a posléze jeho nástupnická instituce při ministerstvu školství a kultury. V regionech se však straničtí funkcionáři a pracovníci státního aparátu mnohdy oficiální linií neřídili a snažili se církevní problematiku řešit po svém. Někteří toužili zakročit proti církvím radikálněji. Jiní se naopak snažili církvím spíše pomáhat, intervenovali za přeložené či uvězněné duchovní, urgovali opravy kostelů nebo třeba pomáhali zajistit církevní slavnosti. Našli se ještě jiní, kteří považovali církevní problematiku za vyřešenou, z čehož pak plynuly například snahy o omezení či úplné zrušení funkce okresních církevních tajemníků.

Efektivitu celého systému, který měl církve kontrolovat, nenarušovala pouze nedisciplinovanost jednotlivých funkcionářů, ale také špatná koordinace a dokonce rivalita mezi různými složkami státního a stranického aparátu. Projevovalo se to zejména v odlišném přístupu SÚC (a jemu podřízených složek) a Státní bezpečnosti k církevní problematice. Zatímco například církevní tajemníci brali při odstraňování nepohodlného duchovního určitý ohled na mínění věřících a snažili se dopady takového kroku zmírnit, Státní bezpečnost zatkla oblíbeného duchovního klidně uprostřed předvolební kampaně, aniž brala v úvahu, že tím ohrozí úspěšnost voleb. Jindy si naopak dávala s odstraněním duchovního až nepochopitelně na čas (jako v případě Jana Nádvořníka), někdy kněze před soud nepostavila vůbec a spokojila se s jeho odstraněním z duchovní správy (F. X. Šanc). Jinou ilustrací těchto rozporů v rámci státního aparátu je snaha některých složek dostat za mříže biskupa Píchu, přestože zcela nepochybně prokazoval státní politice neocenitelné služby a se zmocněncem Peškem dokonce navázal velmi přátelský vztah.

Třebaže byla církevní politika řízena centrálně, její realizace a výsledky se v jednotlivých okresech lišily. Zdálo by se, že snazší bude prosadit cíle církevní politiky státu v okresech s menší religiozitou (Sudety). Tento předpoklad se při bližším pohledu jeví jako lichý. Kupříkladu okres Trutnov, ležící z velké části v Sudetech, byl považován z hlediska církevní politiky za jeden z nejproblematictějších. Naproti tomu okres Dobruška, který vykazoval nejvyšší religiozitu v kraji, byl řazen spíše mezi nábožensky klidné regiony. Stejně tak by se dalo předpokládat, že v okresech s vysokým podílem příslušníků loajální Církve československé bude situace jednodušší. Do této úvahy však nezapadá okres Náchod, považovaný stejně jako Trutnov za problematický region. Můžeme tedy říci, že v každé ze tří oblastí, které jsme si vymezili na začátku (sekularizované Sudety, nábožensky roztržité a tradičně katolické), existovaly jak okresy považované z hlediska církevní politiky státu za velmi problematické (Trutnov, Náchod, Žamberk), tak okresy relativně klidné.

Je zřejmé, že ani stupeň sekularizace, ani konfesní roztržitost nezajišťovala automaticky úspěch církevní politiky státu. Co tedy můžeme považovat za hlavní faktory, na nichž záviselo naplňování cílů této politiky? Jedním z nich byl nejnižší článek proticírkevního aparátu - okresní církevní tajemníci. Právě ti často představovali slabé místo celého systému. Jejich častá fluktuace, nedostatečné předpoklady k poměrně náročné práci a přetěžování dalšími povinnostmi, které s jejich funkcí nesouvisely, měly za následek nízkou efektivitu jejich práce. Samotní okresní církevní tajemníci se při bližším pohledu většinou nejeví jako fanatičtí ateisté, kteří by se vyžívali v boji proti církvím. Jejich vztah k církvím byl spíše odtažitý než nepřátelský. Byli samozřejmě

tací, kteří se v této funkci našli a byli v ní velmi iniciativní. Častěji však neoplývali příliš velkou motivací, vykonávali práci církevního tajemníka laxe a dokonce příliš neprotestovali, když byli vedením ONV převáděni na jiné úkoly. Občas nastávaly situace, kdy se církevní tajemníci ocitli v roli obhájce církví před příliš horlivými místními funkcionáři.

Dalším faktorem, který výrazně ovlivňoval náboženskou situaci v konkrétním místě, byla osobnost místního duchovního. To si státní moc dobře uvědomovala. Proto byla snaha do nábožensky živých farností dosadit z hlediska státu vyhovující (tzv. „pokrokové“) duchovní, kdežto problematičtí („reakční“) kněží byli odsouváni do nábožensky vlašných oblastí (pokud neskončili mimo duchovní službu nebo přímo ve vězení). Pro uplatňování této politiky byla významná změna postoje královéhradeckého biskupa Mořice Píchy, který po počátečním odporu začal v průběhu roku 1950 s komunistickým režimem spolupracovat a celkem ochotně přesouval duchovní z místa na místo. Tento systém měl však i své nedostatky: věřící (a někdy dokonce i místní funkcionáři) nezdůvodněně protestovali proti odchodu oblíbeného duchovního a „pokrokoví“ duchovní se do takových farností zdráhali nastoupit nebo se po příchodu přizpůsobili poměrům ve farnosti a svou spolupráci s režimem omezili na nutnou míru. Naopak v Sudetech (především v okrese Trutnov) se hromadili „reakční“ duchovní, kteří pak představovali pro státní aparát těžko řešitelný problém. Nucené přemísťování duchovních bylo praktikováno také v nekatolických církvích. V případě nekatolických duchovních byla nejčastějším důvodem nucené změny působiště přílišná pastorační horlivost.

Zejména římskokatolická církev se musela vyrovnávat s dalším velmi nepříjemným důsledkem církevní politiky – hroživým poklesem počtu duchovních v aktivní službě. Podíl na tom měly samozřejmě nedobrovolné odchody z duchovní správy kvůli ztrátě státního souhlasu, suspenzi či věznění. Stejně závažné však bylo, že přirozený úbytek duchovních v důsledku úmrtí a odchodů do penze nenahrazoval příchod novokněží. Za tuto situaci si mohla ovšem církev do jisté míry sama. Biskup Pícha původně zakázal zájemcům o kněžství vstup do jednotného semináře. I když později názor radikálně změnil, nedůvěra k pražskému semináři a teologické fakultě v diecézi přetrvávala. Většina duchovních proto zpočátku ignorovala snahy církevních tajemníků o nábor do semináře. Později zřejmě názor změnili, ale to už zase neměl o nové adepty kněžství zájem stát. Následky byly vážné. Duchovní byli přetížení správou několika farností, k čemuž se přidávalo postupné propouštění laických učitelek náboženství, takže duchovní nyní trávil velké množství času objížděním venkovských škol. Větší nekatolické církve byly dlouho podobných problémů ušetřeny. Postihl je sice nucený odchod mladších duchovních na vojenskou prezenční službu, občas některý duchovní odešel do jiného zaměstnání, avšak teologické fakulty vysílaly dostatek nových adeptů. Jiná situace byla u některých menších církví. Pravoslavní sice dosáhli zřízení nových církevních obcí, neměli však pro ně dostatek duchovních. Jiní (adventisté, Jednota československá) měli přesně opačné problémy. Kazatelů byl dostatek, ale stát kvůli nízkému počtu věřících usiloval o jejich redukci. Přitvrzení církevní politiky po roce 1957 se projevilo ve snaze snížit počty duchovních také v případě velkých nekatolických církví. U Církve československé se církevní tajemníci zaměřili zejména na náboženské obce, kde byla dosud systemizována dvě místa. Někteří duchovní z obav před ztrátou státního souhlasu raději sami ze služeb církve odcházeli a vyhledali si civilní povolání.

Ti duchovní, kteří v duchovní správě zůstali (případně se do ní chtěli vrátit), byli samozřejmě vystaveni pokušení kolaborace. Spolupráce duchovních se státní mocí má ovšem řadu odstínů a podob. Známe kolaboraci zcela dobrovolnou, ale také vynucenou. Kolaborace mohla být zcela otevřená a přiznaná („vlastenečtí“ kněží) nebo naopak tajná (agenti StB), skutečná či formální, motivovaná oportunistem, strachem, vydíráním, ale často také vážně míněnou snahou pomoci církvi. Zejména v prvních letech je patrný rozdíl mezi pojetím spolupráce se státní mocí mezi katolickými a nekatolickými duchovními. Mnozí nekatoličtí duchovní neviděli rozpor mezi loajalitou k režimu a prací pro církev, ať už to bylo kvůli sympatiím s levicovou ideologií (řada z nich byla členy KSČ) nebo z přesvědčení, že pro církev není důležité, v jakém režimu slouží Bohu. Teprve když jim stát začal klást stále obtížnější překážky v jejich práci a otevřeně útočil na samotné základy náboženské víry, jejich loajalita ochabla. Zdá se, že v katolické církvi bylo od počátku chápání kolaborace s režimem mnohem vyhocenější. Kněží, kteří se rozhodli od počátku spolupracovat s režimem, se museli otevřeně postavit proti autoritě biskupů, což vedlo k jejich faktické izolaci. V královéhradecké diecézi se vyskytlo také několik takovýchto kolaborantů, ti však buď odešli mimo diecézi na lukrativnější posty (Josef Beneš, Antonín Veselý), nebo se ukázali pro režim jako nepoužitelní (Ladislav Hronek, Alois Homola). Postupem času se prosazuje jiný typ kolaborace, který se více blíží nekatolickému modelu spolupráce, tedy snaha skloubit prospěch církve s nezbytnými úlitbami státní moci. Příklad poskytl sám biskup Pícha. Ukázalo se však, že v této poloze mezi věrností církvi a loajalitou ke státu není snadné balancovat (proto jsme aktéry těchto snah nazvali *artisty*). Velmi často tito kněží postupem času sklouzávali k čistému oportunismu a pod záminkou prospěchu církve usilovali více o prospěch vlastní (Karel Jonáš). Stávaly se i opačné případy. Někteří z těch, na které sázeli církevní tajemníci jako na své koně, posléze omezovali spolupráci se státem na nezbytné minimum a zařadili se mezi pasivní většinu.

Protože počet katolických duchovních ochotných k otevřené spolupráci s režimem byl zpočátku velmi omezen, snažil se stát tuto skupinu rozšířit. Pod záminkou boje za mír byla založena kněžská organizace. Duchovní v severovýchodních Čechách se zpočátku stavěli k celému projektu velmi nedůvěřivě. Hnutí neprospělo ani to, že zpočátku stál v jeho čele naprosto neschopný a neoblíbený generální vikář Ladislav Hronek. Později jej sice vystřídal mnohem obratnější Karel Jonáš, většímu rozvoji tohoto pseudohnutí však bránil laxní postoj kapitulního vikáře Javůrka. Stát se na jedné straně snažil kněze organizovat podle svého, na druhé straně jim velmi ztěžoval pěstování běžných stavovských kontaktů. Neformální setkávání duchovních na trutnovské faře se dokonce stalo jednou z příčin odsouzení Františka Michálka. Postupem času se proto duchovní účastnili schůzí mírového hnutí bez větších námitek. Byla to jedna z mála příležitostí, jak se stále izolovanější duchovní mohli setkat navzájem. Jejich účast však byla z valné většiny pasivní, případně se snažili převést diskuzi na vyloženě církevní témata. Ti nejodvážnější dokonce využívali tato setkání jako platformu pro kritiku církevní politiky státu. Tím se samozřejmě mírové hnutí míjelo s účelem, kvůli kterému bylo vytvořeno.

Reakce církví na státní politiku se vyvíjela. Zásadní odlišnosti nalezneme opět mezi katolickou církví na straně jedné a většinou nekatolických církví na straně druhé. Římskokatolická církev projevila největší odpor na začátku v době pokusů o vyvolání protihierarchického hnutí (Katolická akce) a v době projednávání církevních zákonů. Mobilizace duchovních a věřících zejména během rozšiřování pastýřského listu,

zaměřeného proti Katolické akci, byla impozantní. Katolická akce se díky tomu nestačila rozvinout. Na její podporu vystoupilo v diecézi z řad duchovních jen několik jednotlivců. Státní moc se proto uchýlovala ke lsti a od některých souhlas vymámila pod falešnými záminkami. Naproti tomu boj o církevní zákony nakonec skončil kapitulací biskupů. Duchovní z existenčních důvodů pak realizaci církevních zákonů nijak nebránili, plat přijali a slib věrnosti republice složili. Severovýchodní Čechy byly výjimkou, neboť zde odmítli slib složit čtyři duchovní. Jeden z nich jej ovšem složil dodatečně, v ostatních případech se pak jednalo o americké státní příslušníky. Rok 1949 můžeme chápat jako zlom. Hromadný odpor vyvrcholil a pak prakticky vymizel. Příčinou bylo ovládnutí diecézních institucí státními zmocněnci a kolaborujícími kapitulními či generálními vikáři. Jasně se tak ukázala nevýhoda hierarchického a centralizovaného způsobu řízení církevních struktur. Původně uvažované tajné vedení diecézí se nepodařilo vytvořit. Odpor k církevní politice se od té chvíle stal záležitostí jednotlivců. Skupinový odpor přetrval však tam, kde bychom ho nečekali – mezi částí řeholnic. Jednalo se o ty řeholnice, které byly vyhnány ze svých dosavadních působišť a umístěny v centralizačních kláštorech a závodních internátech. Komunity řeholnic projevily obdivuhodnou soudržnost. Vytrvale odmítaly vynucované projevy loajality (volby), i v obtížných podmínkách se snažily dostát svým řeholním povinnostem a mnohé z nich se pokoušely využít nuceného pobytu v novém prostředí k misijnímu působení. Těžká práce, šikana ani lákavé nabídky nedokázaly většinu řeholnic přimět k odložení řeholního šatu a odchodu do civilního života.

Jak už jsme ukázali na příkladu duchovních, v nekatolických církvích vládla zpočátku mnohem vstřícnější atmosféra ke komunistickému státu než v církvi katolické. Neviděly v něm nebezpečného protivníka, ale spíše partnera, s kterým je možná koexistence. Stát s nimi provedl jakýsi výměnný obchod. Za projevovanou loajalitu si mohly zpočátku zachovat relativně velkou šíři svých aktiv. Církevní představení nadále spravovali své diecéze, neexistovali žádní církevní zmocněnci ani státem iniciovaná organizace duchovních. Jen minimum duchovních muselo pod nátlakem odejít z duchovní služby. V severovýchodních Čechách jsme ve sledovaném období nezaznamenali ani jediné uvěznění nekatolického duchovního. To mnohé nekatolíky vedlo k domněnce, že takový stav potrvá i nadále a proticírkevní tažení bude omezeno jen na katolickou církev. Zásahy do vnitřního života všech církví se však postupem času stávaly stále citelnějšími. Stát ovlivňoval volbu biskupa i předsedů okrsků v Církvi československé, přestože se jednalo o jednu z nejloajálnějších církví. Jakýsi předěl představuje zahájení ateistické kampaně na přelomu let 1952 a 1953. Nekatolické církve citelně zasáhlo zejména omezování výuky náboženství na školách. Nejničivější důsledky měla tato náboženská politika na Církev československou. Není divu, že i v této dosud tak loajální církvi sílí kritika státní politiky. Předseda náhodského okrsku Josef Kosinka v roce 1957 mluví o církvi jako o „chvostu politiky“. Sněm Jednoty bratrské v následujícím roce odmítne zvolit předem schválenou kandidátku vedení církve. Některým nekatolíkům však nějakou dobu trvalo, než si uvědomili, že všechny církve stojí na stejné lodi. Neskrývali zklamání, že je najednou stát „hází do jednoho pytle“ s katolickými „reakcionáři“. Ještě nechápali, že jejich dosavadní výhody vyplývaly z aplikace známé taktiky „rozděl a panuj“.

Chování církví zejména v prvních letech komunistického režimu musíme hodnotit jako jejich selhání. Tím samozřejmě nijak nezpochybňujeme statečnost jednotlivých věřících, duchovních, řeholníků či řeholnic, kteří ani v krajně nepříznivých podmínkách

nezapřeli svou víru. Před nimi je nutné hluboce smeknout. Církevní struktury, od diecézních orgánů až po farnosti, se však tváří v tvář nepřátelské politice státu chovaly chaoticky, přemrštěnou odvahu střídala zbabělost, vychytralost se snoubila s naivitou. Nejenže nedokázaly adekvátně reagovat na proticírkevní politiku KSČ, ale ještě zásahy státu usnadňovaly. Místo, aby církve včas rozpoznaly nebezpečí a čelily mu společně, vyčerpávaly se dál v nesmyslných konfesních půtkách. O překonání rozporů se nesnažila ani katolická, ani nekatolická strana. Nekatolické církve, které v prvních letech nepocit'ovaly takový tlak státu, dokonce s jakýmsi uspokojením sledovali potíže katolické církve. Neděláme si ovšem iluze, že by se katolíci chovali jinak, kdyby úlohy byly obrácené. Až po enormním tlaku režimu a zahájení otevřeného boje proti náboženství si začali uvědomovat, co je spojuje.

Státu však ulehčovaly práci též spory uvnitř církví. Duchovní i věřící se při konfliktech nejednou obraceli na církevního tajemníka, který tak měl jedinečnou možnost proniknout do dění v církvi. Podobnou výhodu poskytovala zmocněnci rivalita a neukojené ambice kanovníků na biskupské konzistoři.

O selhání je možné hovořit v případě církevních představených. Podrobně jsme sledovali zejména postup biskupa Mořice Píchy. Nejprve vyzýval kněze k odporu a pokoušel se budovat tajnou církevní strukturu. Brzy radikálně změnil názor a dal se do služeb režimu. Zatímco někteří kněží a bohoslovci trpěli kvůli jeho předchozím rozhodnutím ve vězení či v útvech PTP, on sám nyní vedl kněze k respektování státní politiky a neposlušné přísně trestal. Tím velmi státní moci ulehčil řešení situaci v královéhradecké diecézi, neboť sázka SÚC na generálního tajemníka Ladislava Hronka se ukázala jako nesprávná. Po smrti biskupa Píchy je do úřadu uveden kapitulní vikář, který byl již dávno předtím vybrán státním aparátem. Z hlediska duchovních to však nebyla špatná volna. Po vládě despotického biskupa přijali mírného a nekonfliktního Javůrka s úlevou. Jde zřejmě o unikátní situaci v rámci českých a moravských diecézích, kdy státem dosazený ordinář požívá mezi kněžími větší sympatie než právoplatný biskup.

Na počátku jsme si dali za cíl zaplnit jedno bílé místo na jinak velmi pestré mapě církevních dějin severovýchodních Čech. Tato práce si však rozhodně neklade ambice podat úplný a vyčerpávající obraz vztahu státu k církvím a náboženství, což jsme avizovali již v úvodu. Soustředili jsme se na instituce státní a církevní a na jejich představitele. Jen velmi okrajově jsme naopak zachytili úlohu laiků (rady starších). Zcela jsme pominuli osudy celého širokého spektra aktivit, jež bylo před rokem 1948 s církvemi nerozlučně spjata (církevní spolky a hnutí, Československá strana lidová, Charita aj.). Stranou zůstala též oblast „náboženské“ politiky státu (ateistická propaganda, socialistická výchova mládeže a výuka náboženství, nátlak na funkcionáře a učitele k opuštění církví atd.) stejně jako dopady této politiky na religiozitu obyvatel. Zpracování tohoto tématu by si vyžádalo samostatnou monografii a přivedlo by nás již na půdu sociologie náboženství. Na své zpracování čekají i tak zajímavá témata jako jsou státem neuznaná náboženská společenství, označovaná jako sekty, stejně jako tajné aktivity v rámci legálních církví či uniatští kněží se Slovenska, poslaní sem do vyhnanství.

Přes výše uvedená omezení nám pohled na církevní dějiny v tomto regionu na periferii Čech ukazuje, jakou chybou je dívat se na vztahy státu a církve v padesátých letech příliš černobílou optikou. Stát po roce 1948 držel v ruce vůči církvím většinu trumfů. Disponoval naprostou mocenskou převahou, navíc mohl počítat se sympatiemi

značné části společnosti, odchované letitým českým antiklerikalismem. Avšak na nižších úrovních nebyla státní mašinérie tak spolehlivá, jak by se zdálo. Církevní politika státu vykazovala mnoho nedůsledností a mezer, které mohly církve využít ve svůj prospěch. Ani církevní představitele a duchovní nemůžeme jednoduše rozdělit na kolaborující menšinu a trpící většinu. Mezi jednoznačnou kolaborací a rezistencí najdeme celou řadu mezistupňů, mnozí lavírovali mezi obojím. Ukazuje se, že pokračující výzkum moderních církevních dějin může přinést nejednu korekci dosavadního pohledu na vztah státu a církvi v období komunistického režimu.

Seznam použitých zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
CČS	Církev československá (dnes Československá církev husitská)
CMVKD	Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva
ČCE	Českobratrská církev evangelická
ČSAD	Československá automobilová doprava
JČB	Jednota českobratrská (dnes Církev bratrská)
JB	Jednota bratrská
JZD	jednotné zemědělské družstvo
KCT	krajský církevní tajemník
KIS	kontrolně inspekční skupina
KNV	krajský národní výbor
KP	krajská prokuratura
KSČ	Komunistická strana Československa
KS MV	krajská správa ministerstva vnitra
KV OM	krajský výbor Obránců míru
MHKD	Mírové hnutí katolického duchovenstva
MNV	místní národní výbor
MěNV	městský národní výbor
MŠK	ministerstvo školství a kultury
NA	Národní archiv
NF	Národní fronta
OAV NF	okresní akční výbor Národní fronty
OCT	okresní církevní tajemník
ONV	okresní národní výbor
OV NB	okresní velitelství Národní bezpečnosti
OP	okresní prokuratura
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SPVC	Sekretariát pro věci církevní
SÚC	Státní úřad pro věci církevní

Seznam použité literatury a pramenů

1. Archivní prameny

Národní archiv Praha

fond Státní úřad pro věci církevní Praha (SÚC) 1949-1956

fond Ministerstvo školství a kultury Praha – církevní odbor (MŠK) 1956-1967

fond KSČ – ústřední výbor 1945-1989, Praha

Archiv bezpečnostních složek Praha

fond Objektové svazky (OB) 1948-1990

fond Agenturní svazky (TS) 1948-1991

fond Vyšetřovací spisy (V) 1948-1990

fond Historický fond Státní bezpečnosti (H) 1945-1989

fond Bezpečnostní spisy po roce 1945 (304) 1919-1951

fond Sekretariát Federálního ministerstva vnitra (A 2/1) 1945-1978

fond Sekretariát prvního náměstka ministra vnitra Jana Záruby (A9) 1949-1968

fond Krajská správa Státní bezpečnosti Hradec Králové (B5) 1945-1990

Státní oblastní archiv Zámorsk

fond Krajský národní výbor Hradec Králové (KNV H. Králové) 1949-1960

fond Národní fronta – krajský akční výbor Hradec Králové (KV NF H. Králové) 1948-1954

fond KSČ – krajský výbor Hradec Králové (KV KSČ H. Králové) 1945-1990

Státní okresní archiv Náchod

fond Okresní národní výbor Náchod II (ONV Náchod) 1945-1990

Státní okresní archiv Trutnov

fond Okresní národní výbor Dvůr Králové nad Labem (ONV D. Králové) 1945-1960

fond Okresní národní výbor Trutnov (ONV Trutnov) 1945-1990

fond Okresní národní výbor Vrchlabí (ONV Vrchlabí) 1945-1960

fond Národní fronta – okresní výbor Trutnov (OV NF Trutnov) 1948-1990

fond KSČ – okresní výbor Trutnov (KV KSČ Trutnov) 1945-1990

fond Okresní soud Trutnov (OS Trutnov) 1850-2003
fond Okresní prokuratura Trutnov (OP Trutnov) 1949-1994
fond Okresní prokuratura Vrchlabí (OP Vrchlabí) 1949-1960
fond Farní úřad Bílá Třemešná (FÚ B. Třemešná) 1770-1950
fond Základní škola náměstí Míru Vrchlabí (ZŠ Míru Vrchlabí) 1946-1985

Archiv Pravoslavné církevní obce v Hradci Králové

Kronika veřejné pravoslavné kaple sv. Jiljí v Josefově z let 1932-1966. Dostupná na http://pravoslavnihk.cz/dejiny/kronika_jilji.html.

2. Tištěné prameny

Acta curiae episcopalis reginae-gradecensis 1945-1949.
Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos reginae-gradecensis 1936. Hradec Králové 1936.
Catalogus dioeceseos reginae gradecensis 1943. Hradec Králové 1943.
Církevní zřízení, řád pro kazatele, volební řád usnesené XI. synodem Českobratrské církve evangelické v Praze 31. října 1953. Praha 1954
Katalog královéhradecké diecéze ke dni 15.12.2005. Hradec Králové 2005.
Oběžníky Biskupské konzistoře v Hradci Králové.
Pochodeň. Orgán KV KSČ v Hradci Králové.
Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1947. Hradec Králové 1947.
Schematismus duchovenstva diecéze královéhradecké na rok 1949. Hradec Králové 1949.
Schematismus diecéze královéhradecké 1970. Hradec Králové 1970.
Schematismus diecéze královéhradecké 1977. Hradec Králové 1977.
Schematismus královéhradecké diecéze Církve československé husitské. Hradec Králové 1985.
Statistická ročenka Československé socialistické republiky 1964. Praha 1964.
Statistický lexikon obcí v zemi České. Praha 1934.

3. Literatura

BALCAR/HÁJEK/ŠOUREK/VALEŠ 1969 — Lubomír BALCAR / Viktor HÁJEK / Miloš ŠOUREK / B. VALEŠ: Církev v proměnách času. Sborník k 50. výročí spojení českobratrské církve evangelické. Praha 1969.

- BALÍK/HANUŠ 2007 — Stanislav BALÍK / Jiří HANUŠ: Katolická církev v Československu 1945-1990. Brno 2007.
- BALÍK/HANUŠ 2012 — Stanislav BALÍK / Jiří HANUŠ: Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země. Brno 2012.
- BARNOVSKÝ 2001 — Michal BARNOVSKÝ: Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1950. In: Soudobé dějiny 2-3, Praha 2001, 312-331.
- BARTOŠ 1983 — Miloslav BARTOŠ: Sto let Krkonošského muzea ve Vrchlabí. In: Krkonoše. Časopis správy Krkonošského národního parku 7, 1983, 12-15.
- BARTOŠ 1994 — Miloslav BARTOŠ: O klášterním kostele ve Vrchlabí. In: Krkonoše. Měsíčník o přírodě a lidech 7, 1994, 22-23.
- BLASCHKA 1927 — Anton BLASCHKA: Um die Aufhebung des Arnauer Franziskanerklosters. In: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgs-Vereines 1927, Trautenau 1927, 251-268.
- BOHÁČ 1999 — Zdeněk BOHÁČ: Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, Kostelní Vydří 1999.
- BROŽ 2002 — Miroslav BROŽ (ed.): Církev v proměnách času 1969-1999. Sborník Českobratrské církve evangelické. Praha 2002.
- BRUNCLÍK / HLUŠIČKOVÁ 2006 — Jan BRUNCLÍK / Růžena HLUŠIČKOVÁ: Lidé z Obrany národa a spolupracovníci časopisu V boj ve východních Čechách 1939-1940, Zámorsk 2006.
- BULÍNOVÁ / JANIŠOVÁ / KAPLAN 1994 — Marie BULÍNOVÁ / Milena JANIŠOVÁ / Karel KAPLAN: Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Brno 1994
- BUBEN 2000 — Milan M. BUBEN: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů. Praha 2000
- CROŮ 2014 — Jana CROŮ: Královéhradečtí biskupové a jejich rezidence. Hradec Králové 2014.
- CUHRA 2001a — Jaroslav CUHRA: KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989). In: Soudobé dějiny 2-3, 2001, 267-293.
- CUHRA 2001b — Jaroslav CUHRA: Československo-vatikánská jednání 1968-1989. Praha 2001.
- ČASTORÁLOVÁ / VALENTOVÁ — S. M. Krista ČASTORÁLOVÁ / S. M. IVANA VALENTOVÁ: Česká provincie sekulárního institutu Schönstattské sestry Mariiny. In: Vojtěch VLČEK (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948-1989). Olomouc 2005, 153-162.
- DOBEŠ 2006 — Jan DOBEŠ: J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka? In: Pavel MAREK / Jiří HANUŠ (eds.): Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno 2006, 462-473.
- DOLEŽAL 2012 – Miloš DOLEŽAL: Jako bychom dnes zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara. Pelhřimov 2012.
- DRAŽAN / JUZA 2004 — Radovan DRAŽAN / Josef JUZA: Věznění, propuštění a osvobození občané okresu Rychnov nad Kněžnou 1939-1945. Rychnov nad Kněžnou

2004.

DUŠEK / MACKOVÁ 1996 — Radim DUŠEK / Marie MACKOVÁ: Osudy politických vězňů okresu Ústí nad Orlicí 1948-1989. Ústí nad Orlicí 1996.

DVOŘÁKOVÁ 2007 — Jiřina DVOŘÁKOVÁ: Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek). Praha 2007.

EJEM 2000 — Jan EJEM: Církev adventistů sedmého dne. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 130-136.

FILIPÍ 1998 — Pavel FILIPÍ: Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. Brno 1998.

FRANCEK 1988 — Jindřich FRANCEK: Krajský národní výbor Hradec Králové. Inventář. Zámrsk 1988.

FROLÍK 1991 — Jan FROLÍK: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací 2, Praha 1991, 447-510

FROLÍK 2002 — Jan FROLÍK: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací 2, Praha 2002, 371-520

FUČÍK 1992 — Bedřich FUČÍK: Čtrnáctero zastavení, Praha 1992.

GABRIELOVÁ 2013 — Petra GABRIELOVÁ: Vyšetřování zaměstnanců Státního úřadu pro věci církevní v souvislosti s akcí VK – vyklizení klášterů. In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950. Praha 2013, 83-93.

GILAR 2010 — Štěpán GILAR: P. František Resler (1912-1985). In: Pod Zvičinou č. 3, 2010, 5-9.

HANUŠ 2005a — Jiří HANUŠ: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století. Brno 2005.

HANUŠ 2005b — Jiří HANUŠ: Tradice českého katolicismu ve 20. století. Brno 2005.

HEMZA 2012 — Tomáš HEMZA: Náboženské sekty v Československu v 50. letech 20. století (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2012.

HENDRYCH 1929 — Jaroslav HENDRYCH: Katolická církev. In: Slovník veřejného práva československého II, Brno 1929, 141-174.

HLAVATÝ 2011 — Jan HLAVATÝ: Květnové povstání roku 1945 v Miletíně. In: Sborník prací východočeských archivů, č. 15, Zámrsk 2011, 13-60.

HOFMANOVÁ 1995 — Antonie HOFMANOVÁ: Páter Fouk. Plzeň 1995.

HOFMANOVÁ 2000 — Antonie HOFMANOVÁ: Svoboda v nesvobodě. Uherské Hradiště 2000.

HORŇÁKOVÁ 2007 — Lucie HORŇÁKOVÁ: Hospitálský řád sv. Jana z Boha v období dvou totalit (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity

v Brně). Brno 2007.

HRDLIČKA 2007 — Jaroslav HRDLIČKA: Život a dílo prof. Františka Kováře. Brno 2007.

HRDLIČKA 2010 — Jaroslav HRDLIČKA: Patriarcha Dr. Miroslav Novák. Život mezi svastikou a rudou hvězdou. Brno 2010.

HÜBNEROVÁ 2005 — Benedicta HÜBNEROVÁ: Česká kongregace sester dominikánek. In: Ženské řehole za komunismu. Olomouc 2005, 92-132.

CHENAUX 2012 — Philippe CHENAUX: Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Praha 2012.

JAKUBČIN 2012 — Pavol JAKUBČIN: Pastieri v osídlach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948-1968. Bratislava 2012.

JELEN 1972 — Josef JELEN: Stín katedrály. Praha 1972.

JELEN 1998 — Josef JELEN: Jeden z prokletých. Praha 1998.

JINDRA 2007 — Martin JINDRA: Strážci lidskosti. Dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948. Praha 2007.

JINDRA 2010 — Martin JINDRA: Církev československá (husitská) v období komunistické totality. In: 90 let církve československé husitské. Praha 2010, 91-116.

JINDRA 2011 — Martin JINDRA: Z milosti trpět pro Krista. Životní příběh faráře Církve československé (husitské) Václava Mikuleckého. Praha 2011.

JINDRA 2013 — Martin JINDRA: Perzekuce Církve československé (husitské) po únoru 1948. In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950. Praha 2013, 94-109.

JIRÁSEK 1988 — Zdeněk JIRÁSEK: Vývoj textilního průmyslu v severovýchodních Čechách v letech 1945-1960, Ústí nad Orlicí 1988.

JUZA / VOBORNÍKOVÁ 1995 — Josef JUZA / Eva VOBORNÍKOVÁ: Svědectví politických vězňů okresu Rychnov nad Kněžnou 1948-1989. 1. díl. Rychnov nad Kněžnou 1995.

KÁBRT 2008 — Vojtěch KÁBRT: Církevní rozkol a vznik československé církve na pomezí Podkrkonoší a Podorlicka se zaměřením na období 1920-1930. In: Počátky církve československé v severovýchodních Čechách 1920-1925, Hradec Králové 2008, 7-133.

KAFKA 2006 — Jan KAFKA: Řádové sestry v Trutnově v letech 1951-1956. In: Sborník příspěvků k 85. narozeninám Antonína Justa. Trutnov, Muzeum Podkrkonoší v Trutnově – Státní okresní archiv Trutnov 2006, 105-116.

KAFKA 2008 — Jan KAFKA: „Akce Dopisy“ aneb případ z archivu Státní bezpečnosti. In: Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků 36, Červený Kostelec, 2008, 33-34.

KAFKA 2009a — Jan KAFKA: Církevní politika KSČ a státu na Trutnovsku v letech 1948-1960. In: Krkonoše - Podkrkonoší 9, Trutnov 2009, 103-163.

KAFKA 2009b — Jan KAFKA: Román Josefa Jelena Stín katedrály. Účtování

normalizačního spisovatele s vlastní kněžskou minulostí. In: Teologické texty, 4, 2009, 170-176.

KAFKA 2009c — Jan KAFKA: Církev v padesátých letech 20. století (se zřetelem k situaci v bývalém okrese Dobruška). In: Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila dne 15. září 2009 v Dobrušce. Dobruška 2009, 143-152.

KAFKA 2012 — Jan KAFKA: 7. březen 1953: atentát v Hostinném. In: Krkonoše - Podkrkonoší 20, Trutnov, Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 2012, s. 241-251

KAISEROVÁ / MACKOVÁ 2010 — Němečtí evangelíci – srovnání severozápadočeského a východočeského „typu“. In: Náboženství v 19. století. Nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010, 169-186.

Kamínky 1 — Kamínky 1. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2000.

Kamínky 2 — Kamínky 2. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2000.

Kamínky 3 — Kamínky 3. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2001.

Kamínky 4 — Kamínky 4. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2002.

Kamínky 5 — Kamínky 5. Drobná svědectví o pronásledování křesťanů v době komunistické totality i o jejich snahách o svobodu a blaho vlasti. Hradec Králové 2005.

KAPLAN 1993 — Karel KAPLAN: Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Brno 1993.

KAPLAN 1999 — Karel KAPLAN: Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956. Brno 1999.

KAPLAN 2001 — Karel KAPLAN: Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973. Brno 2001.

KAPLAN 2002 — Karel KAPLAN: Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktury moci. Brno 2002.

KAPLAN 2005 — Karel KAPLAN: Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956. Brno 2005.

KAPLAN 2008 — Karel KAPLAN: Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956-1968. Brno 2008.

KAPLAN 2012 — Karel KAPLAN: Národní fronta 1948-1960. Praha 2012.

KOUDELKA 1993 — František KOUDELKA: Státní bezpečnost 1954-1968 (Základní údaje). Praha 1993.

KOUDELKOVÁ 2013 — Lucie KOUDELKOVÁ: Milosrdní bratři v Novém Městě nad Metují (bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta). Praha 2013.

- KOVÁŘ / LOUDA 2000 — Josef KOVÁŘ / Jiří LOUDA: Český sbor ve Vrchlabí. In: Evangelíci ve Vrchlabí. 100 let evangelické modlitebny ve Vrchlabí (dnes sborový dům J. A. Komenského). Vrchlabí 2000, 16-21.
- KUDLÁČEK 1929 — Tomáš Kudláček: Kongrua a platy duchovních. In: Slovník veřejného práva československého II, Brno 1929, 292-317.
- KUKLÍK 2009 — Jan KUKLÍK a kolektiv: Vývoj československého práva 1945-1989. Praha 2009.
- LESÁKOVÁ 1963 — Hana LESÁKOVÁ: Soukromá obecná a měšťanská řádová dívčí škola Hostinné (inventář Okresního archivu v Trutnově). Vrchlabí 1963.
- LOUDA 2007 — Jiří LOUDA: Evangelíci. In: Krkonoše. Příroda, historie, život. Praha 2007, 531-534.
- MACOURKOVÁ 2012 — Anna MACOURKOVÁ: Ve jménu zákona otevřete klauzuru. In: Paměť a dějiny 03, Praha 2012, 55-64.
- MACH 2000 — Jiří MACH: Církev bratrská. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 99-108.
- MACHULA 1998 — Jaromír MACHULA: Vatikán a Československo (1938-1948). Paměti. Praha 1998.
- MAIER 1999 — Hans MAIER: Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství. Brno 1999.
- MAREK 2000 — Pavel MAREK: České schizma. Rosice u Brna 2000.
- MAREK / BUREHA 2008 — Pavel MAREK / Volodymyr Bureha: Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Brno 2008.
- MAREK 2010 — Pavel MAREK: Pravoslaví. In: Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010, 237-260.
- MATĚJKA 2000 — Jiří MATĚJKA: Československá církev evangelická. In: Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, 85-98.
- MATĚJKA 2007 — Ondřej MATĚJKA: „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. In: Soudobé dějiny 2-3/2007. Praha 2007, 305-340.
- MLÝNSKÝ 1973 — Jaroslav MLÝNSKÝ: Národní fronta a církevní politika po únoru 1948. In: Československý časopis historický 6, 1973, 835-858
- NEŠPOR 2004 — Zdeněk R. NEŠPOR: Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století. Ústí nad Labem 2004.
- NEŠPOR 2010a — Zdeněk R. NEŠPOR: Evangelické církve. In: Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha 2010, 116-168.
- NEŠPOR 2010b — Zdeněk R. NEŠPOR: Malé / svobodné protestantské církve. In: Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?

Praha 2010, 212-236.

NOVOTNÝ 2007 — Vojtěch NOVOTNÝ: Katolická teologická fakulta 1939-1990. Praha 2007.

NOVOTNÝ 2013 — Vojtěch NOVOTNÝ: Úvahy o počátcích Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakulty. In: Petr KUBÍN (ed.): Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950. Praha 2013, 72-82.

OPASEK 1997 — Anastáz OPASEK: Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera. Praha 1997.

PALEČEK 1934 — Václav PALEČEK: Patronát. In: Slovník veřejného práva československého III, Brno 1934, 46-57.

PAUKRT 2005 — Martin PAUKRT: Diecézní katolická charita Hradec Králové. Vznik a vývoj charitní organizace ve východních Čechách. In: Sborník prací východočeských archivů 10, Zámorsk 2005, 75-87.

PEHR 2007 — Michal PEHR a kol.: Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha 2007.

PERNES 2001 — Jiří Pernes: Rok 1956 očima československého historika. In: Muriel BLAIVE: Promarněná příležitost. Československo a rok 1956, Praha 2001, 463-464.

PERNES 2008 — Jiří PERNES, Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno 2008.

PEŠEK / BARNOVSKÝ 1997 — Jan PEŠEK / Michal BARNOVSKÝ: Štátna moc a církev na Slovensku 1948-1953. Bratislava 1997.

PEŠEK / BARNOVSKÝ 1999 — Jan PEŠEK / Michal BARNOVSKÝ: Pod kuratelou moci. Církev na Slovensku v letech 1953-1970. Bratislava 1999.

PETRÁČEK 2008 — Tomáš PETRÁČEK: Čas vznikání a čas zanikání. Několik poznámek k minulosti ženských řeholních kongregací na území diecéze královéhradecké a vůbec. In: In Spiritu Veritatis. Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP. Praha 2008, 539-561.

PETRÁČEK 2009 — Tomáš PETRÁČEK: Národ a církve: role kněží a církve v národním obrození. In: Vlastenectví, církve a společnost v proměnách 19. a 20. století. Dobruška 2009, 43-55.

PETRÁČEK 2011 — Tomáš PETRÁČEK: Několik poznámek k problematice kněží a totalitní státní moci v historickém kontextu. In: SALVE 1, 2011, 7-16.

PETRÁČEK 2013 — Tomáš PETRÁČEK: Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa. Ostrava 2013.

PIŠKULA 2007 — Jiří PIŠKULA: Dějiny adventizmu sedmého dne v českých zemích (1890-1989) (dizertační práce na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2007.

PIŠKULA 2009 — Jiří PIŠKULA: Státní úřad pro věci církevní 1949-1956. In: Církevní dějiny 4, 2009, 65-73.

- PLACHÝ 2005 — Jiří PLACHÝ: „Rozpracování“ duchovních litoměřické diecéze Státní bezpečností. In: *Securitas imperii* 11, Praha 2005, 5-134.
- PLEVA 2000 — Jaroslav PLEVA: Jednota bratrská. In: *Křesťanství v Podorlicku. Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000*, 109-116.
- POSPÍŠIL 1989 — Vlastimil POSPÍŠIL: 100 let baptistické práce v Čechách a na Moravě. In: *100 let života víry. Jubilejní sborník Bratrské jednoty baptistů v ČSSR. Praha 1989*, 75-82.
- PUTNA 2010 — Martin C. PUTNA: Česká katolická literatura 1918-1945. Praha 2010
- RÁZEK 2005 — Adolf RÁZEK: Exkomunikační dekry. In: *Securitas imperii* 11, Praha 2005, 135-389.
- RECHTORIK 2013 — Martin RECHTORIK: Státní dohled na Biskupství královéhradeckém 1949-1956 aneb spolupracoval Mořic Pícha s totalitním režimem? (příspěvek pro konferenci Univerzity Hradec Králové České, Slovenské a Československé dějiny VIII, Hradec Králové 2013).
- SAMEK 1996 — Jiří SAMEK: P. Karel Tomíček kněz a dirigent. In: *Rodným krajem* 12, 1996, 23-24.
- SKÁLA 2007 — Adam SKÁLA: P. Josef Jelen CSsR, „reakcionář“ nebo „antikomunista“?. in: *Nardi Aristae. Sborník k sedmdesátým narozeninám Ivana Martinovského, Ústí nad Labem 2007*, 265-285.
- STANĚK 2005 — Tomáš STANĚK: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha 2005.
- STŘÍBRNÝ 2009 — Jan STŘÍBRNÝ: Církev a náboženský život za nacistické okupace. In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Dobruška 2009*, 93-142.
- SÜSENBEKOVÁ 2005 — Marie Františka SÜSENBEKOVÁ: Stručný nástin Kongregace sester sv. Hedviky v českých zemích. Bakalářská práce. Olomouc 2005.
- SVATOŇOVÁ 2010 — Lada SVATOŇOVÁ: Historie farnosti České Meziříčí. Diplomová práce. Praha 2010.
- SVOBODA 2004 — Bohumil SVOBODA: Víra je můj pevný hrad. Rozhovory s arcibiskupem Karlem Otčenáškem a jeho přáteli. Praha 2004.
- ŠEBEK 2005 — Jaroslav ŠEBEK: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno 2005.
- ŠKUTINA 1969 — Vladimír ŠKUTINA: Prezidentův vězeň. Liberec 1969.
- ŠOLC 2004 — Jiří ŠOLC: Červenokostecko 1890-1945. Červený Kostelec 2004.
- ŠTĚPÁNOVÁ 1993 — Ludmila ŠTĚPÁNOVÁ: Řádové sestry v n. p. Veba Broumov. In: *Dissertationes historicae* 1, Hradec Králové 1993, 173-175.
- ŠTĚPÁNOVÁ 2001 — Ludmila ŠTĚPÁNOVÁ: Řádové sestry v n. p. Veba Broumov podruhé. In: *Východočeské listy historické* 17 – 18, Hradec Králové 2001, 417-420.

na území stávajícího královéhradeckého okresu. In: Královéhradecko 2, Hradec Králové 2005, 101-169.

TESAŘ 2005 — Petr TESAŘ: Ženské řehole v období totality. In: Vojtěch VLČEK (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948-1989). Olomouc 2005, 19-58.

TESAŘ / KUŘINOVÁ 2005 — Petr TESAŘ / Antonína KUŘINOVÁ: Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě (tzv. opavské františkánky). In: Vojtěch VLČEK (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948-1989). Olomouc 2005, 185-196.

TITZL 2001 — Boris TITZL: Podpisové akce „za mír“ 1950 a 1951. In: Securitas imperii 7, Praha 2001, 97-169.

TRETERA 1993 — Jiří Rajmund TRETERA: Církevní právo. Praha 1993

URBANOVÁ 2005 — M. M. Gemma URBANOVÁ: Kongregace Sester Nejsvětější svátosti. Vojtěch VLČEK (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948-1989). Olomouc 2005, 283-290.

VALENČÍK 2006 — Michal VALENČÍK: Ohrožené památky. Kostely, kaple a kapličky v České republice. Praha 2006.

VAŇURA 2008 — Oldřich VAŇURA: Vikariátní a farnostní systém v hradeckém kraji v období protireformace. In: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2007. Pardubice 2008, 19-28.

VAŠKO 1999 — Václav VAŠKO: Ne vším jsem byl rád. Kostelní Vydří 1999.

VAŠKO 2004 — Václav VAŠKO: Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950. Kostelní Vydří 2004.

VAŠKO 2007 — Václav VAŠKO: Dům na skále 2. Církev bojující. 1950 – květen 1960. Kostelní Vydří 2007.

VAŠKO 2008 — Václav VAŠKO: Dům na skále 2. Církev vězněná. 1950 – 1960. Kostelní Vydří 2008.

VLČEK 2004 — Vojtěch VLČEK: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964. Olomouc 2004.

VLČEK 2005 — Vojtěch VLČEK: Procesy s řeholnicemi v 50. letech. In: Ženské řehole za komunismu. Olomouc 2005, 59-91.

VLČKOVÁ 2000 — Věra VLČKOVÁ: Horizonty (ne)svobody. Političtí vězni okresu Náchod v letech 1948-1989. Náchod 2000.

VLČKOVÁ 2003 — Věra VLČKOVÁ: Horizonty (ne)svobody II. Političtí vězni okresu Náchod v letech 1948-1989. Náchod 2003.

VOJÁČEK 2010 — Karel Vojáček: Střípky z Trutnovské farnosti. [Trutnov] 2010.

VOTÝPKA 2002 — Vladimír VOTÝPKA: Příběhy české šlechty. Praha – Litomyšl 2002.